

Влада Републике Србије
Министарство просвете и науке

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године

Нацрт за дискусију

САДРЖАЈ

Део I

ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК, КОНЦЕПТ, ОРГАНИЗАЦИЈА И МЕТОДОЛОГИЈА

1. Контекст настанка стратегије
2. Настанак пројекта
3. Пројектни задатак
4. Концепт израде пројекта
5. Организација формулисања стратегије
6. Методологија формулисања стратегије
7. Учесници пројекта

004

Део II.

СТРАТЕГИЈА – САЖЕТИ ПРИКАЗ

018

Део III

РАЗВОЈ ПРЕД-УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

1. Заједнички оквир развоја предуниверзитетског образовања и васпитања
2. Систем друштвене бриге васпитања и образовања деце предшколског узраста
3. Основно образовање и васпитање
4. Опште и уметничко средње образовање и васпитање
5. Средње стручно образовање и васпитање

033

Део IV РАЗВОЈ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

1. Заједнички оквир развоја високог образовања
2. Академске студије
3. Докторске студије
4. Струковне студије
5. Образовање наставника

112

Део V ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

189

Део VI ФИНАНСИРАЊЕ ОБРАЗОВАЊА

204

Део VII ЛИТЕРАТУРА

222

Део I

ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК, КОНЦЕПТ, ОРГАНИЗАЦИЈА И МЕТОДОЛОГИЈА

- 1. Контекст настанка стратегије**
- 2. Настанак пројекта**
- 3. Пројектни задатак**
- 4. Концепт израде пројекта**
- 5. Организација формулисања стратегије**
- 6. Методологија формулисања стратегије**
- 7. Учесници пројекта**

Контекст настанка стратегије

Овај пројекат се бави утврђивањем сврхе, циљева, праваца, инструмената и механизма развоја система образовања у Србији током наредних десетак година; покушајем да се обликује развој овог система на најбољи нам познат начин. Околности у којима се приступило овом пројекту су, готово у свему, различите од оних у којима се, током модерног доба, развијало образовање у Србији. Пре два века образовање у Србији се развијало на таласима просветитељства обликованог научним напретком и настајућом индустријском револуцијом. Данас се образовање у Србији сусреће са бројним изазовима научног, хуманистичког, социјалног и другог развоја; са великим технолошким променама, правим револуцијама; са глобализацијом и општом мобилношћу свега што се може кретати, од капитала до културних образаца. Уз све сачуване слојеве прошлости друштво у Србији се данас драматично разликује од оног пре два века; околности у којима се данас Србија развија још више су различите од оних у којима је настајала модерна српска држава.

У том веома променљивом свету препознаје се и нешто веома стабилно и карактеристично за развој образовања у Србији. Прво, економски сиромашно друштво у Србији тежило је ка модернизацији ослоњеној на образовање становништва. Примећено је да су се породице у Србији дословно жртвовале да би својој деци омогућиле школовање; често и изван земље. Ово се веома очитује у учешћу издатака за образовање у иначе сиромашном доходу домаћинства. Друго, образовање у Србији је уживало углед; учитељи и професори су били, све до сасвим нових времена, веома уважавани. У школе се улагало чак и по цену сасвим високих одрицања. Треће, постоје периоди у којима је српска држава веома смислено образовала младе људе на врхунским европским универзитетима са циљем да то што су тамо научили пренесу другима по повратку у земљу. Током окрутних ратовања и веома сиромашних ратних година систем образовања је настављао да обавља свој национални задатак. Озбиљан национални подухват ка општем описмењавању и подизању образованости у земљи, уз све идеолошко-манипулативне мотиве, био је и израз националне опредељености за подизање општег образовног нивоа становништва.

Током прошлости, којој се овде обраћамо, било је двадесетак реформи система образовања. Али, увек парцијално, никада систем у целини; још ређе са дугорочним увидом у потребе за реформама и уз добар увид о импликацијама тих реформи. Највећи број реформи био је усмерен на „преправке“ сегмената система образовања (планова, програма, уџбеника) и углавном су биле вођене унутрашњим потребама система. Ретки су били покушаји да се развој система образовања разуме са становишта његове мисије и функција према спољњем свету у коме функционише и ради кога постоји; да се посматра систем образовања у целини; да то посматрање и пројектовање његовог развоја буде изведено уз стварно учешће целокупне јавности, посебно оне које се образовање највише тиче; да се воде широке и компетентне јавне расправе о образовању; да те расправе буду критички стваралачке и аргументоване; да се систем образовања дословно отвори према заједници у којој постоји; да њиме нико не манипулише и не користи у сврхе задовољења интереса одређених група; да ствара популацију модерно образовану, креативну, за учење мотивисану и оспособљену за примену стеченог знања. У савременим околностима у Србији, систем образовања је затворен у себе, одвојен од свог окружења, веома обликован комерцијалним интересима, изложен партијским утицајима, краткорочно дотериван углавном са циљем

да се сви интереси задовоље без обзира на дугорочне последице таквог начина решавања проблема. Настанак приватних образовних институција, јавно објашњаван као допринос побољшању образовања путем јачања механизма конкуренције, генерисан је и вођен у највећем броју случајева, профитним интересима и одсуством јавних и других захтева у вези са квалитетом образовања. У образовном систему настала је изражена супростављеност краткорочних економских интереса на једној страни и развојне мисије образовања на другој. Напетости које карактеришу ову супростављеност су једна од највећих препрека за даљи ваљани развој система образовања. Све у свему, сви су незадовољни текућим стањем система образовања у Србији а само мали број кључних актера је спреман за његове промене.

Околности које настају у окружењу Србије, посебно у Европској унији, јасно казују да је земљи потребан веома промишљен, организован и квалитетан развој система образовања јер је то један од кључних услова за развој Србије ка друштву заснованом на знању способном да обезбеди добру запосленост становништва. Ове околности упозоравају да би, у супротном, Србија остала на европској периферији, слабо конкурентна, мало привлачна за инвестирање у секторе који стварају већу нову вредност, изложена даљој емиграцији талентованих и креативних и са утихнулим капацитетима за развој демократског и правичног друштва. Ове околности траже хармонизацију система образовања у Србији са европским простором образовања.

Постојеће околности налажу да се свестрано сагледају и ваљано пројектују сви кључни аспекти развоја образовања у Србији, при чему се пројекција ослања на садашње стање система али је вођена будућим животним и развојним потребама друштва у Србији. Из овога произилази потреба да се разуме савремени свет и смер ка коме иде његов развој, да се довољно поуздано препозна пожељна и остварива будућност Србије и да се за потребе остваривање те визије развоја пројектује развој система образовања. Другачије речено, да се види, онолико колико је то данас могуће, каква је Србија (производни, културни и други системи који је чине) у сагледивој будућности и да се, са те будуће временске тачке, сагледа какав треба да постане систем образовања да би та будућност Србије била уистину остварива. Јер, будућност Србије, са свим чиме сада располаже, може бити ваљана само ако је заснована на поседовању и коришћењу знања.

Настанак пројекта

Почетком месеца маја 2011. године формиран је, у оквиру Министарства за просвету и науку, Савет пројекта за израду Стратегије развоја система образовања у Србији до 2020. године (даље у тексту, СРОС). Крајем месеца маја и почетком јуна 2011. године одржан је већи број консултативних и званичних састанака државних секретара у Министарству просвете и науке са члановима Савета овог пројекта и лицима која су консултована у вези пројектног задатка, методологије и организације рада на овом пројекту. Крајњи исход ових састанака је (а) пројектни задатак, (б) концепт израде пројекта, (в) листа координатора и сарадника пројекта (експертни тимови и консултативне групе), (г) основна шема надлежности и одговорности појединаца, група, тела и органа у реализацији пројекта и (д) почетна процена потребног времена за израду пројекта.

У тексту следи, најпре, кратак опис Пројектног задатка на основу кога је (а) дефинисан Концепт решавања овог задатка, (б) развијена Методологија рада, (в) дефинисана

Организација рада и (г) утврђена структура финалног извештаја о резултатима добијеним на пројекту.

Пројектни задатак

Укратко исказан Пројектни задатак гласи:

Утврдити експертну формулацију Стратегије развоја образовања у Србији до 2020+ (скраћено СРОС) која даје одговоре на следећа питања

1. Какав треба и може да буде систем образовања у Србији 2020+ године - визија пожељног а могућег будућег стања – да би на најбољи могући начин одговорио животним и развојним потребама грађана Србије и друштва у целини до и након 2020. године (овај временски хоризонт се означава са „2020+“) и могао да настави да се развија у ваљаном смеру на веома дуг рок?
2. Којим стратешким политикама, акцијама и мерама се таква визија развоја образовања може остварити полазећи од његовог текућег стања (2012. година)?
3. Које односе и интеракције систем образовања треба да развија са другим националним системима (привреда, култура, наука, технолошки развој, јавне службе, администрација итд) да би своју улогу остварио са највећим доприносима развоју друштва?
4. Којим путевима систем образовања у Србији може постати (а) компетентан део европског простора образовања, посебно високог, и (б) привлачан за међународну сарадњу и пружање образовних услуга, посебно у високом образовању, у непосредном окружењу Србије, на Западном Балкану односно у Југоисточној Европи?

Стратегија развоја образовања у Србији формулисана према овом Пројектном задатку треба да испуни две основне улоге: она је (а) интегрални оквир (основа) за обликовање кључних законских, под-законских и других регулаторних институција и инструмената функционисања и развоја образовања у Србији и (б) основни стратешки инструмент којим се систем образовања у Србији ефикасно и прихватљиво преводи из постојећег у жељено и оствариво стање 2020+ године.

Експертно формулисана Стратегија, према овом Пројектном задатку, ће бити предмет разматрања и усвајања од одговарајућег органа Републике Србије (Влада и/или Скупштина) којим чином ће постати обавезујући документ за чије спровођење ће се, по његовом усвајању, сачинити Акциони план са свим неопходним елементима. Експертна формулација Стратегије треба да садржи све налазе на којима се може ефикасно и квалитетно утврдити Акциони план за њену имплементацију.

За овако утврђен Пројектни задатак предложен је од стране координатора пројекта концепт (приступ) изради (формулисању) ове Стратегије који је прихваћен од стране Савета пројекта.

Концепт формулисања (израде) Стратегије

Садржај стратегије развоја образовања, којим се реализује Пројектни задатак, овде се дефинише као усаглашена и уређена целина следећих елемената:

1. **Мисија** система образовања којом се исказује сврха постојања образовања са становишта спољњег света, тј. изражавају кључне дугорочне улоге образовања за потребе економског, социјалног, научно-технолошког, културног и другог развоја друштва у целини и за развој стваралачких и радних потенцијала и квалитета живота сваког појединачног грађанина Србије.
2. **Визија** развоја система образовања која исказује жељено а могуће стање које систем треба да достигне до 2020+ године у доследном следу своје мисије, полазећи од постојећег стања система.
3. **Кључни развојни изазови** пред којима се налази систем образовања на путу ка остваривању своје визије и опредељења која ће систем образовања следити у одговору на те изазове.
4. **Стратешке политике, акције и мере** чијом имплементацијом се обављају потребне промене у систему образовања и овај систем води ка остварењу његове визије (стратегија у ужем смислу).
5. **Стратешке релације** које систем образовања треба да развија са другим системима у Србији да би доследно и ефикасно остваривао своју мисију.
6. **Промене** до којих треба да дође у окружењу система образовања да би се осигурали услови за стабилност његовог развоја на путу ка остваривању визије.

Приступ изради (формулисању) овог садржаја, који је обавезујући за све учеснике у изради овог пројекта, је следећи:

1. **Холистички (системски):** При анализи и формулисању стратегије било ког дела система образовања води се рачуна о његовим везама са осталим деловима система образовања. Образовање се третира као целовит систем (од јаслица до докторских студија и доживотног учења); аналитички и други поступци са деловима система увек се обављају имајући у виду целину. Овим се омогућује да се добије кохерентна стратегија развоја система образовања чији су делови међусобно усаглашени .
2. **Отвореност система:** Стратегија развоја образовања је „оријентисана ка спољњем свету“ тј. систем образовања се посматра као отворен и у укупности са свим својим интеракцијама са окружењем. Развој система образовања се формулише са становишта његове улоге (мисије) коју има према окружењу.
3. **Интер-ресорски:** Посматрано са административног становишта, развој система образовања се схвата као проблем и предмет више ресора у влади Србије, поред просветног. Овај приступ проистиче из напред наведеног посматрања система образовања као отвореног и са важном друштвеном функцијом.

4. **Реалистичност подржана већим амбицијама:** Стратегија се прави тако да буде реалистична али и амбициозна. Реалистичност не подразумева решења која одражавају бојазан да је тешко, ризично итд. изводити веће промене унутар система образовања.
5. **Дугорочност:** Иако пројектни задатак за временски хоризонт ове стратегије узима 2020. годину, она се формулише тако да узме у обзир и дужи временски период; заснива се на дугорочним предвиђањима и поставља правац развоја тако да се може наставити, без већих заокрета и иновирати након 2020. године.
6. **Избегавање компромиса:** Очекује се да формулисање стратегије буде под јаким притисцима да се учине бројни компромиси како би и веома супростављени интереси и гледишта били у одговарајућој мери задовољени. У изради не прихватају се компромисна решења већ се траже она која су најбоља могућа за даљи развој образовања. То је кључни разлог што се овај пројекат ради као експертни. При усвајању стратегије сасвим су могући и легитимни компромисни приступи што није случај са експертним формулисањем стратегије.
7. **Развој „вучен будућношћу“:** Стратегија се формулише тако што се најпре дефинише визија будућег стања система образовања па се, са становишта визије, сагледавају све особености текућег стања (унутрашњости и спољашности система) и на тим налазима, формулишу стратешке политике, акције и мере за достизање визије. Настоји се да развој система образовања буде „вучен будућношћу“ а никако „гуран прошлошћу“.

Основе на којима формулише ова стратегија су:

1. **Образовне потребе Србије које проистичу из претпостављених опредељења да се**
 - (а) даљи развој производног система Србије мора убрзано заснивати на знању, предузетништву образоване популације, сопственим и трансферисаним технолошким иновацијама, тржишној економији и међународној пословној, техничкој и другој кооперацији,
 - (б) међународни положај и укупна стратешка позиција Србије има поправљати, у првом реду, повећањем међународне конкурентности привреде Србије и инвестиционе привлачности њеног привредног и другог простора,
 - (в) истрајно и посвећено остварује културни развој нације који успешно чува и негује културно наслеђе и идентитет, развија толерантан и кооперативан однос према другим културама и јача допринос културе укупном квалитету живота становника Србије,
 - (г) друштво, привреда, наука, култура, образовање и друге делатности у Србији придружују заједничком европском простору са циљем да постану конкурентан и продуктиван чинилац укупних развојних стремљења која следи Европа – сажето исказаним у документу „Европа 2020“,

- (д) настави са развојем демократског, социјално и другачије правичног, правно уређеног и развојно одговорног друштва у Србији. 2. **Образовни систем** Србије има задатак да правовремено, квалитетно и ефикасно образује становништво Србије у складу са исказаним или препознатим развојним опредељењима Србије и да одговори на образовне потребе сваког становника Србије током целог његовог живота. Одавде следи да образовни систем преузима улогу кључног развојног фактора јер је квалитетно образована популација Србије прави ресурс како за ваљано коришћење природних и других наслеђених ресурса Србије тако и за развој нових, пре свега оних који ће се заснивати на напретку науке.
3. **Де-популациони трендови** који ће карактерисати сагледиву будућност Србије упућују на налаз да се развој Србије не може заснивати на бројчаном повећању људских ресурса (радно способне популације) већ искључиво на подизању стваралачких и производних квалитета ових ресурса, што је искључиви задатак система образовања. Тим пре, јер се за догледно време очекује наставак, у већој или мањој мери, емиграције квалитетне радне популације из Србије док се уопште не може рачунати на значајну имиграцију овакве популације ка Србији.
 4. Веома велике неуједначености нивоа развијености региона у Србији и висока незапосленост не могу се брже и значајније смањивати привредом која је технолошки застарела, заснована на ниже квалификованој радној снази и са малом новоствореном вредношћу. Решавање ових проблема Србије је изводљиво, посебно на дужи рок, искључиво преко технолошке модернизације производње, више иновацијама производа него иновацијама процеса и развојем ново-настајућих производних сектора. Почетни услов за овакав смер даљег привредног и другог развоја је радикално подизање нивоа образовања целокупне популације у Србији.
 5. Да би се нашла најбоља стратегија развоја система образовања, у складу са напред наведеним основама, овај систем мора постати отворен према свим другим система у Србији. То значи да и стратегија развоја система образовања треба да је оријентисана и фокусирана на његову спољашност уместо традиционалних тежњи да буде аутономан у односу на остале системе у ком случају се и стратегија његовог развоја бави његовим унутрашњим потребама наместо улогом коју има у спољњем свету.

Структура коју ће имати стратегија развоја система образовања изведена је из структуре овог система - објекта за који се формулише стратегија. Систем образовања у Србији је сачињен од делова који имају своје специфичне мисије тј. сврхе постојања унутар целовитог система образовања и у окружењу образовања. Систем образовања у целини је веома велик, разгранат и комплексан систем и, стога, тежак за анализу и синтезу стратегије његовог развоја. Да би се олакшало формулисање стратегије, целовит систем образовања се, најпре, разлаже на делове који имају специфичне образовне мисије. Ти делови се у овом пројекту називају под-системи образовања или образовни под-системи, за које се обављају све анализе и формулишу стратегије њиховог развоја. Након тога се приступа међусобном усаглашавању тих стратегија у уређену, међусобно повезану целину која је стратегија развоја система образовања у целини. Потребан услов да се овим путем добије ваљана стратегија, како делова тако и целине система образовања је (а) мисије делова су изведене из мисије система образовања у целини и међусобно сагласне и (б) функције делова система образовања су изведене из њихових

мисија, међусобно су сагласне и осигуравају функције система образовања у целини. Систем образовања је, за потребе формулисања стратегије, декомпонован на следеће делове, образовне под-системе: 1. Предшколско образовање и васпитање

2. Основно образовање и васпитање
3. Опште и уметничко средње образовање и васпитање
4. Средње стручно образовање и васпитање
5. Основне и мастер академске студије
6. Докторске студије
7. Струковне студије
8. образовање наставника

Прва четири под-система чине пред-универзитетско образовање док наредна четири чине високо образовање. образовање одраслих се тиче више нивоа; од основног све до високог образовања.

Сви делови пред-универзитетског образовања имају елементе развоја (дакле, и елементе стратегије) који су заједнички. Ти елементи чине Заједнички оквир развоја пред-универзитетског образовања. Исто тако, сви делови високог образовања имају елементе развоја (тима и стратегије) који су заједнички. Ти елементи чине Заједнички оквир развоја високог образовања.

Пошто је Финансирање образовања један од кључних инструмената за осигурање и регулисање функционисања и развоја образовања узето је да се Финансирање образовања, при формулисању стратегије, третира као под-систем за који се формулише посебна стратегија његовог развоја.

Дакле, са становишта структуре стратегије, систем образовања је разложен на десет делова за које се формулишу појединачне, њима специфичне, стратегије које се имају повезати у сагласну целину још током формулисања појединачних стратегија. То повезивање ће се остварити потпуним поштовањем концепта цело-животно учење који је полазна основа за формулисање стратегија развоја система образовања у Србији. Када је реч о процесу формулисања стратегија исти се обавља тако што су у сталној интеракцији идеје о стратегији развоја појединачних система са идејама о стратегији развоја односне групе ових делова (пред-универзитетско и високо образовање) и идејама о стратегији развоја система образовања у целини.

Стратегију развоја образовања у Србији чине: два заједничка оквира, стратегије развоја девет под-система (нивоа, врста) образовања, стратегија финансирања образовања и стратегија образовања целине система добијена као синтеза свих претходно наведених појединачних стратегија. Укупно 13 целовитих текстова (извештаја) којима се описује стратегија.

За потребе утврђивања визије сваког напред наведеног под система и система образовања у целини, утврдиће се односно претпоставити захтеви културног, социјалног, економског, научног, технолошког, институционалног и другог развоја у Србији према систему образовања.

Организација формулисања стратегије

Организација формулисања стратегије, у главним цртама, проистиче из структуре стратегије која је напред наведена. Основне фазе у обављању овог посла су следеће:

1. Развијање и усвајање методологије формулисања стратегије и свестрано разматрање свих потребних анализа и синтеза на решавању пројектног задатка
2. Израда, укључиво унутрашња усаглашавања, првог нацрта стратегије
3. Консултантска помоћ и израда другог нацрта стратегије
4. Опонентска критика другог и израда трећег нацрта стратегије
5. Страно рецензирање трећег и израда четвртог нацрта стратегије
6. Јавне презентације (критички налази) и израда коначног нацрта стратегије
7. Израда целовитог финалног Извештаја о стратегији – предлог за усвајање.

За обављање, координацију, праћење и евалуацију напред наведених радова на стратегији успостављен је Савет пројекта, организоване су и ангажоване одговарајуће групе и појединци (Прилог: Учесници на пројекту) са доле наведеним задацима и одговорностима:

1. Савет пројекта (8 чланова): усваја пројектни задатак, прати обављање радова на пројекту, оцењује фазне, укупне и финалне резултате пројекта, одобрава ангажовање сарадника на пројекту, води политику јавних расправа о резултатима пројекта, остварује комуникацију са националним саветима и другим институцијама и организацијама у вези пројекта, регулише односе у вези финансирања радова на пројекту, води политику промоције резултата пројекта и доноси закључке о поступцима који се тичу усвајања Стратегије и стварања услова за њену имплементацију.
2. Руководећи тим - координатори пројекта у целини (2 лица): развијају методологију и организацију рада на пројекту; обављају координацију свих актера пројекта; формулишу суштинска и техничка упутства за рад; обављају преглед извештаја у свим фазама рада на пројекту и формулишу сугестије за дораде извештаја; решавају ситуације са конфликтом или неодређеностима до којих може доћи на пројекту; предлажу опоненте и стране рецензенте; предлажу обављање додатних анализа, прикупљања и интерпретације података и информација, израду посебних студија и тсл; организују стручни садржај јавних и других презентација пројекта; подносе извештаје Савету пројекта и комуницирају налоге овог Савета према сарадницима пројекта.
3. Експертни тимови за сваки део пројекта (39 експерата, 11 експертних тимова): израда, дорада, усаглашавање, презентација, техничка обрада, одбрана итд. извештаја о стратегији развоја, све у складу са методологијом, упутствима за рад, захтевима за дораде и усаглашавања, плановима рада на пројекту итд. Ове тимове су чинила од 2 до 6 експерата.

4. Координатори експертних тимова (11 координатора): руковођење радом експертног тима у складу са пројектним задатком, методологијом, упутствима и плановима рада на пројекту. Дораде извештаја у свакој фази рада на пројекту и међусобно усаглашавање појединачних извештаја. Налози за рад ових координатора потичу из договора и закључака колегијума координатора и захтева координатора пројекта у целини, из сугестија консултативних група, налаза опонената и страних рецензената, те налаза Савета пројекта и прихваћених сугестија проистеклих из јавних расправа односно разматрања на појединим органима, институцијама и установама.
5. Колегијум координатора (13 координатора): Стални састав овог колегијума чине координатори пројекта у целини и координатори експертних тимова који се, према потреби, проширује и другим лицима. Основни задаци овог тела пројекта су: дораде предлога методологије, организације, концепта и планова рада на пројекту; усаглашавање налаза и извештаја делова пројекта са становишта развоја система образовања у целини; разматрања налаза опонената и страних рецензената; израда заједничког оквира развоја делова пред-универзитетског и делова високог образовања; разматрање, налози за дораде и доношење одлуке о прихватању односно не-прихватању извештаја за делове пројекта који се тичу образовног система у целини. Радом овог тела, који се одвија на строго структурираним састанцима, руководе координатори пројекта у целини.
6. Консултативне групе (више од 118 лица, 10 група): критичко читање нацрта извештаја са задатком да се предложи потребне измене, дораде и допуне извештаја. Налази ових група, које су чинили познаваоци одговарајућих под-система образовања, разматрани су на састанцима са координаторима пројекта и одговарајућом групом експерата након чега је обављена прва ревизија нацрта извештаја о стратегијама. Бројност консултативних група је варијала од 2 до преко 10 чланова.
7. Опоненти (14 експерата, 15 опонентних извештаја): оверени познаваоци проблема односног под-система образовања имали су задатак да максимално опонирају нацрте извештаја о стратегијама, са циљем да се нађу сви, укључиво и најмањи, недостаци извештаја да би се, на тим налазима, обавила наредна дорада извештаја. За мањи број извештаја било је ангажовано по два опонента; за остале по један. У расправама о опонентским налазима учествовали су координатори пројекта и чланови одговарајућег експертног тима. На прихваћеним налазима опонената обављена је друга дорада извештаја о стратегијама.
8. Страни рецензенти (9 рецензената, 12 рецензентских извештаја): међународно признати познаваоци појединих под-система образовања имали су задатак да са међународног становишта обаве рецензију, донесу суд о квалитету нацрта стратегија и предложе промене које би требало учинити у тим нацртима. Са изузетком два страна рецензента који разумеју српски језик, за остале стране рецензенте преведени су нацрти извештаја на енглески. Експертни тимови су, са координаторима пројекта у целини, размотрили налазе страних рецензената и, на резултатима тих разматрања, обавили трећу дораду својих извештаја. Ангажовање страних рецензената је обављено са циљем да се добију сугестије за дораде извештаја у смеру (а) коришћења релевантних страних искустава у развоју система образовања и (б) усаглашавања развоја образовања у Србији са развојем европског простора образовања.

9. Менаџер пројекта, тим за подршку и остало (6 лица, агенција за превођење): административна, логистичка, организациона и друга подршка; регулисање односа са финансијером израде пројекта; организација састанака на пројекту и у вези са пројектом; превођење извештаја на енглески језик, језичка лектура текста извештаја; израда статистичких индикатора, организација јавних расправа, комуникација са медијима, развој и чување база података пројекта и тсл.

Методологија формулисања (израде) стратегије

Методологија формулисања Стратегије дизајнирана је са циљем да се осигура (а) професионално квалитетна формулација Стратегије у свему према пројектном задатку, (б) ефикасан, стандардизован и међусобно сагласан начин рада и добијених резултата бројних лица која су ангажовања на реализацији овог пројекта, (в) ефективно учешће свих актера у критичком разматрању нацрта Стратегије, (г) технички, језички и у сваком другом погледу квалитетан документ (извештај) о Стратегији и (д) јавна и друга промоција Стратегије усмерена на добијање подршке за њено званично усвајање и имплементацију.

Ова методологија је највећим делом изражена (а) стандардним и обавезним форматом (Образац РОС) јасно дефинисаних питања на која дају одговоре експертне групе (тимови) које су организоване за сваки од напред наведених десет под-система укупног система образовања, (б) строго прописаном процедуром професионалне и објективне критичке анализе резултата сваке фазе рада на овом пројекту и (в) методологијом која осигурава да се, на основама фазних критичких оцена и провера, обаве дораде којима се побољшава свака претходна верзија стратегије, све док се не добије финална верзија.

Коришћењем Образаца РОС за сваки под-систем образовања учињен је почетни корак у експертном формулисању стратегије развоја система образовања. Након тога следе поступци ове методологије који се одвијају „унутар“ пројекта. Најпре, сваки експертни тим разматра нацрте извештаја (формулације стратегије) осталих експертних тимова и формулише сугестије за њихове промене и дораде, све са циљем да све стратегије развоја под-система буду међусобно повезане и усаглашене. Ови налази експертних тимова се, потом, разматрају на састанцима координатора експертних тимова (колегијум координатора) и, тек након обављених усаглашавања и дорада ових извештаја, добија се први нацрт који се излаже давању сугестија за дораде (критичком разматрању) од стране Консултативних група које су формиране за сваки под-систем образовања. Свака од ових група даје, у писаној форми, своје сугестије за дораде извештаја које се, потом, разматрају на заједничком састанку са члановима експертног тима за сваки под-систем. Након ових разматрања, која се могу карактерисати као строго унутрашња, израђује се нова верзија, други нацрт извештаја за сваки под-систем.

Укључивање Консултативних тимова је стандардизовано и формализовано тако што се свим члановима ових тимова, уз нацрт стратегије под-система образовања којим се баве, доставља званичан допис државног секретара Министарства просвете и науке са дефинисаним задацима које треба да обаве и захтеваним извештајима о својим налазима.

Други нацрт се доставља опонентима са молбом да са свом критичком строгошћу размотре нацрт извештаја и покушају да идентификују све недостатке, слабости итд. Укључивање опонената је, такође, стандардизовано и формализовано. Сваком опоненту се, уз нацрт стратегије под-система образовања којим се бави, доставља званичан допис државног секретара Министарства просвете и науке са дефинисаним задацима које треба да обави и са назнаком пуне слободе у исписивању својих налаза и обавезности да своје налазе саопште и аргументују на састанцима са односним експертним тимовима и координаторима пројекта у целини. На овим састанцима се формулишу налази опонената на којима експертни тим има обавити дораде свог извештаја чиме се добија трећи нацрт извештаја.

Овај нацрт се доставља страним рецензентима са молбом да обаве рецензију. На овим налазима, који су били веома корисни, експертни тимови су обавили дораде, које су потом усаглашаване на колегијуму координатора, и тако се добија четврти нацрт сваког појединачног извештаја. Ови нацрти, који су део радне верзије извештаја за пројекат у целини, су предмет предстојећих јавних расправа о стратегији развоја образовања у Србији до 2020.

Напомена: Формиране су базе података које садрже све документе који су сачињени за и настали у оквиру овог пројекта.

Према овој методологији, предстоје следећа разматрања радне верзије ове стратегије.

1. Од стране појединих органа, тела, установа и институција (Савети у оквиру Министарства за просвету и науку, КОНУС, СКОНУС, КАССС, СКАССС, САНУ, АИНС, итд.
3. Јавне расправе на четири или пет локација (четири или пет градова) у Србији чији предвиђени учесници су представници: привреде, локалне самоуправе, културе, јавних сектора, синдиката, студената, ђака, невладиних организација и других заинтересованих за развој образовања у Србији.

Пошто се обаве све расправе сачиниће се финална верзија пројекта Стратегија развоја система образовања у Србији до 2020. Предајом извештаја (документа) о томе завршава се рад ангажованих експерата и других лица на овом пројекту. Након тога преостаје да се (а) ова стратегија, онако како је написана у финалној верзији, или уз промене, усвоји од стране Владе и/или Скупштине Републике Србије, (б) за усвојену стратегију сачини Акциони план спровођења, (в) обезбеде услови потребни за спровођење и (г) обавља праћење спровођења, евалуација резултата стратегије уз, евентуално, кориговање неких елемената стратегије зависно од новонасталих околности које то буду захтевале.

Учесници на пројекту

Савет пројекта: Жарко Обрадовић, Тинде Ковач Церовић, Радивоје Митровић, Вера Дондур, Срђан Станковић, Десанка Радуновић, Видосава Џагић, Иван Ивић

Водећи тим - Координатори: Властимир Матејић, Иван Ивић

Менаџер пројекта : Габриела Братић

Експертне групе:

1. Србија 2020+

Координатор - Небојша Савић. Чланови - Горан Питић, Нада Поповић-Перишић, Мирољуб Албијанић, Ана Трбовић, Петар Петровић, Едвард Јакопин

Опонент : Бошко Мијатовић. Чланови консултативних група : 4

2. Финансирање образовања

Координатор - Милош Недељковић. Чланови - Бранко Медојевић, Михајло Бабин

Опоненти : Хасан Ханић, Јован Радуновић. Рецензенти : Ларс Сондергаард, Павел Згага

3. Рани развој и предшколско образовање

Координатор - Драгана Коруга. Чланови - Ибоља Гера, Јелена Марковић, Весна Цолић

Опоненти : Живка Крњаја, Драгана Павловић Бренеселовић

Рецензент : Емилу Варгас Барон. Чланови консултативних група: 38

4. Основно образовање

Координатор - Ана Пешикан. Чланови - Мирјана Илић

Опонент: Љубомир Коцић. Рецензент: Боттани Норберто. Чланови консултативних група: 25

5. Опште средње и уметничко образовање

Координатор - Ана Пешикан. Чланови - Војислав Андрић, Весна Ђукић, Радмила Гошовић

Опонент : Вигор Мајић. Рецензент : Боттани Норберто. Чланови консултативних група : 12

1. Средње стручно образовање

Координатор - Милан Вукобрат. Чланови - Искра Максимовић, Мирјана Бојанић

Опонент: Милош Миљковић. Рецензент: ЕТФ - Давид Паркес, Елидо Бандељ, Габриела Циобану, Мицхаел Арибауд. Чланови консултативних група: 11

5. Академске студије

Координатор - Драган Домазет. Чланови - Милош Ђуран, Дубравка Јовичић, Мирко Филиповић, Небојша Лалић

Опонент : Србијанка Турајлић, Љубомир Маџар. Рецензент : Стаменка Увалић Трумбић

Чланови консултативних група : 15.

6. Струковне студије

Координатор - Боривоје Родић. Чланови - Драгољуб Мартиновић, Мирољуб Миливојчевић

Опонент: Србијанка Турајлић. Рецензент: Стаменка Увалић Трумбић
Чланови консултативних група: 12

7. Докторске студије

Координатор - Вера Дондур. Чланови: Срђан Станковић, Драган Поповић, Триво Инђић

Опоненти: Душан Теодоровић, Владимир Глишин. Рецензент: Стаменка Увалић Трумбић

Чланови консултативних група: 2

8. Образовање наставника

Координатор - Ратко Јанков. Чланови - Зорана Лужанин, Вера Рајовић

Опонент: Љубиша Рајић. Рецензент: Павел Згага. Чланови консултативних група: 7

9. Образовање одраслих

Координатор - Верица Бабић. Чланови - Боривоје Бошковић

Опонент: Снежана Медич. Рецензент: ЕТФ - Давид Паркес, Елидо Бандељ, Габриела Циобану, Мицхаел Арибауд. Чланови консултативних група: 2

ПР: Бојана Јовичевић

Организатор конференција: БТ ПЕГРОТОУР Д.О.О.

Секретар: Наташа Вићентијевић

Агенција за преводилачке услуге: WENUS Д.О.О.

Лектор: Весна Ђукић

Статистички индикатори: Панта Ковачевић

Део II.

СТРАТЕГИЈА – САЖЕТИ ПРИКАЗ

Овај део извештаја садржи приказ (а) сврхе и циљева дугорочног развоја система образовања и (б) изабраних елемената стратегија развоја појединачних делова (углавном, нивоа) овог система.

Сврхе и циљеви развоја образовања

Систем образовања је први и најважнији елемент животне и развојне инфраструктуре сваког појединца, друштва и државе јер његов укупан ефекат одређује квалитет и ефекте изградње и коришћења свих други система, ресурса и квалитета живота. Стога се систем образовања треба да се развија тако да своју улогу остварује правовремено, квалитетно и ефикасно.

Мисија система образовања у Србији у 21. веку је да осигура основни темељ живота и развоја сваког појединца, друштва и државе заснованог на знању.

Потпуним прихватањем (а) улоге коју образовање мора имати у економском, културном, социјалном, политичком, демократском и другом развоју и побољшању стратешког, кооперативног и конкурентног капацитета и положаја Србије у савременом свету, посебно у Европској унији, и (б) на основу садашњег стања образовања у Србији, које је у много чему веома незадовољавајуће, утврђени су следећи кључни циљеви дугорочног развоја образовања:

1. Повећање квалитета процеса и исхода образовања до максимално достигнуг нивоа – нивоа који проистиче из укупних научних сазнања и угледне образовне праксе.
2. Повећање обухвата становништва Србије на свим образовним нивоима од предшколског васпитања и образовања до стварања услова за целоживотно учење.
3. Достижање и одржавање релевантности образовања тако што ће се структура система образовања усагласити са непосредним и развојним потребама појединаца, економског, културног, истраживачког, образовног, јавног, административног и других система.
4. Повећање ефикасности употребе ресурса образовања, односно завршетак образовања у предвиђеном року, са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања.

Поред ових, за сваки део система образовања утврђени су додатни, специфични циљеви њиховог развоја. Циљеви и визије развоја образовања су основа на којој су идентификовани главни проблеми садашњег стања односно изазови пред којима се налази образовање у Србији. Визија развоја образовања је оно пожељно, потребно и оствариво стање система образовања које је највише подешено потребама појединаца (становника Србије), економског и других система Србије, 2020. године, са задатком да та визија буде на путу ваљаног развоја образовања за далеку будућност (око 50 година). За достизање циљева развоја образовања, утврђене су конкретне стратешке политике,

акције и мере. Оне су наведене веома детаљно за сваки под-систем (ниво) образовања.

За повећање квалитета система образовања у целини, утврђена су следећа стратешка опредељења.

1. Квалитет је примарни развојни циљ на сваком нивоу образовања – од предшколског образовања и васпитања до докторских студија односно образовања одраслих. Ни један други циљ не сме бити оствариван на рачун квалитета.
2. Полазећи од налаза истраживања образовања у свету, према којима је квалитет наставника кључни фактор квалитета образовања, дефинисана је посебна стратегија образовања наставника – поред стручног, педагошко, психолошко и методичко образовање, затим развоја наставничке каријере – од увођења у посао наставника, преко добијања, обнављања и губљења лиценце, система оцењивања, праћења, усавршавања, све до награђивања, професионализације и осигурања угледа наставничке професије.
3. Акредитација и провера квалитета дословце свих образовних институција и програма обављаће се редовно, објективно и транспарентно. Развијаће се и примењивати одговарајући стандарди и системи унутрашњег осигурања квалитета. Култура квалитета образовних установа развијаће се, административним, тржишним и другим расположивим механизмима.
4. Повећање јавног финансирања образовања са текућих 4,5% на 6,0% БДП до 2020. године усмераваће се, првенствено на обезбеђивање и побољшање ресурса и услова који воде ка повећању квалитета образовања. Сасвим извесни негативни популациони трендови омогућиће, заједно са променом структуре система образовања, фокусирање на квалитет образовања. У те сврхе ће се спровести низ потребних мера на побољшању руковођења (менаџмента), администрације, информационог система и образовне статистике.

За повећање обухвата и ефикасности завршавања школовања утврђена су стратешка опредељења која треба да се имају остваре до 2020. године, од којих се овде наводе следећа:

1. За децу од 6 месеци до три године повећан приступ диверсификованим програмима и услугама и обезбеђен обухват деце овог узраста у износу од 30%. За сву децу од 4 до 5,5 година обезбеђено да бесплатно користе скраћене (полудневне) квалитетне васпитно-образовне програме у току једне школске године. За децу од 5,5 до 6,5 година потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике припремног предшколског програма.
2. Сва деца законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% кохорте), без обзира на социјалне, економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћена су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (основну школу завршава 93% кохорте).
3. Минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% кохорте) уписује неку

од средњих школа. Средње четворогодишње школе уписује 78% кохорте – једна половина четворогодишње средње стручне а друга половина гимназије.

4. Четворогодишње средње стручне школе завршава минимално 95% уписаних (37% кохорте); такође и гимназије завршава минимално 95% уписаних (37% кохорте).
5. Стратегија сугерише да се, чим пре, обаве све потребне анализе ради утврђивања могућности да се од 2020. године учини обавезним (а) упис у средње образовање након завршене основне школе и (б) останак у средњем образовању – за случај да није завршено – до стицања пунолетства.
6. Уписује се у високо образовање: најмање 40% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% кохорте) и 95% оних који су завршили гимназије (35% кохорте). Укупно уписује институције високог образовања најмање 50% кохорте; према проценама, највероватније 55% кохорте.
7. Под претпоставком да 70% уписаних заврши високо образовање (струковне или основне академске студије), у року или с једном годином кашњења, учешће високообразованих у овој кохорти износило би највероватније 38,5%.
8. Око 50% студената које заврше основне академске студије наставља школовање на мастер академским студијама. Најмање 10% студента који заврше мастер академске студије наставља студирање на докторским студијама.
9. Минимално 60% студената докторских студија завршава студије у времену њиховог трајања тако да годишње најмање 200 доктораната на милион становника заврши студије у предвиђеном року. Најмање 10% студијских програма докторских студија заједнички су с иностраним универзитетима.
10. Најмање 7% одраслих у Републици Србији обухваћено неким од је програма образовања одраслих.

Главни изазови и стратегије развоја образовања

Систем друштвене бриге о деци и предшколско васпитање карактеришу два кључна проблема: (а) недовољан и неправедан обухват деце системом (нарочито од 3 до 5,5 година старости) и (б) неадекватно осигуравање квалитета.

Неправедност обухвата је последица дејства следећих фактора: (а) Неусклађене одговорности између републичког и локалног нивоа; (б) Неусклађене надлежности различитих система: просвета, социјална заштита, здравље, локална самоуправа, њихова недовољна повезаност и сарадња на оперативном нивоу; (в) Неуједначена развијеност мреже предшколских установа; у сиромашним и неразвијеним срединама најслабије је развијена мрежа, број деце на листама чекања у неким срединама захтева обимнију доградњу предшколских установа; (г) Предност при упису у предшколске установе се не даје деци са развојним ризицима и деци из породица сиромашних и социјално депривираних категорија, већ породицама са запосленим родитељима.

Неадекватно осигуравање квалитета је највише последица следећег: (а) Национални

стандарди и систем праћења квалитета још увек нису у примени па се срећу различити нивои квалитета како у програмској понуди, тако и у организационим облицима и у ефектима програма; (б) Национални систем за акредитовање препознаје само предшколску установу као организациони облик рада, није довољно отворен нити прилагођен потреби за акредитовањем различитих програма и услуга за децу и породице, различитих организационих облика рада са децом и родитељима, како унутар јавног сектора, тако и у приватном и цивилном сектору; (в) Националне основе програма васпитања и образовања деце нису довољно усклађене са правима деце и родитеља а образовање запослених у систему није усклађено ни уједначено ни у погледу садржаја ни у погледу квалитета и образовног нивоа.

Стратегија достизања праведности обухвата: (а) Основни правац развоја друштвене бриге и предшколског васпитања је изградња диверсификованог система предшколских установа, и услуга који даје могућност да се задовоље потребе различитих породица и различитих категорија деце; (б) На основу тог система свака локална заједница дефинише свој систем друштвене бриге о деци и предшколског васпитања, за одређени плански период у договору са релевантним социјалним партнерима; (в) Законским и подзаконским актима прецизно се дефинишу надлежности централног и локалног нивоа у погледу оснивања предшколских установа и утврђивања програма и услуга, финансирања, управљања предшколским установама, акредитације итд; (г) Предшколске установе су кључни део националног система а изградња нових предшколских установа, нарочито у неразвијеним регионима и у сеоским подручјима, адаптација расположивих простора, проширивање делатности предшколских установа и на децу из локалне заједнице која не иду у предшколске установе је основна стратешка мера.

Стратегија за осигуравање квалитета: (а) Доношење и примена националних стандарда квалитета: простора у којима се релизују програми; опреме, дидактичких и игровних материјала; услова за заштиту здравља, квалитетну исхрану и безбедност деце; васпитно-образовних програма; запосленог особља и васпитно-образовног процеса; (б) Увођење националног система акредитације за предшколске установе и програме, који се заснива на стандардима квалитета - институције које врше акредитацију су аутономне; (в) Установљавање националног програмског оквира: програми прилагођени развојним карактеристикама деце; дечје активности које иницирају васпитачи или деца у средиште програма; укључивање родитеља и представника локалне средине у конципирање и реализацију програма; (г) Национални оквир образовања запослених у систему базира се на стандардима професионалних компетенција васпитача и стручних сарадника.

*

До 2020. године сви дечаци и девојчице законом предвиђеног школског узраста обухваћени су **квалитетним основним образовањем и васпитањем** из којег осипање није веће од 5%, на националном нивоу и за категорије деце из осетљивих група (сеоска, ромска, сиромашна деца и деца са сметњама и тешкоћама у развоју). Два су кључна проблема односно изазова остварења ове визије: (а) значајан део популације која не завршава основно образовање и (б) низак квалитет знања и умења која стичу ученици у основним школама.

До 2020. године сви дечаци и девојчице законом предвиђеног школског узраста обухваћени су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5%, на националном нивоу и за категорије деце из осетљивих група (сеоска, ромска, сиромашна деца и деца са сметњама и тешкоћама у развоју). Два су кључна проблема односно изазова остварења ове визије: (а) значајан део популације која не завршава основно образовање и (б) низак квалитет знања и умења која стичу ученици у основним школама.

Незадовољавајући **ниво завршавања** основног образовања почиње тиме што не уписују сва деца основну школу; уочен је тренд смањења уписног обухвата деце на селу, за око 2% у периоду 2005-2008, која су се и иначе у мањем проценту уписивала. Проблем нараста осипањем деце из основних школа. Велики проблем је осипање деце из осетљивих група, пре свега сеоске и ромске деце. Године 2005. у пети разред је прелазило око 95% деце у градским и 92% деце у сеоским срединама а 2008. године осипање сеоске деце било је 14,25%, а 50% ромске деце. Према европским документима осипање деце у току основног образовања требало би да буде испод 10%. Стопа завршавања основне школе је 95,2% , с тим да је код деце са села знатно нижа (74,14%, 2008) и постоји тенденција мањег завршавања међу дечацима и пораста међу девојчицама. По последњим (2010) подацима о ромској деци из сегрегисаних насеља 78% се уписује у основно образовање, а завршава га 34%.

Низак **квалитет** знања, умења и система вредности које ученици стичу у основном образовању се очитује следећим. (а) Постигнућа наших ученика на међународним испитивањима су испод међународног просека, посебно функционалне примене знања. (б) Поред недовољне функционалне, математичке и научне писмености ученици скоро уопште не развијају уметничку и културну писменост, нити базичне културне потребе и навике које су важне за формирање вредносних ставова неопходних за живот и рад у савременом друштву те за приватни и професионални живот сваког грађанина. (в) Здравствено-спортска подршка развоја деце веома је слаба.

Бројни су узроци ниског квалитета основног образовања а најутицајнији су: (а) Планови и програми су обимни, нефлексибилни, неусклађени, нема могућности избора. (б) Деца су преоптерећена, па нема времена за рад на разумевању, повезивању и примени знања. (в) Изузетно је мала заступљеност модерних облика рада у школи – мало се примењују активно учење, истраживачке методе, индивидуализирана настава и други начини рада који развијају више менталне процесе, мотивацију за учење, оспособљавају за функционалну примену знања и даље учење и рад.

Стратегија повећања завршавања основног образовања: (а) Удвостручити обухват деце узраста 3-4 године квалитетним програмима предшколског васпитања и образовања, посебно деце из осетљивих категорија којима је припрема за школу најпотребнија; (б) 100% обухват деце 5,5-6,5 година обавезним припремним предшколским програмом; (в) Активно праћење преласка у 5. разред на локалном нивоу; (г) Оптимализације мреже школа и развијање корективних механизма мреже (постојање сталних, повремених или привремених домова за ученике основне школе и обезбеђивање превоза или трошкова превоза за децу из удаљених места и сиромашних породица која од 5. разреда морају да путују до школе); (д) Модернизација образовне статистике која успешно прати кретање кохорте током основног образовања.

Стратегија подизање квалитета: (а) Подизање квалитета рада наставника преко њихове боље селекције, иницијалног образовања, система усавршавања, професионалног напредовања и професионализације улоге - већа аутономија и одговорност за квалитет рада; (б) Увођење стандарда квалитета (опreme, услова, уџбеника, рада наставника, рада школе, ученичких постигнућа); (в) Остварење целовитости делатности школе: наставне, ваннаставне, изборне, факултативне и ваншколске активности и активности школе у локалној средини; (г) Ревизија васпитно-образовних програма да би се обезбедила њихова савременост, усклађеност, функционалност и животна и социјална релевантност; (д) Увођење једносменског рада у школама (кад год условито дозвољавају), организовање диверсификованих облика ван-наставних делатности за ученике – другачија структура и временска сатница у школској радној недељи за наставнике и ученике, наставници и ученици имају свакодневно радно време (нпр. 8:00–16:00) које обухвата и друге активности; (е) Оптерећење ученика обавезном наставом не сме прећи 25 часова недељно, у млађим разредима не више од 20 часова; (ж); Механизми подршке инклузивном приступу у школама: додатно образовање наставника за разумевање инклузивног приступа; прављење регистра деце с тешкоћама и сметњама у развоју; сарадња министарстава образовања, здравља, социјалних питања и државне управе и локалне самоуправе на праћењу и унапређивању примене инклузије и на широком информисању јавности о инклузији.

*

Развој општег средњег и уметничког образовања и васпитања (ОСУО) се налази пред два кључна изазова: (а) **недовољан обухват** ученика ОСУО и (б) **недовољан квалитет**. Недовољан обухват је последица (а) Дугог занемаривања гимназија као образовног под-система тако да иако последњих година расте стопа уписа у средње школе (са 76,40% 2005. на 81,58% 2008. године), само четвртина ученика четворогодишњих школа иде у гимназије и средње уметничке школе. У Србији је много мањи удео гимназијског образовања него у другим европским земљама (једино Чешка Република има мањи удео, 21%); (б) Мрежа школа је довољно развијена али географски распоред тих институција не омогућава једнаку доступност школа младима из свих општина. Деца из осетљивих група и неразвијених региона често немају могућности да се образују у гимназијама и уметничким школама, најчешће јер њихове породице не могу да плаћају школовање ван места становања, а уз то школовање не води директно запослењу, дуго траје и тражи улагања. Недовољан квалитет се, између осталог, очитује тиме да је забрињавајући проценат ученика узраста 15 година функционално неписмен (трећина популације према ПИСА, 2009), да су ученичка знања углавном репродуктивног типа, да је степен примењивости тих знања испод светског и регионалног просека, да имамо занемарљиво мали проценат ученика у највишим категоријама знања (испод 1%) и забрињавајуће велики у најнижим категоријама постигнућа. Ово је резултат више компоненти, у првом реду следећих: (а) Квалитет наставних метода - настава је претежно предавачког типа, а много мање је фокус на оспособљавању ученика за самосталан интелектуални рад, решавање проблема, доношење одлука, евалуацију и само-евалуацију; (б) Не постоји права изборна настава, програми су преобимни, по структури и садржају неприлагођени природи ових школа и карактеристикама ученика; (в) Постоји велика неравнотежа између наставних и ваннаставних активности.

Стратегија **повећања обухвата** се заснива на опредељењу да се повећа проценат грађана са терцијалним образовањем у Србији. Тренд у развијеним земљама је да

40-50% ученика иде у опште средње школе. Две важне стратешке мере у том смеру су: (а) Подршка деци из сиромашних породица и деци са села да се школују у ОСУО (интернати, домови, плаћено путовање); (б) Подизање привлачности ОСУО преко флексибилне и богате понуде наставних, ваннаставних и ваншколских делатности и модуларизације програма која омогућава индивидуализацију наставе.

Стратегија **подизање квалитета**: (а) Подизање квалитета рада наставника преко боље селекције, иницијалног образовања и система усавршавања, професионалног напредовања и професионализације улоге; (б) Увођење стандарда квалитета (школског простора, опреме, постигнућа ученика, рада наставника и школе, васпитно-образовних садржаја); (в) Смањење броја ученика у одељењу, да није већи од 22–25, усвајање нових школских програма и примену модерних облика наставе/учења; (г) Отварање могућности различитих трајекторија којима ученици пролазе кроз школовање; (д) Одржавати и даље развијати постојеће системе испитивања образовних постигнућа - национална и међународна тестирања (ПИСА, ТИМСС); (е) Увођење једносменског рада у школама и другачије структуре и временске сатнице у школској радној недељи за наставнике и ученике; (ж) Развијање васпитне функције школе, препознатљивог школског инентитета и (з) примена механизма подршке инклузивном приступу у школама.

*

Визија развоја **средњег стручног образовања и васпитања** (ССО) је да буде функционално, рационално, флексибилно, доступно свима и усаглашено са потребама тржишта рада. За остварење ове визије предуслов и (развојни) изазов је успостављање јединственог Националног система квалификација за целоживотно учење - квалификације свих нивоа и врста без обзира на начин стицања (кроз формално или неформално образовање односно информално учење - животно или радно искуство) и животно доба у коме се стичу квалификације (млади или одрасли).

Други кључни изазов је изградња ефикасног система управљања ССО на свим нивоима, укључиво и ваљана подела одговорности носилаца ССО на свим нивоима. За успешно решавање овог проблема примениће се следеће мере: (а) Обезбедити јасан и кохерентан систем управљања кључним инструментима развоја ССО; (б) Дефинисати улоге и одговорности свих учесника и носилаца ССО на свим нивоима; (в) Јачање одговорности свих носилаца образовних одлука у реализацији стратешких циљева и обезбеђивању конзистентне имплементације; (г) Осавремењавање нормативног регулисања у свим сегментима реализације ССО; (д) Успостављање и ефективна примена механизма координације и сарадње носилаца развоја ССО.

*

Развој високог образовања у целини, посебно академских основних и мастер студија, налази се пред великим бројем изазова јер су ове студије (а) од највећег значаја за развој Србије заснован на знању, (б) са незадовољавајућим текућим стањем које рефлектује сопствене слабости и слабости свих нивоа претходног образовања, (в) оптерећене озбиљним негативним последицама нерегулисаног тржишта високог образовања и незаинтересованог државног администрирања, (г) под утицајем незапослености младе генерације која стимулише на већи упис студија са slabим амбицијама да се студирање

заврши у прихватљивом року а, при свему томе, (г) високо образовање је упућено на хармонизацију са европским простором високог образовања. За савладавање бројних изазова развоја академских студија у овом приказу се наводе нека од развојних опредељења и мера.

1. У фокус имплементације Болоњског процеса поставити исходе учења, знања, вештине и компетенције студената. Промовисати парадигме „Студент у центру учења“ и „Целоживотно учење (LLL)“. Намеравање исходе заменити достигнутим исходима који повезују исходе учења и начине оцењивања студентских постигнућа.
2. Високошколске установе ће бити активан чинилац очувања културне традиције, националних и културних специфичности и развоја националног идентитета. У те сврхе, у систему финансирања високог образовања ће се обезбедити потребна средства за трајно постојање образовних и истраживачких програма чија је мисија изучавање и очување националног идентитета и културне традиције.
3. Развити и применити моделе интеграције којима се унапређује функционалност, задржава аутономија а повећава друштвена одговорност високошколских установа. Подстицати ефикасност, рационалност у коришћењу ресурса и развој центара за развој каријере, за унапређење и развој наставе те административних и других сервиса.
4. Повећати мобилност студената између програма академских студија и омогућити мобилност између одговарајућих нивоа академских и струковних студија.
5. Сви универзитети треба да потпуно интегришу своје функције у следећим доменима: стратешко планирање; доношење студијских програма; обезбеђење и контрола квалитета; политика уписа студената; избор у звања наставника; издавање диплома и додатка дипломи; међународна сарадња; инвестиције; политика запошљавања и ангажовања наставника; развој јединственог информационог система; извођење наставе из заједничких наставних предмета; остварење изборне наставе; политика и стандарди остваривања и алокације прихода својих чланица; заступање интереса чланица у јавности и према другим актерима из окружења универзитета.
6. Однос броја студената и наставника побољшати, нарочито у пољу друштвено-хуманистичких наука. Општа горња граница овог односа, обавезна за цело високо образовање, је 40 студената по наставнику. За свако поље науке одређује се обавезна горња граница овог односа.
7. Комисија за акредитацију и проверу квалитета (КАПК) унапредиће свој рад тако што ће: (а) уз пуно учешће академске заједнице, студената и послодаваца приступити неопходним изменама стандарда; (б) у процес акредитације укључити независне (домаће и иностране) експерте, студенте и послодавце и (в) јавно објављивати извештаје о налазима рецензената и КАПК који су релевантни за доношење одлуке о акредитацији.
8. Све високошколске установе које изводе студијске програме на територији Републике Србије обухватити процесом акредитације.

9. Спољашњу проверу квалитета и процес акредитације у наредном периоду ће спроводити национално тело које делује потпуно независно од академске заједнице и министарства и које је пуноправни члан међународних асоцијација ЕНQA и EQAR. Комисија за акредитацију и проверу квалитета може се трансформисати у Националну акредитациону агенцију која ће деловати као независна професионална институција.
10. Подржати веће коришћење методологије и технологија е-учења као допуну традиционалном учењу, кроз развој студијских програма који се изводе паралелно (у класичном облику и као студије на даљину) и студијских програма који се реализују само као студије на даљину (on-line студије).
11. Организованим истраживачким радом на свим универзитетима обухватити знатно већи број сарадника. Мерама за побољшање истраживачког рада обухватити изворе и начине финансирања, обавезно властито улагање у истраживања сразмерно висини сопствених прихода, међународну сарадњу, сарадњу с привредом, услове за напредовање и избор наставника и организацију истраживања у оквиру докторских студија.
12. Подржати концепт „предузетничког универзитета“ јер омогућава да такви универзитети буду нуклеуси стварања нове индустрије засноване на знању. Све високошколске установе треба да оспособљавају студенте за развој иновација и предузетништво.
13. Избор, адаптацију и развој модела управљања и менаџмента потпуно оставити односној високошколској установи. Једини услов јесте да модели управљања и менаџмента осигуравају след мисије и достизање циљаних нивоа обухвата, квалитета, ефикасности и релевантности студија.
14. Ради усавршавања и развоја, интернационализовати активности универзитета кроз заједничке студијске програме, међународне истраживачке пројекте и мобилност студената, наставника и истраживача.
15. Развити комплет индикатора компетентности високошколских установа који ће обухватити: резултате образовног и истраживачког процеса, иновације и патенте, запосленост завршених студената, трошкове и цене образовања и друге. Према таквим индикаторима обављати редовну класификацију високошколских установа и о резултатима класификације обавештавати јавност.
16. Формулисати и спровести сасвим конкретне политике, акције и мере којима се побољшава интернационална конкурентност и препознатљивост српског високог образовања. Као последица овакве политике очекује се побољшање положаја универзитета из Србије на кредибилним међународним ранг листама или у региону.

*

Развој **струковних студија** се налази пред два кључна изазова: (а) подизање квалитета високог струковног образовања и (б) развој образовних ресурса и процеса у складу са стандардима високог образовања.

Кључне мере за подизање **квалитета** образовања: (а) Унапређивање компетенција наставног особља и квалитета студијских програма. Наставни кадар, поред научне компетентности треба да поседује изузетно познавање струке и професије, што треба да се обезбеди кроз редефинисање услова за избор, вредновање и запошљавање, који су специфично диференцирани од услова који важе за академске студије, као и успостављање система стручне и педагошке обуке и усавршавања. Ангажовање стручњака из реалног и јавног сектора у реализацији студијских програма, с једне стране, и боравак наставног особља на усавршавању и обуци, с друге, омогућавају повећан квалитет стручне наставе; (б) Подизање квалитета студијских програма, остваривати кроз јасно дефинисање стручних компетенција дипломираних студената заснованих на исходима учења, кроз наставу оријентисану ка постизању практичних знања и професионалних вештина и с наставним плановима у којима значајно место заузима практична обука.

Кључне мере развоја **образовних ресурса и процеса**: (а) Системско позиционирање струковних студија у истраживачкој и уметничкој делатности тако да ове делатности постану структурни елементи организације установа високих струковних студија заједно са увођењем струковних мастер студија са истраживачким садржајима усмерених ка практичној примени; (б) Постојећи „атомизирани“ систем струковних студија, који се састоји од 65 независних и неповезаних школа, институционално и организацијски повезати и ојачати кроз интеграцију постојећих високошколских установа у академије струковних студија. Овим би се остварила „критична маса“ неопходна да струковне студије остваре своју мисију у оквиру система високог образовања.

*

Систем образовања наставника је кључни фактор подизања квалитета образовања на свим нивоима. У циљу мобилисања тог фактора неопходно је да се изгради национални систем професионализације професије наставника, тј. формирање наставника као посебне професије. Тај систем треба да обезбеди стицање свих потребних професионалних компетенција наставника, како из дисциплина из којих држе наставу тако и оних које чине специфичност професије наставника (психолошка, педагошка и дидактичка знања, познавање метода наставе/учења, познавање образовне технологије, система вредновања знања и умења, познавање културног и образовног контекста у коме делује образовна институција).

Ова стратегија током наредне деценије омогућиће да систем целовито реши проблеме: (а) променом у регрутовању студената који уписују студијске програме за образовање наставника, (б) побољшаним иницијалним образовањем наставника, (ц) увођењем нових наставника у посао (приправнички стаж, добијање лиценце), (д) професионалним усавршавањем наставника, (е) оцењивањем квалитета рада наставника и (ф) професионалним напредовањем наставника.

Један од изазова је да се ове промене односе на образовање наставника за све нивое образовања; дакле, да се организовано уреди и део образовања наставника у високом образовању, који до сада никада нису добијали никакву системску помоћ за унапређивање наставничких компетенција.

Стратегија даје оквирна решења за изазове, почев од мера побољшања система

регрутовања за професију наставника, преко промене у иницијалном образовању наставника, система стручног усавршавања, увођења у посао и давања лиценци, увођења система евалуације наставника, до примене адекватног система професионалног напредовања. Стратегија уводи националне докторске школе образовања у којима ће се формирати висококвалитетни кадрови за пројекте којима се обезбеђује достизање квалитетног иницијалног образовања и професионалног развоја наставника првенствено на основу потреба образовања у Србији.

Ради иницијалног формирања наставника за терцијарно образовање, што пре формираће се универзитетски центри за развој образовања. У тим центрима израдиће се и, потом примењивати стандарди компетенција и професионалног развоја универзитетских наставника као реално оствариви професионални портрет високошколског наставника будућности. Наставници у високом образовању стицаће педагошке компетенције најкасније по избору за прво наставничко звање. Ово ће се регулисати законом о високом образовању.

Проблеми с концепцијом иницијалног образовања и његовом реализацијом решаваће се у веома тесној сарадњи с универзитетима у Србији, с Националним саветом за високо образовање и с Министарством просвете и науке. У решавању тих проблема потребно је разрадити стандарде акредитације програма за стицање наставничке професије.

Дефинисаће се индикатори и процедуре прикупљања података о квалитету наставника у школама за потребе факултета који образују наставнике. На основу анализе повратних информација из школа, факултети ће развијати и кориговати студијске програме којима се формирају наставници. Овим се успоставља повратна спрега између факултета на којима се образују наставници и институција у којима се запошљавају свршени студенти.

*

Докторске студије су кључни елеменат научног и технолошког развоја земље јер се кроз њих формирају кадрови са највишим степеном компетенција потребни целокупном образовању, истраживачким и развојним институтима, привреди, јавном сектору, уметности и култури. Развој квалитетних докторских студија до 2020+ додине одвијаће се применом следећих стратешких мера и акција:

1. Непрекидно ће се радити на јачању истраживачког капацитета и изврности универзитета, при чему ће се свака докторска дисертација реализовати у оквиру сопственог, националног или међународног истраживачког пројекта.
2. Повећаће се критична маса истраживача кроз различите облике функционалне интеграције универзитета и државних института и укупни истраживачки капацитети ће се укључити у реализацију докторских студија.
3. Формираће се истраживачке мреже између универзитета, већи број института ће се укључити у универзитете, а на нивоу земље ће се формирати Национални институти. Успоставиће се систем интердисциплинарних, мултидисциплинарних и заједничких студијских програма унутар и између универзитета.

4. Формираће се „докторске школе“ у областима где постоји изузетно истраживачко окружење (изванредна опремљеност, истраживачки резултати и кадар који је интернационално препознатљив) са циљем да привуку студенте из региона и друге иностране студенте. За области које су у развоју, или у којима појединачно универзитети немају одговарајући кадар, услове или довољан број кандидата као и у областима које су од националног интереса ће се формирати докторске школе као заједнички програми већег броја универзитета и института.
5. Докторске студије се обавезно базирају на организованом истраживачком раду кандидата и као исход имају оригинални научноистраживачки резултат који се јавно публикује. Кандидатима се обезбеђују потребни материјални и други ресурси а истраживања се спроводе у окружењу које има критичну масу квалитетних верификованих наставника универзитета и истраживача. Студенти докторских студија ће у највећој мери стицати статус младих истраживача, кроз финансијску подршку коју ће на основу успешности остваривати укључујући се у истраживачки рад на универзитетима и институтима. Очекивања су да ће до 2020. око 10% свршених студената академских мастер студија започињати докторске студије са статусом младог истраживача.
6. Постојећи студијски програми ће се модификовати а при креирању нових ће се уводити садржаји кроз које се развија: лидерство, инвентивност, иновативност и усмереност ка предузетништву. Докторске студије ће поред истраживачких знања и вештина студентима давати компетенције за рад у високом образовању, јавном сектору и привреди. Након 2020. године више од 40% доктора наука треба да настави своју каријеру у неакадемском сектору.
7. Кроз докторске студије ће се увести циљана мобилност студената и наставника. У реализацију докторских студија ће бити укључени инострани истраживачи, и истраживачи који припадају Српској научној дијаспори.
8. Даровити и талентовани студенти ће кроз посебне мере бити стимулирани да студирају на нашим универзитетима и да након докторских студија буду укључени у различите облике истраживачког и иновативног рада у развојним и иновативним центрима, технолошким парковима, на пројектима који ће самостално водити или у фирмама које ће сами оснивати.

*

Развој **образовања одраслих** заснова се на концепту целоживотног учења које условљава промену читавог система образовања и начина његове организације, где су сви потенцијали за учење, без обзира на то да ли су повезани са традиционалним образовним институцијама у оквиру формалног образовног система или су изван њега, виђени као појединачне, међусобно повезане целине, које подржавају разноврсне и бројне транзиције између образовања и запошљавања и које дозвољавају стицање истих квалификација и компетенција на различите начине у било ком животном добу. У том смислу, мисија образовања одраслих јесте да омогући одраслим грађанима право на образовање и учење током читавог живота. Стратегија образовања одраслих има два кључна циља: **обухват и релевантност**.

Стратегијско опредељење је да, до 2020. године, најмање 7% популације одраслих у Републици Србији обухваћено је програмима образовања одраслих. За остварење овог циља утврђене су следеће мере: (а) Развити широку мрежу формалних и неформалних пружалаца услуга образовања одраслих који програме образовања радити под истим условима и стандардима; (б) Развити програме основног образовања одраслих, програме стручног образовања и обуке, посебне краће (part time) програме за одрасле, кратке курсеве до 30 ЕСПБ и посебне програме за осетљиве групе; (ц) Развити каријерно вођење и саветовање одраслих путем пружања помоћи у разумевању и тумачењу информација, у откривању жеља, могућности и потреба приликом избора каријере и даљем професионалном усавршавању.

За постизање **релевантности** образовања одраслих формулисана су следеће мере: (а) образовање одраслих је коректив редовног система образовања, довољно флексибилан и иновативан да се прилагођава променама и захтевима нових технологија и одрживог развоја; (б) Систем за праћење потреба тржишта рада се заснива на развоју партнерства кроз социјални дијалог са релевантним интересним групама (држава, послодавци, локална власт, невладине организације, синдикати); (в) Модуларизација програма образовања и обуке се обавља сходно израженим потребама тржишта рада; (г) Омогућити да се флексибилним путањама учења може доћи до различитих квалификација које ће бити препознате Националним системом квалификација и Националним системом стручних квалификација који су усаглашени са Европским оквиром квалификација за целоживотно учење; (д) Развити до 2020. године јединствен систем за признавање претходног учења који ће компетенције и квалификације стечене кроз праксу и додатне обуке признати и сертификовати у складу с Националним системом квалификација.

*

Финансирање образовања је најважнији инструмент реализације образовних стратегија и унапређења образовног система ако је пројектован тако да води ка (а) побољшању квалитета образовања, (б) унапређивању у доступности, тј. обухвата образовања и (в) повећању ефикасности и достизању релевантности образовања преко подршке нивоима, облицима и програмима образовања који дају највећи допринос развоју друштва и привреде.

Модел финансирања пред-универзитетског образовања, пројектован у овој стратегији, доноси следеће новине: (1) Увођење система финансирања према броју ученика; (2) У текуће расходе укључује и расходе за професионално напредовање наставника.

Модел финансирања високог образовања, пројектован у овој стратегији, доноси следеће новине:

1. Јавно утврђивање износа трошкова студирања по појединим областима и увођење обавезе да и држава и студенти плаћају по део школарине тако што ће постојати (а) буџетски студенти (који знају колико кошта студирање, а држава у потпуности покрива утврђене трошкове студирања), (б) суфинансирајући студенти (којима део трошкова студирања покрива држава, а други део до пуног износа школарине плаћају сами у које сврхе се омогућује путем подизања личног субвенционисаног кредита и (в) самофинансирајући студенти (који пун износ школарине плаћају сами);

2. Ранг-листе студената, по којима ће држава дефинисати квоте за буџетске и суфинансирајуће студенте, као и квоте по областима, биће за прву годину студија формиране не само на основу показаног успеха, већ и на основу социјалног статуса студента;
1. Буџетски студенти могу бити уписани на државним ВШУ, суфинансирајући – на државним и непрофитним приватним ВШУ, а самофинансирајући – на свим ВШУ, чиме ће се остварити законска равноправност на тржишту образовања;
2. Стратешки циљ је достизање европског просека релативног издвајања за високо образовање из јавних средстава његовим повећањем на 1,25% БДП. Испуњење овог циља може се постићи постепено, следећом динамиком: у 2014. години повећање на 0,9%, у 2016. години на 1,05%, у 2018. години на 1,15% и у 2020. години повећање на 1,25% БДП.
3. Корекције постојеће Уредбе: (а) Утврдити износе трошкова студирања по појединим областима који би студентима служили као референтни износи у односу на које ће се тражити суфинансирање; (б) Укинути неправедну разлику између буџетског и самофинансирајућег студента, увођењем линеарне скале суфинансирања школарине сваког суфинансирајућег студента. Износ партиципације би се утврђивао према месту које студент заузме на ранг-листи формираној на основу успеха који је показао и само приликом уписа на ВШУ према његовом имовинском стању. Средства за суфинансирање школарине студенти би обезбеђивали из кредита које би субвенционисала држава. У том циљу, држава би формирала посебан фонд за те намене; (в) Увести модел финансирања докторских студија који обухвата школарину, трошкове истраживања и рад студента докторских студија и (г) Услове акредитације и стандарде квалитета ускладити с методологијом обрачуна цене образовања, како би се одредио оптимални однос квалитет/трошкови, при чему је горњи ниво трошкова ограничен могућностима финансирања, а доњи ниво – трошковима који обезбеђују минимално прихватљив квалитет образовања (које се најчешће дефинише стандардима акредитације).

Финансирање ученичког и студентског стандарда

1. Текући модел финансирања ученичког и студентског стандарда врло је добар. Ниво издвајања, као и правила за добијање повластица, годинама су разрађени и уходани.
2. Како ће убудуће велики број студената морати да плаћа школарину, то ће сигурно порастати захтеви за бољим (за студента јефтинијим, а за државу скупљим) стандардом (смештај, храна, превоз, џепарац итд.). У односу на садашњи систем, мораће настати промене, што значи да се повластице деле свака посебно (а не неком све, а неком ништа), а такође и да се део тих трошкова враћа кроз кредит који студент подиже (аналогно са школарином).

Део III

РАЗВОЈ ПРЕД-УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

- 1. Заједнички оквир развоја предуниверзитетског образовања и васпитања**
- 2. Систем друштвене бриге васпитања и образовања деце предшколског узраста**
- 3. Основно образовање и васпитање**
- 4. Опште и уметничко средње образовање и васпитање**
- 5. Средње стручно образовање и васпитање**

ЗАЈЕДНИЧКИ ОКВИР РАЗВОЈА ПРЕДУНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Контекст настанка стратегије

Део ове Стратегије који се односи на предуниверзитетско образовање и васпитање (предшколско, опште и уметничко средње образовање и опште образовање у средњем стручном образовању) тесно је повезан са стратешким документом *Образовање у Србији: како до бољих резултата (Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020, даље у тексту: Правци)*, који је усвојио Национални просветни савет 2010. године. Део ове Стратегије који се односи на пред-универзитетско образовање и *Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020* су комплементарни стратешки документи и чине јединствену целину.

У документу *Правци* дефинисане су опште смернице развоја пред-универзитетских нивоа образовања, назначене су новине у развоју тих нивоа образовања у савременом свету (посебно у Европској унији) и наведени су стручни разлози који оправдавају дефинисане правце развоја. У деловима који се односе на пред-универзитетско образовање ова Стратегија чини корак даље у конкретизацији зацртаних праваца развоја. У тим деловима је дефинисан скуп стратешких мера које треба применити у наредној деценији у циљу остваривања мисије коју има пред-универзитетско образовање у Србији. Те стратешке мере биће операционализоване у акционим плановима који треба да се ураде на основу Стратегије.

Део Стратегије који се односи на средње стручно образовање је тесно повезан са Стратегијом развоја стручног образовања у Републици Србији (2006). Ова општа Стратегија и Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији (која ће бити иновирана на основу ове опште Стратегије), такође су комплементарни стратешки документи.

Правци и Стратегија развоја стручног образовања у РС дају општи оквир за целину пред-универзитетског образовања и васпитања. Стога ће у овом уводном делу за пред-универзитетско образовање бити посебно истакнуте оне компоненте Стратегије које су од посебног значаја за концепцију стратегије развоја пред-универзитетског образовања и оне компоненте које нису довољно разрађене у наведеним претходним стратешким документима.

Управљање и руковођење у васпитно-образовним установама

Управљање установама. У органима управљања предшколским установама и школским одборима заступљени су представници локалне самоуправе, родитеља и запослених у васпитно- образовним установама. Ти органи дуго постоје у пред-универзитетском образовању и њихов рад је регулисан законским и подзаконским

прописима. У даљем развоју органа управљања примењиваће се следеће стратешке мере:

1. Деполитизација органа управљања. Ово подразумева елиминисање политичких и партијских мерила при избору чланова органа управљања, елиминисање политичких притисака на одлуке органа управљања и договор политичких чинилаца да се то поштује у стварности.
2. Јачање улоге органа управљања у васпитно-образовним делатностима. То укључује значајнију улогу органа управљања у изради и контроли остваривања развојних планова и предшколских и школских програма установа, анализу успеха у школама као институцијама и успеха ученика на спољним системима вредновања постигнућа ученика и дефинисање предлога за унапређивање васпитно-образовног рада.
3. Јачање улоге органа управљања у успостављању двосмерних веза васпитно-образовних установа и локалне средине и родитеља. Ово би морала бити основна функција органа управљања у циљу унапређивања васпитања и образовања деце из дате локалне средине.

Руковођење установом (директор). На основу наших досадашњих искустава, искустава из других земаља и на основу темељних научних и стручних истраживања, у целом систему управљања и руковођења васпитно-образовним установама кључну улогу има директор. Његова улога је од критичне важности за организацију и функционисање установе, за квалитет рада установе као целине, за квалитет наставе/учења и квалитет постигнућа ученика.

Важећа законска регулатива у Србији дефинише широки круг овлашћења директора као руководиоца васпитно-образовне установе. Међутим, у пракси долази до великог броја деформација у остваривању те функције. Због тога је неопходно предузимање важних стратешких мера за унапређивање система руковођења како би се оствариле стратешке мере које предвиђа ова Стратегија. Основне мере су следеће:

1. Деполитизација избора директора. У пракси је видљив велики утицај политике (и политичких партија) на избор и рад директора, што у великој мери утиче на квалитет руковођења, јер се не поштују професионални критеријуми и стандарди. Неопходно је да се постигне договор међу политичким странкама и у државним органима да се функција директора деполитизује.
3. Прецизнија законска регулатива функција директора: у законској и подзаконској регулативи се морају прецизирати основне улоге директора. Те промене треба да нагласе улогу директора као педагошког руководиоца васпитно-образовне установе: обезбеђивање функционисања установе као целине; развој идентитета и етоса установе; улога у дефинисању и остваривању развојног плана и вишегодишњег предшколског и школског програма; унапређивање система стручног усавршавања наставника и васпитача и, посебно, усавршавања у самој установи; подстицања тимског рада наставника, као и васпитача у предшколској установи; успостављање двосмерне сарадње са локалном средином и родитељима у циљу унапређивања квалитета наставе/учења (посебно ванаставних и ваншколских активности,

укључивања школе у живот локалне заједнице, превенције девијантних понашања) и васпитно-образовног рада и игре у предшколским установама.

4. Систем за евалуацију рада директора. Тај систем треба да буде специфичан и треба да се ослања на успех директора у стручном усавршавању; да зависи и од успеха и угледа установе; од успеха школе на спољном вредновању школе као институције; од перцепције успешности директора код ученика; вредновање треба да укључи и родитеље и њихова удружења и локалну заједницу.

Аутономија установе

Аутономија школе је један од чинилаца који може под одређеним условима имати велику улогу у унапређивању квалитета образовања и васпитања. Аутономију школе чини неколико основних аспеката: финансијска аутономија, аутономија у управљању и педагошка аутономија.

Проблеми финансијске аутономије се решавају у оквиру система финансирања образовања и васпитања на свим нивоима и третирају се у посебном делу ове Стратегије. Проблеми управљања и руковођења установом разматрани су у претходним ставкама. У овом делу ће у жижи бити проблеми педагошке аутономије, тј. аутономије у погледу школских програма, документа које доноси школа о васпитању и образовању (развојни план школе, школски програм, годишњи програм рада), о организацији и квалитету наставе/учења, професионалном развоју наставника у школи и о положају и правима ученика. Стратешке мере за повећање аутономије школе:

1. Аутономија школе, образовни стандарди и евалуација. Основе за аутономију су дефинисане у Правцима. Аутономија школе има свој пуни смисао у комбинацији са свим категоријама образовних стандарда. Стандарди обезбеђују услове за рад школа, кохерентност образовног система и остваривање мисије васпитно-образовних установа. Разни системи вредновања су начин да се провери остваривање образовних стандарда. Унутар тог оквира, законска регулатива треба да створи услове за пуну педагошку аутономију школе, да подстакне иницијативу школа, предузетнички дух, трагање за идентитетом и етосом сваке поједине школе.
2. Велика мера педагошке аутономије. Педагошка аутономија школе укључује: право да се дефинише један део школских програма зависно од локалних прилика; да се у реализацији обавезног општег програма максимално користе локални ресурси; право да се школски календар може делимично прилагођавати локалним приликама (промене у динамици остваривања школских програма уз поштовање годишњег плана рада, организација наставе у блоковима, организација заједничких часова сродних предмета код интердисциплинарних тема); пуно уважавање локалних специфичности при изради развојног плана и вишегодишњег школског програма уз узимање у обзир карактеристика локалног становништва; развијање система стручног усавршавања наставника у самој школи на основу реалних потреба школе.
3. Аутономија и одговорност. Аутономија школе подразумева и одговорност школе. Одговорност школе се проверава системом спољног вредновања. Разни системи

вредновања су начин да се провери остваривање образовних стандарда. Спољни систем вредновања треба да буде првенствено заснован на излазним варијаблама, као што су квалитет школе као институције и школска постигнућа ученика на националним и међународним системима вредновања.

4. Аутономија и средина у којој делује школа. Аутономија укључује успостављање богатих двосмерних односа сарадње између школе и локалног окружења. То подразумева мобилизацију свих локалних социјалних партнера у циљу унапређивања и васпитно-образовног рада школе и локалне заједнице, коришћење расположивих локалних образовних ресурса (просторних, природних, културних, институционалних, људских) и остваривање разноврсних заједничких активности школе и локалне средине: културних, социјалних, еколошких, спортских, хуманитарних, привредних (нарочито када се ради о средњем стучном образовању).
5. Аутономија наставника као педагошког стручњака и стручњака за предмет. Аутономија наставника у извођењу наставе је саставни део аутономије школе. Та аутономија је заснована на професионализацији професије наставника, која је дефинисана у посебном делу Стратегије (Део 4: Образовање наставника). Аутономија наставника значи право наставника као професионалца да самостално конципира процес наставе/ учења, уз одговорност за резултате учења.

СИСТЕМ ДРУШТВЕНЕ БРИГЕ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Мисија система друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања и образовања јесте да створи услове за добробит деце од рођења до поласка у школу, подржи њихов целовити развој, васпитање и социјализацију и створи услове за рано учење, зависно од потреба појединих породица и деце.

Основна функција система друштвене бриге и васпитања и образовања деце предшколског узраста (даље у тексту: ДБПВО) јесте стварање услова за квалитетно живљење, нарочито (али не искључиво) у ван-породичној средини и за целовити и хармоничан развој, васпитање и социјализацију деце, у складу с потребама сваког детета и у духу савремених схватања права детета. Поред тога, овај систем има и следеће важне функције:

1. Стварање добрих услова за слободну игру и игру усмерену ка учењу, као развојно најзначајнији облик активности деце предшколског узраста и за друге разноврсне облике дечјих активности;
2. Старање за негу деце, брига о здрављу и исхрани деце;
3. Стварање услова за разноврсне физичке и спортске и уметничке дечје активности, зависно од карактеристика деце;
4. Давање доприноса превенцији сиромаштва и социјалне искључености кроз остваривање инклузивног васпитања и образовања;
5. Остваривање компензаторске улоге код деце која потичу из развојно неповољних средина;
6. Омогућавање равноправног почетка обавезног образовања и васпитања кроз припрему деце за полазак у основну школу,
7. Вођење рачуна о безбедности деце и њиховој заштити од насиља, злоупотребе и манипулације;
8. Пружање помоћи запосленим родитељима обезбеђивањем бриге о њиховој деци;
9. Давање важног доприноса запошљавању и еманципацији жена, у склопу интегрисане политике за повећање наталитета;
10. Пружање разноврсних облика помоћи породици, према њиховим специфичним потребама, у циљу стварања услова за пуну сарадњу породице и различитих облика предшколских установа, програма и услуга;
11. Оснаживање породице да од дететовог рођења успоставе здраве, безбедне и

подстицајне услове за његов пуни живот и развој у породичној средини и за активно укључивање родитеља у функционисање и развој система;

- Осигуравање полазне основе за целоживотно образовање, кроз вредновање формалних и неформалних облика учења у предшколском узрасту.

Диверсификовани систем предшколских установа, програма и услуга треба да буде инструмент за остваривање ових сложених функција. Сваки део система има своју специфичну улогу у остваривању тих функција.

Из дефиниције основне функције овог система следи да је ресор образовања водећи у организацији овог система, али је због вишефункционалности предшколског система неопходна чврста интер-ресорска сарадња, нарочито с областима здравства и социјалне политике. Ресори у доменима својих надлежности дефинишу и реализују одговарајуће стручне стандарде. Неопходно је на националном нивоу успоставити функционалне механизме координације између различитих система и јасно дефинисати њихове улоге.

Визија развоја система

До 2020. године дограђен је диверсификовани систем квалитетне друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања и образовања (од рођења детета до поласка у основну школу).

Свака породица и свако дете, у складу са њиховим потребама, обухваћени су тим системом у обиму који је остварив на основу могућности Републике Србије и одговарајуће локалне самоуправе.

Све прешколске установе и програми предшколског васпитања и образовања су акредитовани на основу националног система акредитације који примењује транспарентне и јединствене процедуре.

Обухват деце предшколског узраста

Свака породица и свако дете узраста од 6 месеци до поласка у школу имају доступан неки вид диверсификованог система ДБПВО који одговара њиховим потребама.

- Дуплиран је општи обухват деце од четири године до почетка примене обавезног припремног предшколског програма (даље у тексту: ППП).
- Знатно правичнији систем који ће омогућити значајно већи обухват све деце и посебно деце из маргинализованих група која остварују право приоритета при упису (деца са сметњама и тешкоћама у развоју, деца која показују емоционалне проблеме или проблеме у понашању и учењу, деца чији проблеми произлазе примарно из социо-економских разлога или чињенице да похађају програме на нематерњем језику, посебно ромска деца, деца из сиромашних слојева друштва и из породица с ниским образовним нивоом, деца из сеоских средина).
- У узрасту од четири године до почетка примене ППП, Република Србија и локалне самоуправе гарантују сваком детету могућност да минимално, у току бар једне

године, бесплатно користи скраћене (полудневне) програме за подстицање развоја и предшколског васпитања и образовања, зависно од потреба породице и детета (приближно четири сата дневно, пет дана у недељи, у току једне школске године).

4. Потпуни обухват деце узраста од 5,5 до 6,5 година обавезним ППП.

Квалитет

Национални систем акредитације гарантује висок квалитет бриге о деци и предшколског васпитања и образовања: квалитет средине у којој бораве деца, квалитет опреме, дидактичких и игровних материјала, квалитет програма, квалитет предшколске установе и програма као целине (општа позитивна клима, пријатељски амбијент за децу, третман у складу с правима детета), квалитет професионалних квалификација и довољан број особља које ради с децом. Квалитетна васпитна пракса подразумева да се кроз васпитни програм, образовни и игровни материјал, методе рада са децом (укључујући центре активности, слободну игру и игру усмерену ка учењу), као и кроз дневни ритам са избалансираним активностима подстиче целовит дечји развој, развој њихове креативности, критичког мишљења, рано описмењавање и социјализација и стварају предуслови за успешан полазак деце у школу.

Ефикасност

Ефикасност система се осигурава, пре свега, диверсификацијом понуде, то јест, развијањем различитих облика бриге о деци и програма предшколског васпитања и образовања (што укључује и јефтиније алтернативне и флексибилне облике, не само рад предшколских установа), организовањем програма предшколских установа и за децу из окружења која не похађају редовно предшколске установе, адаптацијом постојећих простора, пружањем повремених и привремених програма и услуга према потребама породица и деце.

Ефикасност се остварује и прецизним разграничењем трошкова које обезбеђују републички и локални нивои, приватни инвеститори и родитељи кроз партиципацију, а истовремено и бољом координацијом различитих ресурса (образовања, здравства, социјалне политике) на републичком и локалном нивоу.

Периодично (сваке 3 године) се анализирају трошкови система ДБПВО да би се испитало да ли се ресурси троше рационално и у складу са стратешким планом, како би се обезбедило унапређивање квалитета и доступности установа, програма и услуга.

Релевантност

Спроводе се систематске анализе и евалуације економских, социјалних, образовних ефеката утицаја система ДБПВО. Основу ових анализа чине показатељи целовитог развоја деце, који ће бити детаљно дефинисани кроз Акциони план за примену и праћење ефеката Стратегије. Посебно се анализирају ефекти обавезног ППП како би се осигурала равноправнија почетна позиција све деце при поласку у основну школу, смањило осипање деце у току основног школовања и обезбедио бољи успех у основној школи.

Сви организациони облици (предшколске установе, програми и услуге) отворени су према детету и његовом искуству, породици, локалној и широј заједници; они развијају концепцију васпитања и образовања у којима дете и његова добробит, развој, васпитање, социјализација и учење имају централну улогу. Омогућена је стална размена информација и сарадња између релевантних учесника васпитно-образовног процеса (родитеља/старатеља, породице, деце, професионалаца запослених у систему и локалне заједнице).

Сви организациони облици система користе различита решења како би повећали своју флексибилност, прилагодили своје услуге величини, месту извођења, трајању програма, начину реализације и обиму васпитно-образовних програма, који иду у сусрет потенцијалним корисницима, посебно онима из маргинализованих и осетљивих друштвених група које имају највеће потребе за укључивање у систем.

Уз адекватно коришћење својих постојећих капацитета, систем употребљава и капацитете других установа или простора и других ресурса у локалној заједници (образовних, здравствених, социјалних, културних) у којима се реализују посебни и/или специјализовани програми за децу и породице.

Законским и подзаконским актима јасно су дефинисане и разграничене надлежности републичких органа и локалних самоуправа.

Садашње стање предшколског васпитања и образовања

Садашње стање кључних обележја

Анализа стања указује на озбиљан недостатак да нема јединствене образовне статистике и система за управљање подацима о деци, подаци се значајно разликују зависно од извора и коришћених статистичких метода.

Обухват деце предшколског узраста

Садашњи систем чини мрежа од 159 предшколских установа са 2.384 објеката, чији су оснивачи локалне самоуправе и 60 приватних установа. Географска дистрибуција објеката система је неповољна, удаљеност предшколских установа од места становања породице (према MICS 4) у руралним срединама је двоструко већа него у урбаним (1,1 км у урбаним срединама и 2,2 км у руралним). Многе сиромашне општине немају финансијска средства за развој мреже предшколских установа, у многим општинама саобраћајна инфраструктура не омогућава бољу доступност предшколских установа. Улагања у изградњу нових предшколских установа и у адаптацију других расположивих простора недовољна су и на републичком и на локалном нивоу (нешто је боља ситуација у Београду и Новом Саду).

Други, алтернативни организациони облици предшколског васпитања и образовања и посебни програми за децу, које углавном реализују приватни субјекти, невладине организације и други и који су развијани махом у већим урбаним срединама (Београд, Нови Сад, Ниш), нису интегрисани у систем, па образовни систем не располаже подацима о броју деце обухваћене овим облицима.

Године 2010. деца узраста од 0 до 6 година (505.404) чинила су 7% укупне популације у Србији. Обухват деце предшколског узраста (0,5–6 година) у предшколским установама за школску 2009/2010. годину износио је 41,36% (РЗС). Посматрано по узрастима 2009/10. године обухват деце је био: до 3 године 15%; од 3–4 године 34,80%; од 4–5 година 39,83%; узраст 5,5–6,5 година (обавезни ППП) био је 87,82% (РЗС), а у 2010/11. на основу података Министарства просвете и науке обухваћено је 96,07% деце.

Према подацима МПН, у школској 2009/10. години, у оквиру 854 васпитних група ППП било је обухваћено 3.456 деце ромске националности, а 5.455 деце припадника других националних мањина. Према подацима РЗС исте школске године у ПВО је укључено свега око 4.000 деце са сметњама и тешкоћама у развоју, а у ППП свега 964 деце из ове категорије. Многа деца раног и предшколског узраста са сметњама у развоју нису идентификована и нису укључена у систем.

Према подацима МICS 4 из 2010. године, обухват деце до 5 година из махала и нехигијенских ромских насеља и даље је изузетно мали и износи 8% (мада је удвостручен у односу на 2005), а обухват ППП деце припадника ромске националне мањине такође је недовољан и износи 78%. На основу Анкете о животном стандарду (РЗС, 2008) обухват у узрастима од 3 до 5 година деце са села је 14%, деце из најсиромашнијих породица 7%, а 16% деце из породица са ниским образовним статусом.

Основни закључци о обухвату деце су следећи: а) обухват је мали и не задовољава потребе деце и породица; б) постоји значајно заостајање у поређењу са земљама ЕУ и неким бившим југословенским републикама; ц) није обезбеђен потпуни обухват ни обавезним ППП; д) обухват је дубоко неправичан, јер су најмање обухваћена деца из маргинализованих друштвених група за које је неопходан рани подстицај развоја (на тај начин Србија не остварује први од циљева глобалног програма *Образовање за све*).

Квалитет

Нега и васпитно-образовни рад у предшколским установама дефинисани су Општим основама предшколског програма. Свака установа ствара свој оперативни предшколски програм чији је саставни део и Припремни предшколски програм који се реализује на основу Правилника о општим основама предшколског програма, а његово обавезно трајање је 2009. продужено са 6 на 9 месеци. Програми се реализују на српском језику, језику националних мањина (осим на ромском), само се понегде реализују двојезично (мада су потребе веће), а у неким приватним и неформалним облицима и на страном језику. Педагошки асистенти за подршку деци ромске националности која не говоре језик на коме се реализује предшколски програм нису у довољној мери заступљени у предшколским установама и другим програмима.

У току је израда националних стандарда квалитета и система за праћење и процену квалитета у систему (примена се очекује од 2013) и израда јединствених критеријума и процедура за акредитовање предшколских установа, васпитно образовних програма и услуга. Нега, васпитни и образовни рад у предшколским установама релизују се према устаљеним организационом облицима: целодневни (8–12 сати дневно, пет пута недељно), полудневни (4–6 сати дневно, од три до пет пута недељно) и дуже од једног дана (пет дана у недељи). Половина установа (51%) нуди целодневни боравак, а 76% деце проводи дуже од пет сати у предшколској установи; углавном се породици не нуде

програми краћи од осам сати, нити програми изван установа – у другим просторима и контекстима (такозвани програми у заједници, путујући програми и тимови, приватне јасле, заједнички програми за родитеље и децу, програми у породици и сл).

Поред тога што у предшколским установама није развијен инклузивни приступ и што установе нису довољно осетљиве за потребе породице и њено директно и активно укључивање у рад установе, она, такође, није довољно отворена ка заједници и могућим различитим учесницима у васпитању и образовању деце (волонтерима, представницима локалне заједнице, институција културе и спорта). Установа не трага за додатним изворима финансирања којима би се проширила понуда и развили нови програми и услуге.

У исто време, у комерцијалним понудама породицама, налазе се и други организациони облици васпитно-образовног рада, такозвани алтернативни програми и услуге. Оснивају их приватни и привредни субјекти и организације цивилног друштва, а међу њима су прилагођени страни програми и приступи (засновани на Валдорф педагогији, теорији и пракси Марије Монтесори, искуству из Ређо Емилије, Корак по корак методологији – за дете и породицу), али и краткорочни програми домаћих аутора за подстицање појединих области дечјег развоја: физичког развоја, развој стваралаштва, говора и друге. Ови програми се реализују кроз различите организационе облике: играонице, радионице, агенције, центре за децу, саветовалишта, школе страних језика, итд. Они нису интегрисани у систем и њихов квалитет не прати надлежно Министарство просвете и науке. Овакав статус алтернативних програма, неуједначеност у квалитету која се запажа на терену и недостатак механизма за праћење квалитета, нису у најбољем интересу детета и породице, а самим тим ни друштва у целини.

У предшколским установама запослено је 11.087 васпитача (раде с децом од 3 до 6,5 година) и 3.314 медицинских сестара (раде с децом од 0,5 до 3 године старости). У структури запослених жене чине 95%, што значи да је недовољна заступљеност васпитача, али и других профила, мушког рода, Ова је, иначе, типична слика и у системима предшколског васпитања и образовања деце у развијеним земљама (Пешикан, 2010).

Ефикасност

Бројне анализе (УНЕСКО, УНИЦЕФ, Светска банка, ОЕЦД) указују да инвестирање у рано васпитање и образовање обезбеђује значајне економске уштеде у каснијим образовним циклусима и дају основу за целокупни развој особе.

Код нас нема прецизних података о економској исплативости система предшколског васпитања и образовања (ПВО). Почетни подаци УНИЦЕФ анализе исплативости унутар система ПВО у Србији (која је покренута 2011. и још је у току), показују да су у неким регионима капацитети установа недовољно искоришћени, док су у другим регионима капацитети искоришћени преко 100%, тј. број деце у васпитним групама далеко премашује законску педагошку норму (у неким васпитним групама уписано је и до 50 деце са 3 васпитача у истом васпитном простору), чиме се озбиљно угрожава квалитет неге и васпитно-образовног рада, смањује безбедност деце и угрожава њихов лични и социјални развој.

Локалне самоуправе имају мандат да се баве предшколским васпитањем и образовањем,

али нису довољно обучене да креирају и спроводе политике и програме ПВО. Њихов приступ планирању развоја система ДБПВО није довољно стратешки оријентисан, није заснован на демографским подацима и показатељима економске исплативости, нити на актуелним подацима о деци и породици, њиховим потребама и правима.

Релевантност

Може се рећи да постојећи систем (акредитоване предшколске установе и програми) не може да задовољи актуелне потребе све деце предшколског узраста и њихових породица, јер је најмање доступан деци и породицама из социјално и економски осетљивих категорија. Стога је његов допринос остваривању права детета и породице (на квалитетно рано васпитање и образовање), допринос развоју дететових капацитета, социјализацији и потпуном интегрисању детета и породице у заједницу, мањи него што је нашем друштву потребно. У нашој земљи не постоје евалуационе студије које би показивале који су и колики ефекти система ДБПВО на бољи старт у основну школу, на смањење сиромаштва, већу социјалну инклузију, веће запошљавање жена, итд.

Налази SWOT анализе

Потенцијали система ДБПВО су следећи: у Србији ПВО има дугу традицију, искуства добре и квалитетне праксе и стручни потенцијал представљају добру основу за остваривање циљева стратегије; Закон о ПВО као и Закон о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ) засновани су на дечјим правима и отварају простор за примену савремених приступа ПВО; увођењем обавезног ППП повећан је укупан обухват деце; квалификациона структура запослених у складу је са стандардима ЕУ.

Унутрашње слабости система ДБПВО су: недовољан обухват деце квалитетним програмима ПВО, посебно деце на селу и из маргинализованих социјалних група; мрежа установа, њихова географска дистрибуција, понуда програма и услуга у систему је социјално неправедна; при упису доминирају неадекватни критеријуми, тј. предност имају деца запослених родитеља, а не деца из социјално осетљивих категорија; не постоји јединствена статистика о деци која су обухваћена системом ДБПВО; систем је претежно оријентисан на понуду класичног типа (целодневни или полудневни програми), није довољно флексибилан и нема алтернативних понуда; опште основе програма ПВО, укључујући ППП, не обезбеђују уједначеност квалитета васпитно-образовне праксе, није успостављен систем стандарда квалитета и механизми праћења квалитета; није успостављен систем за акредитовање установа, васпитно-образовних програма и услуга за дете и породицу; недостаје потребна сарадња међу надлежним ресорима и институцијама релевантним за систем ДБПВО.

Могућности за развој ДБПВО су: уколико се створе законске могућности за интегрисање приватних предшколских установа, програма и услуга у систем може се повећати обухват деце, под условом да се примени систем акредитације програма и установа; постојећи ресурси система ПВО (кадровски, просторни, финансијски) могу се искористити за диверсификацију програма и услуга; актуелна реформа система локалних самоуправа може се искористити за увођење јасније расподеле одговорности и надлежности као и за успостављање механизма финансирања из републичког буџета (наменским трансферима за ПВО).

Ризици за развој система ДБПВО су: недовољна информисаност јавности, креатора политика и доносиоца одлука о значају раног развоја деце за њихов свеукупни развој и за дугорочни развој земље; мањак финансијских средстава на националном и на локалном нивоу (локалне самоуправе су оптерећене финансијским проблемима, што ће лимитирати инвестирање); локалне самоуправе су недовољно оспособљене за планирање стратешког развоја и за коришћење других извора финансирања (нпр. ЕУ фондова); проблем је расподела одговорности и финансијских ресурса између надлежних ресора (просвете, социјалне заштите, здравља, локалне самоуправе) на националном и локалном нивоу и неразвијена је међусобна интер-ресорска сарадња у креирању образовних политика.

Стратегија развоја система ДБПВО

Главни изазови и опредељење стратегије

Главни изазови у развоју система ДБПВО су недовољан обухват деце ПВО, тј. недовољан капацитет система и недовољна диверсификованост ПВО програма и услуга. Код обухвата деце проблеми су недовољно развијена мрежа ПВО установа (посебно у Централној Србији), њена неадекватна географска дистрибуција и посебно недовољан обухват деце из маргинализованих социјалних група (деце на селу, сиромашна деца, ромска деца, деца са сметњама и тешкоћама у развоју). Стратегија се примарно мора фокусирати на обезбеђивање доступности квалитетног ПВО свој деци, јер је то од дугорочног значаја за развој деце и развој друштва у целини (утиче на повећање стопе завршавања образовања, повећање социјалне инклузије и на развој економских параметара).

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Општа политика

Основна стратешка политика до 2020. године јесте довршавање изградње диверсификованог система ДБПВО који ће моћи да задовољи потребе породица и деце. Систем ће бити сачињен од различитих облика предшколских установа, програма и услуга.

Национални систем чине предшколске установе, програми и услуге које се разликују по функцијама/потребама које задовољавају и, отуд, по њиховим специфичним наменама, по дужини трајања, месту реализације и стручном особљу које их реализује. У погледу власничких односа, установе, програми и услуге могу бити: јавни, приватни, мешовити, корпорацијски и у организацији цивилног сектора. У циљу остваривања ове стратешке оријентације реализоваће се следеће мере.

Саставни делови система ДБПВО биће:

1. Програми неге и васпитања за децу од 0,5 до три године старости: полудневни, целодневни (одомаћен назив за овај облик - јаслице);
2. Програми за децу од 3 до 5,5 година старости: полудневни и целодневни, који се могу реализовати у предшколским установама и у болничким групама (одомаћен

назив за овај облик - вртић);

3. Обавезни ППП за децу годину дана пре поласка у школу: целодневни и полудневни (који се може реализовати у предшколским установама, у школама и другим прилагођеним просторима у локалној заједници);
4. Полудневни програми ван предшколских установа (обично у трајању од четири сата дневно, који се може реализовати у предшколским установама, у школама и другим прилагођеним просторима у локалној заједници);
5. Недељни вртићи (пет дана у недељи) за родитеље чије радно време изискује такав облик бриге о деци и предшколског васпитања;
6. Специјализовани и/или посебни програми у предшколским установама, после радног времена тих установа, за децу из локалне средине која нису укључена у предшколску установу или програм;
7. Породичне јаслице;
8. Путујући вртић;
9. Путујући васпитач;
10. Специјализовани програми за подстицање поједних области развоја (креативност - ликовна и музичка култура, разноврсне физичке и спортске активности);
11. Специјализовани програми подршке деци и породици из социјално осетљивих категорија у складу са потребама (за децу са сметњама у развоју, из удаљених подручја, економски и социјално депривираних породица, Роме);
12. Програми ране интервенције за децу код које постоје развојни проблеми, хроничне болести, сметње у развоју, неухрањеност, атипично понашање;
13. Програми за успешан прелазак из породице у предшколску установу и/или предшколске установе у основну школу, у складу са потребама детета, родитеља или установе;
14. Рекреативни програми;
15. Играонице за децу;
16. Разни облици радионица за децу;
17. Библиотеке, игротекe/лудотеке;
18. Саветовалишта и/или „школе“ за родитеље;
19. Развојна саветовалишта за децу са сметњама и тешкоћама у развоју;

20. Мобилни тимови за помоћ породици и детету;
21. Подршка у породичним условима за децу и породице у ризику;
22. Сви други организациони облици који се стварају на основу исказаних потреба породица, локалне заједнице и локалне самоуправе.

Специфичности и стандарди за функционисање ових програма и услуга дефинишу се законским и подзаконским актима, у складу са националним стандардима квалитета.

Предшколске установе

Окосницу целог система ДБПВО чине предшколске установе. По својој природи, тај организациони облик може да остварује готово све функције које има систем и да пружа интегрисане услуге. Главна линија инвестирања на националном и локалном нивоу мора ићи ка ширењу и оптимизацији мреже установа (тај захтев је дефинисан и у стратешким документима као што су Национални план акција за децу, Миленијумски циљеви развоја и Правци развоја и унапређивања квалитета прешколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020). Мрежа установа мора бити проширена, нарочито у неразвијеним и сеоским срединама.

Поред тога што треба ојачати и/или оптимизирати мрежу предшколских установа, установе морају да остваре унутрашњи преображај: да развијају и негују инклузивну образовну политику, да буду флексибилно организоване, да примењују интерактивне и активне методе васпитно-образовног рада које су усмерене на дете, буду усмерене ка остваривању права детета, отворене ка локалној средини, да организују програме и за децу из локалне средине која нису обухваћена тим установама и остваре интензивну сарадњу с родитељима и другим социјалним партнерима из локалне средине.

Такође ће се интегрисати у систем све постојеће организационе облике неге и васпитно-образовног рада с децом, без обзира на то ко је њихов оснивач, уколико су претходно акредитовани и по свим параметрима усклађени с националним стандардима квалитета.

Надлежности националног и локалног нивоа

Законским и подзаконским актима прецизно се дефинишу надлежности централног нивоа (националног) и локалног нивоа (локалне самоуправе) у погледу: права оснивања предшколских установа и утврђивања програма и услуга; финансирања (укључив и капитална инвестициона улагања); управљања предшколским установама; доношења програма рада; акредитације установа и програма; одређивања плата запослених у предшколским установама; запошљавања и отпуштања запослених.

План локалне заједнице за ДБПВО

Свака локална заједница, односно локална самоуправа, дефинише свој систем ДБПВО за одређени плански период. Тај план на најбољи начин излази у сусрет потребама породица и деце на територији и осигурава финансирање и одржавања тог система. Локални систем се утврђује на основу испитивања потреба породица, деце и локалне

заједнице и у договору са свим релевантним социјалним партнерима.

Основне стратешке мере

Детаљна разрада начина спровођења, механизми и инструменти за праћење, процедуре извештавања и процене ефеката предвиђених стратешких мера биће дефинисани Акционим планом за примену Стратегије.

1. Повећање обухвата деце предшколског узраста
2. Осигуравање квалитета унутар система
3. Повећање ефикасности система
4. Обезбеђивање релевантности система

Обухват деце предшколског узраста

У погледу овог параметра, стратегија развоја треба да оствари два велика циља: да повећа обухват деце (зависно од потреба породица и деце одређеног узраста) и да повећа правичност система (већим обухватом деце из маргинализованих и социјално осетљивих група и из неразвијених подручја). План за повећање обухвата ће бити дефинисан Акционим планом и усклађен са стандардима стратегије ЕУ 2020 и осталим релевантним међународним и националним стратешким документима, уз вођење рачуна о могућностима наше земље. За децу од 5,5 до 6,5 година биће обезбеђен потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике ППП. За сву децу од 4 до 5,5 година биће обезбеђено да бесплатно користе скраћене (полудневне) програме (приближно четири сата дневно, пет дана у недељи, у току једне школске године). За децу од 6 месеци до три године и њихове породице биће повећан приступ програмима и услугама и обезбеђен обухват деце овог узраста у износу од 30%. Основне стратешке мере за остваривање тих циљева су следеће:

1. Изградња нових предшколских установа, нарочито у неразвијеним регионима и у сеоским подручјима. То се може остварити:
 - Обезбеђивањем средстава на нивоу републике (буџетска средства, повољни кредити, донације) намењених неразвијеним регионима и општинама;
 - Мобилизацијом средстава локалних самоуправа и других локалних партнера (јавни и приватни бизнис, донације, спонзорства, уступање слободних простора или терена итд).
2. Адаптација расположивих простора у свакој локалној средини (неискоришћени школски, спортски, културни простори, простори месних заједница, простори у јавним и приватним зградама итд) као јефтине решење. Иницијатива за овакве адаптације треба да потекне од родитеља, месних заједница и локалних самоуправа.
3. Диверсификација предшколских установа, програма и услуга на основу локалног система ДБПВО. Диверсификовани систем треба да створи могућност за обухват све деце, према потребама породица и поједине деце.
4. Проширивање делатности предшколских установа и на децу из локалне заједнице

која не иду у предшколске установе.

5. Промена уписне политике за пријем деце у предшколске установе, тако да предност имају деца из дефаворизованих друштвених група и осигурање средстава за бесплатан боравак те деце (средства осигурава локална самоуправа).
6. До краја периода на који се односе ове стратешке мере локална самоуправа (када је потребно и уз подршку Републике) треба да гарантује сваком детету од четири до пет и по година могућност да користи квалитетни и акредитовани полудневни програм и/или услугу у предшколској установи или ван ње и то бесплатно.
7. Предузимање свих законских, подзаконских и финансијских мера за потпуни обухват обавезним припремним предшколским програмом.

Квалитет

Систем друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања може остварити своје функције ако се изгради национални систем квалитета у овој области. Изградња тог система ће се остварити следећим стратешким мерама.

1. Дефинисање националних стандарда квалитета услова у којима се одвија брига о деци и предшколско васпитање и образовање. То обухвата:
 - Стандарде квалитета простора у којима се реализују програми друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања;
 - Стандарде квалитета опреме, дидактичких и игровних материјала;
 - Дефинисање услова за заштиту здравља, за квалитетну исхрану и безбедност деце (ове стандарде дефинишу одговарајући ресори).
2. Стандарди квалитета васпитно-образовних програма
 - Дефинисање интегрисаних програма који су прилагођени развојним карактеристикама деце;
 - Стављање у средиште васпитно-образовних програма дечје активности које иницирају васпитачи или деца, а кључне су игровне активности деце;
 - Дефинисање основа васпитања и образовања (оквирног програма) на националном нивоу;
 - Дефинисање оперативних планова за сваку предшколску установу, односно за сваки локални програм предшколског васпитања; они ће бити усклађени с локалним и културним специфичностима и с потребама деце која су обухваћена тим програмом;
 - Укључивање родитеља и представника локалне средине у конципирање и реализацију програма.

3. Стандарди квалитета запосленог особља. То обухвата:

- Дефинисање стандарда професионалних компетенција васпитача и стручних сарадника који раде с децом. Ти стандарди се дефинишу у делу Стратегије који се односи на образовање наставника на свим нивоима образовања;
- Стандарде односа величине васпитних група у појединим узрастима и односа броја деце и васпитног особља, посебно за поједине узрасне групе.

4. Стандарди квалитета васпитно-образовног процеса. То обухвата:

- Третман деце у складу с правима детета, уважавање индивидуалних карактеристика сваког детета и његове личности те културних специфичности и различитости међу децом;
- Стварање позитивне социјалне и психолошке климе у свим програмима за предшколску децу, позитивне и пријатељске интеракције деце и васпитног особља, која подстиче децу на самосталност и код деце доприноси изградњи позитивне слике о себи и о окружењу;
- Интензивну сарадњу с родитељима у реализацији васпитно-образовних активности.

5. Предшколска установа, односно програм као целина

Параметри помоћу којих се утврђује квалитет установе и програма као целине јесу: општа организација активности у установи/програму и понуда разноврсних активности (игровних, истраживачких, социјалних, стваралачких, културних, спортских, рекреативних, слободних, изборних) која даје могућност сваком детету да буде максимално укључено у све процесе и да испољи своје афинитете и способности, општа позитивна атмосфера, квалитет социјалних односа и интеракције унутар установе и програма, добробит деце и осећање задовољства код деце, укљученост породице у планирање и развој установе и програма, укљученост представника локалне заједнице у рад установе.

Све наведене категорије стандарда квалитета дефинише и усваја Национални просветни савет на основу предлога одговарајућих националних стручних и научних институција и уз консултовање истакнутих експерата. У припреми националних стандарда квалитета обавезно учествују професионална удружења васпитача и удружења родитеља.

Увођење националног система акредитације за предшколске установе и програме, који се заснива се на горе наведеним категоријама стандарда квалитета. Систем акредитације обухвата прецизне и транспарентне процедуре акредитације и систем за контролу примене. Институције које врше акредитацију морају бити аутономне. Систем акредитације укључује и процедуру самоевалуације предшколских установа/ програма и учешће родитеља у процесу акредитације.

Повећање ефикасности система

Ефикасност система ДБПВО посебно је значајан због економског стања у земљи, ограничености јавних буџетских финансијских средстава и због потребе да се у таквој ситуацији обезбеди што већи обухват деце. Стратешке мере за повећање ефикасности система су следеће.

1. Рационална расподела надлежности између Републике и локалних самоуправа. Ова мера се дефинише у делу Стратегије који се односи на финансирање образовања.
2. Правично дефинисање удела у финансирању из јавних извора (републичких и из локалних самоуправа) и приватних извора (партиципације родитеља). Саставни део овог правичног система јесте и систем субвенционисања породица из јавних средстава на основу економског статуса сваке породице, укључив и бесплатан боравак деце из неких категорија (из друштвено маргинализованих друштвених група).
3. Прецизно дефинисање облика ДБПВО који ће бити бесплатни (на пример, права свих породица на бесплатни полудневни програм за децу од четити до пет и по година), зависно од процене Владе Србије о најбољем интересу државе у овој области.
4. Постепено увођење финансирања јавних предшколских установа и програма по глави детета (систем *per capita*), после брижљивих пробних примена тог система.
5. Практична примена јефтинијих облика ДБПВО уз осигуравање квалитета (адаптација постојећих простора, флексибилнији и алтернативни програми и услуге, коришћење локалних расположивих просторних, материјалних, институционалних и људских ресурса) и боља координација ресора образовања, здравља, социјалне политике и комуналних служби на локалном нивоу.

Релевантност

Релевантност система друштвене бриге о деци предшколског узраста и предшколског васпитања проистиче из његових сложених функција.

С обзиром да у Србији не постоје анализе педагошких, социјалних и економских ефеката система ДБПВО, потребно је унапредити истраживачку праксу: организовати систематска научна истраживања и евалуационе студије у циљу доношења одлука заснованих на подацима и успоставити национални систем индикатора за праћење система. Могуће области истраживања јесу: ефекти целокупног предшколског васпитања и образовања, а посебно ППП на већи обухват деце из маргинализованих група обавезним образовањем, на смањење осипања деце у току основног образовања и на успех деце у основној школи, на допринос инклузивном предшколском васпитању и образовању, бољој социјалној интеграцији деце из маргинализованих група, на дугорочну превенцију сиромаштва, на запошљавање жена и слично.

Да би се успешно успоставиле све стратешке политике и мере и пратила њихова примена у функцији даљег унапређења и развоја система, неопходно је ојачати структуре управљања унутар система.

Потребне промене у окружењу

Због природе система ДБПВО и његовог мултиресорског статуса, неке промене у ширем окружењу управо су виталне за остваривање његових сложених функција. Због тога се предузимају следеће мере:

1. Известити децентрализацију и промену положаја локалних самоуправа (припреме су у току), посебно у области друштвених делатности.
2. Усвојити прецизну законску регулативу која дефинише компетенције републичких органа и органа локалне самоуправе за финансирање система, положај васпитача, стандарде квалитета, систем акредитације предшколских установа и програма, плате запослених, услове за запошљавање и отпуштање с посла и слично.
3. Успоставити законску регулативу државне управе у циљу прецизног дефинисања надлежности појединих ресора и интерресорске сарадње, због вишефункционалности система ДБПВО.
4. Влада Србије и Савет за права детета Владе морали би да предузму све мере које су дефинисане у Националном плану акција за децу и да Влада обавезе све општине да усвоје и спроводе своје Локалне планове акције за децу.
5. Влада Србије би такође морала бити обавезна да реализује мере које су релевантне за систем ДБПВО које је унела у друге своје стратешке документе, а пре свега у Миленијумске циљеве развоја и у Стратегију за смањење сиромаштва у Србији.

Потребне стратешке релације с другим системима

Стратегија развоја система ДБПВО веома много рачуна на следеће области сарадње с другим системима.

Међуресорна координација и сарадња

1. Успостављени механизми на националном и локалном нивоу за координисано спровођење стратешких политика и мера треба да остваре пуну ефикасност, пре свега на нивоу прикупљања релевантних података о деци и формирању валидне образовне статистике која ће омогућити планирање развоја система засновано на подацима, оптимизацију мреже установа, програма и услуга, праћење и мерење ефеката рада у циљу постизања праведнијег обухвата, обезбеђивања квалитета и одговарајућег васпитног утицаја на дете, у складу с потребама детета и породице.
2. Институционална и програмска прилагођавања у здравственом систему и систему социјалне заштите су потребна како би се развијали интердисциплинарни приступи и праксе у домену бриге о деци и предшколског васпитања и образовања, посебно кроз инклузију деце.
3. Међуресорна сарадња би морала бити озваничена кроз успостављање националних и локалних механизма одрживости (као што су међуресорни споразуми о сарадњи, тела и радне структуре), како би се у заједници планирали и развијали интегрисани

програми и услуге с прилагођеном понудом детету и породици, посебно када је реч о специјализованим и посебним програмима и услугама, а које обухватају утицај свих релевантних ресурса (и надлежних институција и управних структура).

4. Потребна су и одређена институционална и програмска прилагођавања у култури, уметности, спорту, како би се ови ресурси у већој мери отворили за подршку раном развоју деце и предшколском васпитању и образовању.
5. Потребна је помоћ полиције, судства и тужилаштва, повереника за људска права и равноправност у превенцији ризика и креирању безбедног окружења те у заштити од злоупотребе, занемаривања и злостављања деце.
6. Значајно је и укључивање техничке и технолошке заједнице у формулисање механизма за увођење предшколске деце у свет науке, за подржавање деље радозналости и жеље да открију и истраже природне феномене и свет око себе.

Јавна комуникација и заступање стратешких политика у јавности

У спровођењу стратегије развоја диверсификованог система ДБПВО предшколске деце неопходан је позитиван приступ и подршка медија, и то како кроз реално приказивање друштвеног положаја деце овог узраста и важности њиховог укључивања у предшколске установе, програме и услуге, тако и кроз промовисање основних вредности и принципа на којима се заснивају актуелне политике унутар система, односно програми и услуге намењене деци и породицама.

У овој области потребно је развијати радијске и телевизијске програме те истраживачко и репортажно новинарство. Затим је неопходна продукција образовних, васпитних, популарно-истраживачких, научних, културних, уметничких садржаја и програма за децу и родитеље, васпитаче, наставнике и друге запослене у систему, и све то у складу са стратегијом.

Потребна је снажна подршка грађанског сектора у смањењу дискриминације и у промоцији и праћењу остваривања права детета и породице у области бриге о деци и предшколског васпитања и образовања.

ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија основног образовања и васпитања јесте да буде темељ целокупног система образовања и да обезбеди квалитетно образовање свих грађана.

Функција основног образовања јесте да **базично описмени ученике из свих области** значајних за живот у савременом свету, да им развија функционална знања, умења, мотивацију за учење, ставове и вредности неопходне за формирање националног и културног идентитета те базичне културне потребе и навике, што их оспособљава за даље школовање, целоживотно учење и активан и конструктиван живот у савременом друштву.

Визија развоја основног образовања

Кључна стратешка обележја овог образовног подсистема су **обухват** ученика основним образовањем; **адекватност мреже** основних школа; **квалитет** образовања (квалитет услова, квалитет наставног процеса, квалитет наставника, квалитет ученичких постигнућа и квалитет школе као институције); **ефикасност** и **релевантност**.

Главне основе за формулисање стратегије основног образовања представљају: пројекција друштвеног и економског развоја у Србији 2020. (в. део Србија 2020+), документи Србија 2020. и Европа 2020. који садрже визију будућег развоја Србије и Европе у наредној декади, као општег контекста у коме ће се одвијати образовни процес; Правци развоја образовања у РС до 2020. где је дат кључни оквир за стратегију развоја основног образовања; Миленијумски циљеви развоја, међународни и национални програм који се фокусира на обухват све деце основним образовањем (прати се преко три индикатора: стопе уписа у основну школу, процента ученика који од првог разреда дођу у пети разред и стопе писмености у добу од 15 до 24 године старости) и Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији која нуди релевантне податке о институционалним и људским ресурсима у основном образовању и анализу стања у образовној статистици, што је неопходно за установљавање полазног стања у образовању у РС.

До 2020. године сви дечаци и девојчице законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% кохорте), без обзира на социо-економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћени су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (тј. завршава основну школу 93% кохорте), не само на националном нивоу већ и за категорије деце из осетљивих група (сеоска, ромска, сиромашна деца и деца са сметњама и тешкоћама у развоју).

Основно образовање и васпитање представља добру и подстицајну средину за развој деце у којој ученици овладавају квалитетним знањима и умењима, основним компетенцијама и базичном писменошћу из свих области које се уче у основној школи, тако да та знања могу међусобно повезивати и примењивати у даљем школовању и у свакодневном животу.

Основне школе су институције с препознатљивим идентитетом, представљају добар васпитни модел ученицима целином свог рада и разноврсним активностима у богатим

наставним и ваннаставним садржајима (образовним, научним, културним, спортским, еколошким, техничким и предузетничким). Оне плански и континуирано сарађују с локалном заједницом и различитим релевантним институцијама са циљем да ученици формирају добру сазнајну основу, развију мотивацију за учење и интелектуални рад, као и да се утиче на стварање основе за развој културних потреба и навика код ученика.

Садашње стање основног образовања

Садашње стање кључних обележја

Обухват ученика основним образовањем

Иако је пре више од 50 година (1958) уведено обавезно бесплатно основно школовање (ОШ), још увек значајан проценат грађана нема потпуну ОШ (22%, Попис, 2002). Сва деца нису обухваћена основним образовањем: око 5% генерације не улази у школу (процент уписа у ОШ је 2009. године био 95,2%, према РЗС, а 94,9% према МICS 2010) и ту нема разлике по полу (индекс паритета 1,01 РЗС, 2010; МICS 2010), али има разлике код осетљивих група. На селу је то улазно осипање веће од просека и, што је забрињавајуће, с годинама се повећава: обухват деце са села је пао с 81,15% у 2005. на 77,4% у 2009, а 2008. године уписано је у ОШ за 1,8% мање деце него 2005. године (МЦР, 2009).

Од свих осетљивих група ромска деца се у најмањој мери уписују у ОШ. Немамо тачан податак о броју ромске популације у земљи (тај број варира од 108.000, према Попису, до 500.000 према неким ромским организацијама и процени Светске банке), али се процењује да је величина кохорте ромске деце око 25.000 и да 70% њих иде у ОШ (МЦР, 2009). Обухват ромске деце ОШ је порастао у периоду 2002–2007. године са 56% на 73% (АЖС, 2007). Према МICS 2010, 78% ромске деце из сегрегисаних насеља уписује се у ОШ. Ипак, податак да је број ромске деце која се уписују у специјалне школе опао са 8% на 6% (МЦР, 2009) указује на њихов бољи обухват редовним школским системом.

Висока је стопа осипања у току ОШ, иако не постоји тачан и прецизан податак о томе. Стопа преласка деце у пети разред узима се као индикатор у међународним извештајима (МЦР, Лаекенови индикатори, ЕУО). Када се погледа национални просек, стање се за последњих пет година поправило, стопа осипања при преласку у пети разред је смањена испод 1% (са 1,14% на 0,87%, МЦР, 2009). Али овај просек замагљује озбиљан проблем унутрашње неправедности система у коме постоји тренд пораста осипања деце из осетљивих група, пре свега сеоске и ромске деце, а појављује се разлика и код девојчица (1,2% нижа стопа преласка у односу на дечаке). Године 2005. у пети разред је прелазило око 95% деце у градским и 92% деце у сеоским срединама (МЦР, 2006), а 2008. године, према проценама, осипање сеоске деце било је 14,25%, а 50% ромске деце (МЦР, 2009).

Стопа завршавања ОШ је 95,2% (РЗС, 2009), међутим методологија рачунања овог податка је таква да он говори колико је деце изашло из осмог разреда, али не колики је проценат од уписане генерације завршио ОШ (не прати се кохорта). Стопа завршавања ОШ код деце са села је знатно нижа (74,14%, 2008), постоји тенденција мањег завршавања међу дечацима и пораста стопе завршавања међу девојчицама (МЦР, 2009). И међународна испитивања указују на тренд да су дечаци мање успешни у школовању и да је образовним

нивоима с све већи раскорак у полној структури. Осипање у току основне школе је драстично код ромске деце. По последњим подацима о ромској деци из сегрегисаних насеља 78% се уписује у основно образовање, а завршава га 34% (MICS 2010). О стопи завршавања ОШ деце са сметњама и тешкоћама у развоју немамо податке.

У европским документима наглашено је да би осипање деце у току основног образовања требало да буде испод 10% (Агенда за нове вештине и нова радна места, 2010). Укупно осипање ученика из основног образовања чине деца која се не упишу у ОШ, која не пређу у пети разред и која не заврше основну школу, што је према постојећим анализама и проценама између 10–15% генерације, с тим што је значајно веће код деце из осетљивих група (Перазих, 1990; МЦР, 2006; Други извештај о имплементацији ССС у Србији, 2007; МЦР, 2009; MICS 2010). Овоме би требало додати и проценат деце која не прелазе у средњу школу, тј. не настављају школовање, што се последњих година креће око 2%. Слаба припремљеност деце из осетљивих категорија за школу јесте један од узрока осипања (в. Део Систем друштвене бриге и васпитања и образовања деце предшколског узраста). Обухват ове деце предшколским васпитањем и образовањем је мали (обухват трогодишњака у РС је 34,80%, а четорогодишњака 39,83%, а у окрузима у Централној Србији 11%–25%, РЗС, 2010). Европски циљ је обухват 95% деце овог узраста до 2020. (Early Childhood Education and Care, European Commission, 2011). Укупан обухват обавезним ППП у 2009/10. износи 87,82%, а значајно варира по окрузима, од 55% до 85% (РЗС, 2010).

Од претходне државе (Југославије) наследили смо добру мрежу основних школа, око 60% места с преко 100 становника у РС има школу. Међутим, мрежа школа није прилагођавана бројним друштвеним променама (демографским, привредним, економским, социјалним) које су се дешавале у средини. Корективни механизми мреже су слабо развијени: домови за ученике основне школе не постоје (чак и тамо где би било оправдано постојање сталних или повремених домова), превоз ученика није адекватно уређен (нема школских аутобуса), а нису развијени механизми и мере посебне подршке деци из осетљивих група да не прекидају школовање (стипендије, домови, плаћање путних трошкова до школе, обезбеђивање услова за вежбање и рад у школи, нпр. музичких инструмената и сл.).

Због потребе за економском ефикасношћу образовања кренуло се у рационализацију, а не оптимизацију мреже школа (Ивић, Богојевић и Карапанца, 2003; Ивић и сар., 2004; Ивић, 2010; Киселачки, 2009). Последњих година у Министарству просвете (МПС) теку некоординисане паралелне активности око оптимизације мреже, без укључивања свих релевантних партнера и без пуног учествовања локалне средине (и њене претходне припремљености за то). Рационализација мреже школа може довести до додатног угрожавања праведности основног образовања и може негативно утицати на његову, и овако слабу, педагошку ефикасност.

Уметничко образовање будућих уметника одвија се кроз систем основних и средњих уметничких школа. Основно уметничко образовање обухвата музичке и балетске основне школе и одвија се у комбинацији с редовним ОШ. Постоји 37 школа за основно музичко образовање, 31 средња и основна музичка школа истовремено; у оквиру основних музичких школа покрива се и предшколско музичко образовање, а основно и средње балетско образовање у оквиру 3 балетске школе. Укупан обухват деце основним музичким образовањем износи 2,7%, док је у европским земљама 10–15%. Територијални распоред уметничких школа је неравномеран, око 50% општина у Србији нема уметничку школу, а деца немају могућности за уметничко образовање и васпитање (Старчевић, 2010).

Квалитет

На квалитет основног образовања утичу и услови рада по школама, од физичких (зграда, простор, инфраструктура) до опреме (опремљеност кабинета, библиотека, дидактичка средства, инструктивни материјали). Да би школа утицала на ученике, не могу елементарни услови у школи бити гори него они које ученици имају код куће (посебно када је у питању елементарна инфраструктура), а опрема би морала бити таква да школа може да прати новине и користи иновације у раду с децом. Још увек, посебно на селу, има непримерених услова за рад (нпр. половина школа није прикопчана на јавну канализациону мрежу, Ивић, Богојевић, Карапанџа, 2003). Школску библиотеку има две трећине школа у РС (Ивић и сар. 2001), а проблем је њихова опремљеност – мало књига (у просеку 17 књига по ученику), мало нових наслова и друге потребне литературе (методичких приручника, инструктивних материјала, речника, енциклопедија, електронских извора података итд.). Пошто ретко које истурено одељење има библиотеку (не говоримо о њеној опремљености), то значи да тамо где су највеће потребе за додатном образовном стимулацијом (низак социо-културни и економски ниво средине, низак образовни ниво родитеља, мање и теже доступни сви образовни, културни и научни садржаји), ње најмање има. Мада је последњих година било акција опремања школа рачунарима (нпр. Министарство за телекомуникације и информатичко друштво организовало је акцију поклањања рачунара школама 2008/9), многе школе, посебно у неразвијеним крајевима, још увек немају ни рачунаре ни интернет конекцију, а немају ни ученици код куће. У руралном делу 38% домаћинстава поседује рачунар. Јаз између града и села је велики и повећава се, посебно између сиромашних и имућнијих породица (интернет прикључак поседује 19,2% домаћинстава с приходом до 300 евра, РЗС, 2010).

Планови и програми су обимни и нефлексибилни, једнако се спроводе у школама с великим бројем ученика у разреду и у комбинованим одељењима. Концепт изборне наставе није разрађен нити добро постављен, по актуелним наставним програмима не постоји никаква могућност избора ни за ученике ни за саму школу. Програми су још увек писани као листе тема, садржаја; предмети су слабо повезани и то онемогућава интегрисање садржаја и тематску наставу; постоји стални притисак да нови садржаји постану школски предмети (еколошко, здравствено, сексуално образовање итд.). Неке уметничке дисциплине (драма, балет, филм, креативне индустрије, дизајн) нису укључене у програм, не јављају се ни као садржај ни као метода рада у наставној или ваннаставној делатности школе.

Изузетно је мала заступљеност модерних облика рада у школи – доминира предавачка настава, а мало се примењују активно учење, истраживачке методе, индивидуализирана настава и други начини рада који омогућавају веће учешће ученика у наставном процесу, развијају њихове више менталне процесе, мотивацију за учење, оспособљавају их за функционалну примену знања и даље учење и рад (Ивић, Пешикан и Антић, 2003; Ивић, 2004). Иако су кроз разне пројекте развијени такви облици рада и неки су чак прошли и међународну проверу (нпр. програм Активно учење, евалуација Harris and Peart, 2004), они веома тешко постају део редовног система, вероватно зато што су изникли из другачије концепције учења/наставе и траже радикалне промене у схватању природе процеса наставе/учења и улога наставника и ученика у њему. Због рационалности је смањиван број одељења и повећаван број ученика у разреду, што има негативне ефекте на педагошку ефикасност (превелик број ученика у одељењу је препрека за примену модерних облика рада и за примену инклузивног приступа).

Подизање квалитета наставника један је од најделотворнијих начина да се унапреди квалитет образовања (Torres, 1996; Hanushek, 2007). Нажалост, и поред одговарајуће квалификационе

структуре евидентна је ниска обученост наставника за савремени концепт учења/наставе и реализацију постављених циљева и стандарда. У пракси још увек доминира стари концепт образовања наставника; постоји негативна селекција наставника (слабији студенти иду на наставничке смерове на факултетима); неуједначен је квалитет обуке студената будућих наставника на факултетима, мало је практичног рада, недовољно психолошко-педагошко-методичке обуке, не постоји обука за саветовање, за рад у комбинованим одељењима и малим школама; полагање стручних испита и полагање за лиценцу измештено је с наставничких факултета, па је тиме ангажован мањи број компетентних стручњака и нижи је квалификациони ниво за оцену психолошко-педагошке обучености будућих наставника.

Концепт усавршавања наставника је проблематичан јер је акценат на улазу (прикупљању поена од семинара), а не на излазу (ефикасној примени наученога у пракси). Није развијен концепт професионалног развоја наставника (в. Пешикан, Антић, Маринковић, 2010а и б). Финансирање усавршавања наставника није решено. Нису реализована законска решења за напредовање, стицање звања, и њихово пратеће финансирање. У номенклатури занимања не постоји занимање наставник, а поготово не постоје занимања каква се срећу у европским земљама, као што су наставник драме, наставник драме и плеса, наставник игре и слободног времена и слично (Каличанин, 2010). Поред тога, норматив о стручној спреми наставника није прилагођен новим звањима нити је ревидиран, стално расте листа оних који могу да предају одређени предмет (као и захтеви факултета, других институција и појединаца). Постоје синдикати и стручна друштва, али не постоји професионално удружење наставника које брине о важним професионалним питањима и које би сарађивало с бројним европским удружењима наставника.

Многе анализе указују на континуирано недовољно висок ниво знања и умења који стичу ученици у ОШ, неразвијене нужне компетенције за даље школовање и свакодневни живот и ниску ученичку мотивацију за учење и интелектуални рад (Хавелка и сар., 1990; Свеобухватна анализа образовања у СРЈ, 2001; ПИСА 2003–2009; Плут и Крњајић, 2004; Национално тестирање ученика 3. разреда основне школе, 2005; Национално тестирање ученика 4. разреда основне школе, 2007; Ђурић, 2009). Постигнуће наших ученика на међународним испитивањима указује да је квалитет нашег образовања испод међународног просека, посебно што се тиче функционалне примене знања. Тако на пример, на ТИМСС 2007. просек ученичких постигнућа у области природних наука је 470, а у области математике 486 у односу на просек 500. У поређењу с резултатима на ТИМСС 2003. године, ученичка постигнућа у овим областима бележе пад (486 – у односу на просек 473 и 477 – односу на просек 466). На ПИСА тестирању које проверава применљивост стечених знања и вештина постигнућа наших ученика су слабија него на ТИМСС. У односу на ОЕЦД просек 500, ученици из Србије су у просеку постигли 60 поена мање, што је једанко ефекту од нешто више од једне године школовања у земљама ОЕЦД (Бауцал и Павловић-Бабић, 2010). Анализа постигнућа наших ученика по нивоима задатака показује да је изузетно мали број ученика у највишим категоријама постигнућа (у две највише категорије испод 1% у домену читања, око 1% у домену науке и 3% у математици) и веома велики проценат ученика у оним најнижим (око 2/3 у најниже две категорије у све три области). Око трећине ученика спада у категорију оних који нису функционално писмени у домену читања, што значи да сваки трећи ученик у РС има тешкоће у читању сложенијих текстова, а то је значајна препрека за њихово даље школовање.

На последњем ПИСА тестирању наши ученици су постигли боље резултате него на

претходном и тај напредак је виши него у другим замљама. На постигнућа која ученици остварују у овим међународним тестирањима утиче више чинилаца чинилаца (нпр. припремљеност ученика за овакав вид испитивања, могућност да су задаци у тестовима у већој мери усаглашени с програмима појединих земаља него с програмима других и сл.), па тумачење резултата и извођење поузданих закључака захтева дубљу квалитативну анализу добијених података према специфичном социо-културном контексту, посебно када се закључци односе на образовну политику земље.

Дакле, ученици излазе из ОШ без развијених базичних компетенција које су им потребне и важне за наставак школовања и за боље сналажење у приватном и јавном животу. Поред недовољне функционалне, математичке и научне писмености, кроз основно образовање и васпитање ученици скоро уопште не развијају уметничку и културну писменост (што је циљ образовања на основу Закона о основама образовања, члан 4, став 2), нити базичне културне потребе и навике које су важне за формирање вредносних ставова неопходних за живот и рад у савременом друштву те за приватни и професионални живот сваког грађанина (Цветичанин, Миланков, 2011; Мрђа, 2011). Здравствено-спортска подршка развоја деце веома је слаба. Спорт је доступан само талентованим ученицима, није део редовних школских активности усмерених на развој деце и улагање у њихово здравље, спортске секције се плаћају по школама, а објективне потребе су све веће (деца много седе у школи и код куће, млађима су школске торбе претешке, деца једу нездраву брзу храну и сл.).

Начин оцењивања рада школе, наставника и ученика је неадекватан и неинформативан. Начин оцењивања не разликује школе и наставнике који раде савесно, добро и постижу резултате од оних који формално отаљавају свој посао. Ученичке оцене су недискриминативне и необјективне (веома је чест случај да је 2/3 одељења има одличан успех, просечна оцена ученика у ОШ је преко 4, 3/4 ученика на крају ОШ имају одличан или врло добар успех), а начин оцењивања сведен на оцењивање успешности репродукције градива. Завод за вредновање квалитета образовања припремио је стандарде и инструменте за екстерно вредновање школа; који укључују седам различитих поља. Екстерно тестирање школа планирано је за школску 2011/12. годину. Квалитет школских уџбеника се поправио у последњој деценији, мада има још много озбиљних проблема с њиховом концепцијом и конструкцијом. Проблем представљају тренутно важећи лоши стандарди квалитета уџбеника на основу којих се врши њихова оцена. У овом пољу имамо богату, међународно релевантну експертизу, али она није узидана у постојећа решења.

Школа васпитно утиче целокупним својим деловањем, кроз начин образовања својих ученика, кроз посебне активности и садржаје чија је сврха да васпитавају ученике, али и својом културом (Брунер, 1996), етосом и препознатљивим идентитетом. Запостављена је васпитна улога школе у основном образовању. Ако је настава доминантно предавачка, оцењује се репродукција с разумевањем наученог, оцене су недискриминативне, мало ваљане и поуздане, школа је окренута ка уско когнитивном аспекту а не целовитом развоју личности ученика, нема партиципације ученика у процесу наставе/учења, не обраћа се пажња на читав сет важних циљева, онда је јасно да такав модел у најбољем случају може формирати особу која добро познаје чињенице али је несамостална, неспособна за повезивање и примену знања те за сарадњу с другима, необучена за тимски рад, за преузимање одговорности, доношење одлука, препознавање и приступање решавању проблема, и ниска јој је мотивација за учење и интелектуални рад. Школе немају свој

препознатљив идентитет и у многим влада генерално лоша атмосфера (неугодна општа клима, често рђави међуљудски односи унутар наставничког колектива, између ученика, ученика и наставника, наставника и управе школе, дешава се насиље у школама, према Попадић, 2009), пад етичких стандарда (наставници касне на часове, велики број часова се не одржава или се настава скраћује, огроман је број изостанака ученика с наставе, низак осећај припадности школи код ученика). Ваннаставне делатности по школама сиромашне су, негде скоро и не постоје, нема васпитно-образовних активности на екскурзијама, настави у природи или рекреативној настави. Веома често наставници своју радну недељу своде само на држање часова наставе. Ретко где се држи допунска и додатна настава – стога су ученици знатно више упућени на приватне часове. Школе најчешће раде у две смене што не оставља ни времена ни простора за остале активности у школи, а и даље се иде на просторно обједињавање школа с мањим бројем ученика (Ерић, 2009; Ивић, 2010). Ретке су културне и јавне делатности школа у локалној средини (књижевне вечери, концерти, промоције књига, изложбе, хуманитарне акције, волонтерство, акције за заштиту човекове средине итд.).

Јесте се прешло на инклузивни принцип рада у школама, али постоје бројни проблеми у његовој примени: локалне средине и општине не баве се образовањем, планирањем обухвата деце ОШ и укључивањем деце са специфичним потребама; слаби капацитети школа за препознавање унутрашњих препрека и прављење инклузивног школског развојног плана; велики отпори специјалних школа и дефектолога; још увек медицински, а не педагошки приступ проблему (мада је направљен Правилник о додатној подршци у области образовања, социјалне заштите и здравља); доминантно предавачка настава која не оставља простор за индивидуализован приступ; веома слаба спољна институционализована професионална помоћ; родитељи не учествују у поступку доношења одлуке о детету; постоје предрасуде, посебно према ромској деци; људи у образовању генерално мало знају о инклузији и не разумеју је добро; нема образовне статистике о деци са сметњама и тешкоћама у развоју; проблем с наставком школовања ове деце након ОШ (Radó, 2009; Radó, Lazetic, 2010).

Сарадња школе и породице није базирана на партнерству, доминира стари концепт који се своди на информисање родитеља и комуникацију само када се јаве проблеми (Kovač Cerović et al, 2010).

Школе су изоловане (затворене у себе), не сарађују с другим образовним, културним и научним институцијама ни с локалном средином. У школским плановима често постоје посете некој културној институцији, али не постоји планирана, осмишљена сарадња с утврђеним програмом, циљевима и начинима рада који су унети у планове рада обе институције. Слично је и када су у питању научне институције. Школе не користе локалне ресурсе у васпитно-образовне сврхе, па млади немају прилике да осмишљено и плански учествују у животу властите заједнице и да тако боље схвате средину у којој живе, развију партиципацију, свест о друштвеној одговорности грађана, солидарност, различите социјалне компетенције и здраве стилове живота. Резултати истраживања показују да локалне самоуправе не препознају могућности сарадње школа и институција културе (Завод за проучавање културног развоја града).

Управљање школом важно је за остварење њених функција. Нажалост, управа школе се чешће поставља по политичким критеријумима, него по образовним. Директори још увек не пролазе обуку за савремени менаџмент у образовању и не одговарају колективу

за ефикасност управљања школом.

Постоје вишеструки озбиљни проблеми у вођењу образовне статистике: од проблема с индикаторима, прикупљањем и контролом квалитета прикупљених података, преко избора методологије која се примењује, неадекватног извлачења закључака из расположивих података, до мањка координације између различитих институција које прикупљају податке у земљи и неусаглашености с европским начинима вођења образовне статистике (УОЕ, 2010; Пешикан, 2010).

Ефикасност

Генерално гледано, систем основног образовања и васпитања не остварује у потпуности своју мисију, што се види на основу два кључна показатеља: (1) непотпун је обухват деце основним образовањем и висока је стопа осипања – немамо систематско истраживање осипања деце у РС, у којим категоријама деце је оно највеће, каква је регионална слика осипања, који су главни разлози напуштања школе; (2) ниска је ефективност основног образовања – недовољно висок ниво знања и умења, неразвијене нужне компетенције за даље школовање и свакодневни живот, ниска ученичка мотивација за учење и интелектуални рад. Ово су показатељи недовољне ефикасности основног образовања које не успева да обезбеди већини пристojна постигнућа, нити услове за развој најбољих. Низак квалитет знања и умења које стичу ученици у основној школи јесте проблем и за економски развој земље (постоји позитивна корелација између образовних постигнућа и степена економске развијености земље).

Деци из осетљивих категорија није једнако доступно образовање и негативни социјални и економски фактори озбиљно утичу на њихово напуштање школе, што је даље основа за повећавање дубине и оштрине сиромаштва на селу у односу на град, повећавање регионалних неравномерности и тренд повећавања социјалне искључености у земљи (АЖС, 2007; Праћење социјалне укључености у Србији, 2010), што је супротно европским стандардима и трендовима (Laeken indicators, 2001; Europa 2020). Борба против сиромаштва и социјалне искључености представља кључну компоненту социјалне политике држава чланица ЕУ и један од циљева стратегије Европа 2020. У Србији нису развијене превентивне мере и механизми подршке деци из осетљивих категорија како би се спречило да напуштају школу. Дакле, постоји проблем с доступношћу и праведношћу основног образовања, а то бива извор за генерисање социјалне искључености, а с њом и већих социјалних давања, јер су чланови осетљивих група мање оспособљени за запошљавање и бригу о себи и својим породицама.

Није ефикасан систем уметничког образовања младих генерација, недовољан је обухват деце различитим видовима уметничког образовања, како за формирање будућих уметника, тако и за развијање опште културе младих.

Релевантност

Релевантност основног образовања јасна је из његове функције да представља темељ целокупног процеса образовања и део система у коме је велики поврат уложених средстава и велике социјалне добити од њега (нпр. Hanushek, 2007; Psacharopoulos, Patrinos, 2004). С обзиром на релевантност овог дела образовања, очигледно је да се мора озбиљно, да не кажемо радикално, нешто чинити на поправљању стања ефеката основног образовања не би ли се Србија учинила конкурентном у ширем значењу речи.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге и потенцијали основног образовања су следећи: по закону и Уставу обавезно је и бесплатно основно образовање и васпитање за све, што је нужан предуслов за подизање образовног нивоа грађана у земљи; постоји изграђена мрежа школа за реализацију уставног права на доступно основно образовање и васпитање; уведен је обавезни припремни предшколски програм као мера за припрему деце за основно образовање и васпитање и повећање обухвата (посебно деце из осетљивих група) и, дугорочно, повећање социјалне инклузије; имамо довољан број наставника одговарајуће квалификационе структуре у основном образовању; постоји инфраструктура за издавање уџбеника и уџбеници за све предмете; педагошко-психолошка служба постоји у већини школа, што је важан механизам за унапређивање квалитета процеса наставе/учења; полако се развијају и уводе стандарди за рад у основном образовању (квалитет рада образовно-васпитних установа, ученичких постигнућа, наставничких компетенција, уџбеника), мада неки морају да се дораде; у претходној деценији развијени су и проверавани различити васпитно-образовни програми за унапређивање наставе у ОШ (носиоци су били НВО и одређене међународне организације) и многи наставници су похађали те програме усавршавања.

Листа слабости основног образовања, нажалост, дужа је: непотпун обухват деце основним образовањем, не уписују се сва деца у ОШ, а многи је напусте пре краја, посебно ученици из осетљивих категорија (ромска деца, деца на селу); мрежа школа није усаглашена с новонасталим условима и у решавању питања у вези с мрежом институција основног образовања примењује се концепт рационализације, а не оптимализације; недовољно добри услови у школама, посебно у сеоским, малим школама и издвојеним одељењима; изузетно је мала заступљеност модерних облика рада у школи; наставници нису обучени за примену модерних концепата учења/наставе и нове улоге које следе из њих; незадовољавајући ниво знања и компетенција с којима ученици излазе из школе; недовољно добар квалитет школских уџбеника; делатност школе је сведена на наставу, ваннаставне активности се ретко где реализују; запостављена је васпитна улога школе; школе немају развијен препознатљив идентитет, не представљају безбедну, квалитетну и подстицајну нишу за развој ученика, ученици не воле школу; каријерно вођење ученика није развијено у школама; евалуирање квалитета рада школе и наставника је формално; инструктивно-педагошки надзор и саветодавни рад у школама не постоји; немамо интегрисани информациони систем у образовању; бројни су проблеми у увођењу инклузије који могу угрозити целу идеју инклузивног рада; школе су изоловане и не сарађују с локалном средином.

Могућности које могу подржати развој визије основног образовања и васпитања јесу: пројекција економског развоја у наредној деценији која види иновације и иновативност као централне привредне покретаче; спајање Министарства науке с Министарством образовања, што може бити прилика да се боље и рационалније уреде међусобни односи и сарадња предуниверзитетског и универзитетског образовања и науке, посебно поправљања квалитета образовања будућих наставника (што представља централну тачку у поправљању квалитета образовања у Србији); могућност коришћења донаторских средстава и ЕУ фондова, што може омогућити рад на променама у основном образовању и шире; постојање механизма за повећање подршке образовању: корпоративна одговорност предузећа може бити механизам за увођење компензаторних и подстицајних мера у образовању (нпр. обезбеђивање превоза или средстава за превоз и смештај

ученика који живе удаљено од школе; фондације за давање стипендија и награда добрим ученицима; уређење и опремање школа и ученичких интерната; плаћање ученицима ученицима похађања неформалних видова образовања – кампови, посете научним, културним и образовним институцијама у земљи и ван ње итд.), пореском политиком се може утицати на проширивање политике друштено одговорног понашања предузећа и тиме стимулисати улагање у школе и образовање ученика и укључивање у међународне програме који помажу решавање овог проблема (нпр. „Принципи пословне политике и дечја права”, УНИЦЕФ, 2011); сензибилизовање политичких партија за важност доброг и квалитетног образовања у РС у контексту расправа о томе који нацрт развоја Србије изабрати за наредни период; временска усаглашеност израда стратегија културе и образовања, што омогућава бољу координацију и спровођење мера сарадње; испуњавање услова за пријем РС у ЕУ је, такође, подстицај да се реализују мере које су у духу европских мера.

Озбиљне претње за поправљање стања у основном образовању јесу: опште сиромаштво у земљи, продубљивање разлика (оштрине и дубине сиромаштва) између села и града, угроженост породица с децом, нови талас међународне кризе, држава оптерећена задуженошћу, малим БДП и сталним буџетским дефицитом; укупна улагања Србије за просвету, истраживање и развој у образовању испод су просека ЕУ у релативном односу (3,5% БДП, наспрам око 6% у земљама ОЕЦД), а поготово у апсолутном износу у односу на номинални износ БДП развијених земаља (нпр. Француска издваја 100 милијарди а Србија само једну милијарду); највећи део издвајања за образовање иде за плате запослених; због честих политичких промена прекида се континуитет у спровођењу неопходних промена у образовању; дневна политика врло утиче на образовање и одлуке које се у њему доносе; почетак примене Стратегије очекује се у непосредно постизборно време које се по традицији одликује политичком нестабилношћу и политичким договорима, који не иду увек у прилог развоју образовања; недовољно вредновање образовања у односу на значај доприноса друштвеном развоју; изазови, који могу бити полуга развоја, али и претња за педагошку ефикасност система јесу финансирање по глави ученика и децентрализација образовања; образовна политика у РС није базирана на истраживању (knowledge-based policymaking), а истраживања у образовању нису препозната као један од приоритета у развоју науке у наредном периоду (в. Стратегија развоја науке и технолошког развоја у РС); недовољна и неадекватна повезаност и усаглашеност институција и појединаца у оквиру система образовања (Министарство и његове школске управе, Национални просветни савети, ЗУОВ, ЗВКОВ, институти који се баве образовањем, Универзитет, наставнички факултети, струковна друштва) и непостојање блиске сарадње између истраживача, административаца, оних који праве образовну политику и наставника, то јест практичара, што јесте један од кључева за реалистичан и успешан развој образовног система и добрих могућности за учење (в. Jakku-Sihvonien & Niemi, 2007, у којој се објашњавају узроци успеха Финске у образовању).

Стратегија развоја основног образовање

Главни изазови и опредељење стратегије

Постоји приличан раскорак између визије основног образовања и васпитања и тренутног стања. Нека питања је лакше решавати, нпр. како повећати обухват деце и смањити њихово осипање из основне школе, док је много већи проблем поправљање ефеката основног образовања, подизање квалитета знања, умења и компетенција с којима

ученици излазе из школе. Чак и када имамо добре и јасне стандарде ученичких постигнућа, остаје много крупних, међусобно тесно преплетених проблема. Пре свега, то је питање образовања наставника за квалитетнији рад с ученицима (концепта, програма, праксе, увођења у посао, континуираног усавршавања), а посебно њиховог оспособљавања за рад у духу модерних концепција наставе/учења (схватање природе процеса учења, нових улога наставника и ученика, фокусирање на учење и оне који уче, креирање наставних ситуација које су подстицајне и олакшавају учење, избор квалитетних уџбеника, сарадња с колегама, праћење и унапређивање властите наставе). Поред професионализације и добре припремљености наставника за рад, потребно је створити услове за примену иновираних знања и умења. Стварање услова подразумева много више од опремања школа и односи се на бројне промене у самој школи, али и у широј друштвеној средини, од вредности, односа према образовању, прописаних стандарда рада, до практичних процедура и начина рада који ће подржати примену иновација за које спремамо наставнике.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Потпуни обухват деце основним образовањем

Кључна политика у том правцу јесте повећани обухват деце са села, ромске деце и деце са сметњама и тешкоћама у развоју и смањивање њиховог осипања у току основне школе, тј. обезбеђивање да заврше ОШ, за шта су потребне следеће мере:

1. Повећати обухват деце узраста 3–4 године квалитетним програмима предшколског васпитања и образовања и обухват све деце припремним предшколским програмом (ППП), посебно деце из осетљивих категорија којима је припрема за школу најпотребнија. За повећање обухвата ППП и ОШ потребно је ангажовање школских управа и учитеља/ица у сеоским школама и локалних самоуправа/општина у праћењу обухвата деце и активном налажењу решења за интеграцију све деце. У местима где нема предшколских установа за реализацију предшколских програма могу се користити простори школе (концепт проширене улоге школе у сеоским срединама), дома културе или неке друге локалне установе, али они морају бити претходно опремљени и прилагођени за боравак деце овог узраста.
2. Активно праћење преласка у 5. разред на локалном нивоу: ангажовање локалне самоуправе, регионалне школске управе и школа у активном праћењу уписа деце у ОШ, преласка деце у 5. разред, превенцији и решавању конкретних случајева прекидања школовања.
3. У образовној статистици праћење кохорте ради тачног увида у стопу завршавања ОШ.
4. Развијање корективних механизма мреже: постојање сталних, повремених или привремених домова за ученике основне школе и обезбеђивање превоза или трошкова превоза за децу из удаљених места и сиромашних породица која од 5. разреда морају да путују до школе.
5. На основу података добијених истраживањем осипања ученика из ОШ (из којих категорија деце, којих региона, који су главни узроци осипања) доношење конкретних политика, мера и акција за дугорочно смањивање осипања.

6. Спровођење оптимализације мреже ОШ која у највећој мери уважава педагошке, културне и шире друштвене разлоге и која ће гарантовати остваривање права на образовање свих категорија становништва, а која ће бити економски најрационалнија. Због хетерогене морфологије основних школа нема могућности за доношење јединствених мера за читаву мрежу, јер су проблеми појединих категорија школа врло различити, па се мере за оптимализацију морају доносити у зависности од локалних специфичности, а не на основу републичких просека. Мале сеоске школе би требало сачувати где год је то могуће. Оне зависе од демографске ситуације у средини у којој се налазе, али исто тако и саме утичу на демографско стање (кад место остане без школе, брзо остане и без становништва). Подршка овоме је и примена концепције проширене делатности школа у сеоским и неразвијеним срединама, да те школе постану вишефункционални центри (поред образовне преузимају и друге функције, нпр. културне, административне) и центри (агенси) развоја локалних сеоских заједница. Ваља задржати специјалне школе само за специфичне околности и за оне категорије деце за које су неопходне. Остале би требало да се претворе у ресурсне центре за пружање помоћи редовним школама, наставницима и породицама у примени инклузивног приступа у школама у општини или региону. Укидање школа за основно образовање одраслих и преношење те функције на редовне основне школе у остварити у складу с концепцијом проширене делатности школа и с концепцијом функционалног основног образовања одраслих.
7. Постојање тима у МПС за праћење и извештавање о стању у образовању на селу и у осетљивим категоријама деце (обухват, осипање, завршавање школе и квалитет школовања). Прављење годишњег билтена с приказом стања и трендова.
8. Систематично нормативно регулисање уметничког образовања: израда посебног документа о уметничком образовању у коме би се дао концепт кохерентног и свеобухватног система уметничког образовања од предшколског нивоа до универзитета, дале мере за већи обухват деце и младих уметничким образовањем и мере за решавање проблема с доступношћу уметничког образовања свој деци, посебно деци у сеоским и неразвијеним подручјима и деци из осетљивих група. Повећање доступности уметничког образовања, флексибилност и отварање овог система ка свој деци која имају склоности јесте акција усмерена на развој опште културе, изградњу културних потреба и навика ученика – будућих грађана – а стога је и једна од мера демократизације културе (коју предвиђа Закон о култури).

Квалитет

Подизање квалитета је најтежи проблем при достизању визије основног образовања, а има кључно место, јер основно образовање и васпитање поставља темељ за даље школовање.

Општа политика

Механизми заштите малих школа при увођењу финансирања по глави ученика (per capita). Неопходно је спровести механизме заштите малих школа и школа у сеоским и сиромашним општинама, као и финансирање у случајевима рада с децом с посебним потребама – у европским земљама постоје различита решења, али је однос често 1:3 или 1:4, тј. за једно такво дете у разреду тражи се улагање времена, труда и финансирања као

за 3 или 4 детета без сметњи и тешкоћа. Прво на пробном узорку увести финансирање, а након провере у читав систем. Четвороразредне школе које остају у систему требало би да буду изузете од механизма финансирања по ученику.

Квалитет услова за наставу и учење

Услови у којима се ради у школи вишеструко су важни за квалитет постигнућа. За наставнике је то један од главних фактора школског успеха (Berry and Eckert, 2012).

1. Подизање квалитета рада у сеоским малим школама и комбинованим одељењима, што подразумева боље услове за школовање (пристојна инфраструктура, хигијенски и безбедносни ниво, опрема за рад, дидактичка средства, интернет конекција), укидање комбинације четири разреда, планирање и вођење администрације прилагођено њиховим условима и развој приручних методичких материјала за рад у тим условима, веће укључивање ових садржаја у програм обуке на учитељским факултетима.
2. Дефинисање стандарда школског простора и дидактичке, уметничке и информатичке опреме и дефинисање механизма контроле примене тих стандарда. Стандарди би требало да обезбеде услове за једносменски рад ових школа, реализацију разноврсних активности школе и примену различитих метода рада, што је све нужно за остваривање мисије основног образовања. Опремљеност информационо-комуникационим технологијама омогућила би школама у удаљеним крајевима да реализују део наставе и на даљину, чиме би се могао подизати квалитет ефеката учења/наставе у таквим срединама.
3. Ради веће ефикасности педагошког рада у целини, број ученика у одељењу, у свим школама, није већи од 22–25.

Квалитет васпитно-образовних планова и програма

1. Школе имају три врсте докумената: школски развојни план (који садржи приоритете за наредни период); школски програм за 4 године (који обухвата све видове наставних и ваннаставних активности и сарадњу школе с другим институцијама и локалном средином) и годишњи план рада школе (у коме се конкретизују планови из претходна два документа за једну годину). Реализација свих активности из ових докумената мора бити финансирана.
2. Неопходно је постићи целовитост делатности школе, а школска документа садрже сложену структуру делатности: наставне, ваннаставне, изборне, факултативне и ваншколске активности и активности школе у локалној средини. Вредновање рада школе мора обухватити и ваннаставне програме. Разноврсни ваннаставни програми конципирани су интердисциплинарно, урачунавају се у радно време наставника и у радно оптерећење ученика и финансирају се на основу програма рада школе. Део наставних програма може се реализовати кроз те активности, које су по приступу и начину рада другачије, па мање оптерећују ученике, без обзира на временски ангажман у школи. Стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности. Ученици не плаћају учествовање у секцијама, факултативним и ваннаставним активностима, јер се тиме избегава дискриминација ученика из лоших

социо-културних средина.

3. Ревизија васпитно-образовних програма да би се обезбедила њихова савременост, функционалност и животна и социјална релевантност. Главни исход образовања је стицање основних структура знања из појединих области, а то значи укључивање у програм оних садржаја који чине основни систем знања, метода и специфичних образаца мишљења у свакој важној области људског знања. Програми би требало да садрже одабрани репрезентативан узорак достигнућа из свих великих културних и научних области, она знања, умења и компетенције која су, суштинска, незаобилазна и која изражавају базичне структуре тих знања и специфичне обрасце мишљења, делања и вредности сваког од тих домена који је заступљен у програму образовања на неком нивоу или у неком облику образовања. Та знања, као организовани делови једног система знања, могу бити једини оријентир и интелектуални оквир за селекцију и осмишљавање многобројних нових информација с којима се свакодневно срећемо и за, евентуалне, промене наставних планова и програма.
4. Развијање васпитне функције школе кроз: начин на који се образују ученици (избор и квалитет програма, избор метода рада, наставници као модел); ваннаставне и слободне активности ученика; специфичне могућности у школи (нпр. огледно добро, школска радионица, ученичка задруга). Својим целокупним деловањем и сарадњом с другим институцијама, организацијама, родитељима и локалном заједницом, школа шаље снажну васпитну поруку ученицима.
5. Школа посебно брине о физичком развоју свих ученика па се и поред часова физичког васпитања организује целовит спортски живот школе. У такве активности морају бити укључени сви ученици, примерено својим способностима и склоностима, а не само они који су талентовани и тренирају неки спорт.
6. Увођење једносменског рада у школама (кад год услови то дозвољавају), а у добијеном простору и времену организовање диверсификованих облика квалитетних ваннаставних школских делатности за ученике. Само овако разуђене делатности школе могу да остваре образовне функције школе и притом развију и појачају васпитне функције школе. Уз то, продужени боравак у школи повећава безбедност деце у школи и делује као превентива за појаву друштвено непожељних облика понашања. Тамо где није могућ једносменски рад, обезбеђује се простор за ваннаставне активности у јавним установама у локалној средини.
7. Обезбеђивање другачије структуре и временске сатнице у школској радној недељи за наставнике и ученике. Наставници и ученици имају свакодневно радно време (нпр. 8–16 сати) које поред часова редовне наставе обухвата и друге активности према програму школских делатности. Мимо наставе и ваннаставних активности, ученици имају у школи сате за учење и консултовање с наставницима, као и обавезне спортско-рекреативне активности.
8. Оптерећење ученика обавезном наставом не сме прећи 25 часова недељно, у млађим разредима не више од 20 часова наставе недељно, да би се оставио простор за остале видове школских делатности. Оптерећење ученика зависи од више чинилаца (од обима и сложености програма, од начина рада наставника, организације рада школе, услова рада итд.), али је фонд часова редовне наставе битан чинилац оптерећења. Активности

другачије врсте (различити видови ваннаставних активности), другачији садржај и методе рада, и поред времског ангажмана нису заморни и доприносе развоју деце.

9. Увођење изборне наставе, конципиране према потребама и условима, која доприноси реализацији васпитно-образовних циљева школе и реализацији мисије основног образовања и васпитања. Програме изборне наставе праве наставници у сарадњи са стручном службом, управом школе и, по потреби, с релевантним партнерима из локалне средине, а уз консултовање ученика и родитеља. Требало би да програми буду интердисциплинарни, васпитно-образовно и социјално релевантни.
10. Флексибилост програма: наставници имају аутономију у избору дела наставног садржаја (који није већи од 10%) који би требало да прилагоде карактеристикама услова у којима раде, карактеристикама ученика с којима раде и специфичностима локалне средине. Циљеви тог дела наставе доприносе реализацији циљева предмета. Уз давање аутономије наставницима у школи, неопходна је континуирана подршка и помоћ за њену реализацију, а потребно је и дефинисати и то како ће се верификовати адекватност и сврсисходност тих делова програма које конципира актив наставника у школи.
11. Школски план рада предвиђа и програм активног учења у ваншколским условима који се реализује бар једанпут годишње према унапред развијеном програму и кроз сарадњу с референтним институцијама широм земље (нпр. Младим истраживачима, Истраживачком станицом Петница, летњим школама и камповима, сеоским школама, туристичким организацијама и установама културе, учитељским факултетима итд.).

Квалитет процеса наставе и учења

1. Програм рада школе предвиђа коришћење разноврсних облика и метода наставе/ учења усмерених на учење и ученика (добра предавачка настава, стваралачке и културне активности, самостални рад ученика, пројекатска настава, лабораторијске и теренске вежбе и сл.). Школске библиотеке и медијатеке интензивно се користе у редовној настави као простор за учење, за спровођење релевантних активности ученика за поједине предмете и медијско описмењавање ученика. Библиотеке и библиотекари треба да буду ресурс-центри, помоћ наставницима и ученицима у реализацији наставе и ваннаставних активности. За развој иновација је неопходно знање и креативност, флексибилност у мишљењу, толеранција на различитост, отвореност ума, способност решавања проблема, повезивање школских и животних знања и умења, ефикасна сарадња с другима, па се због тога обезбеђује коришћење потенцијала уметничког образовања у другим академским дисциплинама. Тиме се подстичу креативни и иновативни капацитети индивидуа и развијају креативни капацитети друштва. Разноврсне методе рада омогућавају бољу индивидуализацију наставе, излазе у сусрет посебним потребама ученика, било да је реч о талентованим и обдареним ученицима или о ученицима који имају сметње и тешкоће у раду. Без модерних облика рада немогуће је конципирати развој земље на принципима паметног, одрживог и инклузивног развоја (Еurope 2020, 2010), развити компетенције потребне за живот у савременом друштву (ЕУ, 2009), нити обучити радну снагу тако да се прилагођава технолошким променама и новим облицима организације рада и доприноси повећању продуктивности, конкурентности, привредном расту и стопи запослености (Агенда за нове вештине и нова радна места, 2010).

2. Користе се предности информационо-комуникационих технологија и различитих облика учења у on-line окружењу (електронске конференије, предметни блогови, дискусионе трибине, електронска тестирања итд.) а ваља испитати могућности и услове за коришћење неких видова наставе на даљину.
3. Кроз све наставне и ваннаставне делатности примењују се осмишљене акције за повећање компетенција ученика у домену читања, функционалне писмености, будући кључне за свако даље учење.
4. Мера за обезбеђивање квалитета уџбеника и инструктивних материјала јесте њихово вредновање на основу валидних и проверених стандарда квалитета уџбеника. Креирају се уџбенички комплети који се разликују за поједине предмете јер обезбеђују оптималан ангажман ученика у складу с природом предмета. Школе имају свој уџбенички фонд који обухвата различите расположиве уџбенике.
5. Развој специфичних методика уметничких предмета на универзитету уметности и обука учитеља и наставника ове групе предмета у ОШ врло је важна, јер се ту постављају темељи за препознавање уметничких склоности код деце, развија се разумевање културе и различитих културних израза и коришћење културе у приватном и професионалном животу.
6. Механизми подршке инклузивном приступу у школама: додатно образовање наставника за разумевање инклузивног приступа и кроз усавршавање и у програмима наставничких факултета; прављење регистра деце с тешкоћама и сметњама у развоју; сарадња министарстава образовања, здравља, социјалних питања и државне управе и локалне самоуправе на праћењу и унапређивању примене инклузије и на широком информисању јавности о инклузији; добијање систематске помоћи од стручног кадра који је организован у центре помоћи и мобилне тимове; успостављање мреже институција и партнера у локалним срединама за информисање и решавање проблема који се јаве.
7. Увођење праћења квалитета рада педагошко-психолошке службе у школама. Стручна служба је важан потпорни систем за унапређивање квалитета рада школе и све образовне иновације морају укључивати и ову службу (обука за примену, праћење, вредновање иновација и рад са запосленима у школи). У школама је запослен само један психолог и/или педагог, па им је потребна помоћ у увођењу у посао, подршка у току рада, контрола квалитета рада и повремено иновирање концепције рада.

Квалитет наставника

1. Квалитет наставника се обезбеђује системом професионалног развоја наставника који је дефинисан у делу Стратегије који се односи на образовање наставника.
2. Стандарди професионалних компетенција и професионалног развоја наставника користе се као основни инструмент за вредновање наставника, за напредовање наставника, односно престанак рада наставника који не задовољавају те стандарде.
3. Обука наставника за примену метода активног учења, коришћење информационо-

комуникационих технологија и помоћних технологија (за рад с децом са сметњама и тешкоћама у развоју) врши се кроз иницијално образовање и систем усавршавања наставника (в. део **Образовање наставника**). У вредновању рада наставника процењује се употреба разноврсних метода наставе/учења за достизање циљева предмета у наставним и ваннаставним активностима.

4. Обезбеђена је могућност напредовања наставника које прати повећање плате и добијање одређених бенефиција (нпр. улога ментора за будуће наставнике, сарадника наставничког факултета и сл.), што су средства за подстицање мотивације наставника за рад.
5. Уводи се праћење и контрола квалитета процеса наставе/учења системом спољног вредновања школе, селекцијом наставника, системом евалуирања рада наставника и њиховог напредовања. Консултативни и саветодавни рад обављају се у сарадњи с различитим институцијама које раде на унапређивању квалитета образовања и васпитања.

Квалитет образовних постигнућа ученика

1. Увођење нових начина оцењивања образовних постигнућа и ефеката: примена нових метода оцењивања ученика заснованих на стандардима постигнућа; завршни испит као провера усвојености стандарда постигнућа; усавршавање система националног испитивања и даље учешће у интернационалним испитивањима образовних постигнућа, анализа остварених резултата ради повратног деловања на побољшање образовног процеса; примена мера за оспособљавање школа за израду школског развојног плана; систематска примена система за самовредновање школа; при оцењивању рада наставника и школа морају се разликовати оне школе и наставници који раде савесно, предано, добро и постижу резултате са својим ученицима од оних који отаљавају свој посао.
2. Ученичка постигнућа се утврђују различитим видовима испитивања, не само тестирањем. Тестирање омогућава објективније оцењивање и упоређивање с другима, али није применљиво у свим предметима и не говори о томе шта су ученици научили, већ само колико су научили у односу на остале из узорка. Оцењивање мора бити у складу с природом предмета и његовим циљевима. Потребно је развити специфичне видове вредновања ваннаставних активности.
3. Дорада и усавршавање постојећих стандарда квалитета ученичких постигнућа из појединих предмета.
4. На крају основног образовања полаже се завршни испит – мала матура, чије су главне функције да се направи национални биланс ефеката основног образовања и васпитања, да се повратно делује на обликовање процеса наставе/учења у основној школи и да се омогући диференцирање при упису у средњу школу. Потребно је разрадити концепцију мале матуре која ће обезбедити њене основне функције и усагласити је с концепцијом пријемних испита за средње школе.

Развој школе као институције

Укључивање функционисања школе као институције у екстерну евалуацију школе.

1. У школама важи нови концепт партнерства школе и родитеља/старатеља. Тај партнерски однос се реализује кроз различите видове родитељског/старатељског учествовања у школском животу, у доношењу одлука у школи, дефинисању циљева и праксе која ће одговарати специфичним условима породица и школе, у креирању школске културе и климе која ће највише погодovati развоју ученика. Кућне посете породицама ученика јесу важна мера за упознавање миљеа у коме дете живи, за бољу сарадњу породице и школе и реализацију афективне улоге наставника у школи.
2. Сви запослени у школи заједно са ученицима дефинишу правила понашања у школи и раде на изградњи идентитета школе. Јасна, прецизна правила која поштују сви повећавају ниво безбедности свих у школи и доприносе развоју конструктивне комуникације и добрих међусобних односа. Различите школске активности доприносе изградњи специфичног профила школе, а постоји и систем мера за подршку развоја ученичког осећаја припадности школи. Школе обезбеђују различите видове окупљања ученика и ван наставе (нпр. спортски сусрети, забавне активности, алумни школе, међушколске смотре, такмичења итд.).
3. Разграната сарадња основне школе с културним, образовним, научним, спортским, еколошким и другим институцијама и организацијама (нпр. дечјим културним центрима, организацијама извиђача, планинара, позоришним, музичким, балетским групама, основним музичким и балетским школама, фестивалима наука итд.). Различите институције служе као ресурси за васпитно-образовни рад. Програм сарадње има јасно дефинисане и елабориране циљеве, облике и садржај сарадње, као и модел праћења и евалуације квалитета и ефеката сарадње. Развијени су и потпорни механизми за реализацију сарадње (нпр. обука и усавршавање кадра у институцијама за едукативне програме, развој програма, уређење простора и припрема материјала за реализацију програма итд.).
4. Школе сарађују с локалном средином, све имају културну и јавну делатност која одговара локалним потребама, инфраструктури и социо-културном контексту. То укључује и бригу локалне самоуправе о школама на њеној територији, заједнички рад са школама на поправљању њиховог квалитета рада, њихово повезивање и умрежавање.
5. Професионално управљање школом: избор директора се врши у школи, бира га колектив на основу програма рада који припрема и образлаже пред колективом. Директори обавезно пролазе специфичну обуку. Њихов рад се прати, мери и оцењује. Евалуација директора је специфична компонента евалуације рада школе. Према новим истраживањима, директори би требало да буду организатори наставе, а не образовни менаџери (Thoonen, Hornig & Loeb, 2010; Cheney and Davis, 2011), јер резултати истраживања указују на повезаност управљања школом и постигнућа ученика (нпр. Karen et al., 2010).
6. Школски одбори поред надзорне улоге треба да имају и развојну улогу, да подстичу школу и помажу јој у подизању квалитета рада и изградњи професионалног идентитета.

7. Програм каријерног вођења и саветовања ученика у основној школи обухвата иницијално информисање о професији и каријери и односи се на: лични развој ученика (разумевање себе и утицај на сопствени развој; препознавање стереотипних слика о професијама, људима и областима рада и стварање позитивног односа према свим пословима и областима рада; изградња позитивне слике о себи и самопоштовања; развијање способности за доношење реалистичне одлуке о образовно-каријерном путу); истраживања могућности за учење и запошљавање (коришћење одговарајућих термина и организовање информација о свету рада; препознавање да је рад више него плаћено запослење; коришћење стечених информација о каријери, а у складу с потребама ученика); планирање властите каријере и управљање њоме, тј. развијање реалистичног става о каријерним могућностима након завршетка основне школе (в. Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији).
8. Школа, заједно с родитељима, локалном заједницом, локалном самоуправом, Министарством просвете и/или другим партнерима настоји да обезбеди један оброк ученицима у току дана.
9. У школама су дефинисана правила прихватања материјалне подршке школи (спонзорстава, донације и др.). Наставнички колектив, стручна служба и управа школе заједно одлучују о ангажовању добијених средства, уважавајући жељу дародавца за коју намену да се уложе средства (нпр. опрема библиотеке и читаонице, кабинета, поправка зграде или слично). Појединачна одељења, наставници или деца не могу бити одређени као корисници добијених средстава.
10. У школама се стварају услови за проверу и увођење образовних иновација. Школа се укључује у пројекте, а сама је оспособљена за „мала“ истраживања, проучавања и унапређивања властите праксе.

Потребне промене у окружењу основног образовања

Креирање опште политике основног образовања требало би да се остварује кроз координиран рад институција задужених за управљање и развој образовања (Министарства просвете и науке, Завода за унапређивање квалитета образовања и васпитања, Завода за вредновање образовања и Националног просветног савета) чији представници би требало да тромесечно одржавају заједничке састанке, на којима би се пратила реализација опште политике и мера из стратегије за основно образовање и васпитање.

Образовање и наука би требало да буду приоритети за улагање и развој у Србији у наредној деценији. Од ваљаности избора приоритета за наредну деценију зависиће будући развој земље.

Увести стална истраживања у образовању и областима међуресорне сарадње (образовање и култура, образовање и наука, образовање и финансије, образовање и рад и социјална заштита, итд.).

Истраживања образовања и међуресорне сарадње требало би да буду међу приоритетима у научном развоју РС у области друштвених истраживања.

Решавање проблема вођења образовне статистике подразумева дефинисање међусобних односа институција које воде образовну статистику; усаглашавање методологије рачунања и праћења одабраних индикатора с међународним стандардима, пре свега са УОЕ и кадровско јачање одељења која се баве образовном статистиком у МПС и у РЗС.

Развој мера за промену медијског односа према образовању. Тражити да образовни програм поново добије тај статус на националној телевизији; у МПС одредити и едуковати (у иностранству) особу за комуникацију с медијима и извештавање о образовању. Од јавног севиса и Савета за радио дифузију тражити да свим електронским медијима, као услов за добијање лиценце, буде обавеза да имају одређени проценат образовног програма. Потребно је осмислити различите механизме који ће промовисати образовање у јавности.

Стратешке релације основног образовања са другим системима

Развити сарадњу васпитача у ППП и учитеља првог разреда ОШ са циљем да што успешније почне школовање сваког детета.

Усагласити са средњим образовањем систем завршних испита на крају основне школе; ускладити стандарде образовања за крај основне и средње школе; остварити континуитет у развоју каријерног вођења од основне школе.

Основне школе би требало да буду вежбаонице за студенте наставничких факултета, за реализацију вежби, обављање студентске праксе, израду семинарских радова, малих пројеката, дипломских, мастер и докторских теза; у ОШ одабрати изузетне наставнике да буду ментори студентима наставничких факултета.

Доживотно образовање требало би да буде једна од трансверзалних линија која пресеца све образовне подсистеме, сарадња с пројектима образовања одраслих, укључивање основних школа – инфраструктурно и кадровски – у реализацију пројеката за образовање одраслих (нпр. пројекат Друга шанса, МПС, 2011).

Потребне су везе с неформалним облицима образовања ради осмишљавања образовања и подизања интереса и мотивације ученика за учење; ту спада повезивање са Истаживачком станицом Петница (реализација програма у време распуста, организовање наменских посета поводом обраде неких тема које се могу интегрисано обрађивати, упознавање с дисциплинама као што је археологија која укршта нека школска знања); сарадња школе с дечјим културним, образовним и спортским организацијама на развоју заједничких програма; сарадња с различитим уметничким колонијама, креативним индустријама, институцијама за очување баштине, људима који се баве старим занатима, и укључивање у њихове активности; укључивање школа у програме који развијају активно учење у ваннаставним околностима (нпр. програм Сеоски образовни туризам, у оквиру Одрживи туризам у функцији руралног развоја Министарство економије и регионалног развоја, Министарство пољопривреде, Туристичка организација Србије и Агенције УН).

ОПШТЕ СРЕДЊЕ И УМЕТНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија општег и уметничког средњег образовања (у даљем тексту ОУСО) у Србији јесте да развије кључне компетенције, стваралачке и сазнајне потенцијале ученика, позитиван однос према раду, знању и учењу и оспособи их за самосталан рад и доживотно учење, тј. да квалитетно образује и у васпитном смислу формира и усмери онај део младе популације која ће свој културни, научни и интелектуални развој наставити на академским студијама.

Функције ОУСУ јесу да квалитетно припреми ученике за наставак школовања на високом образовању и створи основу за формирање будуће интелектуалне и културне елите земље, која ће бити главни носилац развоја земље, доприносиће очувању и развоју националних и културних специфичности и идентитета и бити оспособљена да хумано делује, конструктивно комуницира и сарађује с другима, биће у стању да компетентно преиспитује различита остварења и вредности и критички их преузима те информисано и одговорно учествује у грађанском животу и моћи ће да ствара нове вредности у науци, привреди, технологији, социјалној сфери, спорту и другим областима те да креира нове уметничке вредности, које ће, захваљујући предузетничком духу, умети да пласира на личну и општу добробит.

Визија развоја општег средњег и уметничког образовања

Кључна стратешка обележја овог образовног подсистема су **обухват** ученика гимназијским и уметничким образовањем; **адекватност мреже** гимназија и уметничких школа; **квалитет** образовања (квалитет услова, програма, наставног процеса, наставника, квалитет ефеката, ученичких постигнућа и квалитет школе као институције); **ефикасност** и **релевантност** гимназијског и средњег уметничког образовања.

Главне основе за формулисање стратегије развоја општег и уметничког средњег образовања представљају анализе и идеје дате у Предлогу промена у гимназијском образовању у Србији који је сачинила Заједница гимназија Србије; оне су даље разрађене у Правцима развоја предшколског, основног, средњег и уметничког образовања у Републици Србији до 2020, као и пројекција друштвеног и економског контекста у Србији 2020.

Гимназије и средње уметничке школе су 2020. године изузетно значајне у Републици Србији као општеобразовне институције које су доступне деци и обухватају 39% кохорте свршених основаца, а завршава их минимално 95% уписаних (37% кохорте). Гимназије и средње уметничке школе обезбеђују ученицима употребљива знања и умења високог квалитета, пружају могућност за развој њихових компетенција, писмености (језичке, функционалне, математичке, информатичке, природно-научне, друштвене и уметничке) и опште културе, а све то на наивоу добрих међународних постигнућа, што представља ваљану припрему за настављање школовања у високом образовању. Гимназије и средње уметничке школе су институције с јасно препознатљивим идентитетом и с богатим наставним и ваннаставним садржајима у чијој реализацији плански и континуирано сарађују с локалном заједницом и различитим образовним, културним, научним, спортским и социјално релевантним институцијама.

Квалитет школовања ученика у гимназијама и уметничким средњим школама ствара основу

за формирање будуће интелектуалне и културне елите Србије која ће бити главни носилац и генератор општег дугорочног развоја земље, која ће креирати нове духовне и материјалне производе и вредности и умешно их посредовати другима на етички начин, у духу одрживог развоја, која ће доприносити развоју и очувању националних и културних специфичности земље, а истовремено поштовати друге и другачије и конструктивно комуницирати с њима.

Садашње стање општег средњег и уметничког образовања

Садашње стање кључних обележја

Обухват ученика ОСУО

Последњих година расте стопа уписа у средње школе (са 76,40% 2005. на 81,58% 2008. године), али само четвртина ученика иде у гимназије и средње уметничке школе. Обухват у 2010. години био је 25,38% (23,35% ученика уписало се у гимназије, а 2,03% у средње уметничке школе). У Србији је много мањи удео гимназијског образовања у односу на остало средњошколско образовање него у другим европским земљама (једино Чешка Република има мањи удео, 21%, МПС, 2006). Последњих година проблем је и селекција ученика – у гимназије више не одлазе најбољи ученици. Пошто је потребан већи број поена за упис у одређене средње стручне школе (нпр. Туристичко-гоститељску) него у гимназију, дешава се да слабији ђаци који не успеју да се упишу у неку стручну школу с листе избора, уписују природно-математички смер у гимназији, јер је тамо мањи притисак. Обе ове чињенице, обухват и начин селекције ученика, представљају озбиљан проблем за остваривање стратешког циља документа Србија 2020 о повећању броја особа с терцијарним образовањем. Увођење опште матуре као услова за упис на академске студије додатно ће заоштрити тај проблем.

Укупно имамо 121 гимназију (10 приватних), 31 средњу музичку школу (које су истовремено и основне), 3 балетске школе и 9 средњих уметничких школа у којима се изучава ликовна уметност, дизајн и уметнички занати. Поједини уметнички профили су заступљени и по техничким школама. По укупним капацитетима, мрежа школа је довољно развијена, али систем није правичан, географски распоред тих институција не омогућава једнаку доступност школа младима из свих општина. Све уметничке школе се махом налазе у великим градовима, изузев школе за таленте – гудаче у Ћуприји. Мање општине из неразвијених крајева по правилу имају средње школе само једне врсте, па ученици не могу да бирају.

Деца из осетљивих група и поред својих способности често немају могућности да се образују у гимназијама и уметничким школама, најчешће због лошег социјалног статуса породица које не могу детету да плаћају трошкове школовања ван места становања (превоз или становање у другом месту), а уз то школовање не води директно запослењу, дуго траје и тражи улагања. Потврда за то су два економска показатеља. Када се погледа просечна зарада по општинама и окрузима у јуну 2010. године, види се да велики део општина које имају скромну понуду средњих школа спада у категорију оних где су мање просечне зараде (РЗС, 2010). Други показатељ је профил сиромаштва у Србији: сиромаштво је знатно више распрострањено у руралним него у урбаним подручјима (9,8% према 4,3% у 2007, АЖС, 2008), регионалне разлике у степену развијености међу највећим су у Европи (Национална стратегија привредног развоја РС, 2007), а домаћинства

с двоје мале деце (која не остварују приход) имају индекс сиромаштва који је скоро двапут већи од просечног (12,7% према 6,6%), док она с троје и више деце имају индекс сиромаштва чак 30,5%. Због процеса транзиције, с једне стране је повећана незапосленост, па тиме и сиромаштво породица, а са друге, многа велика друштвена предузећа су затворена, па се смањио број предузећа и фирми које стипендирају ученике, а то је био допунски коректив за једнакоправно школовање деце из различитих региона.

Немамо податак о проценту ромске деце која уписују гимназију, вероватно је занемарљив, јер неки вид средњег образовања уписује само 8,3% ромске деце, а заврши га 6,2% (Roma Education Fund, 2004). Гимназију не заврши око 10% уписних ученика, има веома мало понављања (око 1,3%), али то не говори о добром квалитету већ је резултат других фактора. Број ученика у одељењу и број ученика по наставнику сличан је као у другим европским земљама.

У Србији постоји проблем с мешовитим школама у којима се, поред профила средњег стручног образовања, у неким одељењима предају и гимназијски програми. У близу 30% школа у којима се данас предаје гимназијско или уметничко образовање реализују се и програми средњег стручног образовања. Пошто је реч о два образовна подсистема с потпуно различитим функцијама, немогуће је адекватно реализовати мисију ОУСО у таквим околностима. Не може исти наставни кадар обављати своју професионалну улогу у два различита опсега, па се прилагођавање начина рада у пракси своди на разлику у обиму испредаваног градива. Такође, потребне ваннаставне активности и делатности школе, изградња два различита профила, духа и идентитета школе, код којих је акценат на различитим исходима, не могу се остварити у таквим околностима.

Квалитет рада у ОУСО

Квалитет наставног простора није добар, јер већина школа не испуњава неопходне просторне, хигијенске и друге услове. Наставна опрема у школама је у лошем стању па су неопходна улагања у намештај, лабораторијску опрему, рачунаре и видео-пројекторе те за обогаћивање библиотека, потом за дидактичка средства, инструктивне материјале, музичке инструменте, атељеа и медијатеке а уз то ваља опремити просторе за мале истраживачке делатности, за реализацију ваннаставних активности и др. Веома често се дешава да изглед школа и њихова опрема нису погодни за примену модерних метода рада и остваривања васпитно-образовних циљева.

Постоје наставни планови гимназија општег, друштвено-језичког, природно-математичког, информатичког и спортског смера и неколико специјализованих типова гимназија (Математичка, Филолошка и Физичка). За уметничке школе постоје наставни планови музичких, балетских школа, школа за ликовну уметност и дизајн. Наставни планови покривају сва подручја, али су нефлексибилни и ученици практично немају могућности избора. Прави облик изборне наставе или модуларизације наставе не постоји у ОУСО. Наставни програми су преобимни, по структури и садржају неприлагођени природи ових школа и карактеристикама ученика (универзитетски садржаји дати у нешто мањем обиму и „спуштени“ у гимназије). Када се мењају програми, то се најчешће ради изоловано за одређени предмет и одређени разред, без сагледавања места једног дела у односу на целину и везе тог дела са осталима. У уметничким школама програми неуметничких садржаја не омогућавају квалитетно опште

образовање, због чега један број ученика истовремено похађа и гимназије. То указује на недовољно добру припрему ученика уметничких школа за наставак школовања на неуметничким факултетима, које уписује значајан проценат. На пример, 2003. године неуметничке факултете је уписало око 20% ученика (Војводина – 18,75%, Београд – 22,11%, остатак Србије 6,76%, Кораци кроз реформу музичких школа, 2003). Процент ученика који уписују неуметничке факултете већи је када се додају и ученици који су истовремено похађали и гимназије. С обзиром на мисију и функције ОСУО, проблем представља и велики проценат ученика који након средње уметничке школе не уписују факултет (Војводина – 36,11%, Београд – 26,20, остатак Србије – 21,25%).

У наставним програмима уметничких школа недовољно су заступљени неки битни општеобразовни предмети, као што су географија и математика (у музичким школама математика помаже развоју логичког закључивања које је потребно у стручним предметима као што су хармонија и музички облици). Они су од 1996. године пребачени у факултативне предмете и често се у пракси не реализују јер се мали број ученика опредељује за њих, а садржај им није прилагођен профили школе. Наставни програми уметности у гимназијама су доста сиромашни и не користе се њихови потенцијали за образовне и васпитне сврхе. Заступљене су само музичка и ликовна уметност (поред књижевности), а нема бројних других уметности као што су драма, позориште, плес, покрет, филм, фотографија, дигиталне уметности, уметнички занати или креативне индустрије. Наставни програми немају неопходну (вертикалну и хоризонталну) интегрисаност наставних дисциплина. Пошто у највећем броју школа не постоје развијене ваннаставне активности, нема прилике за повезивање садржаја из различитих области и примену знања нити могућности за увођење нових садржаја и облика рада.

У статистици образовања у Србији не воде се подаци о броју наставника у средњим школама рашчлањени по струкама, профилима и врстама школа у којима раде, осим за специјалне и уметничке средње школе, што значи да не знамо тачан број наставника у гимназијама. Процењује се да у области уметничког образовања ради преко 3.000 запослених и да је уписано више од 26.000 ученика. Према проценама и увидима с терена, има довољно наставног кадра у ОСУО (у неким мање развијеним срединама недостају наставници енглеског језика и математике). Квалификациона структура наставног кадра је добра и одговарајућа. Проблем представља начин иницијалног образовања и усавршавања наставника, што доводи до неравнотеже и неинтегрисаности стручног и педагошког образовања, изостајања менторског рада и суштинског увођења у струку и неразвијеног концепта професионалног развоја наставника. Наставници уметничких садржаја нису похађали педагошке смерове на својим матичним факултетима јер их и нема, а дешава се да, на пример, после завршене музичке школе ученици одлазе на учитељски факултет где не постоји смер нити блок предмета релевантан за методике уметности, тако да ни тамо немају прилику да се усавршавају у домену уметничке педагогије. Начин селекције, професионалне промоције и евалуације рада наставника, заједно с неадекватним положајем наставника и целокупног образовања у друштву, смањује мотивацију наставника за рад.

Квалитет наставних метода је вероватно један од највећих проблема у гимназијском и уметничком образовању. Настава је претежно предавачког типа, осим за стручне предмете у уметничким школама, а веома је мала искоришћеност метода активног учења и могућности које пружају савремене информационо-комуникационе технологије. Акцент је на великом броју часова са фокусом на предметној фактографији и, у најбољем случају, учењу с разумевањем, а много мање на оспособљавању ученика за самосталан

интелектуални рад, решавање проблема, доношење одлука, евалуацији и самоевалуацији базираној на знању и способности анализе, реализацији малих пројекатских задатака, способности презентације знања, креирању нових продуката или решења итд. Гимназијски предмети болују од академизма. На пример, у настави информатике и технике често се много више инсистира на теоријском познавању функције и делова хардвера и софтвера, теоријском познавању програмских језика и демонстрирању познавања рада у сваком од њих, а скоро да нема школа где та знања служе да се представе подаци и садржаји других предмета који се уче, да се обраде и прикажу резултати анализа и пројеката урађених за потребе других предмета, да се прошири и подигне ниво корисничких вештина и умења.

Квалитет уџбеника и упућеност ученика на уџбенике недовољни су, много више се користе приручници или збирке, ђаци много више уче из бележака и не овладавају важном способношћу самосталног долажења до потребних информација и још мање критичком рецепцијом и селекцијом извора. Уџбеници нису доброг квалитета, нити су по својој структури и понуди прилагођени мисији ових школа (већа понуда различитих активности, ширење опште културе, мотивисање за читање и интелектуални рад, упућивање на друге изворе и сл.). Много мање је алтернативних уџбеника у средњим школама и не постоје уџбеници за све предмете предвиђене планом и програмом. Постојећи стандарди за оцену квалитета уџбеника неадекватни су.

Као и у основним школама, у највећем броју школа у ОСУО постоји драматичан дисбаланс између наставних и ваннаставних активности. Највећи број ваннаставних активности није повезан с наставним, ученици по правилу морају да их плаћају, па велики број деце аутоматски не може да их користи. Допунски и додатни облици рада у школама ретко где се изводе, држи их веома мали број наставника, о чему најбоље говори огроман број приватних часова било компензаторне природе (да ђаци науче оно што су пропустили у школи), било додатне, стимулативније припреме за такмичења или друга постигнућа у одређеним областима (осим у уметничким школама где су јавни часови и такмичења део редовних наставних активности). Гимназије и средње уметничке школе нису кошнице које врве од различитих ученичких активности, које окупљају своје ученике и структурирају им добар део слободног времена. Највећи број школа ради у две смене што је препрека развоју богате понуде ваннаставних активности, а оне саме нису део обавезног радног времена наставника.

Ефекти ОСУО у складу су с набројаним проблемима. Међународна истраживања (PISA и TIMMS) говоре да је забрињавајући проценат наших ученика узраста 15 година функционално неписмен (трећина популације према ПИСА, 2009), да су ученичка знања углавном репродуктивног типа, да је степен примењивости тих знања испод светског и регионалног просека, да имамо занемарљиво мали проценат ученика у највишим категоријама знања (испод 1%) и забрињавајуће велики у најнижим категоријама постигнућа. За овај образовни подсистем је посебно озбиљан изазов ниска читалачка писменост (разумевање текста и способности рада на тексту), јер је она базична за наставак школовања. Факултети се жале на низак ниво знања и писмености ученика који долазе из ОСУО, а то се види и на slabим постигнућима на тестовима опште културе на пријемним испитима за факултет. Због недостатка стандарда, квалитет процеса проверавања и оцењивања оптерећен је субјективношћу и релативизован до апурсда што се најбоље огледа у просеку успеха матурантских одељења који најчешће прелази 4,5!

Не прати се квалитет васпитних ефеката гимназијског и уметничког образовања, али разни

показатељи (нпр. систем вредности младих, какве су културне потребе и навике студената, начини провођења слободног времена, узорци за идентификацију, врста и учесталост насиља у школама, малолетничка делинквенција и сл.) говоре да је у ОСУО, као и у основној школи, занемарена васпитна функција. Специфичан проблем имамо у специјализованим гимназијама и уметничким школама где се ученицима веома мало и ретко пружа психосоцијална подршка и помоћ у развоју (како да се носе са успехом, како да успоставе баланс у развоју различитих аспеката идентитета), што некада доводи до тога да један број тих најуспешнијих не успева да заврши високо образовање и поред објективних услова које имају. Таленат или обдареност је предност на једној страни и велики изазов (чак и баласт) на другој страни; тиме би морала систематски да се бави и школа (не само породица) и то од идентификације, подршке у расту и развоју, до планског утицаја да се створе врхунски научни, културни или спортски ствараоци у земљи, који ће повратно подићи националне перформансе у датим областима. Концепт каријерног вођења није развијен у школама. Професионално саветовање често раде школски психолози, али прилично несистематично. Основе развоја предузетништва појављивале су се у програмима које су реализовале неке школе (нпр. развој ученичких задруга).

Стваралачка и сарадничка клима у наставничком колективу ретка је појава у гимназијама, нешто чешћа у уметничким школама, а најчешћа је у музичким школама (због оркестарских и хорских извођења). Иницијативни, креативни и аутономни наставници, тј. наставници угледни професионалци, пре представљају изузетак, него правило. Системске мере ни на који начин не препознају и не подржавају рад добрих наставника. Аутономија наставника је веома ограничена, најчешће се своди на избор наставне методе коју ће користити у раду с ученицима. Мала је и аутономија ученика и партиципација у школском животу и активностима (нпр. у наставним делатностима, у доношењу одлука). Сараднички однос ученика и наставника је редак у гимназијама, а знатно је развијенији у уметничким школама – нарочито у музичким школама (менторски рад, сарадња око јавних наступа, такмичења).

ОСУО школе као институције немају развијен препознатљив идентитет, с тим што је тај проблем мање изражен у средњим уметничким школама због природе домена рада. Томе је допринео начин функционисања ових школа, начин избора наставника и руководства школа и начин управљања у образовању: премало подршке и аутономије у креирању онога што се зове дух школе, премало властите одговорности школе, наставника и ученика за резултате рада, за изглед и наступ школе у јавности, неадекватан систем промоције и награђивања наставника, мало слуха за иновације, труд и професионални ентузијазам те низак радни морал. Код њака није развијено осећање припадности школи, има веома мало мера усмерених на његово јачање у школама. Квалитет међуљудских односа, друштвена екологија, ентеријер и екстеријер школског простора нису у школама схваћени као део позитивног идентитета школе, нити је уређење школског простора, развој симбола школе, или дефинисање правила понашања за све учеснике (кућни ред) искоришћено као прилика за партиципацију ученика и развој њиховог осећаја припадности школи.

С обзиром на неразвијен идентитет школа у ОСУО логично је да је веома мала и њихова сарадња с локалном заједницом и релевантним институцијама у њој (образовним, културним, научним, спортским итд.). Утицај школе на живот у локалној заједници и ширем окружењу генерално је мали, ретко где су гимназије и уметничке школе културни агенси у

локалној средини. Сарадња школа с родитељима је потпуно неразвијена, сведена на обавештавање родитеља о ученичком (не)успеху и интервенције због оцена.

Због мисије и функције ОСУО, нужна је сарадња с високим образовањем, али сем уписне кампање факултета у гимназијама (у уметничким школама је она много мања), тешко да има других активности. Хоспитовање студената с наставничких факултета у гимназијама и уметничким школама ретко је и углавном формално. Постоји специфичан проблем за ученике средњих балетских школа, они немају могућност да наставе образовање, јер у Србији не постоји високошколска установа за образовање балетских ументика.

Недовољно је научних истраживања релевантних питања и карактеристика ОСУО, која би служила као важан додатни ослонац за планирање реформи у овом делу образовног система. Сарадња гимназија и уметничких школа са средњим стручним школама у локалној средини доста је ретка.

Ефикасност образовања у гимназијама и средњим уметничким школама

Анализе текућег стања показују да ОСУО не испуњава адекватно своју мисију, није довољно ефикасан: није довољан обухват ученика ОСУО; учешће гимназијског образовања је међу најнижим у Европи; није добар квалитет припремљености ученика за наставак школовања на универзитету, гледано по националним и међународним проверама, ученици не овладавају потребним компетенцијама, не стичу разноврсна, богата, применљива знања и умења те општу културу, ниска им је мотивација за учење и интелектуални рад и наставак школовања; код ученика није доминантан систем вредности који промовише савестан и истрајан рад, знање, етику, грађанску одговорност према себи, другима и властитој околини. Гимназије су изгубиле свој специфичан идентитет институција које добро припремају и воде на универзитет.

Релевантност ОСУО

Гледано дугорочно, ОСУО би требало да има једну од централних улога у подизању процента становништва с високим образовањем у Србији и формирању интелектуалне и културне елите земље. Несумњива је важност и неопходност ОСУО за постизање циља да до 2020. у РС 35-38.5 % грађана узраста 30–35 година има неки вид терцијарног образовања. Да би се испуниле друштвене потребе, очигледно је да ће у наредној деценији у овом подсистему образовања, због раскорака између карактеристика његове функције и текућег стања, бити неопходне највеће промене и интервенције и највећа улагања.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге и потенцијали ОСУО за достизање дефинисане визије: дуга традиција гимназија и уметничких школа у Србији; изграђена мрежа школа с капацитетом за већи обухват ученика; научно-истраживачке и стручне институције и кадар који може компетентно да решава проблеме ОСУО; има довољно наставног кадра с одговарајућом стручном квалификацијом; успостављен је законски оквир и институционална структура за иновирање ОСУО; у већини школа постоји стручна педагошко-психолошка служба.

Озбиљне унутрашње слабости ОСУО: географски распоред школа који не обезбеђује

доступност и правичност ОСУО; мали, недовољан обухват ученика, посебно значајно мањи обухват ученика из осетљивих категорија и неразвијен систем подршке и обезбеђивања услова за њихово школовање; низак квалитет наставе и знања с којим ученици излазе из школе па су недовољно припремљени за академски ниво школовања; не постоји могућност континуитета у школовању балетских уметника и педагога због чега су ученици средњих балетских школа још мање припремљени за наставак школовања; наставници су слабо припремљени за психолошко-педагошки рад с ученицима, нису обучени за примену савремених концепција учења/наставе; недостаје свеобухватна концепција образовања будућих наставника (квалитетна селекција, стипендирање, менторски рад и стално праћење); нема наставничких смерова на факултетима за све предмете (нпр. историја, социологија и филозофија, уметност); није добар концепт усавршавања наставника у пракси; није решено финансирање усавршавања; није развијен систем праћења и евалуације наставника, нису реализована законска решења за напредовање наставника; нису развијене ваннаставне активности у школама; преобимни су и нефлексибилни програми и не постоји изборна настава; не постоје стандарди постигнућа ученика; матура је формалног типа и безначајна; сиромашна, ретка и нелаборирана сарадња школа с културним, научним и другим организацијама и институцијама, па будућа кулурна и интелектуална елита нема прилику да се среће с носиоцима културног и научног живота у својој средини, да развија другачије потребе и навике и повезује ваншколска знања и умења са школским.

Текуће повољности у окружењу које се могу искористити у остваривању визије: пројекција економског развоја у наредној деценији која види иновације и иновативност као централни привредни покретач; развијени су различити стандарди и образовне политике на нивоу ЕУ који могу да послуже као ослободилачки фактори за целовиту реформу система образовања у Србији; постоје и европски фондови који би се могли циљано употребити за реформу ОСУО; последњих 10–15 година у невладином сектору развијени су различити квалитетни програми који су применљиви у ОСУО; постоје удружења – а то су Заједница музичких и балетских школа, која је члан Европске уније музичких школа, и Заједница гимназија, која је и направила базични нацрт реформе гимназија у РС – она представљају важан потпорни стуб за реализацију реформе ОСУО.

Ризици да се не оствари потребна визија ОСУО реални су и морају се узети у обзир, и то су, пре свега: опште сиромаштво и слаба материјална могућност друштва у целини, што значи да профил и дубина сиромаштва у Србији директно утичу на обухват деце из осетљивих социо-економских група гимназијским и уметничким образовањем; укупна улагања за просвету, истраживање и развој у образовању испод су просека ЕУ у релативном односу (3,5% БДП, наспрамо око 6% у земљама ОЕЦД), а поготово у апсолутном смислу у односу на номинални износ БДП развијених земаља; реформа гимназија и уметничких школа креће у незгодном времену за државу која је оптерећена буџетским дефицитом и бројним другим финансијским проблемима; недовољно вредновање образовања у односу на значај доприноса друштвеном развоју; честе политичке промене, а с њима и недостатак континуитета у спровођењу неопходних промена у образовању и велики утицај тренутне, дневне политике на образовање и одлуке које се у њему доносе; недовољна, али и некритичка имплементација позитивних искустава других образовних система; почетак примена Стратегије очекује се у непосредно постизборно време а оно се по традицији одликује политичком нестабилношћу и политичким договорима, који не иду увек у прилог развоју образовања.

Стратегија развоја општег средњег и уметничког образовања

Главни изазови и опредељење стратегије

Гимназије и средње уметничке школе су образовне институције најмање обухваћене реформским токовима у претходних 20 година и промене су нужне. Главни раскорак између визије и постојећег стања представља мали обухват ученика, неадекватна селекција ученика за гимназије и недовољно добар квалитет гимназијског образовања, па тиме и недовољно добра припрема за наставак школовања у високом образовању. Ово рађа следећу контрадикторну ситуацију: уколико будемо подигли квалитет рада у ОСУО и поставили веће захтеве (за ученике и наставнике) може се очекивати да ће у прво време број ученика остати исти или ће опасти, што је супротно захтеву да похађање ОСУО буде главни начин за повећање броја грађана с високом стручном спремом. Међутим, очекујемо да ће бољи и квалитетнији начин рада с временом привући боље ученике и њихове родитеље и повећати обухват у ОСУО. Потребно је да држава донесе одлуку да предузме озбиљне промене, побољша квалитет учења/наставе у ОСУО и, упркос могућем првобитном контраефекту на обухват, истраје у предузетим мерама.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Обухват ученика ОСУО

Обезбеђивање знатно већег обухвата ученика је приоритетан задатак у реализацији мисије ОСУО и дугорочног повећања особа с терцијарним образовањем у РС. Кључна политика у том правцу јесте омогућавање деци из сиромашних породица и деци са села да се школују у ОСУО (и након тога у високом образовању) и подизање квалитета и специфичности школовања у ОСУО, за шта су потребне следеће мере:

1. Стварање подршке деци из сиромашних породица и деци са села да се школују у ОСУО. Видови те подршке су: обезбеђивање превоза ученицима из удаљених крајева; плаћање превоза онима који су из сиромашних породица; обезбеђивање ученичких домова или интерната; дефинисати политику давања стипендија (дефинисати критеријуме за њихово додељивање и обезбедити континуитет за оне који наставе школовање у високом образовању); обезбеђивање школског уџбеничког фонда те инструмената и школске опреме, простора за учење и вежбање ван редовне наставе и, уколико је могуће, бесплатног оброка у школи.
2. Обезбеђивање афирмативних мера подршке специфичним групама ученика који су систематски изостављени из овог вида школовања (нпр. ромска деца) при упису у ОСУО.
3. Доношење закона о гимназијама и уметничким школама и одговарајућих подзаконских аката чиме се операционализује и спецификује профил школовања у ОСУО и дефинишу услови рада.
4. Подизање привлачности ОСУО преко другачијих форми и метода рада, флексибилне и богате понуде наставних, ваннаставних и ваншколских делатности у ОСУО и модуларизације програма која омогућава индивидуализацију наставе у ОСУО (в. Б. Квалитет рада у ОСУО).

5. Гимназијски и уметнички програми не реализују се у мешовитим школама, јер то поништава специфичност рада у ОСУО и смањује заинтересованост ученика за ОСУО.
6. Систематично нормативно регулисање уметничког образовања: израда посебног документа о уметничком образовању у коме би се дао концепт кохерентног и свеобухватног система уметничког образовања од предшколског нивоа до универзитета, Повећање доступности уметничког образовања, флексибилност и отварање овог система ка свој деци која имају склоности јесте акција усмерена на развој опште културе, изградњу културних потреба и навика ученика – будућих грађана, а тиме је и једна од мера демократизације културе (коју предвиђа Закон о култури).

Квалитет рада у ОСУО

Обезбеђивање високог квалитета образовања у гимназијама и средњим уметничким школама основни је услов за испуњавање мисије ОСУО у Србији. Квалитет образовања се састоји од неколико основних компонената: квалитета услова за наставу и учење, квалитета програма образовања, квалитета процеса наставе и учења, квалитета наставника, квалитета образовних постигнућа ученика која се објективно утврђују и квалитета школе као институције. Ево основних мера које могу да осигурају висок квалитет ОСУО:

Општа политика

Основна политика развоја општег средњег (гимназије) и уметничког образовања јесте дефинисање ових облика образовања као приоритетних за модерни развој Србије, јер ови облици представљају темељ за високо образовање и формирање иницијативности, креативности и иновативности код младих људи. Утврђивање ових облика образовања као приоритетних требало би да се операционализује системом финансирања ових облика образовања, повећањем обухвата овим облицима образовања, укључивањем ових облика образовања у развојне планове Републике Србије и локалних самоуправа.

Квалитет услова за наставу и учење

Дефинисање стандарда школског простора и дидактичке, уметничке и информатичке опреме за гимназије и средње уметничке школе и дефинисање механизма контроле примене тих стандарда. Ти стандарди требало би да обезбеде услове за једносменски рад ових школа, реализацију разноврсних активности школе и примену различитих метода активног учења/наставе, што је све нужно за остваривање мисије ОСУО. Ради веће педагошке ефикасности, број ученика у одељењу, у свим школама, није већи од 22–25.

Квалитет васпитно-образовних планова и програма

1. Гимназије имају статус општеобразовних школа, али могу имати усмерења (природно-математичко, друштвено-језичко). Унутар сваког усмерења, за ученике постоје изборни блокови (модули). Постоји могућност и за интернационалну гимназију и под одређеним условима on-line гимназију организовану по blended (мешовитом) моделу.

2. Усвајање нових школских програма. Да би се урадили концепцијски нови програми неопходно је да се најпре дефинишу стандарди постигнућа ученика (кључна знања, умења, компетенције и системи вредности које би ученици требало да усвоје кроз читаву средњу школу) и то за гимназије и уметничке школе у целини и за поједине предмете. Обогаћивање програма гимназија садржајима нових уметничких дисциплина које до сада нису биле заступљене у школи, а имају драгоцен васпитно-образовни потенцијал (драма, позориште, плес, покрет, филм, дигиталне уметности), а програма средњих уметничких школа општеобразовним програмима високог квалитета. Васпитно-образовни програми морају бити савремени али селективни, репрезентативни за област те животно и социјално релевантни.
3. Флексибилост програма: наставници имају аутономију да изабере један део наставног садржаја (који није већи од 10%) и прилагоде га одликама услова у којима раде, карактеристикама ученика с којима раде и специфичностима локалне средине у којој је школа. Циљеви тог дела наставе доприносе реализацији циљева предмета. Уз давање аутономије наставницима у школи, неопходно је обезбеђивање континуиране подршке и помоћи наставницима, а потребно је и дефинисати како ће се верификовати адекватност и сврсисходност тих делова програма које конципира актив наставника у школи.
4. Школе имају школски развојни план (који садржи приоритете за наредни период); школски програм за 4 године (који обухвата све видове наставних и ваннаставних активности и сарадњу школе с другим институцијама и локалном средином) и годишњи план рада школе (у коме се конкретизују планови из претходна два документа за једну годину). Реализација свих активности из ових докумената мора бити финансирана.
5. Школска документа садрже сложену структуру делатности: наставне, ваннаставне, изборне, факултативне и ваншколске активности и активности школе у локалној средини (волонтерски и друштвенокористан рад). Неопходно је постићи хармоничну целовитост кроз све предвиђене активности у школи. Разноврсни ваннаставни програми конципирани су интердисциплинарно, урачунавају се у радно време наставника и у радно оптерећење ученика и финансирају се на основу програма рада школе. Део наставних програма може се реализовати кроз те активности, које су по приступу и начину рада другачије, па мање оптерећују ученике без обзира на временски ангажман. Иницијално и стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности. Ученици не плаћају учествовање у секцијама, факултативним и ваннаставним активностима, јер се тиме избегава дискриминација ученика из лоших социо-културних средина.
6. Увођење једносменског рада у школама (кад год услови то дозвољавају), а у добијеном простору и времену организовање диверсификованих облика квалитетних ваннаставних школских делатности за ученике. Само овако разумењене делатности школе могу да остваре образовне функције школе и развију и појачају васпитне функције школе. Тамо где није могућ једносменски рад, простор за ваннаставне активности обезбеђује се у јавним установама у локалној средини.
7. Развијање васпитне функције школе кроз: начин на који се образују ученици (избор и квалитет програма, избор метода рада, наставници као модел); ваннаставне и

слободне активности ученика. Такође, целином свог деловања и сарадњом с другим институцијама, организацијама, родитељима и локалном заједницом, школа шаље снажну васпитну поруку ученицима.

8. У ОСУО се организује целовит спортски живот школе ради бриге о физичком развоју свих ученика. Сви ученици морају бити укључени у такве активности, примерено својим способностима и склоностима, а не само они који су талентовани и тренирају неки спорт.

Квалитет процеса наставе и учења

1. Програм рада школе предвиђа коришћење разноврсних облика и метода наставе/ учења (добра предавачка настава, лабораторијске и теренске вежбе, стваралачке и културне активности, самостални рад ученика, мали пројекти и слично). Школске библиотеке и медијатеке интензивно се користе у редовној настави као простор за учење, спровођење релевантних активности ученика за поједине предмете и за развој медијске писмености ученика. Библиотеке и библиотекари треба да буду ресурс-центри, помоћ наставницима и ученицима у реализацији наставе и ваннаставних активности. Разноврсне методе рада омогућавају бољу индивидуализацију наставе, излазе у сусрет посебним потребама ученика, било да је реч о талентованим и обдареним ученицима или о ученицима који имају сметње и тешкоће у раду. Обезбеђује се коришћење потенцијала уметничког образовања у другим академским дисциплинама да би се подстицали креативни и иновативни капацитети индивидуа и, тим путем, развијали креативни капацитети друштва. Омогућити коришћење предности информационо-комуникационих технологија и различитих облика учења у on-line окружењу (електронске конференције, предметни блогови, дискусионе трибине, размена информација, електронска тестирања итд.). Модерни облици учења/наставе развијају компетенције потребне за живот у савременом друштву (ЕУ, 2009), припремају за будуће лакше прилагођавање технолошким променама и новим облицима организације рада и доприносе повећању продуктивности, конкурентности, привредном расту и стопи запослености (Агенда за нове вештине и нова радна места, 2010).
2. Отварање могућности прављења различитих трајекторија којима ученици пролазе кроз школовање у ОСУО припремајући се за будуће школовање и професије. Бирање изборних предмета, ваннаставних и факултативних активности у школи обавља се на почетку школске године у консултацијама у којима учествују ученик, родитељ/старатељ, наставник и психолог/педагог/саветник за наставу из школе. Развијен је систем вредновања свих активности/програма у којима учествују ученици. На крају ОСУО ученик у сведочанству има забележене све програме које је прошао за четири године.
3. Оптерећење ученика обавезном наставом не сме прећи 26–28 часова недељно да би се оставио простор за друге видове делатности којима се остварују други циљеви и исходи.
4. У школама обезбедити да су подједнако развијене наставне и ваннаставне делатности. Ваннаставни програми су из различитих области (науке, културе, спорта, здравља, предузетништва, политичке социјализације и уређења друштва) и конципирани

су интердисциплинарно, тако да на једном програму раде заједно наставници из различитих области. Иницијално и стручно усавршавање наставника треба да обухвата обуку и за ваннаставне активности и за улогу ментора. Дефинисати и систем подстицања ученика за учешће у ваннаставним и ваншколским активностима: нпр. понуда која омогућава лични избор, јавну афирмацију у школи и/или локалној средини (конкурси, награде, јавни наступи итд.). Школе се подстичу да организују ваннаставне активности у сарадњи са спољним партнерима у локалној средини.

5. Обезбеђивање другачије структуре и временске сатнице у школској радној недељи за наставнике и ученике. Наставници и ученици имају свакодневно радно време (нпр. 8–16 сати) које поред часова редовне наставе обухвата и друге активности према програму школских делатности. Мимо наставе и ваннаставних активности, ученици имају у школи сате за учење и консултовање с наставницима, као и обавезне спортско-рекреативне активности.
6. Мера за обезбеђивање квалитета уџбеника и инструктивних материјала јесте њихово вредновање на основу валидних и проверених стандарда квалитета уџбеника. Креирају се уџбенички комплети који обезбеђују оптималан ангажман ученика у складу с природом предмета.
7. Уводи се праћење и контрола квалитета процеса наставе и учења системом спољног вредновања школе, селекцијом наставника, системом евалуирања рада наставника и њиховог напредовања. Консултативни и саветодавни рад се обавља у сарадњи с институцијама за унапређивање квалитета образовања и васпитања.
8. Школски план рада предвиђа и програм активног учења у ваншколским условима који се реализује бар једанпут годишње према унапред развијеном програму и кроз сарадњу с референтним институцијама широм земље (нпр. Истраживачком станицом Петница, Младим истраживачима, носиоцима програма Сеоски образовни туризам у локалу, летњим школама и камповима).

Квалитет наставника

1. Квалитет наставника се обезбеђује системом професионалног развоја наставника; он је дефинисан у делу Стратегије који се односи на образовање наставника.
2. Додатна мера за осигурање квалитета наставника јесте дефинисање стандарда професионалних компетенција и професионалног развоја наставника који су специфични за гимназије, односно средње уметничке школе. Ти стандарди се користе као основни инструмент за вредновање наставника, за напредовање наставника, односно за престанак рада наставника који не задовољавају. У ОСУО ваља да раде најбољи наставници, па се о томе посебно води рачуна при њиховом запошљавању, а поред обавезног стручног усавршавања постоје подстицајне мере за различите видове даљег усавршавања (специјализације, докторати или сл.).
3. Обука наставника за примену метода активног учења, коришћење информационо-комуникационих технологија и помоћних технологија (за рад с ученицима са сметњама и тешкоћама у развоју) врши се кроз иницијално образовање и систем усавршавања наставника (в. део образовање наставника). У вредновању рада

наставника процењује се употреба разноврсних метода наставе/учења за достизање циљева предмета у наставним и ваннаставним активностима.

4. Као мера подршке квалитета образовања будућих наставника, у ОСУО постоје наставници-ментори који су испунили услове и прошли обуку за менторски рад, и воде студенте на школској пракси, хоспитовању и на стажу.
5. Обезбеђена је могућност напредовања наставника и оно је праћено повећањем плате, као средством подстицања мотивације наставника за рад.

Квалитет образовних постигнућа ученика

1. У циљу обезбеђивања квалитета образовних постигнућа ученика одржавати и даље развијати постојеће системе испитивања тих постигнућа, а то су национална и међународна тестирања (ПИСА,ТИМСС), затим редовно анализирати добијене резултате и извучити поуке за наставу и учење.
2. Донети стандарде ученичких постигнућа за ОСУО у целини и за поједине предмете. Стандарди су усклађени са стандардима за основно образовање. У њима су дефинисана знања и умења која ученик треба да поседује на крају гимназијског, односно уметничког образовања.
3. Дефинисати концепцију опште и уметничке матуре које би требало да постану суштински показатељ усвојености стандарда образовних постигнућа током читавог средњошколског образовања и васпитања. Општа матура има обавезни и изборни део. Редовно анализирати резултата на матурама на републичком нивоу и у свакој појединачној школи, изводити закључке и поуке на за унапређивање квалитета рада школа. Општу матуру полажу и ученици средњих стручних школа који се опредељују за академске студије. Кроз договор универзитета и Министарства просвете обезбедити да се резултати на општој и уметничкој матури третирају као систем за улазак у високо образовање.
4. Гимназијама које покажу заинтересованост омогућити припреме за међународну матуру и учешће у њој.
5. Ученичка постигнућа се утврђују различитим видовима испитивања, не само тестирањем. Тестирање омогућава објективније оцењивање и упоређивање с другима, али није применљиво у свим предметима и не говори о томе шта су ученици научили, већ само колико су научили у односу на остале из узорка. Оцењивање мора бити у складу с природом предмета и његовим циљевима. Потребно је развити специфичне видове вредновања ваннаставних активности и развити специфичне системе вредновања у уметничким школама који би били у сагласности с природом уметничких дисциплина (изложбе, концерти, представе, конкурси, националне и локалне награде и сл.).

Квалитет школе као институције

1. У школама се уводи нови концепт партнерства школе с родитељима. Тај партнерски однос се реализује кроз различите видове родитељског учествовања у школском животу,

у креирању школске културе и климе која ће највише погодовати развоју ученика, у доношењу одлука у школи и дефинисању циљева и праксе која ће одговарати специфичним условима породица и школе.

2. Програм каријерног вођења и саветовања ученика узраста од 15 до 18 година обухвата информисање, саветовање, вођење и доношење одлука о професији. Циљ програма: помоћи младим људима да разумеју и интерпретирају информације о свету рада и будућој каријери, омогућити им да разјасне недоумице које имају у погледу професија или послова, научити их да разумеју своје способности и дефинишу своје ставове о понуђеним или жељеним изборима. Каријерно саветовање и вођење младих који су талентовани или обдарени и младих из осетљивих друштвених група требало би да у оквиру основних стандарда уважи и специфичности које важе за ове групације младих. Стандарди програма каријерног вођења и саветовања за ученике односе се на: лични развој појединца; истраживање могућности за учење и запошљавање – идентификовање, избор и коришћење бројних информација о професијама, каријери, даљем учењу и образовању и формирање сопственог става о томе; планирање властите каријере и управљање њоме (Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији). Када се говори о развоју предузетништва код ученика у ОСУО, под тиме се не мисли на припрему ученика за одређено занимање већ се подразумева упознавање ученика са властитим карактеристикама и склоностима и њихово упознавање са природом света рада.
3. Професионално управљање школом: Избор директора се врши у школи, бира га колектив на основу програма рада који кандидат припрема и образлаже пред колективом. Директори обавезно пролазе специфичну обуку. Њихов рад се прати, мери и оцењује. Евалуација директора је специфична компонента евалуације рада школе. Према новим истраживањима, директори би требало да буду организатори наставе, а не образовни менаџери (Thoonen, Horng & Loeb, 2010; Cheney and Davis, 2011), јер резултати истраживања указују на повезаност управљања школом и постигнућа ученика (нпр. Karen et al., 2010). Школски одбори поред надзорне имају и развојну улогу, помажу школи у подизању квалитета рада и изградњи професионалног идентитета.
4. Сви запослени у школи заједно с ученицима дефинишу правила понашања у школи и раде на изградњи идентитета школе. Различите школске активности доприносе изградњи специфичног профила школе. Школа обезбеђује стварање и континуирано усавршавање подстицајног и безбедног амбијента за развој ученика и наставног кадра, неговање радне етике, добрих односа и атмосфере у школи. Јасна, прецизна правила која поштују сви доприносе безбедности и развоју хуманих односа и конструктивне комуникације. Позитиван етос обезбеђује и подела улога и одговорности свих учесника (ученика, наставника, управе школе, родитеља/старатеља и локалне заједнице). У школи је развијен систем мера за подршку развоја ученичког осећаја школске припадности (нпр. симболи школе, мајице и дуксерице у бојама школе са школским амблемом). Школе обезбеђују различите видове окупљања ученика и ван наставе (нпр. спортски сусрети, забавне активности, алумни школе, међушколске смотре, такмичења итд.).
5. Партиципација ученика у функционисању институције (спрам улоге и могућности) омогућава им да боље разумеју природу и логику људског удруживања, уређења и рада

друштвених институција и организација, што је део васпитавања будућег грађанина.

6. Гимназије и уметничке школе се ангажују да обезбеде подршку за своју јавну делатност у локалној средини. Оне зраче у свом окружењу, имају културну и јавну делатност која одговара локалним потребама, инфраструктури и социо-културном контексту. У обезбеђивању специјализованих простора и услова за уметничко деловање ученика (нпр. атељеи, радионице, дигитални студио, монтажерски столови, филмски студио, бине) школе сарађују с референтним институцијама и организацијама из локалне средине и региона.
7. У школама су дефинисана правила прихватања материјалне подршке школи (спонзорстава, донације и др.). Наставнички колектив, стручна служба и управа школе заједно одлучују о ангажовању добијених средства, уважавајући жељу дародавца у коју намену да се уложе средства (нпр. опрема библиотеке и читаонице, кабинета, поправка зграде или слично). Појединачна одељења, наставници или деца не могу бити одређени као корисници добијених средстава.
8. У школама се стварају услови за проверу и увођење образовних иновација. Школа се укључује у пројекте, а сама је оспособљена за „мала“ истраживања, проучавања и унапређивања властите праксе.

Потребне промене у окружењу општег средњег и уметничког образовања

Ради повећања обухвата ученика у ОСУО потребна је активна сарадња гимназија и уметничких школа са основним школама како би се рано открили ученици које би према способностима и интересовањима требало усмеравати на ОСУО, на пример, преко промовисања ОСУО међу основцима. Сарадња основног и средњег образовања требало би да се одвија и кроз заједничке пројекте и активности у локалној средини. Каријерно вођење би требало развити у основним школама не само због помоћи ученицима, већ и због боље идентификације ученика и њиховог усмеравања ка академском образовању. Неопходно је усаглашавање концепције завршних испита у основној школи и пријемних испита у ОСУО. Стандарди ученичких постигнућа у основном школству и ОСУО морају бити усаглашени. Кроза све предмете у основној школи треба провући подстицаје за развој функционалне писмености. Даљи рад на развоју функционалне писмености мора бити један од приоритета и у ОСУО.

Са системом високог образовања неопходно је усаглашавање, пре свега, у концепцији завршних испита (матура) у ОСУО и пријемних испита у високом образовању. Требало би да се води рачуна о континуираном стипендирању ученика из осетљивих категорија при преласку из ОСУО на високо образовање, а и о другим видовима подршке за наставак академског школовања (обезбеђивање дома, успешни бивају ослобођени школарине). Због подизања нивоа квалитета рада требало би у гимназијама и средњим уметничким школама подржати рад наставника који имају докторате, специјализације или други вид додатног академског школовања у струци или методици (давање одређених бенефиција, звање ментора, неки вид сарадње с матичним наставним факултетом итд.) и подржати њихов рад на иновирању наставе. Потребно је и да се развије уметничка педагогија и образовање наставника на уметничким факултетима, која ће обухватати различите врсте уметности. У оквиру високог образовања неопходно је и размотрити

како да се реши проблем високог образовања балетских уметника у земљи.

Креирање опште политике ОСУО требало би да се остварује кроз координиран рад институција задужених за управљање и развој образовања (Министарства просвете и науке, Завода за унапређивање образовања и васпитања, Завода за вредновање квалитета образовања и Националног просветног савета) чији представници би требало да одрже једном-двапут годишње заједничке састанке, на којима би се пратила реализација опште политике и мера из стратегије за ОСУО.

У Министарству просвете и науке потребно је да постоји особа/е задужене за праћење школовања деце са села и из осетљивих група и особа/е задужене за реализацију уметничког образовања. Требало би увести редовни годишњи извештај, билтен не интерног већ јавног карактера о стању тог дела система (годишња „бела књига“ образовања и васпитања деце на селу и деце из осетљивих категорија).

Стратешке релације општег средњег и уметничког образовања с другим системима

Пошто у ОСУО почиње формирање будуће интелектуалне и културне елите, у реализацију његове делатности морају пре свега бити укључене различите институције и организације науке и културе. Културне институције би морале да развију своју едукативну функцију и да успоставе сарадњу са школама. Видови сарадње могу бити различити (део наставног програма се реализује у културној институцији, ученици се циљано воде да виде део програма културне институције који има везе са садржајем који уче у школи или школа и културна институција развијају заједнички програм). Центри за популаризацију науке, истраживачке станице, музеји, програми популаризације науке у музеј-кућама (Миланковића, Пупина) јесу места с којима је неопходно развити детаљне програме научне сарадње. Сарадња с институцијама и организацијама науке и културе мора бити систематски разрађена, мора бити део годишњег програма школе и морају бити обезбеђени предуслови за њену реализацију (развијен програм, обучене, компетентне особе, време, простор, материјална или потрошна средства за реализацију програма у институцијама). Модерне креативне индустрије би требало укључити у програм ОСУО, да их ученици упознају као модел споја уметности (креативност, иновација), привредне делатности (продајни предмети широке употребе) и техничко-технолошке делатности (коришћење нових материјала, нових техника израде и нових технологија у изради). Потребно је оснаживање активног стваралаштва младих у култури, техници и науци и обезбеђивање активног исказивања младих стваралаца у области културе, технике и науке. Гимназије и средње уметничке школе морају имати успостављену сарадњу с различитим културним, научним, спортским, здравственим, еколошким, техничко-технолошким манифестацијама (нпр. Фестивал науке, Лабораторија славних, Очитимо Србију), не само као конзументи већ и као потенцијални партнери у њиховој реализацији.

Сарадња с невладиним организацијама или страним агенцијама које имају развијене програме (нпр. за омладинско предузетништво, развој лидерства, школе демократије) може бити део програма ваннаставних делатности школе.

ОСУО би морало да буде окренуто деловању у локалној средини, али и локална власт и управа у локалним срединама морале би да се ангажује у бризи о мрежи образовних

институција на својој територији и квалитету њиховог рада. Локална самоуправа би требало да плански прати потребе за наставним кадром и стипендирање будућих наставника. Гимназије и уметничке школе су важне за кадровску будућност локалне заједнице и неговање културних активности у њој и локална заједница би требало да преузме одговорност за планирање развоја општег средњег и уметничког образовања на свом подручју, управљање њиме и његово финансирање.

Министарство здравља, социјалне политике и омладине требало би да заједно са школама организује редовне волонтерске и хуманитарне активности (добровољно давање крви, пружање помоћи сиромашним ученицима, старим и угроженим лицима итд.) и активности усмерене на промовисање здравих стилова живота у локалној средини (борба против употребе психоактивних супстанци, дувана и алкохола, брига о репродуктивном здрављу младих). Систематско повезивање и сарадња с друштвеним организацијама (нпр. планинарским и извиђачким друштвима, еко-удружењима, друштвима за заштиту животиња, етно-удружењима, домовима за децу без родитељског старања, заводима за заштиту споменика и културног наслеђа итд.) било би снажна подршка у васпитању активног и одговорног грађанина.

Непходна је континуирана сарадња с медијима и широка јавна кампања о процесима стартешких промена у ОСУО, да би грађани упознали новине, припремили се за њих и прихватили их.

СРЕДЊЕ СТРУЧНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Мисија средњег стручног образовања и васпитања (ССОВ) је да обезбеди могућности и услове сваком појединцу да стекне знања, вештине, способности и ставове - стручне компетенције првенствено ради ефикасног укључивања у свет рада и ради наставка школовања.

Како би остварило ове задатке ССОВ треба да буде функционалан, ефикасан, рационалан, флексибилан и свима доступан под-систем образовања, који је у стању да одговори на тренутне и будуће потребе тржишта рада и да припреми појединца да се стално током живота усавршава и учи.

Остварујући ову мисију, ССОВ доприноси формирању квалитетно обучне радне снаге и стварању друштва заснованог на знању, што је темељ укупног и одрживог развоја друштва у целини.

Функције средњег стручног образовања су:

1. стицање квалитетног иницијалног стручног образовања, тј. стицање квалификација, релевантних стручних компетенција које су потребне за ефикасно укључивање у свет рада;
2. развој креативности, иновативности и предузимљивости појединца;
3. стицање потребних компетенција за наставак школовања;
4. и оспособљавање ученика за континуирано стручно образовање и целоживотно учење.

Визија развоја средњег стручног образовања

Средње стручно образовање и васпитање 2020. године треба да обезбеди могућност стицања релевантних квалификација које су део свеобухватног Националног оквир квалификација Републике Србије, у оптимизованој мрежи стручних школа и образовних установа, чији је рад заснован на социјалном партнерству, различитим облицима и методама наставе и учења односно програмима образовања и обуке. На овај начин обезбеђује се са једне стране, свакој особи која је стекла основно образовање а у складу са његовим личним предиспозицијама и могућностима, стицање прве квалификације и оспособљавање за процес целоживотног учења. Са друге стране, ССОВ обезбеђује могућност стицања додатних квалификација чиме се обезбеђује задовољавање потреба тржишта рада у складу са економским, технолошким и укупним друштвеним развојем земље.

Основна кључна обележја којима се проверава остварење стратешких циљева у систему ССОВ су: **обухват, квалитет, ефикасност и релевантност.**

Очекиване вредности, односно жељено стање у 2020. години у средњем стручном образовању су:

1. **Обухват** – од свршених основаца средње четворогодишње школе уписује 78% кохорте, од чега половина иде у средње стручно образовање и васпитање, а више од 5% популације одраслих незапослених лица похађа неки од облика ССО.
2. **Квалитет** – 2020. године очекује се да функционишу сви елементи система осигурања квалитета ССО (Секторска већа су успостављена у другом мандату; Национални систем квалификација је развијен и редовно се ажурира на основу потреба привреде и друштва у целини; сви курикулуми су развијени на основу стандарда квалификација односно стандарда постигнућа за општеобразовне предмете; стандарди компетенција наставника и директора као и стандарди рада установа су у пуној примени; спроводе се потпуно или делимично екстерна стручна матура и завршни испити као и испити других облика ССО; успостављен систем праћења ССО; стопа раног напуштања школовања у ССО смањена за 50%).
3. **Ефективност** – најмање 40% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% кохорте) наставља образовање на високошколским установама – преостали активно траже посао, а 20% одраслих који су прошли кроз систем обука налази посао или се samozапосљава у периоду краћем од 9 месеци. 20% одраслих лица пролази кроз континуирано ССО, укључујући и повратнике који су прерано напустили систем образовања и дуготрајно незапослене (обуке, доквалификације и преквалификације) ради стицања прве квалификације или додатне квалификације
4. **Релевантност** - повећан је степен усклађености потреба тржишта рада са понудом квалификација у стручном образовању и обуци на основу сталног истраживања потреба за компетенцијама у оквиру секторских већа. Мрежа стручних школа рационализована у складу са демографским кретањима и степеном регионалног развоја.

Преглед стратешких циљева и мера за њихово достизање у односу на циљеве Копенхашког документа табеларно су приказани у поглављу 3.2 овог документа.

Садашње стање средњег стручног образовања

Садашње стање – кључна обележја

Обухват

Према подацима из школске 2009/2010, удео ученика који похађају средње стручне школе је око 74% (гимназије 24%, уметничке школе око 2%). Најзаступљеније подручје рада је Економија, право и администрација са 13,24%, затим следи Машинство са 10,46%, Електротехника са 9,88%, Трговина, угоститељство и туризам са 9,35% и Медицина са 8,20% (ових 5 подручја рада уписују више од половине свршених основаца који се опредељују за ССОВ). Средње стручне школе су атрактивне – основна предност је могућност наставка школовања и могућност запослења. Увођење огледа (58% стручних школа има бар једно огледно одељење, обухват око 15% ученика у систему) додатно је повећало атрактивност стручних школа (потребан број бодова за упис у огледна одељења често надмашује бодове за гимназије). Нажалост нема прецизних података о обухвату одраслих лица који пролазе кроз систем обука, преквалификација и доквалификација.

Проблеми: Неадекватна мрежа школа: попуњеност уписне квоте је 89%. План уписа не прати потребе тржишта рада. Нема систематизованих података о постојећим обукама на тржишту, као ни података о броју одраслих лица који пролазе кроз систем средњег стручног образовања.

Квалитет

Неки од елемената потребних за праћење и остварење квалитета система ССО су већ остварени или су у поступку доношења (школско развојно планирање, интерна евалуација, стандарди рада наставника и установа, учешће послодаваца у креирању стандарда квалификација, развоју курикулума и испитима, делимично екстерни завршни испит и матура у огледним одељењима и сл.). Нема прецизних података о раном напуштању школовања у стручним школама. На основу података СМЖС (РЗС, Светска банка и ДФИФ, 2008), стопа drop-out-а у средњем образовању била је 2,3% (2005). Међутим, неки други подаци показују да је ова стопа много виша, чак око 30% у средњем образовању, у поређењу са званичним подацима који се не држе старосних група ученика (Влада Србије, 2003). Према подацима Министарства просвете и науке, анкета спроведена за генерације од 2000 – 2008 показује да је осипање ученика 7,3%. Међутим, према другим мерењима у Србији је проценат лица који нису стекли иницијално ССОВ 10,0% (ЕУРОСТАТ, 2010). За разлику од ових бројки, СМЖС даје закључак да једна петина деце у Србији још увек не похађа средње образовање, нарочито дечаци и млади људи из социјално угрожених подручја.

Проблем: Због непостојања јединственог информационог система у образовању нема системског праћења појединца у систему тако да се наведени подаци морају узети са резервом или се морају спровести одговарајућа истраживања ради утврђивања правог стања.

Ефективност

У 2010. години, на високошколске институције уписано је 36.127 студената који су завршили трогодишње или четворогодишње ССО, што чини око 63% популације матураната. Преостали део популације матураната у ССО покушава да се запосли.

Проблем 1: Према статистикама НСЗ, (подаци из априла 2011) број лица који први пут траже посао а који су завршили трогодишње ССО је 61.901. Од тог броја, у првих пет подручја рада су 49.983 лица (80,7%), и то:

1. Машинство и обрада метала	17.760 лица
2. Трговина, угоститељство и туризам	12.541 лица
3. Текстилно и кожарство	8.027 лица
4. Електротехника	6.146 лица
5. Пољопривреда, производња и прерада хране	5.509 лица

Са завршеним четворогодишњим ССО први пут тражи посао 68.208 лица. Од тог броја, у првих пет подручја рада је 37.149 лица (54,5%), и то:

1. Економија, право и администрација	10.953 лица
2. Машинство и обрада метала	8.499 лица
3. Пољопривреда, производња и прерада хране	7.247 лица

4. Трговина, угоститељство и туризам	4.342 лица
5. Електротехника	6.108 лица

Значајна разлика у процентуалној заступљености лица која траже посао са завршеном трогодишњом или четворогодишњом средњом стручном школом узрокована је чињеницом већег броја одласка на студије и мањом потражњом посла оних младих који су се дуже школовали.

Проблем 2: Стопа незапослености младих (15-24 година) достигла је крајем 2010. године 46,1%

Од особа које спадају у категорију дугорочно незапослених лица (по АРС и по стандарду НСЗ, дугорочна незапосленост је период тражења посла дужи од 12 месеци) 73% су лица са средњим образовним новоом. У том збирном проценту највеће је учешће лица са периодом тражења посла од 4-6 година (17,1%), затим од 2-4 године (16,8%) и 7-10 година (11,1%). Лица која су незапослена дуже него што је трајало њихово школовање долазе у стање депрофесионализације или деквалификације, па по том основу постају тешко запошљива. Са друштвеног становишта то је и економски губитак-промашена инвестиција, која захтева додатно друштвено и лично ангажовање и додатна средства ради обучавања тих лица ради евентуалног запошљавања.

Релевантност

Нема прецизних збирних података о броју лица која су у радном односу, а мењају или стичу другу квалификацију кроз видове ванредног школовања у стручним школама, затим броју лица која су изгубила статус редовног ученика или прерано напустила школовање, па настављају као ванредни ученици, ради процене процентуалног износа овог кључног обележја. Усклађеност понуде у ССО и потражње на тржишту рада је ниског степена. Без обзира на велику потражњу за одређеним квалификацијама као што су зидари, заваривачи, ливци, свршени ученици основних школа нису заинтересовани већ дужи низ година за образовање за ова занимања. Са друге стране политика уписа није усклађена са стањем незапослености (највећа стопа уписа је у подручју рада Економија право и администрација где постоји само четворогодишње образовање али је веома сличан број незапослених из овог подручја рада који траже прво запослење).

Налази SWOT анализе

Главне снаге су: могућност наставка школовања или запошљавања; велик обухват популације (широка мрежа школа, широка понуда образовних профила); повећана атрактивност увођењем огледа (резултирало опремањем школа техничким средствима, обуком наставника, мањим број ученика у одељењу, увођењем стандарда квалификација, исхода учења, модуларном наставом и увођењем предмета предузетништво); подршка институција и тела (Министарство просвете и науке, Завод за унапређивање образовања и васпитања – Центар за стручно образовање и образовање одраслих, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Привредна комора Србије, Национална служба за запошљавање, Савет за стручно образовање и образовање одраслих); искуство и резултати остварени у различитим пројектима (CARDS, IPA, GIZ, Kulturkontakt и други).

Слабости су: неадекватна мрежа школа; превелик број образовних профила (не одговара структури привреде и њеним потребама); непостојање одређених образовних профила који су потребни привреди; лоша структура плана уписа (школовање профила за којима не постоји потреба или има вишкова на тржишту рада, док на другој страни нема уписа на поједина занатска занимања која су потребна тржишту); застарелост дела система који није обухваћен огледом (превазиђени курикулуми, наставници који не пролазе адекватне програме сталног стручног усавршавања, лоша опремљеност); нерешен проблем обезбеђења квалитета практичног дела наставе (у даљем тексту радне праксе) ван школе (нема акредитованих радних места и инструктора за обављање радне праксе, нити подстицаја предузећима да обезбеде квалитетну праксу ученицима, недовољан број предузећа је заинтересован за овај вид сарадње са образовањем); недостатак инструмената за обезбеђење квалитета (Национални оквир квалификација, стандарди квалификација, екстерно завршни испити и сл).

Могућности за развој ССО су: потреба за висококвалитетном радном снагом (инвестиције, потреба за новим квалификацијама, самозапошљавање – покретање сопственог бизниса); јачање сарадње са социјалним партнерима (кроз Савет за стручно образовање и образовање одраслих, формирање Секторских већа, подршка секторских удружења и асоцијација); развој модела неформалних облика ССО - обуке (могућност да средње стручне школе и други даваоци образовних услуга активно учествују у овим процесима); трансфер знања (методологије, концепти, процедуре и искуства стечени у развоју огледа могу се користити за даљи развој ССО); приступ ЕУ фондовима (искуства из ИПА и других донаторских пројеката); увођење квалитетне радне праксе (стимулација послодаваца нпр. кроз пореске олакшице за развој социјалног партнерства уз њихово учешће у изради националног система квалификација, стандарда квалификација, практичне наставе, реализацији испита итд.)

Претње за развој ССО су: дисконтинуитети у реформи ССО (због честих друштвено-политичких промена спровођење реформских мера често се прекида или мења); сложеност процедуре (увођење нових решења у формални систем је дуготрајно и компликовано); недовољно развијен људски капитал (слаби ефекти постојећег система стручног усавршавања наставника, демотивисаност и апатија); слаба опремљеност (недовољна издвајања за опремање школа); одржавање постојеће мреже школа по сваку цену а без адекватног привредног окружења (недостатак воље да се мрежа профила усагласи са потребама и могућностима локалне средине, нестајање трогодишњих образовних профила због лоше уписне политике).

Стратегија развоја система средњег стручног образовања

Раскорак између визије и постојећег стања

Иако је обухват и атрактивност стручног образовања наизглед на задовољавајућем нивоу, његова структура је генератор незапослености, јер креира стручњаке за чијим радом не постоји потреба на тржишту рада. Предлог мера за превазилажење јаза: Поставити Национални оквир квалификације и регулисати систем квалификација; рационалисати мрежу школа и понуду квалификација ускладити са степеном економског развоја земље и локалне средине, дозволити слободу дефинисања дела курикулума у складу са локалним потребама, формирати мешовите школе и успоставити ефикасне облике сарадње са послодавцима.

Подаци о ефикасности система, односно броју оних лица који су који су наставили даље школовање по завршетку средњег стручног образовања, прошли систем доквалификације, преквалификације или додатне обуке или се запослили не постоје на системском нивоу. Овако систематизоване податке прикупљао је Завод за унапређивање образовања и васпитања за свршене ученике средњих стручних школа који су завршили огледне програме. Генерално недостају подаци о обукама одраслих лица на нивоу средњег стручног образовања. Предлог мера за превазилажење јаза: Увести јединствени информациони систем којим се прикупљају подаци из средњих стручних школа, високих струковних школа, факултета, НСЗ и других давалаца образовних услуга у стручном образовању. Такође је неопходно успостављање система мерења индикатора о праћењу стања у образовању и васпитању које је усвојио Национални просветни савет (86 индикатора који су усаглашени са међународним стандардима - OECD, Eurostat, UNESCO).

Анализом тих података добијају се елементи за креирање боље уписне политике и вредновање квалитета рада школа и установа (садашњи модел вредновања рада установе није везан за успешност бивших ученика на студијама или тржишту рада). Успоставити систем каријерног саветовања и вођења ученика и полазника у средњем стручном образовању.

Са становишта рационалности не постоји повратни механизам кориговања уписне политике која генерише дуготрајно незапослена лица. Предлог мера за превазилажење јаза: Повећати одговорност локалне самоуправе (трансфер средстава и сл.) за креирање локалне образовне политике, појачати одговорност свих носилаца одлучивања да доследно реализују усвојена стратешка опредељања. Успоставити другачији систем финансирања средњег стручног образовања и пронаћи наједкватније моделе за то. У погледу флексибилности и релевантности има добрих почетних резултата, али је норматива са једне стране претерано крута и компликована а са друге стране је нема. Предлог мера за превазилажење јаза: Увођењем јасних процедура за акредитацију и мера осигурања квалитета, омогућити заинтересованим установама и организацијама који прођу процес акредитације да учествују у систему стручног образовања и обучавања.

Препрека премошћавању јаза је и одсуство кохерентности у стратешком управљању стручним образовањем, што ствара бројне проблеме и последице које директно успоравају развој стручног образовања, односно разводњавају ефекте већ остварених или започетих стратешких иновација и реформских активности. Предлог мера за превазилажење јаза: Унапредити и кориговати законски оквир како би се регулисао систем управљања и вођења стручног образовања. Повећати одговорност свих учесника за договорене активности, њихове носиоце и рокове.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Табела 1. Упоредни приказ стратешких циљева развоја стручног образовања у ЕУ (утврђених Копенхашком декларацијом и Коминикеом из Брижа) и у Србији у наредном периоду као и мере за њихово постизање

Стратешки циљеви развоја стручног образовања према Копенхашкој стратегији односно Коминикеу из Брижа	Стратешки циљеви развоја ССО у Србији до 2020. године	Стратешке мере које треба спровести до 2020. године у Србији
Укљученост у европске асоцијације	Чланство у EURACHE и UAC	Статус у асоцијацијама
<p>Побољшање квалитета и успешности ССО и јачање његове атрактивности и релевантности</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учинити иницијално стручно образовање атрактивнијим образовним избором • Јачати изврност, квалитет и релевантност иницијалног и континуираног стручног образовања • Осигурати квалитет ССО • Обезбедити квалитет наставника, иснструктора и других професионалаце у стручном образовању • Осигурати релевантност са тржиштем рада 	<p>Обезбедити да квалификације у ССО буду транспарентне, релевантне и доступне</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успостављање Националног оквира квалификација за целоживотно учење 2. Стандардизација испита за стицање квалификације 3. Успоставиљање система сертификације претходног учења / признавање неформалног и информалног учења
<p>Јачање креативности, иновативности и предузимљивости, као и коришћења информационах технологија</p>	<p>Унапредити квалитет и ефикасност ССО</p>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Увођење мајсторског образовања 5. Унапређивање система усавршавања наставника 6. Развој програма образовања на основу стандарда квалификација 7. Флексибилна организација наставе 8. Усклађивање мреже стручних школа и понуду образовних програма (профила) са потребама привреде

<p>Развити ефективан систем целоживотног учења и мобилност као реалност у стручном образовању</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обезбедити флексибилну доступност образовним програмима и стицању квалификација свим категоријама корисника • Развити стратешки приступ за интернационализацију иницијалног и континуираног стручног образовања и промовисати мобилност 	<p>Обезбедити да систем ССО буде свеобухватан и унапредити његов допринос смањењу стопе раног напуштања образовања</p>	<p>9. Смањење стопе раног напуштања образовања</p>
<p>Промовисање принципа једнакости, друштвене кохезије и активног грађанства – омогућити инклузију у ССО</p>	<p>Успостављање одрживог система социјалног партнерства у ССО у Србији</p>	<p>10. Укључивање послодаваца у процес програмирања, развоја и реализације ССО</p>
<p>Јачање учешћа социјалних партнера у стручном образовању</p>	<p>Успостављање одрживог система социјалног партнерства у ССО у Србији</p>	<p>10. Укључивање послодаваца у процес програмирања, развоја и реализације ССО</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Директно укључивање послодаваца у креирање, развој и праћење ССО • Побољшање квалитета и успешности ССО Осигурати квалитет ССО • Интензивна сарадња носилаца политике развоја ССО са другим областима посебно из области економије 		
<p>Успостављање ефикасног система управљања ССО у свим доменима његовог остваривања</p> <ul style="list-style-type: none"> • Управљање кључним инструментима развоја ССО • Успостављање интензивне сарадње са свим носиоцима развоја ССО • Обезбеђивање квалитета и релевантности података за развој ССО 	<p>Успостављање ефикасног система управљања у ССО на свим нивоима</p>	<p>11. Успостављање система праћења и вредновања стручног образовања</p> <p>12. Дефинисање јасне поделе одговорности, улога и задатака свих носилаца управљања у ССО</p>
<p>Ускладити политике развоја ССО са политикама развоја других релевантних области</p> <ul style="list-style-type: none"> • запошљавање • привреда • истраживање и иновације... 		
<p>Унапредити квалитет и упоредивост података за израду политике развоја ССО</p>		

Основне стратешке мере

Успостављање Националног оквира квалификација за целоживотно учење

Успостављањем **Националног оквира квалификација за целоживотно учење у Србији (НОК)** обезбеђује се подршка развоју модерног, релевантног и флексибилног система образовања са сврхом да:

1. Обезбеди релевантност квалификација (ојача везе света рада и света образовања);
2. Унапреди приступ, флексибилност и проходност у систему формалног и неформалног образовања;
3. Обезбеди препознавање и признавање неформалног и информалног учења
4. Подржи оријентисаност на исходе учења и примену концепта целоживотног учења;
5. Обезбеди референтне тачке за осигурање квалитета;
6. Обезбеди упоредивост српских квалификација са европским оквиром квалификација (ЕОК), а у циљу њиховог међународног признања.

НОК је систем који обухвата број и опис нивоа квалификација, односе између квалификација, путеве проходности и напредовања у односу према тржишту рада и цивилном друштву. Њиме је обухваћен Национални систем квалификација који садржи квалификације свих нивоа и врста без обзира на начин стицања (кроз формално или неформално образовање односно информално учење - животно или радно искуство) и животно доба у коме се стичу квалификације (млади или одрасли). На овај начин се омогућава интеграција и координација постојећих система квалификација у Србији (нпр. систем квалификација високог образовања, систем квалификација средњег стручног образовања и други системи).

НОК утврђује процесе, тела-организације одговорне за успостављање квалификација, начине стицања, упоређивање, препознавање, обезбеђивање квалитета и стандарда по којима се реализују.

Потребе за квалификацијама на тржишту рада односно неопходним компетенцијама у складу са технолошким и друштвеним развојем, се морају континуирано пратити што се омогућава радом секторских већа. На овај начин би се унапредила образовна понуда средњег стручног образовања – формалног и неформалног.

Активности до 2020.године:

1. Успоставити НОК у средњем стручном образовању – формалном и неформалном (пожељно је да се успостави као јединствен Српски оквир квалификација који обухвата и формално опште средње и високо струковно и академско образовање);
2. Донети законску и подзаконску регулативу о квалификацијама и успоставити сва тела надлежна за ову област;

3. Успоставити континуирани рад секторских већа;
4. Успоставити Национални систем квалификација који се редовно иновира.

Стандардизација испита за стицање квалификације

Стандардизацију испита за стицање квалификација на нивоу система (стручна матура и завршни испити за све остале облике стручног образовања и обуке) треба извршити на основу искустава примене различитих концепата завршних испита а ради подизања квалитета средњег стручног образовања на националном нивоу неопходно је утврдити стандарде испита (екстерно или делимично екстерно оцењивање, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива). Успостављањем НОК утврђују се ови стандарди.

Активности до 2020.године:

1. У склопу НОК, за сваку квалификацију утврђен је стандард испита за стицање квалификације (екстерно или делимично екстерно оцењивање, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива);
2. Најмање по један представник високих струковних школа и факултета укључени у тимове за припрему инструмената за завршне испите и испите стручне матуре за сваки образовни профил;
3. Најмање 50% екстерних испитивача је акредитовано;
4. Резултати испита се прикупљају у процесу праћења система ССО, обрађују и користе у сврху осигурања квалитета на нивоу школе/установе и система ССО.

Успостављање система сертификације претходног учења/признавање неформалног и информалног учења

Стандарди система сертификације претходног учења односно признавање неформалног и информалног учења саставни је део НОК. Успостављање овог система је од великог значаја из најмање два разлога:

1. У време изузетно брзог развоја информационо – комуникационих технологија, доступност информација сваком појединцу је знатно већа у односу на период од пре само 10 година, чиме се стичу могућности интензивног неформалног и информалног учења у жељеним областима - знатно брже него кроз формалан систем образовања;
2. На тржишту рада је велики број лица са радним искуством али без формалне квалификације.

Системи сертификације претходног учења успостављени су у већини развијених земаља и значајно доприносе.

Активности до 2020.године:

1. Усклопу НОК, дефинисати систем сертификације претходног учења (квалификациони нивои на којима је могућа сертификација, процедуре, инструменти, надлежна тела/ установе, законска и подзаконска регулатива)
2. Успостављено најмање 10 установа надлежних за сертификацију претходног учења и омогућити да најмање 2% незапослених без квалификације а са одговарајућим радним искуством стекне прву квалификацију на овај начин.

Увођење мајсторског образовања

Наставници/инструктори практичне наставе у предузећима поседују стручне компетенције неопходне за оспособљавање ученика, али често немају законом захтевани формални ниво образовања. Доношењем закона о занатству, формирањем занатских комора и увођењем мајсторског образовања, омогућило би се да и формално ови људи који обављају наставнички посао стекну адекватна педагошка знања и буду признати као наставници у систему образовања. Са друге стране на овај начин омогућило би се одржавање традиционално признатих занатских занимања.

Активности до 2020. године:

1. Успостављен систем акредитације послодаваца и инструктора који обучавају ученике / полазнике практичне наставе у предузећима;
2. Развијен систем мајсторског образовања за најмање 30 занимања и најмање три генерације мајстора стекло мајсторско писмо;
3. Најмање 50% наставника / инструктора практичне наставе у предузећима положио мајсторски испит и акредитовани као наставници у надлежној институцији;
4. Адаптирана / донета законска и подзаконска регулатива у овој области.

Усавршавање наставника

Наставници у стручних предмета и модула у ССО немају иницијално наставничко образовање а већина нема ни претходно стручно искуство у матичној струци јер им је ово прво занимање. Ако се узме у обзир да је брзина технолошког развоја велика неопходно је перманентно стручно усавршавање наставника како у области педагошко – психолошких дисциплина тако и у матичној струци.

Усавршавање мора бити засновано на испитаним образовним потребама наставника и стручних сарадника како би се избегло формално присуство обукама. Неопходно је развити методологију мерења ефеката стручног усавршавања.

Припремити подзаконску регулативу о напредовању у звању наставника и ускладити га са економским могућностима за повећање зарада.

Увођење каријерног вођења и саветовања у ССОВ, подразумева и обуку стручних сарадника и наставника за ове послове.

Активности до 2020.године:

1. Развити различите моделе стручног усавршавања, укључујући и праксу наставника у матичној струци која се реализује у предузећима односно установама;
2. Развити програме стручног усавршавања наставника којима би се ојачале њихове компетенције да код ученика подстакну креативност, иновативност и предузимљивост
3. Обучити све наставнике да користе информационо – комуникационе технологије у настави или њеној припреми
4. Омогућити да најмање 50% наставника напредује у звању за један ниво а 30% за два нивоа;
5. Успоставити систем мерења ефеката стручног усавршавања заснован на претходно пилотираној методологији
6. Успоставити систем оспособљавања наставника за примену система каријерног вођења и саветовања у средњем стручном образовању

Развој програма образовања на основу стандарда квалификација

Програми образовања се развијају на основу стандарда квалификација којима се утврђују стручне компетенције односно исходи знања и вештина који се морају достићи завршетком образовања за дату квалификацију.

Један од стратешких циљева Копенхашког процеса је јачање креативности, иновативности и предузимљивости, као и коришћења информационих технологија. Увођењем Предузетништва као наставног предмета, у програме стручног образовања обезбеђује се оспособљавање ученика / полазника у ССО да упознају основне економске принципе предузетништва, неопходну законску регулативу али и стекну основне вештине израде бизнис плана за реализацију одабране идеје. Увођењем разноврсних метода наставе и учења у свим предметима и модулима, али и у склопу ваннаставних активности, морају се обавезати сви наставници и инструктори да код ученика развијају креативност, иновативност и предузимљивости, као и стицање информационо – комуникационих компетенција. Ово изискује додатно обучавање наставника у области метода и техника наставе али и коришћења ИК технологија.

Како би се омогућило ученицима / полазницима да задовоље и своје додатне образовне потребе било у области стручног или општег образовања, део програма треба да је изборног карактера. На овај начин повећава се ефективност кроз задржавање два могућа излаза (ка свету рада и ка наставку образовања).

Са друге стране, долази до унапређења образовно - васпитних процеса у школи када би сама школа била креатор дела образовног програма у складу са потребама и могућностима локалне средине али и сопственом образовном понудом. На овај начин омогућило би се лакше кретање ученика кроз средње образовање уопште.

Неке од ових квалификација потребно је пребацити из система школског образовања у систем обука.

Активности до 2020.године:

1. Све програме формалног стручног образовања развити на основу стандарда квалификација утврђених у секторским већима. Ови програми су засновани на исходима учења, организовани модуларно или предметно;
2. Увести предузетништво у програме образовања и обуке;
3. Увести обавезни и изборни део у све програме стручног образовања;
4. Обучити по најмање 10 наставника сваке средње стручне школе за израду отвореног дела школског курикулума.
5. Увести Европски систем преноса кредита у стручном образовању
6. Успоставити систем акредитације програма неформалног стручног образовања
7. Развити програме подршке заинтересованим школама и установама за развој програма обука

Флексибилна организација наставе

Организацију наставе је неопходно поставити флексибилније или бар омогућити различите варијетете у зависности од природе сектора за који се школују будући кадрови (нпр: пољопривреда, туризам, грађевинарство, здравство...), да ли је школа регионална или локална, да ли је за поједине наставне садржаје потребно краће или дуже време и др. Потребно је донети низ мера како на основу сопствених искустава, тако и на основу искустава земаља у окружењу и ЕУ.

Неопходно је уредити подзаконским актима норму наставника, помоћних наставника и стручних сарадника, реализацију тзв. феријалне праксе.

Активности до 2020.године:

1. Организацију наставе у школама ускладити са најоптималнијим начинима учења (предметна и модуларна настава се организују током једног полугодишта или у блоковима....);
2. Организацију наставе у школама које образују кадрове за потребе сектора пољопривреде, туризма, грађевинарства и здравства ускладити са природом делатности;
3. Обезбедити законском и подзаконском регулативом да се норма рада наставника првенствено утврђује на годишњем нивоу, а прерасподела током школске године се утврђује на основу захтева курикулума.

Усклађивање мреже стручних школа и понуду образовних програма (профила) са потребама привреде

Усклађивање нове мреже средњих стручних школа са потребама привреде и демографским кретањима у региону/локалној средини мора се обавити на основу истраживања које ће се спровести на целокупној територији у сарадњи са регионалним привредним коморама, удружењима произвођача који нису укључени у коморски систем и локалним самоуправама.

Промена политике уписа у ССОВ је захтев стартешког развоја не само образовања него првенствено привреде и других друштвених делатности. На основу искустава из претходног периода, потребно је ускладити понуду и тражњу – број ученика који завршавају основну школу и број места у школама. Због велике диспропорције, дошло је до озбиљног урушавања равнотеже између трогодишњег и четворогодишњег стручног образовања, при чему су одељења велике већине трогодишњих профила остала без ученика или са веома малим бројем ученика да је немогуће формирати одељење.

Квалитетно стручно образовање је скупо – посебно практична настава и веома мали број школа може да обезбеди добре услове за реализацију практичне наставе у школском простору. Ради уједначености стечених компетенција код ученика, потребно је поједине стручне школе успоставити као регионалне технолошке центре за одређене области, уз коришћење капацитета домова за смештај ученика. Истовремено, ови технолошки центри би добили и улогу ресурсних центара за наставнике практичне наставе.

Неопходно је размотрити критеријуме за верификацију средњих стручних школа, осавременили стандарде простора и опреме за образовне профиле, извршити поновну верификацију школа и установити које од њих задовољавају прописане критеријуме.

Активности до 2020.године:

1. Развити механизме идентификације потребних квалификација у региону/локалној средини за период од 1 до 5 година у регионалним привредним коморама
2. Утврдити нову мрежу средњих стручних школа која је усклађена са потребама привреде и демографским кретањима у региону/локалној средини
3. Успоставити најмање 5 регионалних технолошких центара за одређене секторе, коришћењем капацитета привреде, постојећих школских објеката и домова ученика
4. Донети законску и подзаконску регулативу која уређује рад регионалних технолошких центара, начин финансирања њиховог рада, рад наставника / инструктора у овим центрима али и „гостујућих“ наставника
5. Извршити верификација свих средњих стручних школа.
6. Увести праг знања (збирни број бодова постигнут на завршном испиту и успеха у основној школи) за упис на различите образовне програме у ССОВ.

7. Број планираних места у средњем образовању и број ученика који су завршили основну школу не сме се разликовати за више од 3%
8. Понуду образовних програма ускладити са подацима о незапосленима са тржишта рада и економским и технолошким потребама државе и региона
9. За упис на одређене програме образовања где је потребна провера специфичних психо-физичких способности, увести квалификациони испит.

Смањење стопе раног напуштања образовања

Због недостатка поузданих података о стопи раног напуштања система образовања (drop out), потребно је прво утврдити јединствену методологију мерења и уградити је у јединствени информациони систем. Систем мера којима би се смањио број оних који напуштају образовање:

1. Увести систем каријерног вођења и саветовања у школе,
2. Осмислити програме помоћи за осетљиве групе, у циљу реализације инклузивних принципа у образовању.
3. У складу са потребама сектора увести програме стручног образовања на свим нивоима НОК а нарочито за она занимања за која постоји велика потражња на тржишту рада а мала заинтересованост за упис у одговарајуће образовне профиле.

Активности до 2020.године:

1. Утврдити методологију мерења стопе раног напуштања система образовања, и јединствен информациони систем пројектовати тако да се за сваку уписани генерацију може утврдити на крају године њена величина. Стопу утврђену 2012. године смањити за 50% .
2. Најмање 5 наставника и стручних сарадника у свакој средњој стручној школи обучити за каријерно вођење ученика / полазника
3. Најмање 10 различитих програма помоћи за осетљиве групе развити, пилотирати и применити у пракси;
4. Омогућити да 50 % ученика који напуштају средње образовање прође кроз неки од облика стручног образовања и обучавања и стекне прву квалификацију.
5. У секторима где влада велика потражња за одређеним квалификацијама, а мала је заинтересованост ученика за упис и велика стопа напуштања, развити посебне програме стручног образовања и обука на потребним квалификационим нивоима.

Укључивање послодаваца у процес програмирања, развоја и реализације ССО

Национални систем квалификација утврђује се радом секторских већа. Она су заснована

на принципима социјалног партнерства и њихови чланови су представници у сектору репрезентативних/успешних привредних друштава, удружења послодаваца; репрезентативног гранског синдиката; високообразовних институција; националне службе за запошљавање; ресорног министарства надлежног за послове конкретног сектора; заједнице школа; министарства надлежног за образовање; ЗУОВ-а и ПКС-а. Секторска већа се успостављају са вишегодишњим мандатом ради континуитета у обављању својих задатака. Задаци секторских већа су:

1. Анализа постојећих и одређивање потребних квалификација у сектору;
2. Идентификовање квалификација које треба осавременити;
3. Идентификовање квалификација које више не одговарају потребама сектора;
4. Утврђивање предлога стандарда квалификација и давање подршке за његову израду у оквиру сектора;
5. Давање мишљења о очекиваним исходима знања и вештина за квалификације унутар сектора;
6. Промовисање дијалога и непосредне сарадње између света рада и образовања;
7. Промовисање могућности за образовање, обуку и запошљавање унутар сектора;
8. Идентификовање могућности за обучавање одраслих унутар сектора;
9. Разматрање импликација НОК на квалификације унутар сектора

Увођењем послодаваца у рад секторских већа где се утврђују стандарди квалификација, у наставни процес као инструктора и у испитне комисије на испитима за стицање квалификација, омогућава се да послодавци активно креирају потребну радну снагу неопходну за успешно пословање. Неформално су и до сада послодавци били укључени у ове процесе, али да би се обезбедило њихово пуно учешће неопходно је донети и низ системских мера (чланство у школским одборима, надокнаде за рад у комисијама, акредитација инструктора практичне наставе из предузећа као наставника, акредитације радних места за реализацију практичне наставе, пореске олакшице за предузећа у којима се реализује практична настава и сл.)

Активности до 2020.године:

1. Развити систем акредитације и сертификације послодаваца код којих се реализује практична настава;
2. Донети сву законску и подзаконску регулативу за финансијске стимулације послодаваца у чијим се компанијама реализује практична настава
3. Укључити бар 10% послодаваца у рад секторских већа, испитних комисија и у реализацију практичне наставе.

Успостављање система праћења и вредновања стручног образовања

Коришћењем искустава у праћењу и вредновању реализације огледних програма, постојећег система самовредновања и екстерног вредновања мора се поставити адекватан систем који би омогућио брже реакције оних који управљају системом образовања односно поређење са другим европским образовним системима. Стога је неопходно успостављање система мерења индикатора о праћењу стања у образовању и васпитању које је усвојио Национални просветни савет (86 индикатора који су усаглашени са међународним стандардима - OECD, Eurostat, UNECCO).

Активности до 2020.године:

1. Допунити стандарде квалитета рада образовних установа додатним стандардима и индикаторима специфичним за ССО;
2. Развити систем праћења и вредновања стручног образовања (индикатори, инструменти, процедуре, надлежна тела/установе, законска и подзаконска регулатива);
3. Обавити најмање једном мерења свих индикатора за праћење стања у образовању и васпитању и учинити резултате видљивим целокупној стручној јавности

Дефинисање јасне поделе одговорности, улога и задатака свих носилаца управљања у ССО

Ради обезбеђивања и развоја ефикасног система управљања ССО на свим нивоима неопходно је јасно утврдити поделу одговорности свих носилаца ССО на свим нивоима. У том смислу неопходно је :

1. Обезбедити јасан и кохерентан систем управљања кључним инструментима развоја ССО;
2. Дефинисати улоге и одговорности свих учесника и носилаца ССО на свим нивоима;
3. Јачање одговорности свих носилаца образовних одлука у реализацији стратешких циљева и обезбеђивању конзистентне имплементације;
4. Осавремењавање нормативног регулисања у свим сегментима реализације ССО;
5. Успоставити механизме координације и сарадње носилаца на појединим нивоима ССО.

Активности до 2020.године:

1. Мапирати и поставити систем управљања ССО на свим нивоима који ће у себи садржати јасно утврђене улоге и одговорности носилаца;
2. Припремити посебан документ којим се прецизирају обавезе и одговорности носилаца ССО и превести их у законску и подзаконску регулативу.

Потребне промене у окружењу система образовања

Пресудан утицај на реализацију задатих циљева у стратегији развоја средњег стручног образовања има стање привреде. Низ предвиђених мера у стратегији развоја стручног образовања ослања се на сарадњу и подршку послодаваца и привреде у целини – највећа претња спровођењу предложених активности биће немогућност привреде да се укључи у предвиђене активности, јер ће бити преокупирана својим проблемима. У случају таквог сценарија, динамика промена биће условљена приливом средстава из страних фондова.

Са друге стране, уколико се остваре мере дате Стратегијом индустријског развоја Републике Србије до 2020, постоји реална шанса да се стручно образовање, или бар један његов део, трансформише и оствари жељене циљеве.

Приоритети развоја ССО у смислу делатности које и Стратегија индустријског развоја препознаје су: ИКТ – информационо комуникационе технологије; производња хране; саобраћај; енергетика и енергетска ефикасност.

Ради остварења визије система ССО потребно је да реформски процеси захвате и друге подсистеме образовања и да они, као континуална образовна спирала, међусобно буду усклађени.

Потребне стратешке релације са другим системима

За формулисање стратегије развоја и реформу образовног система у данашњем тренутку изразито је неповољно не само стање економије у Србији, већ и нови талас глобалне економске кризе.

Промоција знања као решења излаз из свеопште кризе, кроз осмишљену и перманентну кампању промовисања најуспешнијих у својим областима са аспекта њихових образовних резултата. Неопходно је афирмисати најбоље наставнике, ученике и студенте како би се почела да мења општа клима демотивисаности.

Са друге стране неопходно је ускладити и координирати реформске захвате у свим под-системима стварањем услова за перманентне промене.

Стручњаци који се баве средњим стручним образовањем морају остварити бољу сарадњу и имати увид у све промене везане за основно и високо образовање али нарочито за промене у свим делатностима за које овај под-систем припрема кадрове. Тако би се избегла продукција кадрова којих већ има превише на тржишту рада а за чијим компетенцијама је престала потреба због промена у делатности.

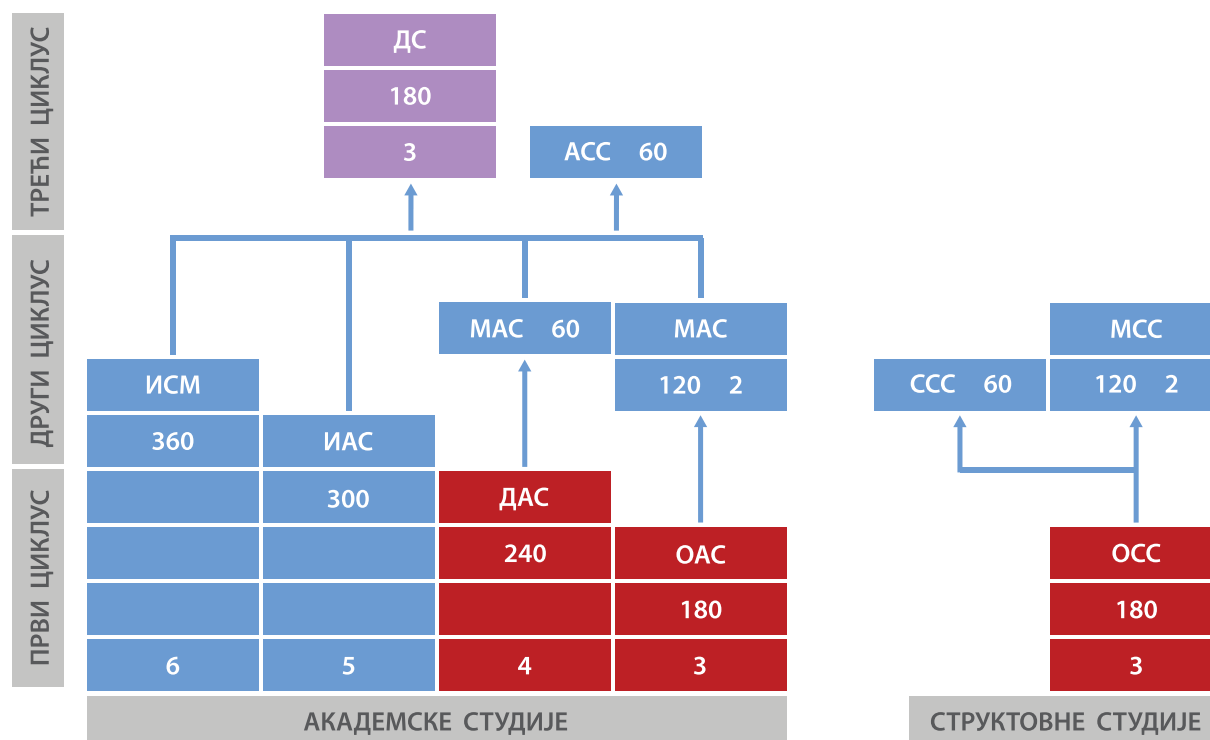
Секторска већа која се успостављају националним оквиром квалификација су управо тела на којима се може водити успешан дијалог и планирати одређене промене на основу захтева привреде, високог образовања и средњих стручних школа.

Успостављањем рада координационог тела које би чинили председници сватри национална савета (НПС, ССОО и НСВО), колегијум министарства и директори завода створили би се знатно повољнији услови за усаглашено планирање и деловање на реформском плану.

ССОВ се не реализује само на српском језику већ и на језицима националних мањина. Национални савети националних мањина по Закону имају одређена права и обавезе у области образовања. Како би сви учесници образовног процеса успешно остваривали своје улоге и задатке треба уредити односе при доношењу одлука и законских и подзаконских аката у области образовања.

Део IV РАЗВОЈ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

1. Заједнички оквир развоја високог образовања
2. Академске студије
3. Докторске студије
4. Струковне студије
5. Образовање наставника

Слика 1: Шематски приказ система високог образовања у Србији: ИСМ –интегрисане студије медицине (360 ECTS); ИАС -Интегрисане академске студије (300 ECTS); ДАС-дипломске академске студије (240 ECTS); ОАС-Основне академске студије (180 ECTS); ОСС-Основне струковне студије (180 ECTS); МАС-Магистар академске студије (60 или 120 ECTS); МСС-Магистар струковне студије (120 ECTS); ССС-Специјалистичке струковне студије (60 ECTS); АСС-академске специјалистичке студије(60 ECTS); ДС-Докторске студије (180 ECTS).

ЗАЈЕДНИЧКИ ОКВИР

Сврха заједничког оквира

Високо образовање (ВО) у Србији (институције, врсте, нивои, циклуси, процеси итд) велики је и комплексан систем сачињен од више или мање различитих делова (подсистема). У овом пројекту је узето да се, најпре, формулишу стратегије развоја делова (подсистема) високог образовања, па да се агрегат тих стратегија узме за стратегију развоја високог образовања у целини.

Следили смо овај приступ, па је систем високог образовања декомпонован на следеће делове: Академске (основне и мастер) студије, Струковне студије, образовање наставника и Докторске студије. Да би се при формулисању стратегија развоја ових делова уважила њихова међусобна повезаност, приступило се утврђивању развоја тих веза и заједничких карактеристика делова. То је овде названо заједнички оквир стратегија развоја високог образовања. Овај оквир дефинише простор у коме се имају наћи стратегије развоја наведених делова система високог образовања.

Овај заједнички оквир чине изабране заједничке карактеристике и заједнички проблеми развоја система високог образовања током периода за који се формулишу стратегије његовог развоја.

Развојна опредељења високог образовања, 2011-2020.+

Систем високог образовања се суочава са извесним бројем изазова свог развоја до 2020.+ године и на њих се одазива следећим развојним опредељењима.

1. Систем високог образовања ће унапредити своје перформансе са циљем да се повећа учешће популације с високим образовањем у укупној популацији Србије.
2. Текуће стање, испољене тенденције спонтаног развоја и очекивана улога високог образовања налажу да се приступи радикалном унапређењу високог образовања у сваком његовом сегменту.
3. Систем високог образовања је отворен свима који желе да их квалитетно припреми за запослење и даљи развој и систем преузима обавезу да им помогне, кроз савремено и квалитетно образовање, да остваре своје животне амбиције. Систем ће, у првом реду, усмеравати структуру својих образовних активности ка задовољењу развојних потреба привреде и друштва у Србији.
4. Систем високог образовања и сваки његов део подредиће своју делатност, функционисање и развој доследном испуњавању мисије коју има у контексту целоживотног учења и развојних потреба заједнице.
5. Сваки ниво, врста и институционални део система високог образовања доследно ће поштовати следећа кључна обележја: Квалитет, Релевантност, Ефикасност и

Отвореност приступа високом образовању (Обухват). При формулисању и имплементацији стратегије свог развоја, делови система могу додати овим заједничким критеријумима (кључна заједничка обележја) сасвим специфичне критеријуме који не смеју бити у конфликтус наведеним заједничким критеријумима.

6. Систем високог образовања развијаће до 2020. своје ресурсе и побољшати своје резултате тако да се могу преузети обавезе остваривања амбициозних циљева у вези с његовим регионалним и међународним угледом и конкурентном позицијом.
7. Финансирање високог образовања обављаће се према новом систему који ће уважити све добре стране постојећег. Нови систем финансирања ће симултано и експлицитно подржавати (а) квалитетне исходе, релевантност и ефикасност употребе ресурса и времена студирања; (б) одговорност студената и високошколских институција за успешност студирања; (ц) омогућавање студирања онима који желе да студирају, без обзира на социјални, економски и други статус и (д) транспарентност трошкова и цена студирања, прибављања, алокације и потрошње прихода високошколских институција. Увешће се елементи који на основу укупних индикатора компетентности омогућују високошколским установама приступ додатним финансијама.
8. Високошколске институције ће развијати своју организациону структуру усмерену (а) јачању интеграције и сарадње основних јединица (факултети, високе школе); (б) интегрисаном универзитету и интегрисаним академијама струковних студија; (ц) радној и организационој интеграцији с институцијама и деловима истраживачког система, посебно у основним истраживањима; (д) стварању заједничких студија, посебно докторских, све до формирања јединствених националних или регионалних центара за докторске студије и (е) сарадњи с производним и другим системима.
9. Високо образовање ће преузети улогу иницијатора бржег подизања квалитета образовања на свим нивоима тако што ће висок квалитет докторских студија деловати на подизање квалитета образовног система од ових студија наниже.

Србија у европском простору високог образовања.

Високо образовање ће наставити да непрекидно укључује у свој рад, развој и понашање принципе на којима се формира Европски простор високог образовања и Европски истраживачки простор и следиће те принципе. Наставак реформе система високог образовања одвијаће се уз пуно учешће студената, наставног особља, високошколских установа, научне и стручне јавности и послодаваца те уз поштовање институционалне аутономије, академских слобода и једнаких услова за приступ високом образовању без обзира на социјалне неједнакости. За остварење овог опредељења има се учинити следеће:

1. Систем високог образовања консолидовати кроз: (а) финализацију структурних реформи; (б) унапређење система осигурања квалитета образовног процеса који обухвата истраживање, целоживотно учење и промовише могућност запошљавања и (ц) доступност студирања и мобилност. Развити структурне мере које ће унапређивати транспарентност, конкурентност и међународну компетентност система високог образовања у Србији.

2. У фокус имплементације Болоњског процеса поставити исходе учења, знања, вештине и компетенције студената. Промовисати парадигме „Студент у центру учења“ и „Целоживотно учење (LLL)“ . Развити мере које ће подржати активности у имплементацији и оцењивању исхода учења; намераване исходе заменити достигнутим исходима који повезују исходе учења и начине оцењивања студентских постигнућа.
3. Усвојити и применити национални оквир квалификација заснован на исходима учења и јединственом систему осигурања квалитета. Национални оквир квалификација ускладити с Оквиром квалификација за европски простор високог образовања и са Европским оквиром квалификација за доживотно учење. Осигурати континуалну координацију с европским институцијама у свим процесима који се односе на признавање квалификација и потпуну имплементацију Лисабонске конвенције.
4. Усвојити стратегију повећања броја високообразованих грађана, с мерама (а) за смањење броја студената који напуштају студије и онима (б) које ће водити повећању брзине студирања и броја студената који у року завршавају студије. Осигурати да сви уписани студенти добију потребне услове за завршетак студија.
5. Развити институционалне и друге стратешке мере које ће талентованима омогућити већу доступност високог образовања у сва три циклуса студија, повећати обухват високим образовањем и приступ студентима из нерепрезентативних и социјално угрожених група.
6. У систем високог образовања увести мобилности као елемент квалитета и фактор који утиче на запошљавање. Прихватити стратегију „Мобилност за боље учење“ а на националном нивоу усвојити стратегију која ће обухватити мобилност иностраних и домаћих студената и наставника. Укинути административне и друге препреке и створити финансијске предуслове за мобилност. Настојати да до 2020. године 20% студената проведе одређени период у иностранству на студијама или обуци.
7. Повећати запошљавање свршених студената, укључујући самозапошљавање кроз предузетништво, те побољшати континуално прилагођавање студијских програма и употребу исхода учења као алата за унапређење дијалога између високошколских установа, студената и тржишта рада.

Мисија, структура и место високог образовања у цело-животном учењу

Мисија високог образовања јесте да кроз организоване студије и истраживања непрекидно обавља трансфер и креирање научних знања и стручних компетенција којима се омогућава, у првом реду, социјални, културни, економски и други напредак наше земље и њених грађана, у стално променљивим околностима живота и развоја.

1. У оквиру система високог образовања остварују се два типа студија, академске и струковне студије. Ради осигурања бољег квалитета, флексибилности и транспарентности високог образовања, високошколске установе ће додатно прецизирати разлике између струковних и академских студија у исходима учења, вештина и компетенција које се стичу на тим типовима студија тако што ће доследно поштовати мисије ових студија.

2. Академске студије се остварују кроз три циклуса: основне, мастер и докторске академске студије (BSc, MSc и PhD). Неопходно је да се утврди модел одвијања академских студија који ће важити за одређене професије на нивоу целе државе; то ће се постићи избором модела 3+2 (180 + 120 ECTS), 4+1 (240+ 60 ECTS) или интегрисаних академских студија (300 - 360 ECTS) .
3. Струковне студије ће се развијати у оквиру два циклуса: основне струковне студије (180 ECTS, струковни BSc) и специјалистичке струковне студије (минимално 60 ECTS, струковна специјализација). У други циклус струковних студија у одређеним случајевима уводити мастер струковне студије (120 ECTS, струковни мастер), у областима где се остварују запажени резултати у примењеним и развојним истраживањима. Посебно подстицати заједничке студијске програме струковних мастер студија унутар образовног система и програме с иностраним високошколским установама.
4. Универзитети и факултети ће реализовати оба типа студија, академске и струковне, ако обједињују научно-истраживачки, примењено-истраживачки, стручни, односно уметнички рад и образовање.
5. Академије струковних студија ће реализовати први и други циклус струковних студија, основне струковне и двогодишње струковне мастер студије (струковни мастер, 120 ECTS), ако обједињују образовни, стручни и уметнички рад, као компоненте јединственог процеса високог образовања и ако у области мастер студија имају развијена примењена истраживања.
6. Академије струковних школа и високе школе струковних студија усмериће се на развој професионалног образовања за одређене струке. Фокус ће бити на развоју дугорочне сарадње с потенцијалним корисницима у области привреде и јавног сектора и биће усклађиван с потребама региона у којима су те институције. Установе које спроводе струковно образовање при оснивању и акредитацији демонстрираће спремност и услове за практични тренинг студената.
7. Као посебан облик своје делатности у оквиру својих образовних области, високошколске установе ће организовати и спроводити целоживотно образовање пратећи општи технолошки напредак, развој области и потребе тржишта радне снаге. Целоживотно образовање прилагодити ће се систему ECTS, и у њега ће се укључити елементи који се односе на неформално образовање. Доживотно учење биће подржано и финансијски и одговарајућим организационим структурама. У високообразовни систем увешће се могућност студирања током читавог живота, у облику студија које ће имати од 30 до 40 ECTS кредита по једној години.
8. Високошколске установе ће, својим студијским програмима, другим активностима и понашањем, бити сталан активан чинилац очувања културне традиције, националних и културних специфичности и развоја националног идентитета. У те сврхе, у систему финансирања високог образовања ће се (а) обезбедити потребна средства за трајно постојање образовних и истраживачких програма чија је мисија изучавање и очување националног идентитета и културне традиције и (б) оснивати и одржавати фондови и фондације које ће бити потпора овим посвећеностима институција високог образовања.

9. Студијски програми, истраживања, процеси домаће и међународне сарадње, социјални, културни, спортски и забавни живот студената, наставника и других запослених у институцијама високог образовања засниваће се на разумевању и сарадњи различитих култура, интеркултуралности, толеранцији те позитивном вредновању и очувању културних разноликости и међусобног утицаја и обогаћења различитих култура.

Реструктурирање институција високог образовања

Полазећи од особености текуће структуре, следећим акцијама превести дотичну структуру у будућу, ваљанију структуру.

1. Високошколске установе могу бити државне (основане одлуком Владе) и приватне (основала су их физичка и/или правна лица, укључујући и локалне органе самоуправе), а уз то могу бити профитне и/или непрофитне, што дефинишу својом оснивачким актом.
2. Мрежу високошколских установа прилагодити потребама и могућностима Србије.
3. Развити и применити моделе интеграције којима се унапређује функционалност, задржава аутономија а повећава друштвена одговорност високошколских установа. Подстицати ефикасност, рационалност у коришћењу ресурса и развој центара за развој каријере, за унапређење и развој наставе те административних и других сервиса.
4. Редефинисати типове и статус самосталних високошколских установа имајући у виду неопходност критичне масе у стручним телима, посебно онима која доносе одлуке о студијским програмима и правилима студирања, избору и запошљавању наставника и сл.
5. Изменити основне услове за оснивање, формирање и акредитацију универзитета. Омогућити формирање универзитета као установе која: (а) остварује образовни и истраживачки процес на сва три нивоа у минимално три образовна поља или (б) јесте активна и продуктивна у минимално четири научне дисциплине (FRACCATI) и у најмање пет образовних области (ISCED).
6. Сви универзитети треба да потпуно интегришу своје функције у следећим доменима: стратешко планирање; доношење студијских програма; обезбеђење и контрола квалитета; политика уписа студената; избор у звања наставника; издавање диплома и додатка дипломи; међународна сарадња; инвестиције; политика запошљавања и ангажовања наставника; развој јединственог информационог система; извођење наставе из заједничких наставних предмета; остварење изборне наставе; политика и стандарди остваривања и алокације прихода својих чланица; заступање интереса чланица у јавности и према другим актерима из окружења универзитета.
7. Створити функционалне и организационе целине државних научних института и високошколских установа и тиме интензивирати научно-истраживачки рад, побољшати образовни процес и омогућити рационално коришћење ресурса.

8. Оснажити институције струковних студија кроз интеграцију постојећих високошколских установа. Формирати академије струковних студија, на принципима дисциплинарног или регионалног повезивања, али тако да се тиме обезбеди интеграција и заједништво у следећим доменима: стратешко планирање; доношење студијских програма; обезбеђење и контрола квалитета; политика уписа студената; избор у звања наставника; издавање диплома и додатка дипломи; међународна сарадња; инвестиције; политика запошљавања и ангажовања наставника; развој јединственог информационог система.
9. Високе школе, које реализују основне и академске мастер студије, треба да имају статус самосталних високошколских установа само у специјализованим областима и занимањима. Високе школе академских студија чији студијски програми дају звања која се стичу и на универзитетима, интегрисати у универзитете.

Улаз у високо образовање и обухват

Основни циљеви промена у систему уласка у високо образовање: (а) унапредити квалитет пријема и селекције кандидата и (б) уједначити процедуру уписа у високошколске установе. Основна промена овог система јесте то да се улазак обезбеђује високим квалитетом завршних испита у средњем образовању. С обзиром на ово, услови за улазак у високо образовање су следећи:

1. **Општа матура** даје право уписа на све високошколске установе (струковне и академске студије) без полагања пријемних испита. Изузетак је улазак у оне студијске групе које захтевају специјалне способности, тј. посебне таленте (уметничке и сличне).
2. **Уметничка матура** даје право уписа на одговарајуће студијске програме на факултетима уметности (на студијске групе за одређене области уметности) без полагања икаквих додатних испита. Изузетно се могу увести провере специјалних способности (талената).
3. **Стручна матура** даје право уписа без пријемног испита у матичним дисциплинама на струковним и академским студијама.

Основни услов за успешно увођење новог система уласка у високо образовање јесте то да завршни испити (матуре) буду високог квалитета, тако да су сведочанство о усвојености свих основних стандарда ученичких постигнућа у читавом четворогодишњем средњем образовању.

У случају да има више кандидата од броја места у високошколским установама, кандидати се уписују и рангирају на основу збира квантификованих резултата на матури (општој, стручној, уметничкој) и квантификованих резултата успеха током четворогодишњег средњег образовања. У укупном резултату успех на матури и успех у средњој школи учествују подједнако. Високошколске установе или групације тих установа могу да одреде из којих средњошколских предмета ће се бодовати успех.

Пројекција обухвата високим образовањем на улазу у овај систем и пројекција учешћа високообразованих у кохорти популације старости 30–34 године, изводи се доле датим

поступком, с вредностима параметара које су овде узете као стратешки циљеви на појединим нивоима образовања.

1. Полазак у основну школу: минимално 98% кохорте.
2. Завршавање основне школе: минимално 95% оних који су уписали основну школу (93% кохорте).
3. Упис у све врсте средњих школа: минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% кохорте). Средње четворогодишње школе уписује 78% кохорте.
4. Завршава четворогодишње средње стручне школе: минимално 95% уписаних (37% кохорте). Завршава гимназије: минимално 95% уписаних (37% кохорте).
5. Уписујесеу високо образовање: најмање 40% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% кохорте) и 95% оних који су завршили гимназије (35% кохорте). Укупно уписује институције високог образовања најмање 50% кохорте; највероватније 55% кохорте.
6. Под претпоставком да 70% уписаних заврши високо образовање (струковне или основне академске студије), у року или с једном годином кашњења, учешће високообразованих у овој кохорти износило би највероватније 38,5%.

Структура уписа на основне академске и струковне студије одређена је бројем места за упис који је утврђен и одобрен акредитацијом високошколских установа. Структура уписа на студијске програме регулише се и финансијским инструментима тако што се више подржавају студијски програми који образују за приоритетније или значајније потребе. Овим инструментом се више или мање подржавају постојећи студијски програми и иницира развој оних студијских програма чији капацитети су недовољни или пак уопште не постоје (отварање нових студијских програма).

Осигурање и контрола квалитета

Квалитет високог образовања, који обухвата академски и стручни рад и вреднује квалитет наставе, истраживања, успеха запослених, студената и свршених студената у земљи и иностранству, нужно је значајно унапредити, следећим путем:

1. Систем осигурања квалитета у високом образовању потпуно ће прилагодити своје стандарде Европским стандардима у високом образовању (European Standards and Guidelines, ESG), и пратити њихова побољшања колико је потребно. У систем уградити етичке норме и принципе, усвојити Етички кодекс истраживања и високог образовања.
2. Квалитет обезбеђивати кроз јединство унутрашњег и спољашњег система осигурања и контроле квалитета и кроз примарну одговорност високошколских установа. Систем ојачати увођењем додатних мера и механизма који ће побољшати контролу квалитета и транспарентност. Развити специфичне индикаторе квалитета а установе обавезати да индикаторе континуално прате. Јавно публиковати извештаје и мере надзора.

3. Високошколске установе су обавезне да унапређују процедуре самовредновања, да ангажују запослене и студенте у непрекидном побољшању наставног процеса, при чему се следи принцип „студент у центар учења“.
4. У сваком студијском програму који се изводи поштују се академски стандарди а исходи учења и вештине су у складу с Националним оквиром квалификација и кључним компетенцијама.
5. Што пре развити посебне стандарде и мере којима се унапређује и осигурава квалитет у области (а) докторских студија и (б) образовања наставника, јер су ове области суштинска основа развоја целокупног образовног система.
6. Унапређење наставног процеса обезбедити кроз побољшање компетенција наставног особља у стручном, научном и дидактичком погледу. Оснивач високошколске установе ће обезбедити услове за научни и стручни напредак и дидактички тренинг наставника. Изборе наставног особља реформисати тако што ће се: (а) обавезно примењивати јединствени, јавно публиковани критеријуми (усвојени од стране Националног савета за високо образовање); (б) изборна тела формирати од довољног броја наставника у научној области и с одговарајућим звањем; (ц) у комисије референата укључити независне експерте у области из других високошколских установа (домаћих или иностраних); (д) изборе наставника и истраживача спроводити транспарентно, оглашавати преко EURAXESS мреже и тиме створити могућност за стварну наставничку и интернационалну мобилност.
7. Однос броја студената и наставника побољшати, нарочито у пољу друштвено-хуманистичких наука где тај однос сада вишеструко надмашује уобичајене европске стандарде. Општа горња граница овог односа, обавезна за цело високо образовање, је 40 студената по наставнику. За свако поље науке одређује се специфична обавезна горња граница овог односа.
8. Комисија за акредитацију и проверу квалитета (КАПК) унапредиће свој рад тако што ће: (а) уз пуно учешће академске заједнице, студената и послодаваца приступити неопходним изменама стандарда; (б) у процес акредитације укључити независне (домаће и иностране) експерте, студенте и послодавце и (ц) јавно објављивати извештаје о налазима рецензената и КАПК који су релевантни за доношење одлуке о акредитацији.
9. Све високошколске установе које изводе студијске програме на територији Републике Србије обухватити процесом акредитације.
10. Спољашњу проверу квалитета и процес акредитације у наредном периоду ће спроводити национално тело које делује потпуно независно од академске заједнице и министарства и које је пуноправни члан међународних асоцијација ENQA и EQAR. На основу позитивних искустава других земаља, Комисија за акредитацију и проверу квалитета може се трансформисати у Националну акредитациону агенцију која ће деловати као независна високопрофесионална институција.

Модернизација студијских програма и нови видови наставе

Модернизација студијских програма је обавезан континуирани процес којим ће се обезбедити сагласност између очекиваних исхода учења и потребних компетенција свршених студената. У те сврхе ће се примењивати следеће:

1. Студијски програми биће усклађивани са савременим токовима научног, технолошког, економског, социјалног и културног развоја тако да крајњи исход образовања, мерен квалитетом научне и стручне оспособљености свршених студената, потпуно одговара захтевима тржишта радне снаге.
2. У студијске програме увести елементе истраживања, садржаје којима се подстиче предузетништво, унапређују практичне вештине и компетенције и дају нове.
3. Самосталне високошколске установе (универзитети, академије струковних школа, високе школе и високе школе струковних студија) – које аутономно издају дипломе, утврђују студијске програме и правила студирања и одређују услове уписа студената - спроводиће реформу постојећих студијских програма и развој нових, уз непосредно учешће студената и послодаваца. Ове установе ће, на исти начин, спровести хармонизацију модела студија током прва два циклуса.
4. Релевантна јавност (представници послодаваца, струковних организација и др.) и асоцијације сродних факултета успоставиће експертска тела са задатком да се на националном нивоу дефинишу језгра струке и усагласе садржаји студијских програма, поштујући добру праксу европских и других универзитета у свету.
5. Постојеће студијске програме додатно подесити, у свим облицима студентског ангажовања ускладити оптерећење студената, исходе и методе оцењивања, уз обавезно поштовање максималног оптерећења студената (1ECTS=30сати). Сви студијски програми ће осигурати знања и вештине у складу с Националним оквиром квалификација и кључним компетенцијама, што укључује способност за иновације, критички начин размишљања, вештине комуникације на матерњим и светским језицима, културу изражавања, способност рада у међународном окружењу и информатичку писменост.
6. На нивоу универзитета односно заједнице високих школа струковних студија, формирати центре за обезбеђење квалитета и унапређење наставе и који ће установити критеријуме и индикаторе за анализу студијских програма. Сваке школске године (уз учешће студената и наставника) анализирати квалитет студијских програма и (када је неопходно) уводити промене садржаја, рационализацију и хармонизацију.
7. У реализацију постојећих и развој нових студијских програма уводити нове методе и информационе технологије. Високошколске установе подржати у модернизацији, набавци и имплементацији најсавременијег софтвера и хардвера.
8. Подржати веће коришћење методологије и технологија е-учења као допуну традиционалном учењу, кроз развој студијских програма који се изводе паралелно (у класичном облику и као студије на даљину) и студијских програма који се

реализују само као студије на даљину (он-лајн студије).

9. Стандарде квалитета за акредитацију он-лајн студирања ускладити с праксом у свету и ЕУ, посебно водећи рачуна о стандарду којим се дефинише оптерећење наставника.
10. У циљу подршке он-лајн студирању иностраних студената, испити се могу организовати у он-лајн форми (преко интернета), под условом да ВШУ обезбеди све мере регуларности и контроле испита.

Истраживачка, иновациона и предузетничка компонента

Високо образовање базирано на истраживањима основни је предуслов за социјални, економски и културни напредак и развој друштва. Да би се ово остваривало треба учинити следеће:

1. Променом организационих структура, начином финансирања и постицајним мерама за интеграције осигурати да истраживања и развој иновација у одговарајућој мери увек буду саставни део високог образовања.
2. Истраживања у оквиру система високог образовања усмерити ка областима приоритетним за развој Србије. Подржати примењена истраживања која се ослањају на основна истраживања усмерена приоритетима и која пружају основ за настанак иновација. Подстицати интегралне програме који обједињују усмерена основна и примењена истраживања те развој иновација и неопходне предузетничке активности нових и постојећих привредних друштава.
3. Повећати удео високообразованих који се баве истраживањима и иновацијама у високошколским установама, институтима и предузећима и тако смањити негативне ефекте проузроковане демографским факторима – до 2020. године ће опадати број студената, јер се рађа мање деце, и број садашњих истраживача – наставника (услед одласка у пензију).
4. Организованим истраживачким радом на свим универзитетима, без обзира на величину и власничку структуру, обухватити знатно већи број сарадника (наставника и асистената). Стратешким мерама за побољшање истраживачког рада на универзитетима обухватити изворе и начине финансирања, обавезно властито улагање у истраживања сразмерно висини сопствених прихода, међународну сарадњу, сарадњу с привредом, услове за напредовање и избор наставника и организацију истраживања у оквиру докторских студија.
5. Успоставити примењена истраживања на академијама струковних студија као једанод ослонаца за њихово формирање и развој. Примењена истраживања на овим академијама спроводити у сарадњи с привредом, преко буџетски суфинансираних пројеката у области технолошког развоја и у оквиру подршке иновационим пројектима.
6. Подржати концепт „предузетничког универзитета“ јер омогућава да такви универзитети буду нуклеуси стварања нове индустрије засноване на знању.

Високошколске установе треба да оспособљавају студенте за самозапошљавање и да стварају услове за целоживотну подршку њиховом образовању, иновативном прегалаштву и предузетништву. Све високошколске установе треба да кроз наставу или пројекте које ће студенти радити, оспособљавају студенте за развој иновација и предузетништво.

7. Посебним програмом помоћи и подстакнути ВШУ да оснивају пословне инкубаторе у којима наставници и дипломирани студенти могу да оснивају фирме ради комерцијализације својих идеја и развоја иновација. Држава ће подстицати оснивање фондова ризичног капитала због неопходне подршке предузетничким иницијативама у оквиру ВШУ, давати подстицајна неповратна средства, плаћати бар део неопходних саветодавних услуга и развијате друге подстицаје, посебно оне који су проверени у пракси сличних земаља.
8. Како би се привукле иностране компаније да отварају своје истраживачко-развојне центре у Србији, или да сарађују с ВШУ и њиховим истраживачким центрима, неопходан је посебан програм подршке развоју центара истраживачко-образовне-привредне изврсноности који укључују, према доброј пракси у свету, установе високог образовања и то путем умрежавања и других организационих облика сарадње.
9. У образовању одраслих ВШУ треба да нуде образовне програме који омогућавају брзо преоријентисање запослених на нове области рада, и то нарочито на оне који омогућавају самозапошљавање.

Интра-универзитетско те интер-универзитетско повезивање и сарадња

1. Ради повећања истраживачке изврсноности, унапређења наставног процеса и рационалног коришћења ресурса успоставити институционалне и друге облике сарадње, формирати интра-универзитетске и интер-универзитетске мреже.
2. Усвојити Стратегију мобилности која ће обухватити све аспекте мобилности наставника и која ће дати основу за развој правила за хоризонталну и вертикалну мобилност студената унутар система високог образовања чиме ће се остварити већа флексибилност студија.
3. Унутрашњу организацију универзитета прилагодити како би факултети могли да формирају, акредитују и реализују заједничке интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студијске програме и научно-истраживачке пројекте а одређене облике повезивања финансијски стимулисати.
4. Подстицати све државне универзитете да поред факултета у свој састав укључују и истраживачке и истраживачко-развојне институте и тако јачају истраживачки и образовни потенцијал. Хармонизовати изборе у научно-истраживачка и наставничка звања и тако омогућити размену наставног и истраживачког особља.
5. Посебним мерама обавезивати и подстицати међу-универзитетску сарадњу у формирању заједничких докторских студија у областима (а) у којима је то значајно за нацију; (б) тамо где се очекује значајна међународна афирмација и (ц) посебно, када су појединачни ресурси недовољни за постизање високог квалитета

докторских студија. Установити посебне механизме, укључујући акредитацију, који омогућавају коришћење укупних истраживачких потенцијала факултета и института у докторским студијама.

6. Високошколске установе које реализују струковне студије (Академије струковних студија, Високе школе струковних студија) подстицати да поред сарадње с привредним и јавним сектором остваре сарадњу с научно-истраживачким организацијама кроз заједничка примењена и развојна истраживања и формирање заједничких истраживачких центара и мрежа.

Модернизација управљања, менаџмента и пословне администрације

Високошколске установе у условима када јачају тржишни елементи њиховог пословања, интернационализација и глобализација високог образовања, треба да развију и примењују модерно управљање, ефикасан менаџмент и ефикасну пословну администрацију. У те сврхе треба учинити следеће:

1. Постојећи систем управљања институцијама високог образовања, који је веома сличан с важећим у земљама ЕНЕА, унапредити у погледу (а) квалитета и ефикасности одлучивања и (б) прилагођавања специфичностима високошколске установе које највећим делом проистичу из њихових мисија и величине, односно организационе сложености. Обављање менаџмент функција професионализовати у највећој могућој мери а управљање учинити друштвено репрезентативним и одговорним.
2. Услед промена у окружењу високошколских институција и установа настаће различити модели управљања и менаџмента. Избор, адаптација и развој модела за сваки конкретан случај најбоље је потпуно оставити односној високошколској институцији/установи. Једини услов који се при томе има поштовати јесте то да модели управљања и менаџмента осигуравају след мисије и достизање циљаних нивоа обухвата, квалитета, ефикасности и релевантности њиховог рада.
3. Напустити законско прописивање броја и пропорција чланова појединих тела. На државним високошколским установама дефинисати пропорцију заступљености у управљању запослени : студенти : представници државе (као оснивача), а број чланова управљачких органа прилагодити величини и комплексности високошколске установе.
4. Обезбедити да студенти у свим телима у којима учествују буду равноправни актери у доношењу одлука.
5. Одлуку о својој организационој структури потпуно самостално доносе универзитети и академије струковних студија, у уверењу да ће то гарантовати формирање друштвено одговорне, ефикасне и ефективне структуре.
6. Високошколске установе искључиво својим актима дефинишу надлежности, одговорности начин избора, контролу рада и награђивање органа извршног менаџмента (руковођења).
7. На универзитетима који у свом саставу поред факултета имају институте, библиотеке

и друге организационе јединице, успоставити корпоративно управљање и менаџмент уз потпуно поштовање академских слобода.

8. Административне процедуре у свим подручјима рада и пословања високошколских установа јасно, довољно и квалитетно дефинисати законским нормама, статутима установа и стандардима квалитета. У административном пословању примењивати савремене методе и технике организације рада и обављања административних послова. Веома модернизовати информационе токове унутар установе и према спољном свету; израду, чување, претраживање и дистрибуцију документације; административну подршку управљању, менаџменту, истраживачком и образовном процесу, студентима и свима који комуницирају и/или сарађују с високошколском установом.

Међународна отвореност и мобилност

1. Све институције система високог образовања у Србији уско сарађују с одговарајућим институцијама ЕНЕА и ERA, као део јединственог образовног и истраживачког простора Европе.
2. Установе високог образовања ће, ради свог усавршавања и развоја, интернационализовати своје активности кроз заједничке студијске програме, међународне истраживачке пројекте и мобилност студената, наставника и истраживача. Усвојиће се Стратегија мобилности, која ће обухватити и све аспекте међународне сарадње.
3. Могућности за мобилност креирати у сва три циклуса образовања, у структури студијских програма и програма за стицање заједничких диплома с иностраним универзитетима. Обавезати високошколске установе да сваком студенту издају уз минималну надокнаду Додатак дипломе на енглеском или неком другом светском језику.
4. Политику мобилности засновати на различитим мерама којима се обезбеђује (а) финансирање мобилности, (б) доступност инфраструктури, (ц) потпуно признавање резултата студирања и (д) подршка током студирања. Иностраним студентима омогућити ефикасно одобрење студентских виза и решавање других питања значајних за њихов живот у Србији (здравствена заштита, смештај, исхрана и др.).
5. Што пре сасвим конкретизовати политику обавезног усавршавања наставника (кроз пост-докторске боравке) и студената–доктораната на страним универзитетима. Ова политика мора бити веома селективна и са осигураним финансирањем. Сва буџетска средства намењена стипендирању, наградама и стручним усавршавањима наставника и студената, објединити ради вођења ваљане и одговорне државне политике у овој области.
6. Акредитовати, по посебној процедури, студијске програме који се нуде иностраним студентима (на енглеском, неком другом светском језику или на српском) како се не би десило да за то неспремна ВШУ понуди непримерене програме за стране студенте и тиме угрози реноме Србије у високом образовању.

7. Високо образовање у Србији има потенцијал да својим квалитетом и капацитетима привуче велики број студената из окружења јер за већину студената не постоје језичке баријере. За коришћење ове могућности треба организационо и финансијски подржати области образовања у којима већ имамо задовољавајући конкурентни статус односно она у којима ће се тај статус тек развити.
8. Развити комплет индикатора компетентности високошколских установа који ће обухватити: резултате образовног и истраживачког процеса, иновације и патенте, запосленост завршених студената, трошкове и цене образовања и друге. Према таквим индикаторима, обављати редовну класификацију високошколских установа и о резултатима класификације обавештавати јавност. Установити национално тело које ће се бавити овом класификацијом високошколских установа и развити правила за његов рад.
9. До 2020. формулисати и спровести сасвим конкретне политике, акције и мере којима се побољшава интернационална конкурентност и препознатљивост Српског високог образовања. Као последица овакве политике очекује се побољшање положаја универзитета из Србије на кредибилним међународним ранг листама или у региону.

АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ

Мисија академског високог образовања јесте да формира врхунски образовану и креативну популацију која задовољава потребе развоја Србије заснованог на хуманим вредностима и научном знању и која доприноси јачању друштвене кохезије и промовисању друштвених и културних вредности.

Визија развоја академских студија

За одређење визије користе се следећа кључна обележја: Квалитет, Релевантност, Ефикасност, Обухват, Интернационализација, Мобилност студената и Осавремењавање организације академских студија.

Образовање на академским студијама значајно доприноси технолошком развоју, демократизацији земље, социјалној инклузији и смањењу сиромаштва, подизању културног нивоа становништва, одржавању и развоју националног и културног идентитета српског народа и националних мањина, неговању културне разноликости и толеранције.

Обухват

1. Србија до 2020. године има најмање 38,5% високообразованих грађана старости од 30 до 34 године, са структуром квалификација која је усаглашена с потребама привреде и друштва у Србији у периоду од 2020.
2. Најмање 70% студената који уписују прву годину основних студија, уписује академске студије.
3. Планирани пораст пропорције академски образованих грађана требало би остварити у оним академским подручјима која су приоритетно значајна за укупни развој Србије, пре свега на пољу техничких и природних наука.
4. Академске студије су доступне свим грађанима који остваре неопходне предуслове за упис, при чему се обезбеђује равноправност свих грађана у праву и на могућност студирања. Нико не сме бити спречен да студира због свог материјалног стања.
5. На мастер академске студије се уписује најмање 50% студената које заврше основне академске студије.

Ефикасност

1. Просечно студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије.
2. Студије напушта највише 15% студената.
3. Ефикасност се постиже без угрожавања квалитета образовања студената.

Квалитет

1. Структура и квалитет дипломираних студената одговара потребама тржишта радне снаге и друштва заснованог на знању.
2. Дипломирани студенти поседују савремена знања, способни су да их примене, спремни су да стално уче и траже креативна решења проблема, имају предузетничке способности и иницијативни су. Они промовишу хумане вредности које доприносе културном и националном развоју, а својим професионалним деловањем доприносе конкурентности привреде, односно ефикасном и квалитетном раду организација у којима су запослени.
3. Квалитет академских студија остварује се применом јединственог система осигурања квалитета (СОК) високог образовања Србије, који је хармонизован са системом квалитета у Европском простору високог образовања (ЕНЕА).

Интернационализација и сарадња

1. Академске студије у Србији примењују принципе и стандарде који важе на универзитетима Европског простора високог образовања (ЕНЕА) и прилагођене су и иностраним студентима, тако да најмање 10% студената буде из иностранства.
2. Тржиште високог образовања је отворено и за понуду програма и иностраних универзитета, под истим условима који важе за домаће универзитета (акредитација, дозволе рада и др.).
3. Универзитети из Србије активно сарађују с иностраним универзитетима, првенствено с подручја ЕНЕА, нудећи заједничке студијске програме (првенствено на нивоу мастер студија), подржавајући размену студената и наставника, и реализујући заједничка истраживања у складу са истраживачким програмима Европског истраживачког простора (ERA).

Мобилности студената

1. Хоризонтална и вертикална мобилност студената унутар система академских студија (у сва три степена образовања) у истој образовној области се остварује а између различитих образовних области или између академских и струковних студија могућна је, уз евентуално додатне услове.
2. Разменом или на друге начине обезбедити да 20% студената учествује у мобилности тако што ће домаћи студенти део свог образовања обави на неком иностраном универзитету и инострани студенти студирати на нашим универзитетима.

Организација академских студија

1. Академске студије (први и други степен, тј. циклус високог образовања) следе принципе Болоњског процеса високог образовања који су примењени у Европском простору високог образовања (ЕНЕА) и Европском истраживачком простору (ERA).

2. Основне академске студије (ОАС) могу да трају од три до четири године (обезбеђујући 180–240 ЕСТС), а мастер академске студије (МАС) могу да трају од једне до две године (60–120 ЕСТС).
3. По планираној брзини студирања постоје две врсте студената: 1) они који студирају нормалном брзином (остварују 60 ЕСТС годишње) и 2) они који спорије студирају (30–40 ЕСТС годишње), што је прилагођено запосленим студентима. Исти статус имају студенти традиционалног облика студирања и студенти који студирају на даљину (онлајн, електронско учење).
4. Поред програма основних академских студија са 180/240 ЕСТС и мастер академских студија са 60/120 ЕСТС, студенти могу да заврше и кратке програме (short cycle) који обезбеђују ужа и функционално повезана знања са 30–60 ЕСТС.
5. Режим студија је прилагођен специфичностима типова студија и облика студирања, при чему се посебно води рачуна о студентима који су запослени.
6. Поред образовне, значајну компоненту академских студија (а нарочито на другом степену) представљају истраживачке активности, које код студената развијају креативност, инвентивност и знатижељу, тј. способност за истраживачки рад.

Релевантност

1. Основне академске студије (ОАС) оспособљавају студенте да се успешно прилагођавају променама које настају на радним местима, да успешно обављају одређене послове, али и развијају њихову креативност те дају неопходне теоријске и методолошке основе за наставу на другом степену високог образовања.
2. Мастер академске студије (МАС) спремају студенте за обављање најсложенијих стручних послова, али и подстичу развој креативности, предузетништва, способности истраживања и решавања сложених проблема, те тиме дају основу за студирање на докторским студијама и бављење науком.
3. Исходи студијских програма усаглашени су с Националним оквиром квалификација.
4. Академске студије су отворене за образовање одраслих у оквиру концепта целоживотног учења а у циљу њиховог додатног образовања или стицања новог образовања ради промене квалификација или професије.
5. Поред образовања за потребе развоја Србије, академске студије омогућују и лични развој грађана (обогаћивање личности, оспособљавање за лични просперитет, формирање личности с развијеним социјалним и културним потребама).

Садашње стање академских студија

Садашње стање кључних обележја

Квалитет:

Знања с којима се студенти уписују на прву годину ОАС нису на неопходном нивоу. С друге стране, неке ВШУ, у настојању да имају што већи број студената и повећају своје приходе, имају исувише ниске критеријуме оцењивања, што се неповољно одражава на квалитет њихових дипломираних студената. Не постоји систем за праћење и мерења квалитета знања, вештина и квалификација дипломираних студената.

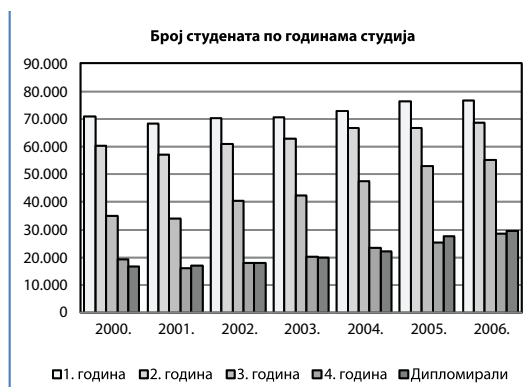
Спроведена акредитација имала је одређени позитиван ефекат на степен сређености академских студија. Процес обезбеђења квалитета наставе најчешће још није интегрисан с процесом наставе и није успостављен на потребном нивоу.

Релевантност:

Постоји неусаглашеност исхода учења појединих студијских програма и структуре дипломираних студената с потребама Србије и стањем на тржишту рада (што се види из структуре квалификација незапослених лица). Не постоји професионално одређивање потреба за академски образованим грађанима (ниједна институција не бави се тиме квалификовано и професионално) и нема детаљних анализа о томе у којој мери је потребан одређени степен образовања запослених. Недостаје институција која би системски пратила и поуздано утврђивала тренутне неусклађености квалификационе структуре дипломираних студената и квалификација које се траже а уз то и предвиђала потребе Србије. Приликом акредитације, сви студијски програми су дефинисали своје исходе, али остаје проблем с њиховом неусклађеношћу са захтевима тржишта рада и дугорочним потребама Србије.

Ефикасност:

Ефикасност студирања је ниска (слика 1). Просек студирања пре примене Болоњске декларације износио је од 7 до 8 година. Степен напуштања студија од 2000. до 2004. кретао се од 43% до 24% (с повољним трендом опадања). Однос броја дипломираних после 4 године од уписа (ОАС и ОСС) показује раст од 28% до 53% у периоду од 2003. до 2008. У 2008. години на универзитетима је дипломирао (ОАС)

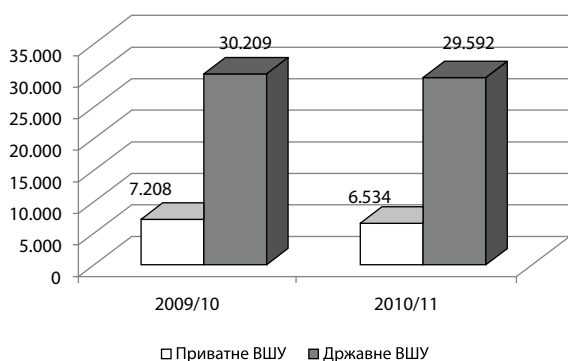

Слика 1: Број студената по годинама студија у периоду од 2000. до 2006. (Извор података: Републички завод за статистику Републике Србије)

25.931 студент. Године 2009. 13.545 студената је завршило ОСС и ОАС са 180 ЕСТС, а 27.682 – ОАС са 240 ЕСТС, МАС и магистарске студије (по старом систему). Међутим, успех исте генерације уписаних студената (без затечених студената), изражен релативним бројем дипломираних после 4 године, знатно је нижи. На пример, од генерације студената уписане 2006. године на Универзитету у Београду (по Болоњском моделу), у 2009/10. на време је дипломирало само 10,15%, а студије је напустило 27,4%.

Отвореност приступа високом образовању (Обухват):

Процењује се да нешто мање од 23% грађана старости од 30 до 34 године има високо образовање. У 2009. години четворогодишњу средњу школу је завршило 56.843 ученика, а на прву годину основних академских студија (ОАС) уписало се 37.417 студената (65,8% матураната), и то 80,74% на државним ВШУ, а 19,26% на приватним ВШУ. У 2010. години је уписано 36.127 студената (пад за 3,45%), и то 81,91% на државним ВШУ а 18,09% на приватним ВШУ. У односу на 2009. годину, пад броја уписаних студената је 9,35% на приватним ВШУ, а 2,04% на државним ВШУ (слика 2).

Слика 2 Број ново уписаних студената на ОАС
(Извор података: Републички завод за статистику)

Слика 3 Акредитовани капацитет основних, мастер и докторских студија
(Извор података: Комисија за акредитацију и проверу квалитета)

У односу на процењен број грађана старих 19 година, 2009. и 2010. године, на ОАС је уписано 41,36%, односно 39,97% грађана. Укупни уписни капацитети на 1. степену академских студија (ОАС и ИАС-интегрисане академске студије) износе 42.445 студената, што је задовољавајуће, јер су за око 14% већи од потреба у 2010. години. Акредитовани капацитет уписа на МАС је упола мањи од акредитованог капацитета уписа на ОАС. (слика 3).

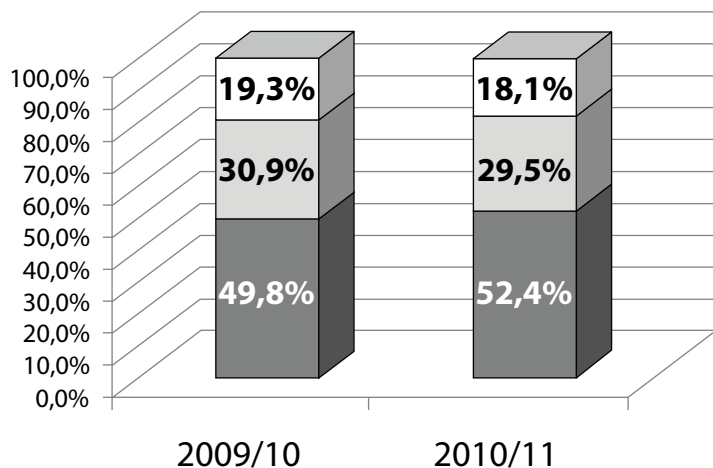
У 2009. и 2010. години на 32 факултета уписано је 4.258, односно 4.110 студената више од дозвољеног броја, чиме је дозвољени број „пробијен“ за 43%, односно за 42%, а то представља 10,7% броја уписаних у 1. годину ОАС, или око 60% броја уписаних на приватним универзитетима, који су највише оштећени овом појавом. Табела 1 показује области студирања студената у 2008/9. години, као и релативно мали број дипломираних студената.

Табела 1: Укупан број студената по подручјима у 2008/9.

Подручја према класификацији Републичког завода за статистику Републике Србије	Број студената 2008/9.	Дипломи-рало 2008.	Процент дипломи-раних
Образовање	14.589	4.598	31,52%
Уметност и хуманистичке науке	23.965	3.446	14,38%
Друштвене науке, пословање и право	94.578	16.778	17,74%
Природне науке, математика и информатика	22.648	1.839	8,12%
Техника, производња и грађевинарство	33.397	5.752	17,22%
Пољопривреда и верерина	8.021	1.121	13,98%
Здравство и социјална заштита	20.524	3.310	16,13%
Услуге	18.220	2.486	13,64%
УКУПНО:	235.942	39.330	16,67%

Извор: Републички завод за статистику Србије

Око 52% студената добило је право на бесплатно образовање у 2010/11. години (повећање у односу на 2009/10. годину), а остали су или самофинансирајући студенти на државним ВШУ (око 70% самофинансирајућих студената плаћа школарину) или студенти на приватним ВШУ (око 30% самофинансирајућих плаћају школарине у пуном износу), Слика 4. Бесплатно студирање добијају кандидати за упис на студије на бази успеха у средњој школи и оцена с пријемних испита. Социјални критеријуми се не користе, што чини академске студије недоступним студентима из социјално угрожених група, који због околности у којима живе и не постижу успех у средњој школи на основу кога би им било омогућено бесплатно студирање.

- Буџетски студенти
- ▒ Самофинансирајући на државним ВШУ
- Самофинансирајући на приватним ВШУ

Слика 4: Учешће буџетских студената и самофинансирајућих студената у 1. години

(Извор података: Републички завод за статистику Србије)

Интернационализација и сарадња:

По увођењу Закона о високом образовању усвојеним 2005. године, универзитети у Србији су применили Болоњски процес високог образовања. То омогућава ближу сарадњу с универзитетима из земаља ЕНЕА. И сарадња у области истраживања такође

се одвија у оквиру програма FP7 - ERA. Мало је студената из иностранства јер је мало студијских програма на енглеском језику или другом страном језику, али има студената из бивших југословенских република који могу да прате наставу на српском језику. Студенти из иностранства имају доста административних баријера (визе, дозвола боравка, осигурање и др.) што додатно омета њихов долазак на студије у Србију. Ретки су заједнички студијски програми с иностраним универзитетима. Признавање иностраних диплома је врло отежано на неким ВШУ јер оне примењују своје критеријуме и стандарде (за признавање доктората, на пример), или изједначавају студијске програме (што није у сагласности са законском процедуром признавања иностраних диплома), захтевајући од студената с валидним дипломама с иностраних универзитета да полажу додатне испите.

Мобилности студената:

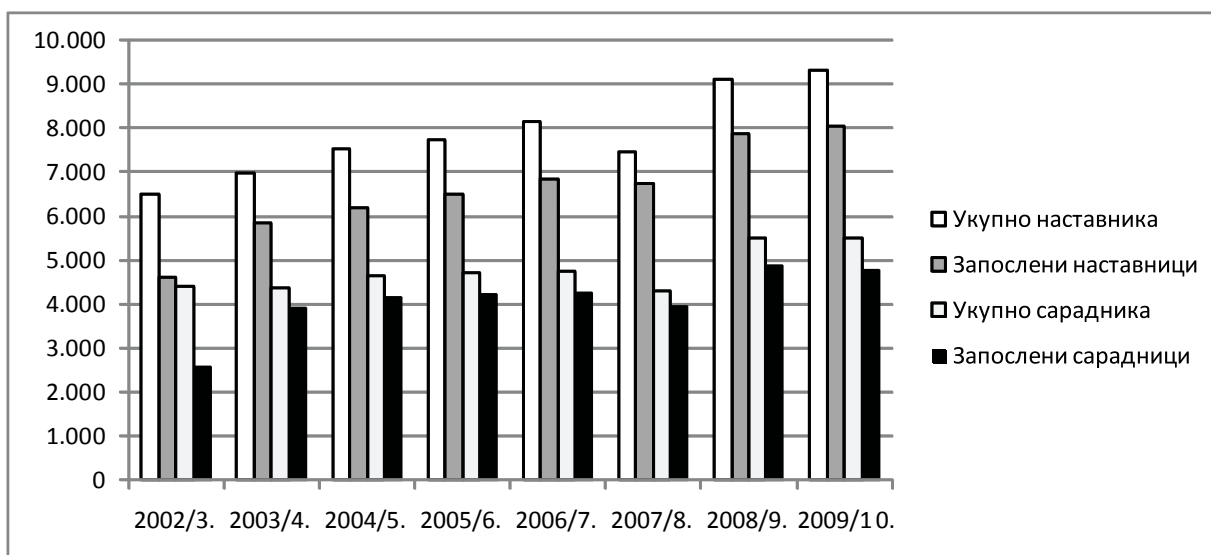
Хоризонтална и вертикална мобилност студената у оквиру академских студија могућа је и примењена је. Највећи број ВШУ до извесне мере омогућавају ову мобилност па уписују студенте са завршеним или незавршеним основним струковним студијама (ОСС) на ОАС уз одређивање диференцијалних испита, како би се отклониле веће разлике у наставним програмима. Студенти с дипломом ОСС не могу директно да се упишу на мастер студије. Организовани одлазак студената са српских универзитета на универзитете земаља ЕНЕА ради завршавања дела студија врло је ретка појава, јер Србија до сада није била део Erasmus програма ЕУ. Такође, постоје и финансијске тешкоће за одлазак студената из Србије у иностранство ради студија (финансирање боравка). С друге стране, све је израженији тренд студирања у иностранству, пре свега у земљама ЕНЕА, али то није у оквиру међууниверзитетске сарадње, већ је то резултат самосталне одлуке студента да студије у целости заврши у иностранству. Како је у неким земљама ЕНЕА партиципација у плаћању школарине, тј. цене образовања (симболична) ниска, то студирање у тим земљама постаје прихватљива могућност свим студентима који могу сами, или помоћу стипендија, покрити трошкове боравка у иностранству за време студија.

Организација академских студија:

Оба модела високог образовања (3+2 и 4+1) примењена су у Србији, чак и у истој области или дисциплини образовања. То отежава наставак студија на другом степену студија (мастер студије), када студенти прелазе с модела 3+2 на 4+1 и супротно. Студенти који су запослени имају проблеме да студирају. Студије на даљину (он-лајн) које им највише одговарају, ограничене су јер је одлуком Националног савета за високо образовање решено да студената на даљину не сме бити више од 30% од укупног броја студената ВШУ. С друге стране, режим студија није прилагођен могућностима запослених студената, јер они имају потешкоћа да остваре брзину студирања од 60 ЕСТС за годину дана. Уз то формалним губитком године губе мотивацију и имају додатне финансијске трошкове (поновно плаћање дела школарине). Због финансијских мотива већина ВШУ (око 80%) прешла је на модел 4+1, и у случајевима када им је модел 3+2 био потпуно прикладан. Недостаје већа примена активног учења, као и учења за практичну примену стеченог знања, а истраживачки рад студената, и на мастер нивоу, недовољно се примењује у настави. Доминира класичан начин наставе, у коме је студент углавном пасиван субјект који треба да схвати и научи оно што му је дато, и да на испиту то покаже. Иако је примена Болоњске декларације допринела да се са студентима више ради у току семестра, то је

на неким факултетима ипак сведено на минимум и на формалност. Значајан део наставе држе сарадници (држе вежбе и раде са студентима на предиспитним обавезама), док је временско ангажовање наставника у настави и у раду са студентима мало (јер је сведено само на предавања). На неким факултетима било је и појава корупције (куповина оцена). Има појава преписивања пројектних, домаћих и испитних задатка и тестова, а јављају се и друге неправилности у студентском обављању предиспитних обавеза (нпр. има сајтова на којима се нуди израда пројеката, домаћих задатака и др.). Велики број испитних рокова (6) у току године, ремети наставни процес.

У школској 2008/9. години у пуном радном односу на ВШУ је било 7.878 наставника и 5.461 сарадник. Од 2002/3. до 2009/10. школске године (сем 2007/8.) повећавао се број наставника на ВШУ. Просечан број студената по наставнику је око 35, уз напомену да је на факултетима с великим бројем студената број студената по наставнику врло велики (преко 100 и више). Око 85% наставника је у пуном радном односу (слика 5).

Слика 5: Број наставника и сарадника од школске 2002/3. до 2008/9. (Извор података: Републички завод за статистику Србије)

На појединим универзитетима реизбор наставника најчешће се не одвија у условима конкуренције, те бива да се бирају наставници и без задовољења критеријума које је усвојио Национални савет за високо образовање; ти критеријуми су одговарајући број научних радова одређене категорије, учешће у истраживачким и индустријским пројектима и др. Највећи број универзитетских наставника није у својој каријери стекао образовање из методике наставе, дидактике, педагогије и др. или није имао обуку у тим доменима. То негативно утиче на педагошки рад појединих наставника и на резултате тог рада.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге/потенцијали

1. Традиција и искуство у високом образовању

2. Развијена мрежа ВШУ
3. Квалитет појединих факултета или катедри, и висок квалитет дела наставника
4. Развијене академске студије у великом броју образовних области

Унутрашње слабости

1. Недовољан рад наставника, истраживачки и ваннаставни рад наставника.
2. Наставно особље се држи традиција, неспремни су на промене, а влада и дугогодишња навика да се промене привидно уводе, али да се у суштини ништа не мења.
3. Неусаглашеност стандарда квалитета (који се постављају по светским узорима) с нивоом финансирања академских студија (који је много нижи од земаља које покушавамо да следимо).
4. Начин избора наставника – непостојање конкуренције, неретко непоштовање дефинисаних критеријума; сами критеријуми често не обухватају и педагошке резултате и способности наставника.
5. Због финансијских интереса, на поједине ВШУ се уписује превише студената, а не обезбеђује се потребан ниво квалитета образовања.

Повољности у окружењу/Спољне прилике

1. Високо интересовање младих за студирање
2. Студенти из суседних бивших југословенских република радо долазе на студије у Србију јер, уз остало, немају језичких баријера.
3. Повољно искуство и традиција студирања у Србији студената из Африке и с Блиског истока.
4. Улазак Србије у Европски простор високог образовања (ЕНЕА) и у европске програме мобилности студената и наставника.

Неповољности у окружењу/Спољне неприлике/ризици/опасности

1. Повољни услови студирања у неким земљама ЕУ (нарочиту на другом и трећем степену високог образовања) – одлазак младих у иностранство (често и трајно).
2. Отварање центара иностраних универзитета и понуда њихових услуга грађанима Србије; њихов рад није ограничен стандардима који важе за домаће ВШУ, те могу имати повољније услове за успешно пословање.
3. Пад стандарда и слаба запосленост дипломираних студената дестимулише младе да студирају или да озбиљно приступе својим обавезама приликом студирања.

Стратегија развоја академских студија

Главни изазови и опредељења стратегије

Главни изазови (циљеви):

1. Опште подизање квалитета академских студија у складу са светским и европским стандардима, као и њихово уједначавање.
2. Усаглашавање исхода студијских програма са захтевима тржишта и потребама Србије.
3. Повећање ефикасности академских студија: просечно време студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије.
4. Отвореност и доступност академских студија: најмање 38,5% (а касније најмање 40%) високообразованих грађана старости од 30 до 34 године. Академске студије су доступне сваком с положеном матуром, без обзира на финансијске могућности његове породице.
5. Интернационализација академских студија: 10% студената из иностранства.

Главна опредељења

1. Квалитет студија повећати увођењем система одржавања квалитета и већом конкуренцијом ВШУ.
2. Приступ академским студијама и ефикасност повећати финансијским подстицајима подстичући студенте.
3. Исоходе студијских програма прилагодити захтевима тржишта и процењеним будућим потребама Србије које дефинише посебна институција.
4. Подржавати стратешка партнерства између ВШУ у Србији и у свету, као и партнерства између ВШУ и привреде, администрације и других актера у економији знања.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Овде се за остварење постављених стратешких циљева наводе неопходне акције и мере за њихово остварење и могући индикатори за приказ напретка у остваривању циљева. Стратешки циљеви се наводе груписано у оквиру следећих стратешких праваца:

1. Повећање квалитета
2. Усаглашеност студијских програма с потребама тржишта
3. Повећање ефикасности студија

4. Повећање обухвата и доступности академских студија]
5. Интернационализација академских студија
6. Повећање мобилности студената
7. Осавремењавање организације академских студија

Овде се наводе мере којима се остварују наведени циљеви, а у оквиру карактеристичних обележја. Поједине мере утичу на више обележја и циљева, али се наводе код оних где дају највећи ефекат.

Повећање квалитета		
Стратешки циљеви	Акције и мере	Индикатори напретка
Развити целовити Систем осигурања квалитета (СОК)	<p>Оснивати независне професионалне агенције за акредитацију</p> <p>Усавршавати стандарде за академске студије</p> <p>Ограничити број студената по наставнику</p> <p>Спроводити спољну контролу уписа и поштовања стандарда квалитета</p>	<p>Агенција је у оперативном стању</p> <p>Донети нови стандарди</p> <p>Објављена ограничења броја студената по наставнику</p> <p>Годишњи извештај о извршеној контроли</p>
Подстицати квалитетне студијске програме	<p>Додељивати посебне сертификате квалитета ВШУ које примењују строже критеријуме за оцену релевантности програма, квалитета извођења наставе, остварених резултата и избора наставника</p>	<p>Увести сертификат „Изврстан студијски програм“</p>
Оцењивати квалитет дипломираних студената	<p>Афирмисати такмичења студената у знању на националном нивоу.</p> <p>Спроводити периодично анкетање послодаваца о квалитету запослених дипломираних студената</p>	<p>Број годишњих такмичења у знању по дисциплинама</p> <p>Годишња анкета послодаваца</p>

Усаглашеност студијских програма с потребама тржишта		
Одређивање потреба привреде и друштва	Основати институцију оспособљену да професионално и квалификовано утврђује захтеве тржишта и процењује будуће потребе Србије	Периодични извештаји о захтевима тржишта Годишње процене будућих потреба Србије (за 5 година унапред)
Усаглашавање студијских програма с потребама	При акредитацији, сви студијски програми кроз исходе учења треба да докажу своју усаглашеност с квалификацијама неопходним за обављање послова за које студијски програм образује студенте	Увођење у примену побољшаног стандарда за доказ релевантности студијског програма
Подстицање стварања програма у приоритетним областима	Финансијским подстицајима из јавних извора усмеравати студенте на студијске програме који су у складу с одређеним приоритетима	Доношење законског решења за ове финансијске подстицаје
Примена референтних курикулума	Усвајање референтних курикулума по дисциплинама у сарадњи ВШУ, послодаваца, професионалних организација и др. Усаглашење с међународним и иностраним референтним курикулумима	Број референтних курикулума
Јасније позиционирати ОАС	Већи садржај општијих и теоријских знања До 15% ЕСТС изборних предмета Способност учења и прилагођења потребама посла	Студенти са завршеним ОАС лако се прилагођавају потребама радних места ОАС програми са прва три нивоа (од 6) стеченог знања по Блумовој класификацији у широј области

<p>Јасније позиционирати МАС</p>	<p>Обезбеђују дубља, специјализована стручна знања за рад на најсложенијим стручним пословима</p> <p>Виши ниво теоријске подлоге у ужим областима</p> <p>Најмање 30% ЕСТС изборних садржаја</p> <p>Могућност примене једногодишњих модула за флексибилно креирање једногодишњих и двогодишњих студија.</p> <p>Примена персонализоване наставе и учење</p> <p>Признавање неформалног учења и искуственог знања у складу с посебним прописима и критеријумима</p>	<p>Студенти са завршенима МАС оспособљени за најсложеније стручне послове</p> <p>МАС програми са првих 4 или 5 нивоа (од 6) стеченог знања по Блумовој класификацији у ужој области</p> <p>Примена метода персонализованог учења</p> <p>Прописи за признавање неформалног и искуственог знања</p>
<p>Образовање одраслих и целоживотно учење</p>	<p>Омогућити запосленим студентима да парцијално реализују студијски програм а да га касније у целисти заврше ако желе (постепено студирање)</p> <p>Програми обуке одраслих, а посебно запослених</p>	<p>Могућност парцијалног стицања ЕСТС кредита помоћу метода постепеног студирања</p> <p>Курсеви обуке прилагођени запосленима</p>
<p>Усмеравања студената и помоћ студентима у професионалној оријентацији</p>	<p>Оснивање центара за помоћ студентима у њиховој професионалној оријентацији</p>	<p>Број универзитета са основаним и оперативним центрима за помоћ студентима</p>
<p>Снижење трошкова оснивања и одржавања мреже државних ВШУ и њихово прилагођавање потребама</p>	<p>Рационализација мреже државних ВШУ – трансформација постојећих ВШУ (промена програма, организација, реорганизација и др.)</p>	<p>Број трансформисаних ВШУ који је у складу с потребама тржишта рада</p>
<p>Студијски програми и ВШУ посебног значаја за друштво</p>	<p>Посебно финансирање студијских програма и ВШУ који су посебно значајни за друштвени и културни развој Србије</p> <p>За ВШУ које не могу опстати на тржишту а њихов рад је од општег интереса</p>	<p>Усвајање програма ВШУ и програма који су добили статус институција посебно значајних за друштвени и културни развој Србије</p>

Повећање ефикасности студирања		
Стимулисати студенте да брже завршавају студије	<p>Финансијски подстицаји за брже студирање</p> <p>Само за студенте који остварују 60 ЕСТС годишње важи било који вид (су)финансирања студирања из јавних извора</p>	<p>Просечно трајање студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије.</p>
Савременијом наставом убрзати студирање	<p>Примена метода активног учења, принципа „студент у центру учења“, и сталног рада студената у току семестра</p> <p>Развој креативности и предузетништва код студената</p> <p>Персонализовано учење</p>	<p>Брже студирање (као горе)</p> <p>Само 15% студената напуштају студије</p> <p>Број новооснованих предузећа и дипломираних студената</p>
Боља припрема нових студената за студије	<p>Припремна настава за нове студенте који немају довољно знања стечених у претходном образовању</p>	<p>Број студијских програма са организованом припремном наставом</p> <p>До 10% задржавање студената у првој години</p>

Већа отвореност, обухват и доступност академских студија		
Већи упис на академске студије	<p>Повећати број ученика гимназија</p> <p>Јачање сарадње средњих школа и ВШУ (такмичења ученика, радионице, додатна настава и др.)</p> <p>Организована промоција програма ОАС у средњим школама</p>	<p>28% грађана старости од 30 до 34 године имају завршене ОАС</p> <p>70% студената који уписује студије, уписује ОАС</p> <p>50% ученика средње школе учи у гимназијама</p> <p>ОАС уписује 95% оних са завршеним гимназијама</p>

Интернационализација академских студија		
Понуда студијских програма на страним језицима	<p>Формирати студијске програме за стране студенте</p> <p>Обезбедити посебну финансијску подршку из јавних извора универзитетима који развијају студијске програме за иностране студенте</p> <p>Донети стандарде за студијске програме намењене странцима</p>	Најмање 10% студената академских студија су из иностранства
Изједначити положај иностраних и домаћих ВШУ које нуде студијске програме у Србији	Обавезна акредитација студијских програма иностраних ВШУ	Ниједна инострана ВШУ не нуди своје студијске програме у Србији без акредитације у Србији и без дозволе
Повећање броја заједничких студијских програма с иностраним универзитетима	<p>Прилагодити стандарде и услове акредитације заједничких студијских програма њиховим специфичностима</p> <p>Подстицати формирање заједничких студијских програма на државном и међудржавном нивоу</p>	Повећање броја заједничких програма с иностраним универзитетима и броја студената на њима
Повећати мобилност наставника у земље ЕНЕА	<p>Поједноставити административне услове за привремени боравак иностраних наставника који ће у Србији држати наставу</p> <p>Подржавати привремени одлазак наставника из Србије у земље ЕНЕА ради држања наставе и научног усавршавања</p>	<p>Број иностраних наставника на привременом раду у Србији</p> <p>Број наставника из Србије на привременом раду на ВШУ у земљама ЕНЕА ради наставе и истраживања</p>

Повећање мобилности студената		
Повећати мобилност студената између програма ОАС на ВШУ у Србији	Прописима омогућити хоризонталну и вертикалну мобилност студената између програма академских студија на ВШУ у Србији	Број студената који трајно или привремено прелазе с једног програма академских студија на други
Омогућити мобилност између струковних и академских студија	Омогућити мобилност између ОСС и ОАС Омогућити мобилност с ОСС на МАС Омогућити мобилност с ОАС на МСС	Број студената који је прешао на ОАС са ОСС и супротно Број студената са завршеним ОСС уписаних на МАС Број студената са завршеним ОАС уписаних на МСС
Мобилност с иностраним ВШУ	Поједноставити услове признавања ЕСТС кредита и диплома с иностраних ВШИ Поједноставити административне поступке за долазак иностраних студената у Србију Подржати одлазак студента из Србије на студије у земље ЕНЕА у трајању до годину дана. Признавање иностраних диплома поједноставити и убрзати, а у складу са принципима Лисабонске конвенције о признавању диплома.	Број иностраних студената на ВШУ у Србији Број студената из Србије на ВШУ земаља ЕНЕА

Осавремењавање организације академских студија		
Стицање сертификата са 30 до 60 ЕСТС	Увести могућност организовање кратких програма са 30 до 60 ЕСТС.	Студенти стичу уже квалификације Усавршавање запослених помоћу кратких програма
Повећати компетенције наставника универзитета	Обезбедити додатно образовање и обуку наставника из педагошко-психолошко-методичких области Условима за избор наставника подстицати и њихов истраживачки рад и остваривање резултата у настави.	Број наставника са стеченим додатним педагошким образовањем Број наставника који имају радове категорије М20
Посебни модели академских студија за поједине професије	Интегрисане академске студије (ИАС) са 300 ЕСТС за образовање наставника ИАС са 360 ЕСТС за студенте медицине и ветерине Примена специфичних модела академских студија за регулисане професије	Усаглашени модели студирања за поједине професије у складу с праксом у земљама ЕНЕА
Применити специфичности образовања у пољу уметности	Ревидирати постојеће и увести посебне стандарде акредитације Дефинисати и минимално оптерећења наставника Ускладити називе дипломираних студената према њиховим струкама Ускладити претходне нивое уметничког образовања с високим образовањем Ускладити услове пријемних испита на факултетима (различитих) уметности Омогућити законском регулативом да студенти факултета уметности који заврше ОАС могу да се запосле у предшколском образовању и у нижим разредима основног образовања; Применити модел 3+2 академских студија Обезбедити повезаност факултета уметности с пројектима из културе које финансира Министарство културе Факултетима уметности обезбедити одговарајуће материјалне трошкове и адекватан простор за рад Омогућити већу мобилност студената током ОАС и МАС	Повољнији и одговарајући услови студирања у пољу уметности

Потребне промене у окружењу академских студија

1. Усмеравати економски развој Србије ка економији базираној на знању, у којој академски образовани људи могу себи обезбедити одговарајуће послове
2. Посебна институција ће професионално и квалификовано пратити захтеве тржишта рада и вршити процене будућих потреба Србије за квалификацијама запослених. Објављиваће периодичне извештаје са својим налазима како би се на основу њих ВШУ усмеравале своје образовне услуге, тј. студијске програме и образовне капацитете.
3. Припремити и применити Национални оквир квалификација, ускладити класификацију делатности, номенклатуру занимања, листу квалификација за поједина занимања и др.
4. Потребно је прилагодити прописе за долазак странаца у Србију на студије и на рад (поједностављење визног режима, дозвола, здравственог и пензионог осигурања и других норматива из области радних односа).
5. Законску регулативу у области радних односа треба променити како би се подржале специфичности рада на универзитетима (рад докторанада, рад и после стицања права на пензију и др.).
6. Доследно спровести промене законске регулативе у складу с потребама примене ове стратегије.

Стратешке релације академских студија с другим системима

Најважније су релације академских студија са средњим образовањем, струковним студијама, истраживачким системом и с привредом.

Релација академске студије – Средње образовање:

1. Повећати квалитет средњег образовања, повећати број ученика у четворогодишњим средњим школама, а пре свега у гимназијама (јер оне примарно образовно припремају ученика за академске студије).
2. Заједничка организација различитих облика додатне наставе за заинтересоване ученике (курсеви, радионице, пројекти и др.)
3. Заједничка организација опште и стручне матуре и такмичења ученика у знању.

Релација Академске студије –Струковне студије:

1. Омогућити хоризонталну и вертикалну пролазност између академских и струковних студија, на различитим нивоима студија.
2. Сарадња у усаглашавању студијских програма, уз јасније истицање специфичности академских и струковних студија, како би нови студенти имали јасан избор при

одређивању пута свог образовања.

4. Израда програма мобилности студената (услова за проходност студената) ради преласка са струковних студија на академске студије и супротно те уговарање сарадње ради пружања подршке студентима који желе да пређу с једних студија на друге.
5. Заједничка примењена и развојна истраживања, уз учешће и привреде, односно носилаца развојних пројеката.

Релација Академске студије – Истраживачки систем:

1. Докторске студије и истраживачки пројекти доктораната добијају одговарајућу финансијску подршку из јавних извора и имају значајну улогу у истраживачком систему Србије.
2. Развој и умрежавање наставника и истраживача на ВШУ ради стварања заједничких лабораторија, како би добили статус центара изврсности. Привлачење домаћих и иностраних компанија у разне облике сарадње (заједничко оснивање и вођење центара или лабораторија, дугорочни програми заједничких истраживања и др.).

Релација Академске студије – Привреда:

1. Усаглашавање студијских програма академских студија с потребама привреде, као и сарадња у реализацији стручне праксе студената, како би студенти на студијама стекли што више знања, вештина и компетенција које су релевантне потребама послодаваца.
2. Додатно формално и неформално образовање запослених у привреди како би могли да задовоље нове захтеве послова којим се баве или оних којима желе да се баве.
3. Заједнички рад на иновационим пројектима који се реализују у иновационим центрима при ВШУ, а на којима су ангажовани студенти и стручњаци из компанија, са циљем реализације идеја које могу довести до развоја иновација.
4. Заједничка примењена и развојна истраживања, у којима се на одговарајући начин ангажују ресурси универзитета (додатно образовање, истраживачке активности, заједничке лабораторије, ангажовање наставника и студената и др.).
5. Сваки универзитет треба да оснује бар један пословни инкубатор да би помогао предузетничке иницијативе својих дипломираних студената и тиме допринео стварању нове индустрије засноване на знању.

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

Мисија докторских студија јесте да се обезбеди примарна улога науке на универзитетима, развије и унапреди истраживачки потенцијал, формира наставни кадар за високо образовање и врхунски стручњаци за све друге области, и да се тиме допринесе развоју знања, бржем научном и технолошком развоју, унапређењу културног идентитета и очувању националног идентитета.

Докторске студије су дугорочна инвестиција у интелектуални потенцијал, њихова је функција да од надарених студената створе обучене истраживаче, оспособљене за обављање послова у којима се захтева највиши ниво знања и вештина.

Визија развоја докторских студија

Кључна стратешка обележја ДОКТОРСКИХ СТУДИЈА поред општих јесу Обухват, Квалитет, Релевантност и Ефикасност и специфична обележја по којима се овај ниво образовања разликује од свих осталих нивоа образовања у Болоњском процесу: Исходи истраживања, Истраживачко окружење и Међународна отвореност.

Развој друштва заснованог на знању те реализација општих и специфичних стратешких опредељења Србије базирају се на унапређеном истраживачком потенцијалу земље који се реализује кроз докторске студије.

Обухват

1. Студенти се уписују у складу са истраживачким капацитетима универзитета, утврђеним приоритетима научног и технолошког развоја и исказаним захтевима послодаваца.
2. Најмање 10% студента који заврше мастер студије наставља студирање на докторским студијама.
3. Даровити студенти имају услове за истраживачки рад и напредак.

Ефикасност

1. Годишње најмање 200 доктораната на милион становника заврши студије у предвиђеном року.
2. Минимално 60% студената докторских студија завршава студије у времену њиховог трајања.

Квалитет

1. За квалитет докторских студија одговорне су установе које их реализују.
2. Квалитет се утврђује на основу стандарда који важе у земљама европског простора високог образовања и унапређених Стандарда за акредитацију и самовредновање докторских студија.

3. Квалитет докторских студија се базира на развијеним индикаторима за сваку појединачну дисциплину, на усвајању професионалне етике и развијању свести о одговорности научника према вредностима хуманизма и природне средине.
4. Вреднује се укупни истраживачки резултат институције и студената докторских студија.
5. Систематично се прати и подстиче напредак студената докторских студија.
6. Студијски програми докторских студија остварују потпуну транспарентност.

Исходи истраживања

1. Сви универзитети имају организована истраживања (сопствене, национални и међународне пројекте), с тематиком која покрива области докторских студија; у оквиру њих студенти реализују свој истраживачки рад.
2. Научне и уметничке вредности докторских дисертација задовољавају стандарде утврђене на националном и међународном нивоу. Свака докторска дисертација има оригинални научни или уметнички допринос, који оцењују независни експерти, домаћи или међународни, у области у којој је студент обављао своја истраживања.
3. Све научно-истраживачке установе које реализују докторске студије остварују раст истраживачке изврсноности кроз: публикације, цитираност, број патената и њихову реализацију.
4. У пољу уметности развијен је нови концепт докторских студија који прати савремена кретања у свету.

Истраживачко окружење

1. Докторске студије обухватају све истраживачке и материјалне ресурсе универзитета и института.
2. У реализацији докторских студија ангажовани су наставници и истраживачи који имају интернационално препознатљиве резултате у областима у којима студенти раде своје докторске дисертације.
3. Сваки студент има одговарајуће истраживачко окружење и компетентног ментора.
4. У докторске студије су укључени научници из наше научне дијаспоре.
5. Организоване „докторске школе“ су препознатљиве у европском систему образовања.
6. Посебним мерама ће се подстицати интер-универзитетске докторске студије у циљу обједињавања ресурса и подизања квалитета докторских студија.

Међународна отвореност

1. Најмање 10% студијских програма докторских студија заједнички су с иностраним универзитетима.
2. Инострани наставници учествују у настави и менторству.
3. Страни студенти студирају на нашим универзитетима.
4. Кроз међународне истраживачке пројекте обезбеђена је мобилност наставника и студената; сваки пети студент учествује у програму мобилности.
5. На сваком међународном пројекту су ангажовани студенти докторских студија.
6. Најмање 20% студијских програма реализује се на енглеском, или неком другом светском језику.

Релевантност

1. Студијски програми су модификовани и усаглашени с пословима и потребама у јавном сектору, индустрији, трговини и услугама.
2. Развијени су интердисциплинарни или мултидисциплинарни студијски програми који доприносе усмеравању младих доктора на послове који нису истраживачки, а захтевају висок ниво инвентивности.
3. Око 40% свршених студената докторских студија оспособљено је за наставак каријере у неакадемском сектору.
4. Обавезно је постдокторско усавршавање за кандидате који желе да наставе каријеру у високом образовању, што подразумева привремено ангажовање младих доктора на истраживачким пројектима у одређеном времену.

Садашње стање докторских студија

Садашње стање кључних обележја

Обухват и ефикасност

1. Упис студената није усклађен са истраживачким капацитетима универзитета и утврђеним приоритима научног и технолошког развоја.
2. Број лица која годишње завршавају докторате креће се између 65 и 75 на милион становника, што је знатно мање од просека у европском истраживачком простору.
3. Израда докторских дисертација је у претходном периоду (пре увођења докторских студија по Болоњском процесу) трајала знатно дуже од три године.

Исходи истраживања

1. Студијски програми докторских студија реализују се на факултетима у оквиру 13 акредитованих универзитета, али и на факултетима универзитета који су у процесу акредитације (5). Истраживачки рад у оквиру домаћих и међународних пројеката је организован на 70% факултета који припадају акредитованим универзитетима. Нема поузданих података о организацији научно-истраживачког рада на факултетима не-акредитованих универзитета. Од укупно пет хиљада студената који тренутно студирају на акредитованим универзитетима, 47% је укључено у истраживачке пројекте који су финансирани из буџета.
2. Тренутно мањи број одбрањених докторских дисертација има оригинални научни или уметнички допринос, и оцене независних домаћих или међународних експерата. Постоје стандарди за оцену квалитета докторске дисертације, али их многи универзитети не поштују. Не постоје механизми којим се може утицати на ову појаву.
3. У претходних неколико година значајно је порастао број публикација у међународним часописима с рецензијом, али оне стижу из мањег броја научноистраживачких установа. Од укупног броја публикација, 70% радова објављују истраживачи из 25 установа, а њих има 176. Тренутно је врло мало патената и иновација. Наши универзитети се не налазе ни на једној листи ранжираних универзитета јер још увек имају недовољну научну продукцију, имају генерално много студената по наставнику и не достижу друге квантитативне параметре који се вреднују при рангирању.
4. У пољу уметности су постављене докторске студије за све области, што није забележено у другим образовним системима земаља које припадају европском простору високог образовања.

Истраживачко окружење

1. Садашњим студентима није увек обезбеђено одговарајуће истраживачко окружење, а често ни компетентно менторство – то је последица малог истраживачког капацитета појединих установа, недовољног развоја неких области и разједињености истраживања. Докторске студије су организоване на факултетима који само у неким случајевима сарађују с институтима.
2. На одређеном броју студијских програма ангажовани су наставници који не испуњавају минимум прописаних стандарда, немају одговарајући број публикација у интернационалној периодици. Одређен број (20%–30%) студијских програма докторских студија организован је с веома малим бројем ментора (3–5) или с већим бројем ментора који једва испуњавају захтеве минималних стандарда за акредитацију, тако да студенти докторских студија немају одговарајуће истраживачко окружење.
3. Наша научна дијаспора броји неколико хиљада истраживача који раде на познатим научним институцијама у свету, али је мало њих ангажовано на докторским студијама у нашој земљи.
4. И поред тога што се у појединим областима постижу изузетни резултати истраживања

које се спроводе у институтима, та истраживања нису системски укључена у докторске студија. Поједини универзитетски центри немају критичну истраживачку масу за организацију квалитетних докторских студија у одређеним областима.

Међународна отвореност

1. Систем високог образовања у Србији је затворен, занемарљив је број заједничких студијских програма са страним универзитетима и број страних студената, а мобилност како наставника, тако и студената, веома је малог обима.
2. Изузетно мали проценат (мање од 0,5%) студијских програма докторских студија акредитован је за извођење на енглеском језику. Нема заједничких студијских програма између наших универзитета и реномираних иностраних универзитета. Тренутно се у нашој земљи реализује већи број иностраних пројеката, на неким су ангажовани студенти докторских студија, али је обим и број међународних пројеката још увек недовољан. Мобилност наставника и студената није системски решена, нема стратешких опредељења, не постоје финансијски и административни предуслови за реализацију неопходне мобилности.

Релевантност

1. У овом тренутку студијски програми докторских студија скоро су потпуно изоловани у оквиру једног факултета и једне научне дисциплине. Занемарљив је број студијских програма с интересциплинарним или мултидисциплинарним исходом, који образују студенте за шира подручја рада и развоја каријере. Студијски програми који доприносе усмеравању доктора према пословима у неакадемском сектору, а захтевају висок ниво знања, вештина и инвентивности, нису формиран ни на једном универзитету. Сада се са завршетком докторских студија не достиже довољан ниво истраживачких и других професионалних вештина, неопходних за избор у наставничка звања у високом образовању.
2. Развој студијских програма докторских студија није повезан с тржиштем рада и захтевима послодаваца.

Осигуравање квалитета

1. Високошколске установе су, руководећи се принципом испуњавања минималних захтева из акредитације, на студијске програме уписивале студенте, не водећи при томе рачуна да ли они имају стварно обезбеђене услове за рад и ментора, и какве су шансе свршених студената докторских студија да се запосле.
2. Квалитет докторских студија се заснива на неколико основних стандарда за акредитацију и самовредновање. Нису развијени специфични индикатори за сваку појединачну дисциплину, а посебно су изражени проблеми у области друштвено-хуманистичких наука и уметности.
3. Вредновање истраживачких резултата установа спроводи се само на основу стандарда за акредитацију научно-истраживачких установа који су уопштени и недовољно прецизни. Како су докторске студије тек недавно уведене, још увек нису

развијене методе и критеријуми за комплетно вредновање рада студената докторских студија.

4. Студијски програми докторских студија су ограничени на 180 ЕСПБ и на три године, а опште је мишљење да је то време веома кратко.
5. На већем броју универзитета докторске студије немају потпуну транспарентност, не објављују се подаци о дисертацијама, менторима итд.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге

1. Академска заједница Србије има велико искуство у образовању доктора.
2. По увођењу докторских студија као трећег циклуса Болоњског процеса знатно је порасло интересовање студената за наставак студија на докторским студијама.
3. У Србији непрекидно расте истраживачка изврсност: број радова на SCI, SSCI и AN-SCI и цитираност.
4. У претходним годинама је унапређена истраживачка инфраструктура, у току је значајна набавка најсавременије опреме и изградња капиталних инфраструктурних објеката у свим универзитетским центрима.

Унутрашње слабости

1. Србија је међу земљама с највећим одливом мозгова.
2. Истраживачки капацитети су разједињени.
3. Истраживања у веома малој мери воде према патентима и иновацијама.
4. Мала је заступљеност примењених истраживања.
5. Факултети не поштују постојеће стандарде, а спремност за прихватање унапређења квалитета кроз увођење строжих стандарда на незавидном је нивоу.
6. Докторске студије нису усмерене према пословима у неакадемском сектору и на тржишту рада.

Спољне прилике

1. Даљи развој и интензивирање међународне сарадње кроз учешће наших истраживачких тимова у иницијативама ФП7 и Хоризонт 2020 и у билатералним пројектима, допринеће квалитету истраживања, међународној конкурентности и побољшању докторских студија.
2. Значајна улагања у инфраструктурне објекте и научно-технолошке паркове

(Београд, Ниш, Крагујевац, Нови Сад, Центар за нанонауку, Центар за матичне ћелије), као и средства која ће се реализовати кроз Иновациони фонд, створиће бољу основу за ангажовање у истраживањима и технолошком развоју и студената докторских студија и младих доктора наука.

Коришћење могућности за усавршавање кроз програме Erasmus, Erasmusmundus, Leonardo da Vinci и Marie Curie акција.

Спољне неприлике/ризици/опасности

1. Није довољно развијена друштвена свест о потреби да се кроз докторске студије образују специјалисти највишег нивоа образовања потребни у свим областима живота и рада.
2. Тржиште рада не препознаје докторске студије, као највиши образовни ниво.
3. У другим секторима нису исказане потребе за докторима наука.
4. Земље ЕУ имају стратегију да привлаче најталентованије студенте на докторске студије, па уводе ССI визу и омогућују изванредне услове за истраживање – то ће додатно утицати на одлазак студената из Србије.

Стратегија развоја докторских студија

Главни изазови и опредељење стратегије

1. Истраживања сваког студента током докторских студија уврстити у истраживачки пројекат, домаћи или међународни. Ово правило треба уградити у стратешка документа високошколских установа, стандарде за акредитацију и унутрашњу проверу квалитета.
2. Објединити високо образовање и истраживање, затим спровести интеграцију универзитета и остварити функционалну везу са истраживањима у институтима и мрежно повезивање одређених области између универзитета.
3. Донети акциони план реализације Стратегије научно-технолошког развоја Републике Србије.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Стратешки циљеви	Индикатори напретка
ИСХОДИ ИСТРАЖИВАЊА	
Сви универзитети организују научно - истраживачки рад, универзитети уметности истраживачко-уметнички рад. Непрекидно јачати истраживачки капацитет и извршност универзитета.	Усвојене стратегије и акциони планови научно истраживачког развоја универзитета Извештаји о раду универзитета. Међународне и домаће ранг-листе универзитета
Докторске студије су део организованог научно- истраживачког рада. Свака докторска дисертација се реализује у оквиру сопственог, националног или међународног истраживачког пројекта.	Стратегија универзитета. Број публикација, патената и иновација. Број домаћих и међународних пројеката.
Подстицати успешне установе и појединце кроз: додатно финансирање истраживања, набавку нове истраживачке опреме, погодности при конкурисању за нове пројекте. Увести награђивање успешних научно-истраживачких установа и појединца.	Пораст броја публикација. Повећан број иновација и патената. Повећан број доктора. Годишње награде универзитета за најуспешнију дисертацију и најуспешније истраживаче.
Користити средства из других извора у побољшавању услова за истраживачки рад (нова опрема, простор за рад и др.), за већи обим усавршавања у иностранству и побољшање статуса личног животног стандарда студената докторских студија итд.	Број међународних пројеката, студијских боравака, гостујућих професора на иностраним универзитетима. Истраживачка инфраструктура.
Докторске студије у пољу уметности редефинисати, унапредити и ускладити са савременим кретањима у свету те с потребама наших високошколских и културних установа. Спровести обимну расправу уз учешће уметничке и академске јавности и послодаваца: дефинисати јасне циљеве и исходе докторских студија у пољу уметности.	Стандарди за акредитацију и докторских студија у пољу уметности. Иновирани и измењени студијски програми

ИСТРАЖИВАЧКО ОКРУЖЕЊЕ	
<p>Повећати критичну масу истраживачких ресурса кроз различите облике функционалне интеграције универзитета и државних института.</p> <p>Формирати истраживачке мреже између универзитета. Неке институте укључити у универзитете.</p> <p>Формирати Националне институте.</p>	<p>Прелазак и размена наставника и истраживача.</p> <p>Број заједничких истраживачких пројеката и студијских програма.</p> <p>Број државних института који су у саставу универзитета.</p> <p>Национални институте.</p>
<p>Успоставити систем који омогућава и промовише интердисциплинарне, мултидисциплинарне и заједничке студијске програме унутар и између универзитета.</p>	<p>Број интердисциплинарних мултидисциплинарних и заједничких студијских програма.</p>
<p>Непрекидно иновирати опрему за истраживање.</p>	<p>Стање истраживачке инфраструктуре.</p>
<p>Организовати „докторске школе“ у областима које су атрактивне на регионалном и интернационалном нивоу. Национални институте у оквиру универзитета формирају „докторске школе“ у областима где постоји изузетно истраживачко окружење (изванредна опремљеност, истраживачки резултати и кадар који је интернационално препознатљив).</p> <p>„Докторске школе“ усмерити према страним студентима а наставу организовати на енглеском језику.</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду.</p> <p>Број развијених докторских школа и њихова међународна препознатљивост.</p> <p>Већи број компетентних ментора у области.</p>
<p>Докторске студије за област образовања и образовних политика формирати као „националну докторску школу“ уз учешће свих државних универзитета. Активност подржати одговарајућим обликом финансирања.</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду.</p> <p>Стандарди за акредитацију.</p>
<p>Универзитетима и факултетима који немају критичну масу наставника с интернационално препознатљивим резултатима у области докторских студија (мање од 10 наставника) омогућити да реализују студије кроз заједничке студијске програме.</p>	<p>Закон о високом образовању и научно истраживачком раду. Стандарди за акредитацију универзитета.</p> <p>Заједнички студијски програми.</p>
<p>Докторске студије у појединим областима повезати у мрежу и омогућити унутар система мобилност наставника и студената.</p>	<p>Заједнички студијски програми, коришћење истраживачке опреме, размена наставника.</p>

РЕЛЕВАНТНОСТ	
<p>Модификовати постојеће програме и креирати нове уводећи садржаје кроз које се развија: лидерство, инвентивност, иновативност и усмереност ка предузетништву.</p>	<p>Број доктора који настављају каријеру у не-академском сектору.</p> <p>Број нових и модификованих студијских програма.</p> <p>Степен задовољења потреба тржишта рада.</p>
<p>Интензивирати сарадњу с привредним и јавним сектором, формирати заједничке консултантске тимове за развој нових студијских програма.</p> <p>Укључивати истакнуте стручњаке из неакадемског сектора, нарочито ако се формирају „професионални докторати“. Укључити се у акцију индустријски докторати – European Industrial Doctorates – Marie Curie Actions.</p>	<p>Број студијских програма.</p> <p>Број студената.</p>
<p>Увести обавезно постдокторско усавршавање за оне докторе наука који желе академску каријеру. За овај вид усавршавања неопходно је разрадити систем финансирања (национални и интернационални фондови и пројекти итд.).</p> <p>Сваког домаћег студента током студија ангажовати у наставном процесу најмање током једног семестра, с минимално 4 часа наставе.</p>	<p>Закон о високом образовању и научно - истраживачком раду.</p>
<p>Младим докторима дати специјалне погодности да започну самосталне истраживачке пројекте, рад у оквиру технолошких паркова, иновационих центара, центара изврсности и истраживачко развојних центара те „spin-offs“ фирми.</p>	<p>Број патената и иновативних решења.</p> <p>Број награда за најбољи патент и иновацију.</p>
<p>Отварати радна места за највиши степен квалификација, како у високом образовању, тако у научноистраживачким и културним установама, привредном сектору и другим областима у којима доктори наука треба да имају водећу улогу;</p>	<p>Степен запошљавања доктора наука.</p> <p>Национални оквир квалификација.</p>
<p>У јавном сектору дефинисати послове за које је потребан највиши ниво знања и вештина који се стиче током докторских студија.</p>	<p>Закон о јавној управи.</p>

МЕЂУНАРОДНА ОТВОРЕНОСТ	
Усвојити националну стратегију која обухвата мобилност иностраних и домаћих наставника и студената. Успоставити механизме подршке мобилности најбољих студената из Србије и долазак добрих студената у Србију;	Стратегија мобилности у високом образовању. Стратегија мобилности наставника и студената универзитета. Једноставне и транспарентне процедуре за добијање стипендија и других облика подршке.
Успоставити системе подршке за учешће наставника и студената на међународним истраживачким пројектима, при том мобилност студената везивати непосредно за докторску дисертацију а мобилност наставника за правила за унапређења. Интензивирати све активности везане за различите европске иницијативе, као што су: FP или Erasmus, Erasmus Mundus итд.	Број међународних пројеката. Пораст размене наставника. Фонд за међународну сарадњу. Број студената који остварује мобилност у иностранству и број иностраних студената у Србији.
Развити механизме и услове за ангажовање иностраних наставника и истраживача.	Број иностраних наставника и истраживача.
Успоставити регионалну сарадњу западно-балканских земаља као пример добре праксе у оквиру регионалне мобилности. Решити административне проблеме с боравишним и радним статусом странаца, како би се омогућило њихово ангажовање, студирање и запошљавање у високошколским установама.	Уговори о билатералној сарадњи.
Заједнички студијски програми с иностраним универзитетима, заједничке или двоструке дипломе. Уводити студијске програме на енглеском и другим светским језицима.	Број заједничких студијских програма. Број доктора на заједничким студијским програмима. Број студијских програма на енглеском језику.

ОБУХВАТ	
Уписну политику ускладити са реалним истраживачким капацитетима домаћих високошколских установа, сваком студенту обезбедити услове за рад (укључење у истраживачки пројекат, компетентног ментора, радно место, место у лабораторији и опрему), и све то верификовати кроз акредитацију.	Акциони план реализације Стратегије научно-технолошког развоја Републике Србије. Стратегија научног развоја универзитета. Стандарди за акредитацију докторских студија. Правилник за финансирање докторских студија и студента докторских студија.
Број уписаних студената по појединим областима ускладити са стратешким приоритетима, подстицати студирање природних и техничко-технолошких наука које су битне за научни и технолошки развој земље.	Акциони план реализације Стратегије научно-технолошког развоја Републике Србије и доследна имплементација тог плана.
Развити целовит систем финансирања докторских студија усмерен према студентима који су постигли изванредне академске резултате и кроз претходно образовање показали изражен смисао за истраживачки рад а свој лични и професионални развој остварују у земљи и при томе постижу интернационално препознатљиве резултате.	Правилник за финансирање докторских студија и студената докторских студија. Број студената докторских студија финансираних из буџета
Студентима докторских студија дати статус младих истраживача. Дефинисати узајамна права и обавезе студената и високошколских установа	Правилник за финансирање докторских студија и студената докторских студија. Уговори о реализацији докторских студија између студената и високошколске установе.
Развијеним системом финансирања повећавати обухват, и до 2020. године обухватити минимално 10% студената који су завршили мастер или интегрисане студије.	Правилник за финансирање докторских студија и студената докторских студија.
Упис иностраних студента и студента из региона (користити наше компаративне предности – постојање низа развијених истраживачких области) што ће у одређеној мери допринети јачању материјалне базе универзитета.	Стратегија мобилности у високом образовању Србије.
ЕФИКАСНОСТ	
Стално пратити и подстицати напредак сваког уписаног студента докторских студија.	Закон о високом образовању и научно истраживачком раду. Број студената који су у предвиђеном року завршили докторске студије

<p>Редефинисати дужину трајања докторских студија, и у областима где је неопходно докторске студије продужити на четири или пет година. Извршити структурне промене. Продужити истраживања.</p>	<p>Статути универзитета.</p>
КВАЛИТЕТ	
<p>Примењивати Европске стандарде(ESG), јачати механизме унутрашње контроле квалитета.</p> <p>Развити механизме и критеријуме за систематско праћење, оцену и промоцију резултата научно-истраживачког рада: установа, студената докторских студија и свих лица ангажованих у образовном и истраживачком процесу;</p>	<p>Публикације универзитета у складу са ESG.</p> <p>Правилник за класификацију и рангирање институција високог образовања.</p> <p>Етички кодекс за високо образовање и истраживање.</p>
<p>Етички кодекс у високом образовању.</p>	<p>Прихваћен и успостављен етички кодекс у свим високошколским установама.</p>
<p>Унапредити постојећи систем квалитета. Увести специфичне индикаторе квалитета за свако образовно-научно и образовно-уметничко поље и дисциплине (исход истраживања, ефикасност окончања студија, број доктора у односу на број уписаних итд.).</p>	<p>Унапређени стандарди и процедуре за акредитацију докторских студија.</p> <p>Индикатори квалитета за образовно-уметничка поља и дисциплине.</p>
<p>Повећати број наставника који имају истраживачке компетенције и међународно признате резултате.</p> <p>Ментори могу бити и чланови САНУ и пензионисани наставници који су истраживачки активни. Изборе ментора (за научне области FRACCATI) спроводити на нивоу земље, примењујући јединствене критеријуме и процедуре.</p> <p>Изборе наставника и истраживача оглашавати преко EUROAXCESS мреже преко које се остварује интернационална мобилност наставника.</p>	<p>Закон о високом образовању и научно-истраживачком раду.</p> <p>Усвојени и примењени критеријуми за изборе наставника на универзитету. Регистар наставника.</p> <p>Усвојени посебни критеријуми за изборе ментора. Регистар ментора.</p> <p>Србија у EURAXESS мрежи.</p>
<p>Докторска дисертација: Поштовати стандарде у погледу исхода докторске дисертације.</p> <p>Увести међународну рецензију докторских дисертација (рецензенти могу бити наши научници из дијаспоре или странци уколико су тезе писане на енглеском) и регистар докторских дисертација.</p> <p>Тему докторске дисертације, компетенције ментора и текст одбрањене докторске дисертације у електронском облику обавезно јавно објављивати.</p>	<p>Јединствена правила о докторској дисертацији. Регистар докторских дисертација.</p> <p>Електронска база докторских дисертација Републике Србије.</p>

Потребне промене у окружењу докторских студија

1. Установити одговарајуће и одрживо финансирање које обавезно треба да обухвати: финансирање истраживања (што укључује истраживачку опрему и трошкове истраживања), финансирање наставе, супервизије и менторског рада, и финансирање самог студента докторских студија помоћу стипендија или плата – за докторанте запослене на ВШУ.
2. Студентима докторских студија обезбедити основна права која проистичу из рада – право на зараду, здравствено и пензионо осигурање – те ауторска и патентна права која проистичу из њихових истраживања, јер су они истраживачи почетници који чине основну радну снагу у пословима истраживања. Средства из јавних извора селективно упућивати у одређене приоритетне области. Одређеним олакшицама стимулисати привредни сектор да улаже у докторске студије. Кроз партнерство универзитета и других институција и фондова установити и друге облике финансирања .
3. Реформом укупног пред-универзитетског образовања смањити удео репродуктивних знања, а повећати садржаје који код ученика развијају креативност, критичко мишљење и склоност истраживањима. На свим нивоима образовања створити услове за експерименталну наставу и тренинг наставника.
4. Непрекидно развијати и унапређивати рад с талентима. Универзитети треба да успоставе специјалне програме намењене талентованим ученицима и да у највећој могућој мери интензивирају сарадњу са установама као што су Математичка и Филолошка гимназија, са истраживачким станицама (Истраживачка станица Петница) и Центром за промоцију науке. Објединити све фондове који подржавају таленте.

Студентима основних и нарочито онима с мастер студија обезбедити услове да се кроз самосталне пројекте непосредно сусретну са истраживачким радом. На нивоу универзитета установити фонд из кога ће изванредни студенти основних студија добијати подршку за научно-истраживачки рад током студија. На нивоу факултета формирати истраживачке пројекте и у њих, кроз јавни позив, укључивати студенте. Истраживачки рад студената афирмисати, подстицати и награђивати, омогућити им учешће на домаћим и међународним научним скуповима.

Стратешке релације докторских студија с другим системима

Опште релације докторских студија и других система: Подстицати непрекидну размену студената и запослених између високошколских установа, привреде, културних и других сектора. Успоставити структуре и процедуре у којима шира друштвена заједница учествује у различитим активностима везаним за докторске студије, што укључује дизајнирање модула и студијских програма, њихову ревизију и акредитацију. Доктори наука морају бити препознати на тржишту радне снаге, за послове највишег нивоа знања и вештина. У сваком сектору предвидети квалификацију ICCED (6 (1997), (8 2011)) нивоа.

Докторске студије – Привреда

Подизање нивоа конкурентности земље и развој иновативности јесте непосредна веза између докторских студија и привреде. Кроз сарадњу компанија, државе и академског сектора у областима: фабрике будућности, енергетска ефикасност и обновљиви извори енергије, развој агара, тј. технолошке платформе за производњу хране – створити нову генерацију доктора наука оспособљених и за развој нових технологија и за ефикасни трансфер технологија и њихову инкорпорацију у производни систем Србије.

Докторске студије треба да буду један од ослонаца за постављање Националне технолошке платформе Србије. Малим и средњим предузећима и другим привредним субјектима треба омогућити да под повољним пореским олакшицама запошљавају докторе и улажу у истраживање кроз докторске студије. Условити да се у пројекте који се директно односе на развој производа и услуга а финансирају се из фондова (као што је Фонд за иновациону делатност) обавезно укључују студенти докторских студија.

Докторске студије – здравство

У области медицинских наука треба увести потпуно нови систем организације који обједињује образовање, истраживање и здравство, и на тај начин омогућити функционалну везу између различитих институција система и различитих министарстава. Посебним прописима и стандардима регулисати докторске студије из области клиничке медицине, уводећи регулативу која важи у земљама Европске уније.

Докторске студије – култура

Истраживање у области уметности, друштвеним и хуманистичким наукама фундаментално је битно за развој друштва, унапређење културног идентитета и очување националног идентитета. Конкретни пример социјалног и економског утицаја истраживања у области уметности, друштвених и хуманистичких наука види се у директном утицају на извођачке уметности, креативну индустрију, финансијске сервисе и туризам.

Докторске студије – заштита човекове средине

Потреба за мулти-дисциплинарним знањима најизраженија је у области заштите животне средине. Држава треба да што више подржава докторске студије у овој области управо због неопходних промена које прате непрекидни развој стандарда за контролу, познавање еколошких стандарда, развој нових технологија за рециклажу, и све заступљеније потребе за производним процесима и производима који су нешкодљиви за животну средину. Државне институције задужене за област заштите животне средине непосредно би исказивале потребе за истраживањима у овој области, кроз докторске студије усмеравале своје кадрове да докторирају и постављале универзитетима захтеве за образовање истраживача у специфичним областима.

Докторске студије – јавна управа

Савремена јавна управа захтеваће да на свим професионалним местима раде стручњаци највишег нивоа знања и образовања. То је неопходно остварити, не само због развоја државне администрације и руковођења у њој, већ и у вођењу и развоју јавних предузећа, и другим пословима који ће захтевати савремено образоване стручњаке. За задовољење ових потреба треба установити стратешко партнерство државних институција и универзитета који имају истраживачки капацитет да понуде интердисциплинарна истраживања (из области права, економије, политичких наука, менаџмента, етике, информационих технологија). Унапређење и осавремењавање јавне управе треба остварити кроз унапређени кадровски потенцијал створен кроз прилагођени и савремен концепт докторских студија.

СТРУКОВНЕ СТУДИЈЕ

Мисија струковних студија јесте да унапређењем, преносом и разменом знања, пружају могућности друштву и појединцу да остваре користи од знања и вештина усмерених ка свету професије и тржишту радне снаге.[1]

Визија развоја струковних студија

Развој високог струковног образовања усмерен је на остварење жељеног стања општих стратешких обележја – обухват, квалитет, ефикасност и релевантност – и специфичних стратешких обележја – друштвена препознатљивост, сарадња с окружењем, научноистраживачка делатност и развој наставног кадра. У периоду до 2020. развој високог струковног образовања ће остварити визију која се исказује следећим стањем стратешких обележја.

Обухват

1. Најмање 30% студената који уписују прву годину основних студија, уписује струковне студије.
2. Обим обухвата је утемељен на географској покривености мрежом високих струковних школа, усаглашеној са структуром привреде на регионалном и локалном нивоу и заснованој на диверсификацији и флексибилности студијских програма.

Ефикасност

1. Просечно студирања је највише за годину дана дуже него што је предвиђено студијским програмом, и у том периоду најмање 70% завршава уписане студије.
2. Студије напушта највише 15% студената.
3. Већи број високих школа струковних студија интегрисан је у академије струковних студија.

Квалитет

1. Националним оквиром квалификација дефинисане су компетенције свршених студената струковних студија.
2. Струковни студијски програми обезбеђују стручне компетенције дипломираним студентима засноване на исходима учења и утемељене на дугорочној сарадњи с потенцијалним корисницима њихових знања. Настава је оријентисана ка постизању практичних знања и професионалних вештина и способности, с наставним планом у коме значајно место заузима практична обука.
3. Значајно унапређене компетенције наставника, тако што сви наставници имају врхунска практична знања, вештине и остварене резултате у области које су релевантне за студијски програм.

4. Организација образовног процеса заснована је на квалитетном дидактичко-методичком приступу.
5. Успостављен је систем мерења перформанси заснован на европским индикаторима.
6. Унапређени ресурси који омогућавају студентима стицање неопходних практичних знања и вештина. У областима у којима се изводе мастер студије организована су примењена истраживања.

Релевантност

1. Релевантност струковних студија (усклађеност броја и врсте студијских програма с потребама на тржишту радне снаге, захтевима професије и интересима студената) повећана је кроз снажније повезивање ових студија с привредом и јавним сектором региона и локалне самоуправе.
2. Удео струковних студија у високом образовању подржава се кроз уравнотежен број и структуру студената финансираних из буџета.

Сарадња

1. Струковне студије су укључене у европске асоцијације EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education); UAS (European Network for Universities of Applied Sciences) и Копенхашки процес и остварују међународну сарадњу у образовању и обуци.
2. Повећано је учешће у пројектима међународне сарадње и у коришћењу претприступне помоћи (pre-accession assistance – IPA, MIFF, MIPD).
3. Успостављена је дугорочна сарадња с пословним светом.
4. У простору високог образовања остварен је институционални дијалог с академским студијама и успостављена сарадња у области образовања и истраживачког рада.

Друштвена препознатљивост

1. Развијен је већи број заједничких програма са високошколским установама из иностранства.
2. Успостављена је кохерентна структура двостепеног студирања усклађена с Болоњском декларацијом – основне, специјалистичке и мастер струковне студије. Хоризонтална и вертикална мобилност студената између академских и струковних студија могућа је, уз додатне услове.
3. Усклађена су стручна звања у законској регулативи која дефинише радне односе.
4. Конференција академија струковних студија постала је окосница организовања, репрезентовања, промовисања и афирмације.

5. Студентска конференција академија струковних студија значајно утиче на статус и развој струковних студија.
6. Усаглашена су звања наставног особља са светском праксом и критеријумима за избор наставника.

Истраживачко- иновациона делатност

1. Истраживачка делатност се обавља у примењеним истраживањима, која се претежно изводе у сарадњи са привредом.
2. Истраживачка делатност је постала структурни елемент уграђен у организацију високе струковне школе, повезана је с програмима струковних специјалистичких и мастер студија.
3. Повећан је обим истраживачке и стручне делатности и број активног истраживачког кадра.

Наставни кадар

1. Постоји више наставничких звања и сва су реизборна. Редефинисани су услови за избор, запошљавање, оцењивање и реизбор наставника ових студија, специфично диференцирани од услова који важе за академске студије.
3. Више од 50% наставника има докторате, релевантне научне или стручне резултате у области коју предају, а остали наставници имају врхунска практична знања, вештине и остварене резултате током рада од најмање три године у области које су релевантне за студијски програм.
2. Евалуација, избор и реизбор наставника предмет је аутономије високошколских институција које имају „критичну масу“ за ове послове, у складу са одредницама наведеним у Заједничком оквиру. Обезбеђена је јавност избора и примена уједначених стандарда и критеријума.
3. Ангажовање стручњака из реалног и јавног сектора у реализацији студијских програма, с једне стране, и боравак наставног особља на усавршавању и обуци, с друге, омогућавају двосмерност сарадње с привредом и повећан квалитет стручне наставе.
4. Успостављен је систем стручне и педагошке обуке и усавршавања наставног кадра.

Садашње стање струковних студија

Садашње стање кључних обележја

Обухват

Струковне студије се ослањају на релативно бројну базу ученика струковног средњег образовања. Број средњошколаца у струковном средњем образовању износи 285.596

што је 80,1% укупног броја средњошколаца. За разлику од ученика гимназија, знатан број ученика струковног средњег образовања не наставља школовање те, стога, у структури незапосленог становништва старости до 29 година, 68,6% чине лица са средњим образовањем. Уписна квота струковних студија износи око 22.500 студената. Пошто уписна квота академских студија износи око 32.500, то је око 41% укупне уписне квоте студената годишње. Укупан број дипломираних студената у 2008. години је износио 40.330. Од тога је 36,1% (14.399 студената) дипломирао на струковним студијама. У укупном броју буџетски финансираних студената струковне студије су запостављене. На универзитетима се школује 186.992 а на струковним школама 46.808 студената. Од тога, на универзитетима је буџетски финансирано школовање 90.497 студената (48,4%) а на струковниом студијама 15.301 студент (32,6%). Један од разлога за овакво стање јесте недовољно дефинисана државна политика о броју и структури буџетских студената. Пракса је да се број студената одређује према вишегодишњем наслеђеном стању које се годишње коригује на основу предлога високообразовних установа.

Високо струковно образовање има развијену мрежу од 65 школа, 47 државних и 18 приватних, лоцираних у већини градова односно општина. У многим општинама оне су једине установе високог образовања (Шабац, Пожаревац Аранђеловац, Ћуприја, Алексинац, Прокупље, Пирот, Трстеник, Сремски Карловци и Сремска Митровица). Изузетак чине места у којима нема установа високог струковног образовања али постоје установе академских студија (Панчево, Сомбор, Бор, Краљево, Нови Пазар и Јагодина). Број и географска дистрибуција школа усклађени су с потребама јавног и реалног сектора.

Квалитет

Студијским програмима основних струковних студија обухваћено је свих пет научних и стручних поља, у областима у којима на тржишту рада постоји потреба за високообразованим стручњацима. Програми су међународно препознати и признати у регионалним, европским и ширим оквирима. Практична настава се реализују у великом обиму у наставним базама у привреди уз учешће сарадника из привреде.

Структура система високог образовања у Србији је, у одређеним сегментима, неусаглашена са уставним правом на школовање и основама јединственог образовног простора Европе. Међу најзначајнијим, а тиче се струковних студија, јесте ограничена вертикална и хоризонтална проходност односно могућност студената струковних студија да изаберу и наставе студије. Други ниво струковних студија (специјалистичке студије) није у складу с европским концептом мастер струковних студија.

Ефикасност

Ефикасност студирања карактерише и значајно одустајање од студија, што важи за око 30% уписаних студената, и релативно дуго студирање – око пет година. Један од извора ниже ефикасности је фрагментираност ових образовних институција – 65 релативно малих установа – која води недовољно ефикасном коришћењу наставног и административног кадра, библиотечких и лабораторијских ресурса итд.

Релевантност

Високо струковно образовање је релевантан подсистем образовања становништва. Јер, у структури укупног броја становника Србије старих 15 и више година, 5,5% су лица са завршеном вишом школом; 7,5% с факултетом, академијом или високом школом; 48,5% са средњом школом; 22,6% са основном и 15,9% без основне школе или с непотпуном основном школом. У структури запослених 5,6% је с вишом школом; 7,5% с факултетом, академијом или високом школом; 55,9% са средњом школом; 23,9% са основном и 6,3% без основне школе или с непотпуном основном школом. Оваква квалификациона структура радне снаге није у складу с потребама тржишта. Тако је у Европи, у просеку, 30% студената на институцијама професионално усмереног високог образовања док је у Србији од укупне студентске популације само 19,3% студената струковних студија (школска 2008/2009).

Сарадња

Предност високог струковног образовања је директна и добро успостављена сарадња с привредом у делу наставног процеса. Али, нису искоришћене могућности проширења те сарадње у развоју и унапређењу студијских програма, дефинисању компетенција свршених студената и исхода учења, утврђивању потреба тржишта рада и у истраживачкој и уметничкој делатности. Досадашња сарадња с академским студијама је веома малог обима. Појединачни случајеви размене наставног особља, учешћа у истраживачким пројектима, коришћења заједничких просторних и лабораторијских ресурса нису довољни за остварење укупне мисије високог образовања.

Струковне студије не остварују у довољној мери међународну сарадњу нити користе помоћи које постоје у Европској унији за пројекте у области образовања (Tempus, Erasmus, Erasmus mundus, IPA, MIFF, MIPD и др.). Остварени су скромни резултати у мобилности наставника и студената, развоју истраживачког и уметничког рада и наставног кадра, повећању атрактивности и препознатљивости у националним и међународним оквирима, побољшању материјалних ресурса те унапређењу и развоју студијских програма.

Друштвена препознатљивост

Највећи број установа високог струковног образовања спада у наследнице виших школа које баштине полувековну традицију професионалног вишег образовања и које су кроз поступак акредитације и добијања дозвола за рад преведене у простор високог образовања Србије. У почетној фази реформе високог образовања учињен је први корак ка институционалној диверсификацији. Међутим, није дошло до даље разраде, програмске диверсификације и усаглашавања с добром праксом у Европском простору високог образовања. Правилницима о акредитацији и обезбеђењу квалитета, упутствима и тумачењима Националног савета за високо образовање и Комисије за акредитацију и проверу квалитета, процес је усмерен ка уобличавању струковних студија по угледу на академске студије. Има више разлога за овакво стање. Прво, реформа високог образовања је спроведена уз доминантан утицај академске заједнице. Друго, систем струковних студија је био неделотворан у сопственом организовању, репрезентовању, промовисању и афирмацији. Конференција академија струковних студија конституисана је тек 2011. године а Студентска конференција академија струковних студија 2010. године. Институционална повезаност и организованост установа

струковних студија налази се почетној фази развоја. Конференција академија струковних студија није успоставила све потребне функције за интегрисање, репрезентовање и сарадњу на националном и европском нивоу. Стога нису у потпуности остварени циљеви диверсификације везани за повећање броја високообразованих младих људи, флексибилнији образовни систем усаглашен с потребама тржишта рада, ефикасније и економичније високо образовање, већи продор примењених истраживања у свет професије итд.

Досадашња примена бинарног система високог образовања је довела до знатних проблема с препознатљивошћу струковних студија у политичкој, друштвеној и академској средини, у свету рада и међу младима. Тржиште радне снаге недовољно препознаје стручна звања и квалификације које носе свршени студенти, нарочито они са струковних студија. Неадекватна је класификација нових струка, јер се у службама за запошљавање користе класификације делатности прилагођене струкама од пре десет и више година. Тако се у Националној служби за запошљавање користи класификација делатности из 1996. године а за податке о подручјима рада, занимањима и степену стручне спреме, јединствена номенклатура занимања из 1990. и шифарник занимања и стручне спреме из 1998. године. У том погледу, еклатантан је случај струковних специјалистичких студија које се и у европском простору високог образовања не препознају као други степен формалног високог образовања.

Истраживачка делатност

У погледу заступљености и уређења истраживачког рада, систем струковних студија је у значајној мери неусаглашен с праксом у европском и светском не-универзитетском сектору. Истраживачка делатност се остварује у мањем обиму док је њен садржај углавном издавање научних публикација, одржавање научних скупова, објављивање научних и истраживачких радова и, нешто мање, примењена и развојна истраживања. Прецизни подаци о овој делатности не постоје. Изузетно је битан проблем то што истраживачка делатност није успостављена као структурни елемент уграђен у организацију установа па самим тиме изостаје: сарадња с професионалним светом која омогућује интеграцију знања и вештина у наставни процес; контакт с професионалним светом у коме би установе струковних студија могле бити значајан партнер у области иновација те примена резултата научно-истраживачког рада и унапређење квалитета наставног кадра и формирање наставног подмлатка. У овом контексту, успостављање мастер програма струковних студија додатно је значајно за развој истраживачке културе и за истраживања која су повезана с професијом. Формална искљученост из научно-истраживачке делатности умањује и конкурентску способност струковних студија на тржишту услуга.

Наставни кадар

Проблематика наставног кадра у струковним студијама исказује се следећим трима питањима: (а) да ли се довољно препознају специфичности потребних компетенција наставника струковних студија; (б) где, како и да ли се генерише довољан број потребног наставног кадра и (в) које су методе и инструменти расположиви у регрутовању наставника потребних профила?

Компетенција наставника своди се на научно звање и резултате научно-истраживачког

рада, како је то дефинисано у постојећим стандардима и нормативној пракси обезбеђења квалитета. Специфичност струковних студија у односу на академске студије јесте то што су, упоредо са истраживачким и педагошким способностима, изузетно значајне и стручне компетенције у одређеној области и практично искуство у решавању проблема из света професије. Питање о компетенцији наставника потребних за организовање ефикасног процеса учења у вези је с методиком наставе. Занемарив број установа је реализовао неке облике обуке наставног кадра у овој области.

Обнављање и развој наставног кадра је једно од значајних искушења с којим се ове студије суочавају. До сада су извори наставног кадра били истраживачки институти, развојни сектори у оквиру великих привредних система, сопствени кадар и кадар с универзитета. Као последица драстичне измене структуре привреде Србије, могућности за избор новог наставног кадра с релевантним искуством у струци су изразито смањене. У наредном периоду једину реалну основу за попуна кадра чиниће научноистраживачки кадар који се школује на докторским студијама.

Струковне студије, услед непостојања системске могућности за бављење научно-истраживачким радом, неће бити у стању да генеришу сопствени истраживачки и наставни кадар и подмладак. Поред тога, попуна наставног кадра у звању предавача биће практично сведена на минимум. Наиме, неће бити нових магистара у оквиру високог образовања а број и структура специјалистичких академских студија су неадекватни за ове потребе. У том погледу изузетно је значајно системско укључење у истраживачку делатност и увођење истраживачки профилисаних мастер струковних студија.

Регрутовање квалитетног наставног особља наилази на ограничења јер је за стручњака привлачнији реални сектор него високо струковно образовање. Могућност напредовања наставног кадра је ограничена уским избором звања (предавач и професор струковних студија). Она су у директној вези с научним звањем магистра или доктора наука. Звање вишег предавача, које је до реформе постојало и широко је заступљено у свету, не постоји у законској номенклатури.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге

1. Релевантност подсистема у погледу акредитованих капацитета, уписних квота, мреже школа те броја студената и дипломираних.
2. Полувековна традиција високог струковног образовања у Србији.
3. Добра сарадња у извођењу наставе с привредом и јавним сектором.
4. Добар менаџмент установама, флексибилност и спремност на промене.
5. Међународно упоредиви струдијски програми.

Унутрашње слабости

1. Недостатак квалитетног кадра с практичним знањима и ограничене могућности за регрутовање таквог кадра.
2. Високе школе струковних студија и наставно особље нису укључени у организован истраживачки рад.
3. Недовољна улагања у одржавање и развој објеката, инфраструктуре и наставних средстава.
4. Низак ниво знања с којим средњошколци улазе у високо струковно образовање.

Спољне прилике/погодности

1. Образовна политика Европске уније уважава и подржава значај неуниверзитетског високог образовања и подстиче међународну сарадњу и размену.
2. Ослоњеност на широку базу средњих стручних школа.
3. Политика Министарства просвете о упису популација са српског животног простора.

Спољне неприлике/опасности

1. Економска криза и неразвијеност Србије.
2. Демографски трендови, пад бројности популације младих.
3. Системски и законски недефинисана истраживачка и уметничка делатност установа високих струковних студија.
4. Неусаглашености система високог образовања с европском праксом у погледу вертикалне и хоризонталне проходности студената и то што други степен (специјалистичке струковне студије) није препознат у европском образовном простору.
5. Недовољно ефикасан систем надзора у високом образовању.

Стратегија развоја струковних студија

Главни изазови и опредељења стратегије

Као и у претходном периоду, развој струковних студија ће се суочити са изазовима који су преваходно везани за отпор променама из окружења и сукобљеност интереса појединих група високошколских институција (академске – струковне студије, приватне – државне установе).

За развој струковних студија важна је општеприхваћена сагласност у следећим ставовима и опредељењима. Прво, систем струковних студија мора бити усаглашен с

принципима јединственог образовног простора Европе и заснован на међународно упоредивим основама бинарног система високог образовања. Друго, неопходно је успоставити јасну програмску и институционалну одређеност и непреклапање академских и струковних студија.

Струковне студије, својим исходима, морају бити у функцији остварења мисије, усаглашене с потребама тржишта радне снаге и професије и снажно повезане с привредом и јавним сектором.

Квалитет образовне делатности струковних студија заснован је на концепту исхода учења и потребним компетенцијама свршених студената.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Визија високог струковног образовања оствариће се кроз доследно залагање на реализацији следећих стратешких праваца:

1. Сарадња с окружењем
2. Истраживачка и уметничка делатност као основа даљег развоја
3. Уређено окружење

Сарадња с окружењем		
Стратешки циљеви	Кључна питања	Индикатори напретка
Учешће у пројектима међународне сарадње у области образовања и претприступне помоћи	Транспарентност на националном нивоу Благовремена информисаност Обука за израду квалитетних захтева Развој заједничких програма са установама у иностранству	Број пројеката Број укључених установа Број заједничких програма
Укљученост у европске асоцијације	Чланство у EURACHE и UAC	Статус у асоцијацијама
Повезивање и сарадња с националним телима из области образовања.	Национални савет за високо образовање Национални савет за струковно образовање, Завод за унапређење образовања и васпитања Заједнице средњих стручних школа.	Број покренутих и реализованих иницијатива

Проширење сарадње с пословним светом	Садржај и структура студијских програма Компетенције свршених студената, исходи учења Потребе тржишта рада Сарадња у научно - истраживачкој и уметничкој делатности	Број и проценат преиспитаних студијских програма Број донетих професионалних стандарда или специфичних компетенција Анализа потреба тржишта рада Обим НИД-а
Унапређење комуникације са Сектором за високо образовање Министарства	Уређење реферата за високе струковне студије ради непосреднијег презентовања и решавања проблема Законодавна иницијатива	Број покренутих и решених предмета
Отварање дијалога с академским студијама и успостављање сарадње	Образовна делатност Научно-истраживачка и уметничка делатност	Идентификација домена сарадње, меморандум о намерама
Истраживачка и уметничка делатност као основа даљег развоја		
Системско увођење у област истраживачке делатности	Законска ограничења	Допуне Закона о НИД-у
Успостављена истраживачка делатност као структурни елемент уграђен у организацију високе струковне школе	Организационо успостављање делатности у установама	Број регистрованих школа у НИД-у
Успостављени програми струковних мастер студија са истраживачким садржајем усмереним на практичну примену	Законска регулатива Развој студијских програма	Број акредитованих мастер струковних програма
Повећани обим научне и стручне делатности и број активног истраживачког кадра	Јачање научно-истраживачких капацитета подсистема	Број научно-истраживачких и уметничких радова Број ангажованог наставног особља

Уређено окружење		
Кохерентна структура двостепеног студирања – мастер струковне студије	Вертикална и хоризонтална проходност Мастер струковне студије	Измене и допуне Закона о високом образовању
Усаглашена звања наставног особља са светском праксом и критеријуми за избор наставника	Проширење листе наставничких звања	Измене и допуне Закона о високом образовању
Дефинисање специфичних компетенција (професионалних стандарда) у оквиру националног оквира квалификација	Које су специфичне компетенције струковног профила потребне тржишту рада	Број стручних области с дефинисаним специфичним компетенцијама
Успостављен систем стручне и педагошке обуке и усавршавања наставног кадра	Дефинисање система (развојни центри за наставне компетенције, могућности личног усавршавања, стимулација изврсноности у настави, постепено увођење захтева за методичку компетентност у настави на системском нивоу)	Број реализованих програма обуке Број школа у којима је реализован програм
Побољшани услови за регрутовање квалитетног наставног особља	Дефинисани и побољшани услови за напредовање наставника Листа наставничких звања	Измене и допуне Закона о високом образовању
Модеран систем високог струковног образовања		
Повећана атрактивност и конкурентност на националном и регионалном нивоу заснована на квалитету и усклађености са ЕНЕА.	Сва стратешка обележја подсистема Развој заједничких програма	Број уписаних студената Број дипломираних Процент оних који су одустали

Повећан број уписаних и дипломираних студената	Повећан број уписаних и дипломираних студената Информисаност, саветовање и каријерно вођење студената Унапређење модела студирања уз рад Развој програма за смањење одустајања од студија	Број уписаних студената Број дипломираних Процент оних који су одустали
Конференција академија струковних студија као окосница организовања, репрезентовања, промовисања и афирмације подсистема	Јачање улоге и функција Конференције на утврђивању заједничке политике у остваривању заједничких интереса	Обим и садржај активности Конференције (анализе и извештаји)
Значајнији утицај Студентске конференције академија струковних студија, као највишег нивоа организовања заштите студентских права	Јачање комуникације и сарадње школа и студената	Обим и садржај активности Конференције (анализе и извештаји)
Успостављен систем мерења перформанси подсистема заснован на европским индикаторима	Идентификатори стања Успостављање система у оквиру Конференције академија струковних студија	Усвајање листе индикатора на нивоу подсистема Периодичне оцене напретка
Интеграција високих школа струковних студија и успостављање академија струковних студија	Законски оквири у дефинисању академија струковних студија Доградња поступака и стандарда за акредитацију Развој остваривог и функционалног модела академије струковних студија	Измене и допуне Закона о високом образовању Измене и допуне поступака и стандарда за акредитацију

Потребне промене у окружењу високог струковног образовања

За остварење стратешких циљева примарно је успостављање ефикасног и делотворног система надзора преко кога би се релативно добро дефинисан образовни систем Србије доследно примењивао али и очистио од великог броја девијација и лоше праксе. Упоредо, реализацију стратешких циљева и акционог плана мора подржати успостављени системом праћења и вредновања напретка чији саставни део мора бити и допуњена и модификована методологија Републичког завода за статистику.

Са становишта струковних студија, неопходно је темељно преуређење законске регулативе из домена радних односа. Прихватање и препознавање стручних назива у Националној служби запошљавања, на тржишту рада и у јавности, неопходно је решити и стога ваља ускладити нормативе из области радних односа (класификација делатности, јединствена номенклатура занимања, шифрарник занимања и стручне спреме и сл.). У склопу с тим, неопходно је уредити и препознатљивост звања са струковних студија у систему комора и другим професионалним асоцијацијама.

Неопходне су допуне у систему научно-истраживачке делатности како би се сектор струковних студија системски укључио у ову област.

Стратешке релације с другим системима

Две су стратешке релације које се морају успоставити или унапредити, а односе се на везе струковних студија са суседним образовним подсистемима и са светом послодаваца и професије.

Природа делатности и постојеће стање упућују на снажнију везу струковних студија са средњим струковним образовањем и академским студијама. Основа сарадње са средњим образовањем мора бити унапређење квалитета наставних програма по појединачним областима и усмерењима, а на основама међусобног усаглашавања и интегрисања у кохерентни вишестепени процес образовања младих. Подједнако је значајан и заједнички развој и рационалније коришћење наставних и лабораторијских капацитета. У том погледу могућа су знатна унапређења квалитета и савремености, подједнако као и рационалније коришћење ионако ограничених материјалних ресурса. Иницијатори и носиоци процеса успостављања стратешких релација су Конференција академија струковних студија, са једне стране, и Заједница средњих стручних школа, са друге стране.

Значајно је усклађивање наставних програма у заједничким областима са академским студијама те заједнички развој и коришћење лабораторијских капацитета и ресурса за подршку наставе. И даље, као значајни садржаји сарадње наводе се: размена наставника, међусобно усаглашавање система хоризонталне и вертикалне проходности, сарадња у области научно-истраживачког рада, заједничко учешће у међународним пројектима и тсл. Иницијатори и носиоци процеса успостављања стратешких релација су Конференција академија струковних студија и Конференција универзитета Србије.

Са светом послодаваца и професије неопходно је остварити стратешке релације у оним областима где се струковне студије јављају као извор високообразоване професионалне радне снаге. У том погледу подједнако су значајни привреда, здравство, култура, јавна

управа, војска и остали сегменти друштва.

Основни садржај сарадње треба да буде рад на развоју и усавршавању студијских програма у складу с потребама тржишта рада и дефинисање компетенција свршених студената. Могућа подручја сарадње су: примењена истраживања, коришћење технолошких и организационих ресурса за потребе наставе, ангажовање кадра за потребе наставе, стручно усавршавање наставног кадра и др. У овој сарадњи неопходно је и активно учешће Националне службе за запошљавање, Привредне коморе Србије и представника професионалног система комора.

За струковне студије посебно је значајно остварење сарадње и повезаност са светом рада и тржиштем радне снаге на регионалном и локалном нивоу. Тиме би се усагласио развој инфраструктуре и образовних политика које су повезане с тржиштем рада у оквиру политика регионалног развоја.

ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА

Мисија образовања наставника је изградња националног система професионалног развоја наставника на свим нивоима образовања и оспособљавање наставника тако да се гарантују високи стандарди образовних постигнућа оних које уче, мерени на објективан начин.

Функције система образовања наставника јесу стицање наставничких компетенција које се односе на наставну област (предмет из кога изводе наставу), на методе наставе/ учења, системе оцењивања постигнућа ученика, сарадњу с другим наставницима и локалном средином, разумевање природе образовног система у коме делују и на разумевање културног контекста у коме се одвија процес образовања.

Визија развоја образовања наставника

Најкасније до 2020. године, са свим предшколцима, ученицима, студентима и полазницима свих система каснијег неформалног образовања раде квалитетно и савремено образовани и припремљени наставници. Квалитетно значи да наставници познају и разумеју своју струку и имају све релевантне наставничке компетенције (потребне за подршку у учењу, афективном и социјалном развоју, за сарадњу у оквиру и изван установе итд.). Савремено значи да је концепт те наставе/учења теоријски заснован (у складу с најновијим научним достигнућима и сазнањима струке, психологије учења, психологије развоја и мотивације те методике наставе), да је флексибилан, да се наставник успешно прилагођава новим тенденцијама у образовању и усавршава у складу с новинама које ће бити неопходне у будућности.

Наставници су способни да успоставе критички однос према прописаном и изборном градиву, да изаберу релевантну грађу и повежу различите предмете. Наставници имају значајну аутономију у раду кроз коју успешно повезују програмске садржаје с реалним ситуацијама и животним околностима; она је праћена потпуном одговорношћу за успех у ученичким/студентским постигнућима.

Професија наставника, коју карактеришу достојанство и интегритет, препозната је и укључена је у Национални оквир квалификација с јасно дефинисаним нивоима квалификација и одговарајућим компетенцијама, високо је цењена и добро плаћена. Тако је створена клима у којој ће способне и квалитетне кандидате привлачити наставничка професија.

Селекција студената – будућих наставника знатно је квалитетнија јер је успостављен систем по коме су најбољи у струци мотивисани да уђу у систем образовања за наставнички позив и постоји усклађеност броја кандидата за наставнике с нивоом потреба за њима.

Студијски програми за иницијално образовање наставника током редовних студија обезбеђују стицање свих професионалних компетенција на моделу рефлексивне праксе. Ово је постигнуто преуређењем постојећег система образовања за наставничку професију тако да је резултат тога професионализација професије наставник.

У иницијалном образовању наставника узимају се у обзир специфичности потреба на свим нивоима образовања, од предшколског, преко основног и средњошколског, до високошколског. Образовање, поред врхунског теоријског знања, обезбеђује и одговарајуће практично знање које се стиче кроз квалитетну студентску праксу.

Национална докторска школа образовања у којој доминантно место заузима методике наставе успешно формира висококвалитетне кадрове за истраживачке центре и пројекте којима се обезбеђује достизање квалитетног иницијалног образовања и професионалног развоја наставника првенствено на основу потреба образовања у Србији. Истраживања из области методике, конципирана на високим научним и стручним стандардима, дефинисана су као кључни покретач развоја образовања на свим нивоима; она су темељ квалитетног образовања наставника и значајно утичу на дефинисање образовне политике.

Селекција будућих студената, квалитетни студијски програми за образовање наставника и усклађеност броја студената с потребама остварују значајну ефикасност; укупан број студената који завршавају студије премашује 80%.

Након завршетка студија наставници, у процедури пријема у радни однос, пролазе кроз низ развојних и контролних фаза које су законом предвиђене: од приправничког стажа до стицања лиценце наставника. Стручно-методички део испита за добијање лиценце је организован на универзитетима. Мерила квалитета у том процесу уједначена су за целу територију Србије и тако се спречавају локалне разлике засноване на нестручним мерилима.

Стручно усавршавање наставника обавља се на основу акредитованих квалитетних и проверених програма кроз које се остварује образовна политика Србије. Наставник (актив наставника, школа) бира међу тим програмима оне који највише доприносе унапређивању његове наставне праксе.

Професионална промоција и вредновања наставника темеље се на резултатима обухватне и систематске контроле квалитета професионалног рада наставника (просветна инспекција, стручно-педагошки надзор, саветодавна служба, објективни показатељи новина које је наставник увео у наставну праксу, боља постигнућа његових ученика у односу на њихов почетни ниво, стручни радови итд.) тј. изводе се на основу критеријума за напредовање који су засновани на стандардима професионалних компетенција и професионалног развоја наставника. Критеријуми за све врсте напредовања наставника су јасни, а процедуре њихове примене транспарентне.

Садашње стање система образовања наставника

Сви наставници у образовању формирају се на нивоу високог образовања (струковне или академске студије) осим сестара-васпитачица (које раде у јаслицама и другим установама у којима се спровode програми за рани узраст) и мајстора у средњим стручним школама, који се формирају на нивоу средњих школа.

Постоји значајан вишак свршених учитеља и недостатак наставника за неке предмете (математика, физика, енглески језик) пре свега због њиховог одлива у траженије (боље плаћене) делатности.

Због неодговарајуће правне регулативе, односно због недостатка стандарда за професију наставника, садашњи систем образовања наставника не даје квалитетно решење јер, с једне стране, учитељски факултети стављају акценат на педагошке компетенције будућих учитеља и то уз значајан недостатак стручних компетенција, а с друге, факултети на којима се образују предметни наставници развијају, пре свега, стручне компетенције, занемарујући педагошко-психолошко-методичке компетенције.

Садашње стање кључних обележја

У Србији постоји мрежа факултета за образовање наставника и високих школа ступовних студија за образовање васпитача која је по капацитету довољна за потребе Србије, чак је у неким сегментима и преобимна. Факултети су распоређени на седам државних универзитета. Специфичност су факултети за образовање учитеља којих има и у мањим срединама, док су факултети за образовање наставника готово у потпуности лоцирани у већим градовима, односно у седиштима универзитета.

На универзитетима или не постоје или су у повоју специјализовани интердисциплинарни мастер програми за стручњаке који би се бавили развојем образовних политика или другим значајним сегментима за развој образовања осим образовања наставника.

У текућем времену квалитет свршених средњошколаца који уписују студијске програме за образовање наставника за рад у школи веома је низак, јер је целокупни систем образовања (финансијски и статусно) веома потцењен. Програми наставе и приступи у раду с будућим наставним особљем не прате савремене токове образовања у тој области. Не постоји корелација између броја одобрених буџетских места и реалних потреба за одговарајућим профилом наставника. Не примењују се валидне пројекције потреба за кадровима, па отуд не постоји ни одговарајући начин планирања.

У садашњој ситуацији, која је настала након примене Закона о високом образовању и примене Болоњске декларације, нормативно постоје три основна модела за иницијално образовање за професију наставника: модел 1-симултани модел, у коме наставник стиче ниво мастера академских студија у некој наставној области, а истовремено и у тесној повезаности с том облашћу стиче педагошке и друге компетенције које су важне за наставничку професију; модел 2-консекутивни модел има исте захтеве у погледу стручних и педагошких компетенција али дозвољава да се те компетенције стекну у различито време; у модел 3-прелазном моделу (важи за наставнике који су већ запослени) особа која има мастер диплому из одређене струке после студија мора стећи и додатно образовање од 36 ЕСПБ кредита (6 ЕСПБ из школске праксе) из педагошко-психолошко-методичких области.

Ови модели засад нису примењени у пракси (сем спорадично). У акредитацији која је покренута 2006. године и кроз коју су прошли сви факултети на којима се образују наставници нису на одговарајући начин сагледани захтеви за образовањем наставника. То се пре свега огледа у недостатку интердисциплинарности, односно образовање наставника је везано искључиво за стандарде образовно-научног поља којем припада. То што није сачињен Национални оквир квалификација у процесу акредитације, додатно је неповољно утицало на дефинисање студијских програма тако да засад не постоји формално дефинисана професија наставник.

Последица садашњег система увођења у посао наставника јесте то да они који се запошљавају као наставници током студија не стичу основне компетенције које су потребне за професију наставника. У случају дефицитарног кадра веома се често запошљавају као предметни наставници несвршени студенти, који недовољно познају и саму област, а посебно педагошко-психолошко-методичке садржаје. У стручним школама наставу из стручних предмета по правилу изводе или факултетски образовани људи или они стручни (мајстори), без педагошких компетенција.

И даље се примењује иста пракса у образовању високошколских наставника: нити је установљена нити је системски дефинисана обука за наставничку улогу. Значајно се више вреднује основно знање струке (садржаји) него како се то знање посредује другима. На универзитетима, у оквиру спровођења избора/реизбора наставника не постоје прави индикатори за оцену квалитета наставника (сем за струку, што се исказује бројем научних/стручних радова). У минималне критеријуме за изборе спадају и прецизно дефинисани показатељи научног, односно уметничког рада, док се образовни рад уопште не вреднује. Он се сад или процењује кроз недовољно релевантне показатеље као што су студентске анкете, или потпуно недостају објективни показатељи за процену квалитета начина и метода извођења наставе.

Ово је поготово важно од када је почела Болоњска реформа, а веома отежано због чињенице да у Србији универзитети не функционишу као целина јер се та активност не може развијати на појединачним факултетима. У Србији се методика наставе било ког појединачног предмета по правилу не доживљава као део те научне области већ само као део (опште) методичке (педагошке) струке, па се и не развија у матичним наукама. Истраживања из области методике наставе спроводе се само спорадично и често су недовољно квалитетна или не побољшавају наставни процес у Србији.

У оквиру система даљег професионалног развоја наставника свих нивоа не постоји систем напредовања наставника у пред-универзитетском образовању и не постоји систем за евалуацију професионалног рада наставника (стручно-педагошки надзор, оцењивање наставника). За стручно усавршавање постоје програми, али велики број није довољно селективан, и уз то многи уопште не служе унапређивању квалитета наставе и реализацији образовне политике. Постојећи подзаконски акти (правилници) не дефинишу показатеље практичне примене оних знања која су стечена у процесу стручног усавршавања. Отуд се о квалитету наставе (и наставника) може само посредно закључивати на основу образовних постигнућа ученика основних школа на националним и интернационалним тестирањима ученика (PISA, TIMMS).

Неке уредбе кровног закона о образовању дале су могућности за поправљање квалитета образовања, тако да постоје спорадичне мере чији је циљ унапређивање квалитета образовања: Стандарди квалитета рада образовно-васпитних установа за екстерно оцењивање школа (који је уведен у пробни рад), Стандарди професионалних компетенција и професионалног развоја наставника, Стандарди квалитета уџбеника. Увођење ових скоро усвојених стандарда у праксу је тек започело, па је потребно време за процену њихове примене и значаја.

У образовним институцијама, почевши од основних школа, па до универзитета, не постоје унутрашње снаге за сповођење одговарајућег поступка само-вредновања на основу којег би се правили развојни планови и који би подизао квалитет наставног

процеса. Систем квалитета је најчешће формално дефинисан, док његова имплементација није започела у пожељном обиму.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге/потенцијали

1. Релативно је дуга традиција образовања наставника.
2. Постоји разграната мрежа државних високих школа за образовање и факултета на којима се реализују студијски програми за образовање наставника; тако се држави пружа могућност да значајно утиче на подизање квалитета образовања.
3. Постоји значајан број стручних друштава у којима се одржавају стручни сусрети универзитетских професора и наставника у школама.

Унутрашње слабости/мане

1. Професија наставника је изгубила друштвени статус и друштвено-економски положај наставника је лош, последице су то да нема довољно квалитетних кандидата заинтересованих за наставничка звања, те да постоји неконтролисана хиперпродукција кадра у једној области (разредна настава/учитељи) и недостатак наставника у другим областима (предметна настава за одређене предмете).
2. Универзитети су неинтегрисани, што повлачи за собом недовољно квалитетних интердисциплинарних студијских програма за образовање наставника и истраживања која се односе на образовање и наставнике.
3. У критеријумима за акредитацију студијских програма који су примењени у периоду од 2007. до 2011. нису узете у обзир специфичности образовања наставника.
4. Стручна друштва нису довољно активна и њихов рад, пре свега, зависи од ентузијазма групе наставника и професора; не постоје препоруке за рад стручних друштава у домену образовања; нема професионалних удружења наставника.
5. Национални оквир квалификација није усвојен, па не постоје дефинисани исходи учења који се очекују од сваке квалификације, а управо је то потребан услов (темељ) за дефисање посебних знања, вештина и компетенција за професију наставник.

Спољне прилике

1. Законом о основама система образовања и васпитања уведен је потребан услов од најмање 30 ECTS из педагошко-психолошко-методичких (ППМ) предмета и 6 ECTS из школске праксе и уведена су четири нивоа за напредовање као облик професионалног напредовања наставника.
2. У новијим документима европских институција које се баве образовном политиком (OECD, EU, UNESCO) веома је наглашена улога наставника и квалитета наставника

као кључног фактора квалитета образовања. У Србији се реализује значајан број међународних пројеката за подизање квалитета образовања наставника;

Спољне неприлике

1. Кључна препрека (неприлика) јесте друштвени положај професије наставник.
2. Још не постоје пресудни национални документи (на пример, национални оквир квалификација) у којима би била дефинисана професија наставник.
3. У поступку акредитације установа и студијских програма нису издвојени и јасно дефинисани стандарди за студијске програме за образовање наставника.
4. Постоји велика неусклађеност финансирања броја студената на основним и мастер студијама.
5. Није урађено на одговарајући начин полагање стручних испита (испита за лиценцу), које је Министарство преузело од факултета (а они би требало да су матично заинтересовани за свој кадар).
6. Не постоје одговарајући подаци о потребама за наставничким звањем, нити о броју студената који се школују за рад у образовању јер не постоји одговарајући информациони систем и не постоји добро дефинисана методологија прикупљања података везаних за образовање наставника.
7. Паралелно се формирају васпитачи и на академским студијама и на струковним студијама.
8. Учитељски факултети уписују велики број студената (што знатно премашује потребе). Уз то су учитељски факултети претежно измештени у мање средине, чиме је угрожен квалитет наставничког кадра и реализације наставе.

Стратегија развоја система образовања наставника

Главни изазови и опредељења у стратегији

Лоши резултати ученика на PISA, TIMMS међународним тестирањима и на националним тестирањима отворили су питање какви су нам наставници, јер је свима јасно да су они кључни фактор успеха ученика.

У највишим органима који се баве образовањем нема увида да је професија наставника – посебна професија. У Листи стручних, академских и научних звања коју је усвојио Национални савет за високо образовање скоро да не постоји звање наставник/ професор. С друге стране, важећи Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника за рад у школи, уноси додатне проблеме јер у њему веома често нису наведене прецизне наставничке компетенције (наставу језика по том Правилнику може да изводи дипломирани филолог, наставу биологије дипломирани биолог-истраживач...).

При акредитацији студијских програма (сем изузетака) нису били акредитовани програми

чија је недвосмислена мисија било образовање наставника, а било је великих дилема да ли се наставници образују на основним или мастер студијама (ту дилему је касније разрешио кровни закон о образовању). Наставници који раде у високошколском образовању никад нису имали никакву подршку за педагошки рад и системску обуку за реализацију наставног процеса на универзитетима и високим школама.

Основно опредељење стратегије развоја образовања наставника јесте захтев за потпуну професионализацију професије наставник у свим фазама професионалног живота наставника. Она ће бити достигнута кроз:

1. добро иницијално образовање свих наставника и континуитет у развоју професионалних компетенција наставника како бисмо имали наставнике са значајном аутономијом у раду и високим степеном одговорности;
2. квалитетна научна и стручна истраживања у области методике наставе;
3. формирање интердисциплинарних универзитетских центара.

Стратешке политике, мере и акције

Основна политика је: Изградња националног система професионалног развоја наставника за све нивое образовања. Политика је: успостављање (у неким деловима образовног система само доградња) изграђеног система евалуације квалитета наставника који треба да даје јасне показатеље на основу којих се препознаје добар наставник, тј. онај који даје кључни допринос остваривању високих образовних постигнућа код оних који уче.

Стратешка политика омогућиће да систем целовито реши проблеме с (а) регрутовањем студената који уписују студијске програме за образовање наставника, (б) иницијалним образовањем наставника, (ц) увођењем нових наставника у посао (приправнички стаж, добијање лиценце), (д) професионалним усавршавањем наставника, (е) оцењивањем квалитета рада наставника и (ф) професионалним напредовањем наставника.

Систем ће бити ефикасан како би се обезбедило награђивање квалитетних наставника и постепено елиминисање лоших наставника из наставе системом реизбора, и то за све нивое образовања. Стално праћење квалитета, доношење и примена превентивно-корективних мера обезбедиће да су у наставном процесу у сваком тренутку најквалитетнији наставници. Како би се постигли најбољи резултати, наставници ће се стално усавршавати, усавршаваће се нормативи, испити за лиценцу, критеријуми за изборе, поступци самовредновања и спољашње провере квалитета. Предуслов за достизање најбољег решења је деполитизација рада свих образовних институција, и увођење обавезе да сваки запослени има искључиво стручне компетенције.

Стратешка политика биће детаљније разрађена и конкретизирана у одговарајућем Акционом плану а биће спроведена помоћу следећих стратешких мера:

1. У националном оквиру квалификација за све нивое образовања дефинисати, што пре, професију наставник (различитих нивоа као што су сестра-васпитач, васпитач

у предшколском васпитању, учитељ, предметни наставник у основној и средњој школи, те различита звања наставника у високом образовању). У тим документима ће се дефинисати различити нивои квалификација за наставничку професију и одговарајуће професионалне компетенције.

2. У процесу ревизије система за акредитацију (нарочито стандарда за акредитацију) биће прецизно дефинисане компетенције које студенти треба да стекну за професију наставник на сваком студијском програму за образовање наставника. Поред пет научно-образовних поља дефинисаних у Закону о високом образовању, биће дефинисано и поље образовања са посебним стандардима за акредитацију студијских програма за образовање наставника. Формираће се одговарајућа подкомисија у Акредитационој комисији или Министарству просвете и науке која ће бити одговорна за примењивање нових стандарда.
3. Национални просветни савет усвојио је стандарде професионалних компетенција и професионалног развоја наставника за наставнике у пред-универзитетском образовању; они ће, после анализе почетне примене, бити обновљени и знатно унапређени. Професионалне компетенције наставника садрже следеће компоненте: стручне компетенције из предмета (дисциплине) из које наставник треба да изводи наставу, педагошке компетенције (познавање метода наставе/ учења, метода оцењивања ученичких постигнућа, познавање образовних ресурса и начина њиховог коришћења, познавање информационе технологије и њене употребе у образовању, познавање образовног и културног контекста у коме се изводи настава).
4. Предузеће се мере за привлачење најбољих кандидата на студијске програме за образовање наставника:
 - Министарство ће правити пројекцију потреба за запошљавањем наставника на свим нивоима образовања. Поправљање квалитета ученика који долазе да студирају на факултетима који школују за наставничка звања (за рад у предшколском, разредном и предметном делу основне школе и у средњој школи), као елемент позитивне селекције, постићи ће се усклађивањем броја потребних наставника с бројем места финансираних из буџета на студијским програмима за универзитетско образовање наставника (налик систему где здравство прописује потребан број лекара одговарајућих специјалности, зависно од потреба).
 - Већа конкуренција на упису, уз одређену сигурност запошљавања, подићи ће квалитет уписаних студената.
 - Квалитет уписаних ће се даље значајно побољшати давањем стипендија за студенте који студирају за дефицитарне наставничке профиле.
5. У законским и подзаконским актима прецизно ће се дефинисати три основна модела за иницијално образовање за професију наставник (раније наведена у овом тексту).

За наставнике општеобразовних предмета у основној школи и у гимназији те за наставнике општеобразовних предмета у средњим стручним школама и у уметничком образовању најефикаснији је модел 1, тј. систематски повезано стицање стручних и педагошких компетенција у иницијалном образовању. Усавршавањем и ширењем тог модела, кроз дефинисање петогодишњих интегрисаних студија, на најбољи начин ће се обезбедити све потребне професионалне компетенције наставника. При регулисању будућег запошљавања у образовању законским прописима, предност ће имати они који на овај начин стичу компетенције.

У оквиру иницијалног образовања за разредну наставу посебну пажњу треба обратити на оспособљавање наставника за рад у малим групама (с обзиром на јако велики број малих школа у Србији) и/или на језицима националних мањина. Исто важи и за предметну наставу у неким деловима Србије, где је потребно осмишљено решити проблем тако што ће се увести двопредметне студије које би се реализовале на матичним факултетима за сваки предмет. На овај начин може се решити и проблем са школовањем наставника за учење српског као нематерњег језика за мањинске народе и мањинских језика за ученике којима је српски матерњи.

Проблеми с концепцијом иницијалног образовања и његовом реализацијом решаваће се у веома тесној сарадњи с универзитетима у Србији, с Националним саветом за високо образовање и с Министарством просвете и науке. У решавању тих проблема треба се ослонити и на стандарде за акредитацију високошколских програма који, поред осталог, траже веома прецизно дефинисање мисије и циљеве сваког програма (за коју врсту послова и радних задатака припрема дати програм), односно потребно је разрадити стандарде акредитације програма за стицање наставничких компетенција.

Дефинисаће се индикатори и процедуре прикупљања података о квалитету наставника у школама за потребе факултета који образују наставнике. На основу анализе повратних информација из школа, факултети ће развијати и кориговати студијске програме. На овај начин успоставиће се повратна спрега између факултета на којима се образују наставници и институција у којима се запошљавају свршени студенти.

6. Увођење у посао (концепција приправничког стажа, услови за стицање и одржавање лиценце) регулисаће се законским одредбама. Поступак стицања лиценце за наставнике додатна је прилика за усавршавање система професионалног развоја наставника. Полагање стручно-методичког дела за стицање наставничке лиценце ваља вратити компетентним матичним високошколским институцијама, тј. факултетима на којима се наставници тог профила иницијално образују. Јер, само се на тим местима могу пратити токови савремене науке о настави, вршити научна истраживања из којих би проистицали докторати наука, а нешто од тога преносиће се у школски живот и учионице.
7. Професионално усавршавање у току рада остварује се кроз акредитоване и квалитетне програме стручног усавршавања у циљу стицања професионалних компетенција које су потребне за ефикасно обављање наставничке функције у одређеној образовној институцији и за професионално напредовање наставника.

Систем одобравања и избора ових програма је унапређен и заснива се на потребама образовног система који су одређени на основу стручне анализе. Акредитовани програми, између осталог, имају за циљ и отклањање уочених недостатака, тј. користиће се и као корективне мере у постизању квалитетног образовног процеса у школама.

Изузетно је значајно стручно усавршавање тренутно запослених наставника, од којих ће највећи број радити још неколико деценија. Оно треба да нужно уведе оне новине у процес наставе/учења које могу да повећају образовна постигнућа ученика. Избор приоритетних програма за стручно усавршавање које одређује Министарство просвете у науке мора максимално да буде у служби изградње националног система образовања и професионалног развоја наставника. Кроз акредитоване програме (који захтевају посебну анализу) треба померити ка интердисциплинарности наставнички кадар који је већ у наставном процесу.

8. Професионално напредовање наставника у предуниверзитетском образовању остварује се на основу законских одредби о нивоима и врстама напредовања, уз одговарајуће повећање плата. За реализацију професионалне промоције вредновања свих наставника и њиховог напредовања у каријери неопходно је успоставити обухватну систематску контролу професионалног рада и дефинисати критеријуме за напредовање наставника. Оцена стечености компетенција за професионално напредовање врши се на основу објективних мерила (учешће у програмима за стручно усавршавање и показатељи практичне примене тако стечених знања и компетенција, новине у наставној пракси, примена система за евалуацију наставника, објављени стручни радови и слично).

Изузетно је битно да се већ од наредне буџетске године почне примењивати законом предвиђен систем напредовања наставника у основним и средњим школама. Напредовање треба да буде засновано искључиво на увођењу у праксу иновација и побољшања процеса наставе/учења који дају боље образовне резултате ученика (примена новина које се уводе у систем образовања, налажење нових решења за учење оних делова градива који стварају тешкоће, смислени процес учења, оцењивање ученика према стандардима постигнућа, налажење решења за бољи успех ученика из социјално-културно неповољних средина, стварно увођење инклузивног образовања и сл.).

Министарство ће одмах започети развој службе стручно-педагошког надзора. Овај развој обухвата и формално усавршавање стручњака из стручно-педагошког надзора.

Образовање сестара-васпитача (за рад у јаслицама) остаје специфично образовање на нивоу средње школе, уз могућност специјализација. И за овај кадар важи адекватан систем професионалног напредовања.

Васпитачи за рад у предшколском васпитању и образовању формирају се на високим школама струковних студија на програмима од 180 ECTS бодова. са могућношћу каснијих специјализација.

Предузеће се мере за привлачење најбољих кандидата за рад у високошколским установама (ВШУ). Прекинуће се пракса да се за рад у одређеној ВШУ бирају студенти који су ту дипломирали. Буде ли се акредитација докторских студија омогућила

само за најбоље универзитете у Србији, омогућиће се да сви наставници у Србији имају минимални гарантовани квалитет. Тамо где је могуће (с обзиром на број и врсту факултета) може се искористити одлично решење (на пример, британско или немачко) према коме студент на једном универзитету докторира, на другом се бира у прво звање, а на трећем у наредно звање итд. Алтернатива је формирање заједничких докторских студија; на пример, докторске студије из методике наставе као заједничке студије свих седам државних универзитета.

12. Ради иницијалног формирања наставника за терцијарно образовање (академске и струковне студије) формираће се универзитетски центри за развој образовања. У тим центрима израдиће се и применити стандарди компетенција и професионалног развоја универзитетских наставника као реално оствариви професионални портрет високошколског наставника будућности, уз дефинисање посебних индикатора за квалитет. Наставници у високом образовању стицаће педагошке компетенције најкасније по избору за прво наставничко звање. Ово ће се регулисати законом о високом образовању. У статуте ВШУ унеће се одредбе о томе и при избору и напредовању наставника конкретизовати мерила за утврђивање педагошких компетенција.
13. Системски обавезати наставнике у ВШ образовању на допунско образовање у ППМ областима, уз повезивање напредовања наставника и с професионалним наставничким компетенцијама (а не само с научним и стручним, као до сада).

Формирани универзитетски центри за унапређивање наставе/учења на интегрисаним универзитетима и на већим универзитетима обављају ту функцију за мање (и приватне) универзитете и високе струковне школе.

14. Министарство ће задужити компетентне организације (заводе) за развој поузданог система евалуације квалитета наставника. У изградњу националног система процене квалитета наставника на свим нивоима образовања ваља уложити вишегодишњи професионални рад. За те сврхе треба користити и могућности међународне сарадње.
15. Дефинисаће се скуп релевантних индикатора за сваки фазу развоја наставника.

За подизање квалитета образовања неопходно је обезбедити финансирање истраживања из методике као независно пројектно финансирање. Потребно је оформити базу података из те области, учинити страна искуства доступним и користити стручну подршку из оних страних универзитетских средина које у томе имају добре резултате и више искуства од нас.

Потребне промене у окружењу образовања наставника

Како би се превазишао проблем због недовољног броја компетентних наставника и наставак њиховог стручног усавршавања, потребно је формирати квалитетне докторске студије из области методике наставе свих појединачних предмета. Заједничке студије на нивоу свих заинтересованих универзитета или национална докторска школа, јесу најефикасније и најквалитетније решење. Треба сачинити мрежу универзитетских центара која ће развијати заједничке студијске програме на сва три нивоа (основне,

мастер и докторске студије).

Треба преузети одговарајуће кораке у подизању научних истраживања у области образовања. Ваља инсистирати на што већем броју пројеката из ове области изначајнијем повезивању с институцијама из региона и ЕУ. Важна је интердисциплинарност оваквих пројеката тј. заједнички рад педагога, психолога и истраживача из струке. Језгро истраживања треба да остане у домену струке, уз стручну подршку истраживача из области педагогије и психологије.

Неопходно је појачати постојеће стандарде за акредитацију студијских програма, односно увести додатне који ће се односити на постизање стручних и ППМ компетенција. Процена оваквих студијских програма мора бити експертска и резултат морају бити студијски програми за образовање наставника на свим универзитетима усклађени по садржају. Неопходно је прекинути праксу да садржаји студијских програма зависе од расположивих наставника на факултету.

Универзитетима треба омогућити флексибилност у приступу образовању наставника, за шта постоје следеће неколике могућности:

1. увести интегрисане студијске програме за образовање наставника чиме би се постигао већи квалитет те избегао проблем с финансирањем и велике разлике у броју места на основним и мастер студијама;
2. увести могућност да се у вишим разредима основног образовања запосле двопредметни наставници који би били једнако компетентни за оба предмета;
3. увести модуле или двоструке дипломе за наставнике стручних предмета у средњим стручним школама.

Универзитети треба да преузму обавезу да ће подићи квалитет својих наставника. То ће постићи тако што ће приликом реизбора увести додатне критеријуме који су у вези с наставничким радом и дефинисати индикаторе којима ће се мерити педагошки рад универзитетских наставника. Тек после тога може се очекивати да се на универзитету направи помак у промени (досадашњег) приступа професионалном развоју универзитетских наставника.

Локална средина мора да преузме део одговорности за развој основног образовања, делом и средњошколског. План развоја сваке локалне заједнице (града, општине) мора укључивати улагање у образовање као примарни задатак.

Потребно је повезати стручна друштва с универзитетима и Министарством просвете и науке. Стручна друштва треба да преузму део одговорности за праћење стања наставе у својој области и за њен даљи развој.

Законску регулативу о напредовању наставника ваља усагласити са законом о радним односима. Треба отворити могућност губитка радног места у образовању у случају неиспуњавања минималних нивоа показатеља успешности и због недостатка компетенција. На универзитетима то је и до сада постојало као могућност кроз систем реизбора (иначе, неискоришћен).

Стратешке релације образовања наставника с другим системима

Са школама:

1. Омогућити квалитетно хоспитовање (реализацију школске праксе) у свим врстама школа ради стицања практичних знања (школе треба да буду вежбаонице за студенте наставничких факултета, за реализацију вежби, обављање студентске праксе, израду семинарских радова, малих пројеката, завршних радова на студијама) уз избор изузетних наставника за менторе студентима наставничких факултета, уз стручни надзор и саветовање.
2. Обављати квалитетну контролу опште и стручне матуре, завршних испита на крају школовања, како би се обезбедио квалитетан улаз на универзитет.
3. Осигурати континуитет у развоју каријерног вођења наставника.
4. Ускладити стандарде образовања за завршетак средње школе и студијских програма на факултетима који образују наставнике, те исходе целих студија.
5. Знатно ојачати везу универзитета с гимназијама као највећом базом будућих студената. Универзитети треба да озбиљно утичу на развијање квалитета образовања у гимназијама.
6. Повећати квалитет надзора у школама; размотрити могућност додатног образовања надзорника у виду специјалистичких студија.
7. Успоставити механизам за добијање података о квалитету свршених студената у институцијама, односно школама, у којима су се запослили и то, пре свега, кроз анкете за послодавце (директоре) и дипломиране студенте.

Са институцијама културе и медијима:

1. Промоција учења и стицања знања и вештина треба да постане примарни циљ свих запослених у образовању.
2. Осигурати заједнички наступ наставника са свих нивоа образовања у свим врстама медија у циљу развијања свести о значају квалитетног образовања; (тренутно се најјачи медији користе, пре свега, зарад изношења негативних примера – мале плате, туче у школама, корупција...); акценат ставити на позитивне ствари.

Део V **ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ**

Мисија образовања одраслих јесте да омогући одраслим грађанима право на образовање и учење током читавог живота и да тиме допринесе њиховом личном и професионалном развоју, бољем запошљавању и социјалној партиципацији.

Образовање одраслих, као интегрални део целовитог система образовања и манифестација концепта целоживотног учења, има следеће функције: одговорити на потребе тржишта рада и појединаца за новим знањима и вештинама; унапредити могућности за запошљавање; омогућити професионалну мобилности и флексибилност радно способног становништва; повећати вредност људског капитала и могућност одрживог социо-економског развоја земље и њене интеграције у глобалну економију; допринети смањивању сиромаштва, повећању инклузије и међугенерациске солидарности те квалитету живота, развоју демократије, интеркултуралности и толеранције.

Визија развоја образовања одраслих

Кључна стратешка обележја образовања одраслих су: Обухват, Квалитет, Релевантност, Ефикасност, Признавање претходног учења и Каријерно вођење и саветовање одраслих.

Обухват

У 2020. години најмање 7% популације одраслих у Републици Србији обухваћено је програмима образовања одраслих. Образовање одраслих је доступно свим категоријама одраслих независно од њихових социо-економских, физичких, узрасних, интелектуалних, регионалних, националних, језичких, етничких, верских и других карактеристика.

Квалитет

Обезбеђен је висок квалитет средине/услова, програма (курикулума), процеса наставе/ учења и исхода учења. Развијен је и примењен систем акредитације институција и програма образовања одраслих у складу с међународним стандардима. Успостављена је међународна сарадња у области мониторинга и евалуације квалитета система образовања одраслих.

Релевантност

Образовање одраслих је постало једна о значајних снага развоја не само појединаца, већ и друштва, и то свих његових аспеката – економских, социјалних, грађанских, политичких. Образовање одраслих доприноси унапређењу знања и вештина радно способног становништва у складу са захтевима тржишта рада и тиме позитивно утиче на економски и друштвени развој земље и на квалитет живота њених грађана. Допринос образовања одраслих је препознат и у суочавању са изазовима старења друштва, миграцијама и потребама посебно осетљивих група.

Ефикасност

Повећана је ефикасност образовног процеса кроз унапређење свих параметара квалитета исхода образовања и рационалну употребу ресурса. Разноврсна понуда формалних и неформалних облика образовања одраслих прилагођена је потребама појединаца и ослања се на рационално коришћење диверсификованих извора финансирања. Улагање појединаца, државе и послодаваца у програме целоживотног учења схваћено је као исплатива дугорочна инвестиција у развој људских ресурса.

Систем признавања претходног учења

Развијен је и у потпуности се примењује систем признавања претходног учења који компетенције и квалификације стечене неформалним и информалним образовањем препознаје и сертификује у складу с националним (НОК) и европским оквиром квалификација (EQF). Уведен је систем који признаје ECVET и ESPB бодове на основу компетенција и квалификација појединаца, без обзира на то како су стечени.

Систем каријерног вођења и саветовања

Развијен је и потпуно се примењује систем каријерног вођења и саветовања, који саветодавно помаже одраслима у бољем запошљавању и већој социјалној партиципацији као и у стицању знања, вештина и компетенција за доношење ваљаних одлука у свим подручјима живота и рада одраслих.

Садашње стање образовања одраслих

Садашње стање кључних обележја

Обухват

У недостатку поузданих података, служимо се подацима Еуростата из 2008. године, према којима је у Србији само 3% одраслих (25–64 године старости) учествовало у неком програму образовања одраслих. Институционални оквир кроз низ правних аката (Закон о основама система образовања и васпитања, Закон против дискриминације особа са инвалидитетом, Стратегија за смањење сиромаштва, Стратегија унапређења образовања Рома) прописује доступност, недискриминацију и квалитетне услове за образовање за све држављане РС независно од њихових физичких, интелектуалних, узрасних, верских, културних, националних и осталих карактеристика. Међутим, и даље у великој мери постоји проблем са укљученошћу свих у програме додатног образовања и учења, а нарочито најсиромашнијих и припадника осетљивих група. Један од проблема јесте и мала партиципација старих у образовању. Територијални распоред капацитета за образовање одраслих веома је неповољан, посебно за популацију која живи у сеоским подручјима, јер је већина институција у градовима – 90% школа за образовање одраслих налази се у Централној Србији и Војводини, док су остали делови Србије недовољно покривени овим институцијама. Број институција у

Инклузивно образовање: Пут развоја, Национални извештај Републике Србије, 2008

области формалног образовања одраслих смањиван је од почетка деведесетих година прошлог века и сведен је на мали број школа за основно образовање одраслих. Очекивало се да ће постојеће институције формалног образовања развити програме образовања одраслих. Приметна је тенденција повећања обухвата одраслих у неформалним облицима образовања, пре свега у програмима образовања и учења које нуде невладине организације и приватни пружаоци услуга образовања. Текући неформални пружаоци услуга образовања одраслих су: центри за професионални развој запослених; народни, раднички и отворени универзитети; Привредна комора Србије; агенције и институције за регионални, привредни и економски развој и предузетништво; професионална удружења и асоцијације; организације цивилног друштва; приватне образовне установе и фирме (тренинг центри, консалтинг фирме и сл.); фондациије и хуманитарне организације; музеји, библиотеке, читаонице, позоришта, биоскопи и галерије; научне и стручне институције; казнено-поправне установе; институције за друштвену бригу о старима и НВО за треће доба. Најистакнутија је улога и обим делатности Националне службе за запошљавање (НСЗ) која нуди различите обуке, и то: преквалификације и доквалификације за потребе тржишта рада и познатог послодавца, и функционално основно образовање одраслих.

Квалитет

Не постоји адекватан систем контроле, евалуације и унапређења квалитета образовања одраслих, нити систем националних стандарда квалитета. Иако је много пружалаца услуга образовања, још увек не постоје јасни критеријуми за процену квалитета образовних услуга. Изражен је недостатак одговарајуће опреме, дидактичких средстава а нема ни довољно простора за извођење процеса образовања. Постојећи образовни планови и програми нису модификовани на основу потреба и циљева образовања одраслих. Постоји проблем с расположивошћу, бројношћу и квалитетом наставног особља и другог особља у области андрагогије. Не постоји посебно развијена методологија за мониторинг и евалуацију образовања одраслих, већ се примењују исти инструменти и критеријуми као и за образовање деце и омладине. Главна стручна и референтна институција за евалуацију квалитета образовања је Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, који у оквиру формалног система не препознаје одрасле као посебну циљну групу.

Релевантност

Постојећи систем образовања одраслих не обезбеђује знања и вештине које кореспондирају с потребама потенцијалних корисника, тржишта рада и друштвене заједнице. Не постоји довољна понуда програма образовања одраслих, иако се становништво Србије сврстава у групу изразито старих популација, с просечном старошћу од 41 године, с тенденцијом да се учешће старије популације (+65) до 2050. године повећа на 23,2% . Поред тога, због неповољне образовне и квалификационе структуре и запосленог становништва и укупног становништва, неопходна је већа понуда програма преквалификација и професионалних обука. Постоји велика потреба за образовањем одраслих из осетљивих група, посебно најсиромашнијег становништва, јер 71% није завршио основну школу, или од образовања имају само основну школу. Недостаје системски приступ развоју образовања и учења одраслих који би био у складу с политиком целоживотног учења и пружио разноврсну и флексибилну понуду

формалног и неформалног учења. У Републици Србији још увек не постоји довољно развијена свест о значају предузетничког образовања.

Ефикасност

Постојећи систем не испуњава потребе појединаца и/или послодаваца у одговарајућем временском периоду и с одговарајућом понудом програма и обука. Неефикасност је последица неравнотеже у алокацији ресурса током животног циклуса појединца, јер се у образовање углавном улаже до узраста од 25 година. Није препозната неопходност и значај сталног усавршавања радне снаге кроз иновацију знања, доквалификације и преквалификације. образовање одраслих се не посматра као исплативо улагање. Није утврђено колико се средстава издваја у РС за све облике образовања одраслих и целоживотног учења, од директних издвајања из буџета по основу активности различитих министарстава (МПН, МЕРЗ, МО, МРСЗ), затим издвајања локалних самоуправа и јавних предузећа, издвајања послодаваца, издвајања појединаца и страних донација.

Признавање претходног учења

Не постоји јасно дефинисан законски оквир признавања претходног учења. Основу за развој система признавања неформалног и информалног учења чини Европски оквир квалификација (EQF) и Национални оквир квалификација (НОК). У Србији је још у току процес дефинисања и усвајања НОК-а. Признавањем знања и вештина стечених у неформалном и информалном процесу учења поштује се право појединца и истовремено остварује значајна економска и друштвена корист за појединце, заједницу и државу.

Каријерно вођење и саветовање одраслих

Систем каријерног вођења и саветовања делимично је развијен, јер је 2010. године дефинисана Стратегија и Акциони план каријерног вођења и саветовања у РС. Предвиђен је даљи развој постојећих и отварање нових центара за информисање и професионално саветовање за све кориснике НСЗ-а, у циљу бољег обухвата незапослених лица и корисника који припадају осетљивим циљним групама. Од 2005. године НСЗ организује радионице за активно тражење посла, учешће у клубовима за тражење посла, тренинге за особе које се теже запошљавају, дугорочно незапослене, повратнике на тржиште рада те за оне који спадају у вишак запослених. Корисници услуга су превасходно незапослени одрасли или појединци који хоће да промене запослење. Током последње декаде основани су центри за развој каријере и саветовање студената на високошколским институцијама. Ови центри су превасходно окренути пружању услуга студентима и нису усмерени према широј популацији одраслих.

Налази SWOT анализе

Унутрашње снаге – Низак проценат популације који прерано напушта образовање (10%) у поређењу с другим земљама југоисточне Европе. Повећан је број пружалаца

услуга образовања и обуке. Будући да је 2006. године усвојена Стратегија и Акциони план развоја образовања одраслих у Републици Србији, тако су предузети важни кораци у институционалном развоју система образовања одраслих. Године 2010. дефинисана је Стратегија и Акциони план каријерног вођења и саветовања у Републици Србији.

Унутрашње слабости – Неразвијеност неформалног и нефлексибилност формалног система образовања. Образовни садржаји су недовољно оријентисани на развој кључних компетенција радне снаге. Недовољан број образовних институција и низак ниво њихове техничке опремљености те недостатак кадрова у области образовања одраслих. Неусклађеност образовних програма с потребама тржишта рада. Не постоји НОК који би омогућио признавање претходног учења. Нема јасног система интерне и екстерне провере квалитета нити модела за финансирање образовања одраслих.

Могућности – Препознати значај концепта доживотног учења и образовања одраслих за социо-економски развој државе. Усклађивање образовних програма с потребама тржишта рада за новим знањима, вештинама и компетенцијама. Хармонизација националних нормативних аката с референтним оквиром ЕУ и с другим међународним организацијама. Укључивање у међународне пројекте кроз програме целоживотног учења и развој сарадње кроз умрежавање с транснационалним институцијама.

Претње – Недостатак финансијских средстава за додатно образовање и обуке. Неадекватна промоција културе учења. Повећање образовног јаза између припадника различитих социјалних група. Отпори спровођењу неопходних реформи и реорганизације процеса унутар институција формалног образовања. Непостојање система за признавање компетенција и квалификација добијених кроз неформално образовање или информално учење.

Стратегија развоја подсистема образовања одраслих

Стратегија образовања одраслих у контексту целоживотног учења односи се на све облике и нивое образовања и обухвата све старосне узрасте, од ране младости до трећег доба, и различите циљне групе. Стратегија обухвата:

1. Основно образовање одраслих који нису били обухваћени формалним образовањем;
2. Одрасле који су напустили формално образовање – основно, средње опште или стручно, високо – и потребно је да добију другу шансу;
3. Континуирано образовање одраслих у различитим професијама у циљу унапређења знања и вештина, преквалификације и доквалификације;
4. образовање одраслих који су претходно изашли из формалног система високог образовања а желе да наставе образовање (кратки циклуси, специјалистичке струковне студије, специјалистичке академске студије, мастер студије);
5. образовање незапослених ради већих могућности запошљавања;

6. Професионално образовање сеоског становништва у циљу унапређивања пољопривредних делатности (на пример, оспособљавање за еколошку пољопривредну производњу, за развијање сеоског туризма у домаћој радиности, обнављање старих заната итд.);
7. Образовање одраслих ради стицања кључних компетенција дефинисаних европским оквиром квалификација за целоживотно учење;
8. Образовање одраслих за улоге активних грађана;
9. Образовање за треће доба.

Главни изазови и опредељења Стратегије

Стратегија развоја подсистема образовања одраслих заснива се на концепту целоживотног учења који обухвата све подсистеме образовања и омогућава свима да под истим условима стекну кључне компетенције, потребне за укључивање у друштво и економију заснованим на знању.

У условима убрзаног развоја науке и процеса глобализације, уз истовремено старење становништва, образовање одраслих својим квалитетом директно утиче на степен искоришћености људског потенцијала једне земље. Образовање одраслих мора: одговорити на потребе тржишта рада и потребе појединаца, бити коректив редовног система образовања, бити довољно флексибилан и иновативан подсистем који се прилагођава захтевима нових технологија и одрживог развоја.

Примена концепта целоживотног учења захтева повезивање и сарадњу свих социјалних партнера и релевантних интересних група. У развоју стратегије коришћена су искуства из добре праксе земаља чланица ЕУ, уз поштовање културних и националних специфичности Србије. Стратегија се заснива на политици ЕУ у области целоживотног учења, исказаној у документу Европске комисије „ЕТ 2020“, тј. на програму „Нове вештине за нове послове“.

Стратегија достизања визије – политике, акције и мере

Обухват

Политика:

Сваком појединцу је омогућен приступ процесу учења на свим нивоима и облицима образовања, под једнаким условима и на начин који најбоље одговара његовим могућностима и потребама. Обезбеђена је институционална и програмска разноврсност образовних могућности, тако да одрасли могу одабрати различите путеве и начине стицања кључних компетенција.

Акције:

1. Развити широку мрежу формалних и неформалних пружалаца услуга образовања одраслих који ће за одређене програме образовања радити под истим условима и стандардима.

2. Развити програме основног образовања одраслих за стицање елементарне писмености и основног образовања, уз програме обуке који ће олакшати укључивање у свет рада.
3. Развити програме стручног образовања и обуке који ће обезбедити свакој одраслој особи да стекне иницијално стручно образовање, изврши преквалификацију, доквалификацију, унапређивање постојећих и стицање нових компетенција.
4. На високошколским институцијама развити посебне part-time програме за одрасле, кратке курсеве до 30 ЕСПБ, професионалне мастере и мастере за потребе послодаваца.
5. Развити програме за осетљиве групе у циљу смањивања сиромаштва и социјалне маргинализације.

Мере:

1. До краја 2013. године укинути специјализоване основне школе за образовање одраслих и основати центре за учење у постојећим образовним институцијама с новим програмским садржајима прилагођеним потребама образовања одраслих.
2. Развити и применити програме основног образовања и стручног усавршавања одраслих у складу с потребама тржишта рада.
3. До краја 2013. године уведене part-time студије, програми кратких курсева на високошколским институцијама на којима се остварује до 30 ЕСПБ бодови и професионални мастер.
4. Развити програме учења на даљину и електронског учења.
5. Основати универзитете за треће доба.

Индикатори прогреса:

1. Број формалних и неформалних институција за образовање одраслих.
2. Број и структура полазника у формалном и неформалном систему образовања одраслих.
3. Број и разноврсност програма за образовање одраслих.
4. Географска распрострањеност понуде програма и институција за образовање одраслих.

Квалитет

Политика:

Дефинисати стандарде квалитета, јасне процедуре примене стандарда и њихово усавршавање. Европски оквир квалификација за целоживотно учење (EQF) заједнички је референтни оквир за све нивое квалификација остварене како у општем, стручном и академском образовању, тако и у иницијалном и континуираном образовању.

Акције:

1. Развити систем за праћење и вредновање квалитета средине/услова, процеса наставе/учења и образовних постигнућа (кључне компетенције) у образовању одраслих.
2. Дефинисати стандарде за програме образовања, за професионално усавршавање наставника и фацилитатора за образовање одраслих и за наставни процес.
3. Обезбедити квалитет наставних програма – повезати с обезбеђивањем образовних постигнућа у складу с националним и европским оквиром квалификација за целоживотно учење и кључним компетенцијама.
4. Интензивирати међународну сарадњу у области мониторинга и евалуације квалитета система образовања одраслих и целоживотног учења, кроз учешће Србије у међународном програму за процену компетенција одраслих – PIAAC

Мере:

1. До 2014. године развити систем за акредитацију институција у формалном и неформалном образовању одраслих.
2. Основати независну институцију која ће бити надлежна за дефинисање и увођење система квалитета, акредитацију и сертификацију неформалног образовања одраслих у складу с међународним инструментима и стандардима за истраживање, праћење и евалуацију у образовању одраслих.
3. Донети Закон о образовању одраслих и подзаконске акте који ће омогућити примену Закона и формирање институција на националном, регионалном и локалном нивоу.

Индикатори:

1. Ниво развијености, функционалне оспособљености и стварног функционисања система за акредитацију институција.
2. Основана независна институција за акредитацију и проверу квалитета образовања одраслих.
3. Степен примене Закон о образовању одраслих и подзаконска акта.

Релевантност

Политика:

Релевантност система образовања одраслих постигнута је кроз праћење и истраживање тржишта рада и усклађивање образовних програма с уоченим потребама. Обезбеђен је висок степен утицаја свих заинтересованих актера (социјалних партнера) на систем образовања одраслих, тј. на образовну политику, дефинисање и спровођење програма и верификације стечених компетенција и квалификација. Програми свих врста и нивоа образовања одраслих обухватају и предузетничке садржаје.

Акције:

1. Изградити систем за праћење потреба тржишта рада кроз партнерство свих заинтересованих страна.
2. Обезбедити флексибилност кроз модуларизацију програма образовања и обуке сходно израженим потребама тржишта рада.
3. Унапредити политику предузетничког образовања одраслих и створити услове за њену имплементацију.

Мере:

1. Праћење и истраживање тржишта рада и усклађивање образовних програма.
2. Развој образовног система који обезбеђује флексибилне путање учења.
3. Подстицање партнерства у циљу развијања креативности и иновативности.

Индикатори:

1. Систем праћења потреба на тржишту рада уведен до 2015. године
2. Прихваћене флексибилне путање учења на свим нивоима образовања до 2018. године
3. Развијен модел учешћа социјалних партнера (послодаваца, синдиката, Владе) у дефинисању курикулума до 2015. године.

Ефикасност

Политика:

Примена стандарда обезбеђује сврсисходно коришћење капацитета и напора (финансијских, материјалних, институционалних и људских). Ефикасност система је успостављена кроз максималну искоришћеност постојећих институција формалног образовања – редовних школа за основно, средње и високо образовање, као и

институција неформалног система образовања. Услуге саветовања и каријерног вођења доприносе бољој информисаности о значењу и функцијама целоживотног учења, врстама програма, условима и могућностима професионалног и личног развоја. Дефинисан је модел одрживог система финансирања образовања, одраслих, прилагођен потребама свих интересних група, који ће користити различите изворе финансирања од буџетских, преко директних улагања послодаваца и појединаца, до међународних донаторских пројеката.

Акције:

1. Усвојити стандарде за проверу квалитета услова, процеса и постигнућа у области образовања одраслих.
2. Развијати услуге саветовања и каријерног вођења у центрима за учење у складу са усвојеном Стратегијом.
3. Дефинисање система финансирања образовања одраслих.

Мере:

1. Дефинисати квалификације, програме и обуке за све нивое образовања у складу са потребама тржишта рада и привреде, укључујући и предузетнике, као и индивидуалне потребе.
2. Направити јединствен регистар свих институција у области формалног и неформалног образовања од националног до локалног нивоа и проценити њихове расположиве капацитете.
3. Увести услуге саветовања и каријерног вођења у центрима за учење у оквиру постојећих формалних и неформалних образовних институција, филијала НСЗ-а, социјалних институција и компанија.
4. Средства из буџета искључиво усмерити ка потребама осетљивих група, увести пореске олакшице које ће подстаћи послодавце да улажу у стручно усавршавање запослених, установити финансијске подстицаје за појединце у коришћењу услуга образовања одраслих. Подстицати напоре образовних институција и министарстава у аплицирању за стране донације.

Индикатори:

1. До краја 2013. године усвојени стандарди за акредитацију и проверу квалитета у области образовања одраслих и успостављен јединствен регистар свих институција у области формалног и неформалног образовања.
2. До краја 2015. године организовати услуге саветовања и каријерног вођења у центрима за учење.
3. До краја 2013. године дефинисано издвајање из буџета за развој подсистема образовања одраслих.

4. До 2015. године повећано улагање послодаваца у програме стручног усавршавања и обуке.

Признавање претходног учења

Политика:

До 2020. године неопходно је развити јединствен систем за признавање претходног учења који ће компетенције и квалификације стечене кроз праксу и додатне обуке признати и сертификовати у складу с Националним оквиром квалификација, тако да оне буду признате на националном нивоу.

Акције:

1. Дефинисати Национални оквир квалификација и Национални оквир стручних квалификација.
2. Усвојити ECVET систем (European Credit System for VET) у циљу давања кредита за претходно стечене стручне компетенције, без обзира на то где и како су добијене.
3. Систем универзитетског целоживотног учења (кратки курсеви и обуке, посебни програми за запослене, програми на даљину, програми електронског учења, итд.) захтева увођење ЕСПБ и сертификавање стечених компетенција.
4. Признавање претходног учења захтева учешће у заједничким међународним програмима ради сагледавања добре праксе у земљама ЕУ и формулисања одговарајућих модела у складу са специфичностима образовног система РС.

Мере:

1. Усвојити Национални оквир квалификација и Национални оквир стручних квалификација.
2. Променити Закон о високом образовању тако што ће се у њега укључити разни облици универзитетског целоживотног учења кроз кратке курсеви – до 30 ЕСПБ – модуларијацију, увођење професионалних мастера и мастера за потребе послодаваца.
3. Развити модел признавања претходног учења прилагођен образовном систему РС.
4. Акредитовати институције које ће спроводити процес признавања претходног учења.

Индикатори:

1. До краја 2012. године усвојен Национални оквир квалификација и Национални оквир стручних квалификација.

2. Нови Закон о високом образовању
3. Модел признавања претходног учења
4. Број институција за признавање претходног учења
5. Почетак процеса признавања претходног учења и издавања Europass-a

Каријерно вођење и саветовање одраслих

Политика:

У складу с концептом целоживотног учења, а у циљу бољег развоја вештина и знања потребних за тржиште рада и адекватну социјалну партиципацију одраслих, неопходно је даље развити и унапредити систем каријерног вођења и саветовања одраслих у образовању и запошљавању. Процес вођења и саветовања одраслих помаже појединцима у исправном сагледавању могућности и доношењу правих одлука о начину стицања знања, вештине и компетенције које ће им користити у индивидуалном и професионалном развоју. Систем је посебно важан за социјално искључене појединце, који су у неповољном положају због старости, пола, класне, етничке и верске припадности, радног статуса и неписмености.

Акције:

1. Пружање информација и помоћи у разумевању и тумачењу информација, у откривању жеља, могућности и потреба приликом избора каријере;
2. Вођење и саветовање о начину стицања вештина неопходних за доношење важних одлука о професионалном усавршавању;
3. Прикупљање информација о степену задовољства корисника.

Мере:

1. Неопходно је оснивање центара за каријерно вођење и саветовање одраслих у институцијама формалног и неформалног образовања до 2015. године.
2. Саветовање у области додатног образовања и запошљавања одраслих.
3. Стварање јединствене базе података о одраслима који су заинтересовани за додатне професионалне обуке (преквалификацију и доквалификацију) до 2012.

Индикатори:

1. Број центара за каријерно вођење и саветовање
2. Број корисника услуга у центрима

3. Организовање семинара, тренинга, радионица и других облика едукације за одрасле у складу с њиховим потребама

Потребне промене у окружењу

1. Сачинити институционални оквир који би подржао успостављање и развој подсистема образовања одраслих, јер су се до сада законске регулативе споро дефинисале и неефикасно примењивале. Због тога се у пракси појављује низ фрагментираних акција и мера појединих министарстава, а оне су међусобно недовољно синхронизоване и са занемарљивим ефектима у односу на потребе за образовањем одраслих.
2. Успоставити социјални дијалог између релевантних партнера (послодавци, синдикати, држава) и интересних група (привредне коморе, стручна друштва, заједнице стручних школа, професионална удружења) како би се идентификовале потребе за образовањем, дефинисао програм и вредновали исходи. Партнерство ваља развијати на свим нивоима – од локалног, преко регионалног до интернационалног.
3. Оснивати Национални савет и локалне савете за развој људских ресурса. У Националном савету треба да буду подједнако заступљени представници послодаваца, запослених и грађана, уз представнике образовних институција формалног и неформалног сектора који не би имали право гласа. Тако ће представници пословног света и синдиката и сами грађани утицати на формирање понуде за образовање одраслих. Како би се понуда прилагодила потребама локалног тржишта рада, на локалном нивоу партнерство ваља остварити између потенцијалних студената и образовних институција, филијала НСЗ-а, центара за вођење и саветовање одраслих, истраживачких центара, предузећа, локалне самоуправе и НВО.
4. Остварити сарадњу с међународним организацијама (EU, OECD, UNESCO) и учешће у заједничким програмима и пројектима посредством мреже институција и центара. За Србију је најважније да усагласи законске регулативе са ЕУ, како би имала приступ фондовима који су специјално намењени развоју подсистема образовања одраслих и концепту целоживотног учења. За овај тип партнерства неопходно је и учествовање у међународним системима контроле квалитета, на пример у Програму за процену компетенција одраслих – PIAAC.
5. Диверсификовати изворе финансирања – Укључити приватни сектор, пословни свет и појединце у финансирање програма целоживотног учења. Фискалном политиком омогућити фискалне олакшице за појединце и послодавце уколико улажу у програме образовања одраслих. Кроз развој међународне сарадње обезбедити приступ разноврсним фондовима везаним за образовање нпр. структурним фондовима ЕУ у области образовања – Tempus, Leonardo da Vinci, Lifelong Learning Programs, Grundtvig, Comenius.
6. Мењати медијски однос према образовању – Потребно је дефинисати национални

програм подршке и промоције концепта целоживотног учења. Увести научно-образовни канал и специјализоване емисије које промовишу и наглашавају неопходност образовања одраслих.

Стратешке релације подсистема образовања одраслих с другим подсистемима

Образовање одраслих – Привреда:

1. Дефинисање програма и обука на свим нивоима образовања у складу с потребама тржишта рада и привреде, као и са жељама и потребама појединаца;
2. Сарадња у каријерном вођењу и саветовања на свим нивоима образовања, нарочито у саветовању одраслих при избору одговарајућих програма за унапређења знања и вештина.

Образовање одраслих – Професионална удружења:

1. Заједничка истраживања у областима међуресорне сарадње, учествовање у законодавним активностима;
2. Заједничко учествовање на међународним пројектима;
3. Дефинисање потребних вештина и знања;
4. Сарадња при дефинисању образовних профила;
5. Развој система за признавање претходног учења;
6. Дијалог и партнерство на различитим нивоима планирања, развоја и остваривања образовања одраслих.

Образовање одраслих – Фискални систем:

1. Увођење пореских олакшица на улагања послодаваца у додатно образовање и обучавање запослених;
2. Фискалне олакшице за појединце који улажу у сопствено образовање.

Образовање одраслих – Култура:

1. Програми образовања одраслих могу допринети повећању националног и културног идентитета популације у целини, као и поштовању индивидуалних вредности појединаца.
2. Неопходно је да програме финансирају Министарство просвете и науке и Министарство културе, информисања и информационог друштва.

Део VI

ФИНАНСИРАЊЕ ОБРАЗОВАЊА

Мисија финансирања образовања је ефикасно усмеравање буџетских и других средстава, у складу с образовним стратегијама, ради постизања жељених ефеката. Функције финансирања везане су за сваки ниво образовања појединачно, док се односи међу нивоима регулишу у складу с дефинисаном општом образовном стратегијом. Финансирање образовања представља један од најважнијих инструмената реализације образовних стратегија и унапређења образовног система.

Визија система јавног финансирања образовања

Полазећи од чињенице да образовање представља врсту продуктивног јавног расхода, основ на коме се развија визија система образовања је повећање учешћа укупних јавних расхода за образовање на ниво од 6% бруто домаћег производа до 2020. године. Ово повећање мора да буде континуално, као стратешко опредељење државе.

Повећање јавних расхода за образовање мора да постигне четири кључна ефекта:

1. Повећање квалитета образовања;
2. Унапређење доступности, тј. обухвата образовања;
3. Повећање ефикасности система образовања.
4. Повећање релевантности образовања, тј. осигуравање подршке оним нивоима, облицима и програмима образовања који дају највећи допринос развоју друштва и привреде.

Повећање квалитета представља најважнији циљ образовног процеса. Систем финансирања образовања на свим нивоима мора да постане снажан инструмент образовне стратегије који доприноси повећању квалитета.

Унапређење доступности код предшколског и основног образовања представља повећани обухват деце предшколским васпитањем, осигурава потпуни обухват припремним предшколским програмом и основним образовањем, предупредује осипање током основног образовања и повећава број ученика који уписују средње образовање. У средњошколском и високом образовању систем финансирања мора кроз додатно финансирање и систем стипендирања и кредитирања ученика и студената нижег социоекономског порекла обезбедити квалитет и једнакоправност. Систем финансирања академских и докторских студија мора да обезбеди покривање свих трошкова научно-образовног процеса чиме се обезбеђује универзална доступност и примена начела изузетности на највишем нивоу формалног образовања. Целоживотно образовање мора постати саставни део процеса рада и напредовања сваког радно способног грађанина и стога мора бити посебно стимулисано.

Повећање ефикасности мора да обезбеди боље управљање образовним системом уз смањење нерационалности и скраћење просечног трајања студирања. Међутим, повећање економске ефикасности не сме угрозити квалитет образовања нити сме смањити доступност.

Повећање релевантности образовања остварује се тако што се финансијска средства у већој мери усмеравају ка оним облицима образовања, пре свега у високом образовању, који формирају кадрове у областима приоритетним за развој Србије.

Финансирање пред-универзитетског образовања

Кратак опис постојећег система по нивоима образовања

У постојећем систему финансирања нису дефинисани односи и приоритети на три нивоа на којима се може посматрати систем финансирања пред-универзитетског образовања, а то су:

макрониво – ниво учешћа издвајања за образовање у бруто домаћем производу;
 мезониво – односи у улагањима у поједине нивое образовања;
 микрониво – односи унутар појединих нивоа образовања.

На макронивоу потребно је спречити смањење учешћа јавних улагања, а у условима привредне експанзије обезбедити повећање учешћа јавних улагања за образовање у бруто домаћем производу, и то кроз прописивање фискалних правила којима се ограничава дискрециона власт носилаца фискалне и образовне стратегије те омогућава стабилан ниво финансирања образовања у средњем и дугом року.

На мезонивоу потребно је отклонити системске недостатке и усмерити средства уштеђена на неком нивоу, ка нивоу образовања за који се установи да су му неопходна додатна улагања. Пример унапређења управљања на мезонивоу је смањење броја средњих стручних школа, трансформација одређеног броја средњих стручних школа и отварање већег броја гимназија. Уштеђена средства се могу преусмерити ка унапређењу услова у којима се одвија образовни процес, куповини савремене опреме и учила и др.

На микронивоу потребно је утврдити приоритете у оквиру одређеног нивоа образовања и преусмерити уштеђена средства ради постизања дефинисаних циљева. Стога је, ако узмемо за пример основно образовање, средства која ће се генерисати услед смањења броја одељења и спајања школа могуће уложити у унапређење рада с децом којој је потребна додатна образовна подршка.

Управљање финансијама на три наведена нивоа мора се спроводити двојачко:

Усвојене одлуке морају имати дугорочан карактер и представљати стратешко опредељење државе у одређеном сектору образовања;
 Управљање финансијама постаје инструмент за спровођење развојних образовних стратегија.

Постојећи систем финансирања предшколског образовања је децентрализован и заснован је на моделу у коме су суфинансијери локална самоуправа и родитељи. По постојећем моделу, локална самоуправа обезбеђује средства која покривају 80%

трошкова, а родитељи обезбеђују 20% трошкова (просечан ниво, док ниво учешћа у појединачном случају зависи од социоекономског статуса родитеља). Надаље ће се развијати модели јавно-приватног партнерства са циљем обезбеђивања већег обухвата деце предшколског узраста.

Средства за припремни предшколски програм обезбеђују се у републичком буџету и преносе се локалним самоуправама на основу броја формираних група. Наведени систем је показао различите ефекте, у зависности од начина управљања средствима на нивоу локалне самоуправе. Један од значајних примера неефикасности је изградња нових предшколских установа у локалним самоуправама где постоји вишак простора у школама у којима је број ученика драстично смањен. Преуређењем простора у школама за потребе предшколског образовања, постигле би се значајне уштеде:

1. Не би се зидао нови објекат ;
2. Административно особље школе би могло да обавља исте послове и за предшколску установу.

Пошто у претходном периоду није било планирања и координације републичког и локалног нивоа, настала је неадекватно развијена мрежа предшколских установа, посебно у руралним срединама и неразвијеним локалним самоуправама. Самим тим, у постојећем систему није заступљена доступност и једнакоправност за угрожене групе деце и ученика, чије је социоекономско порекло ниже од републичког просека, па се повећавају шансе за рано напуштање школовања и наставак репродукције круга сиромаштва.

Систем финансирања основног и средњег образовања заснован је на више улазних варијабли, при чему је најважнија варијабла број одељења. Како је демографски тренд негативан, директори школа се боре да добију одобрење за одржавање постојећег броја одељења или што је могуће мање смањење тог броја. Тиме, због неадекватног смањења броја одељења, настаје фундаментална неефикасност у основном образовању. У периоду од школске 1990–91. године до школске 2008–09. године, број ученика у основном образовању смањен је за око 215 000 (Републички завод за статистику). У истом периоду, број одељења смањен је за само око 2300, а број школских објеката (централне школе и издвојена одељења) за 86. Може се закључити да је реално улагање по ученику значајно повећано, али и то да средства нису улагана у развој образовања већ у задржавање постојећег броја запослених. Смањење броја ученика није било праћено одговарајућом оптимизацијом мреже основних школа. У средњошколском образовању уочава се доминација средњег стручног образовања, које је значајно скупље од гимназијског. Кад се има у виду чињеница да највећи број ученика по завршетку средњег стручног образовања уписује високо образовање, настаје додатна неефикасност, јер су ученици средњег стручног образовања похађали скупље наставне планове и програме, и спремали се за тржиште рада, а не за упис на високошколске установе (ВШУ). Следи да је неопходно оптимизовати мрежу средњих школа и повећати број ученика у гимназијама, чиме се могу отклонити приказане неефикасности и уштедети одређена средства. Такође, постојећи систем финансирања није на одговарајући начин регулисао професионално усавршавање наставника за чије финансирање су надлежне локалне самоуправе. У пракси постоје велике разлике у

примени, које у највећој мери корелирају с економским развојем локалних самоуправа јер сиромашније локалне самоуправе нису имале довољно средстава да би испуниле постављене законске услове.

Главни недостаци постојећег система

Поред наведених проблема, у постојећем систему у коме се више од 95% републичког буџета троши на плате запослених у оквиру припремног предшколског, основног и средњег образовања, није могуће утврдити стратешко опредељење државе нити је управљање финансијама могуће. Постојећи дуални систем финансирања предуниверзитетског образовања, према коме је Република надлежна за исплату плата а локалне самоуправе за обезбеђивање капиталних улагања, материјалних трошкова и других расхода, показао је и друге значајне недостатке. Негативни ефекти постојећег концепта огледају се у чињеници да не постоје одговарајућа средства на локалном нивоу за развојне пројекте (изградња нових предшколских установа, финансирање професионалног усавршавања наставника, куповине савремене опреме и учила), што је посебно изражено у сиромашнијим локалним самоуправама које имају симболичне изворне приходе. Због тога је постојеће стање васпитно-образовних објеката у датим локалним самоуправама лошије од републичког просека, те се с временом разлике између најразвијенијих и најнеразвијенијих локалних самоуправа само повећавају. Последично, повећање разлика у опремљености објеката, стручним знањима наставника и доступности савремене опреме и учила доводи до лошијих образовних постигнућа ученика из неразвијених локалних самоуправа и осипање током трајања основног и средњег образовања. Такође, у основи постојећег система финансирања је одржавање постојеће мреже образовних установа.

Нов модел финансирања

Описане мањкавости постојећег система представљају основни генератор идеја за увођење новог модела финансирања предуниверзитетског образовања, са задатком да допринесе пребацивању фокуса с постојеће статичке димензије (одсликане у одржавању исте мреже установа и броја запослених), на нову – динамичку димензију, усмерену ка планирању мера развоја образовања и ка подизању његовог квалитета и ефикасности. Испуњавање ових циљева може се остварити једино увођењем система финансирања према броју ученика, у оквиру кога ће се ниво финансирања ученика разликовати у зависности од образовних потреба и социоекономских особености средина у којима ученик похађа наставни процес.

Основни инструмент финансирања предуниверзитетског образовања је увођење система финансирања према броју деце, односно ученика.

Притом, систему предуниверзитетског образовања се приступа као јединственом (а не као збиру три раздвојена система – предшколског, основног и средњег образовања) у коме се дефинишу принципи, кључна обележја, и надлежности централног и локалног нивоа.

Централни и локални ниво финансирају законски дефинисане различите типове јавних расхода за образовање.

Предуслов за увођење новог система финансирања је постојање информационог система, из кога ће се прикупљати подаци и на нивоу локалне самоуправе и на нивоу сваке појединачне школе.

У новом моделу финансирања предуниверзитетског образовања креирају се три кључна елемента:

1. Централна формула – у оквиру које се цена по детету, одн. ученику диференцира на основу разлика утврђених наставним планом и програмом;
2. Систем поделе трошкова – одређивање учешћа централног и локалног нивоа у финансирању детета и ученика;
3. Локалне формуле – правила одређивања нивоа средстава на локалном нивоу.

Улога централне формуле је превасходно израчунавање цене образовног процеса за типично дете и ученика, док је сврха система поделе трошкова и локалне формуле обезбеђивање адекватног нивоа финансирања у складу са специфичним образовним потребама детета и ученика у одређеној локалној средини. Систем поделе трошкова мора обезбедити праведност и различит проценат учешћа централног и локалног нивоа. Цео систем мора узети у обзир разлике у економској моћи локалних самоуправа и на тај начин обезбедити веће учешће централног нивоа у финансирању ученика који наставу похађају у школама које припадају локалним самоуправама с мањом економском моћи. Након примене модела поделе трошкова ради изједначавања нивоа средстава, локалне самоуправе морају развити моделе локалних формула у оквиру којих ће квантитативно изразити све специфичности образовног процеса и уз то се морају имати у виду различите локалне околности (број издвојених одељења, густина насељености, различити облици додатних образовних потреба). Испуњење циљева образовних стратегија једино је могуће уз координацију сва три елемента новог модела финансирања.

У централној формули систем утврђивања плата запослених је централизован и јединствен за све запослене. С обзиром на то да фискална децентрализација имплицира и децентрализацију у одређивању плата, потребно је дефинисати ниво аутономије коју ће локалне самоуправе имати у одређивању плата. Сигурно је да би потпуна дерегулација могла довести до великог броја негативних, нежељених ефеката (велики распон плата између развијених и неразвијених општина, наставници напуштају општине с мањим нивоом плата и др.), па се стога намеће одређени вид ограничене самосталности општина у дефинисању плата, према коме би општине, у складу са системом поделе трошкова, могле да повећају плате запослених у школама до одређеног нивоа прописаног на централном нивоу (нпр. до одређеног процента повећања плате прописане на нивоу Републике за одређено звање).

Процес дефинисања формуле на централном нивоу потребно је засновати на утврђивању специфичности програма образовања, водећи рачуна о индикаторима и дефинисаним критеријумима који утичу на цену, по одређеној категорији ученика:

1. Образовни циклус и профили (припремни предшколски програм, основно

образовање од 1. до 4. разреда, основно образовање од 5. до 8. разреда, основне музичке школе, гимназије – опште, филолошке и математичке или друге специјализоване – различити профили у средњим стручним школама и др.);

2. образовање на мањинским језицима;
3. Број деце с посебним потребама;
4. Густина популације на територији локалне самоуправе;
5. Квалитет путева;
6. Стање социоекономских индикатора у локалној самоуправи у односу на републички просек.

Нови систем финансирања мора укључити у текуће расходе и расходе неопходне за професионално напредовање наставника предвиђене овом стратегијом и законским прописима. Иако у строго фискалном смислу повећање плата наставника представља део текућих расхода, одређено процентуално повећање средстава у буџету за финансирање повећања плата наставника који су стекли више звање, суштински ће представљати облик јасне образовне стратегије државе којом се наставници стимулишу да континуално раде на свом усавршавању и стицању нових знања и вештина.

Тежиште финансирања у новом моделу потребно је пребацити с финансирања постојеће мреже установа на финансирање програма образовања који се дефинишу републичким прописима, као и на финансирање развоја образовања. Кроз нови систем финансирања морају да се обезбеде средства за финансирање:

1. Текућих расхода везаних за образовни процес;
2. Капиталних издатака;
3. Средстава за развој образовања.

Финансирање текућих расхода

Принципи новог модела финансирања текућих расхода су:

1. Фискална децентрализација;
2. Ефикасност;
3. Ефективност;
4. Једнакоправност.

Наведени принципи међусобно су повезани и чине кохерентну целину. Док принцип фискалне децентрализације представља опредељење да је потребно поделити

надлежности везане за финансирање образовања између централног и локалног нивоа, остала три принципа стварају везу између модела финансирања и циљева образовне стратегије. Принцип фискалне децентрализације подразумева две основне врсте надлежности централног нивоа:

1. Дефинисање централне формуле и прописивање обавезујућих правила у вези са структуром модела финансирања и вредностима коефицијената за различите категорије улазних варијабли – деце и ученика;
2. Контрола преноса средстава с нивоа локалне самоуправе ка школама и контрола структуре алоцираних средстава у складу с јасно дефинисаним правилима на основу принципа образовне стратегије.

Тиме се улога локалне самоуправе повећава кроз управљање средствима и ресурсима на микронивоу, а то су: мрежа предшколских установа, основних и средњих школа, формирање одељења у складу с прописаним максималним бројем ученика по одељењу, зависно од врсте школе и одељења, развој система превоза ученика, стипендирање ученика из социјално угрожених породица и др.

За повећање ефикасности, ефективности и једнакоправности, и смањење текућих јединичних трошкова по детету, одн. ученику те повећање улагања у опрему и развој образовног система, могућа су следећа средства:

1. Оптимизација мрежа основних и средњих школа;
2. Повећање радног ангажовања наставника у школама;
3. Смањење броја ученика у средњим стручним школама и повећање броја ученика у гимназијама;
4. Смањење броја часова непосредне наставе у средњим школама.

Ефикасност и ефективност су основни критеријуми за усмеравање средстава која која могу бити уштеђена на одређеном нивоу образовања ка другим нивоима или другим циљевима финансирања у оквиру истог нивоа образовања.

Сврха принципа једнакоправности јесте обезбеђивање додатне образовне подршке деци и ученицима на основу додатних образовних потреба које проистичу из личних потреба и могућности, или из социоекономског порекла детета и ученика. У пракси, овај принцип мора да се испуни тако што ће се увести различити корективни фактори.

Веза између ефикасности, ефективности и праведности има узрочно-последични след: ефикаснија употреба средстава и ресурса (ефикасност) ствара услове за дефинисање и спровођење мера којима се постижу пожељни ефекти (ефективност), што у крајњој инстанци смањује социјалне и друге разлике настале због социоекономског порекла или личних карактеристика детета и ученика. Тиме се и доприноси смањењу социјалних разлика између најугроженијих делова становништва и популације у просеку и смањује се потреба за различитим облицима социјалне помоћи у будућности.

Финансирање развоја образовања

Средства за финансирање развоја образовања део су буџета Министарства просвете и науке и имају карактер програмског дела буџета. Програмски део буџета функционише по систему спојених судова с делом буџета који је алоциран за текуће трошкове образовног процеса. Тиме се обезбеђује одрживост нивоа финансирања предуниверзитетског образовања у бруто домаћем производу и у случају смањења броја ученика у односу на претходну годину или смањења одређених варијабли које одређују ниво текућих расхода. Дакле, за исти укупни буџет (не рачунајући усклађивање за инфлацију), ниво текућих издвајања ће се смањивати, а ниво средстава за развој образовања повећавати.

Средства за развој образовања обезбедиће услове за спровођење школских развојних планова, који обухватају различите активности везане за унапређење функционисања и квалитета наставног процеса (професионално усавршавање наставника, реализација семинара, радионица, секција за ученика, набавка опреме и савремених учила и сл.). Локална самоуправа ће заједно са школама на својој територији дефинисати предлоге школских развојних планова и предлагати ниво процентуалног учешћа у финансирању реализације развојних планова. Министарство просвете и науке ће на основу дефинисаних приоритета доносити одлуке о прихватању и нивоу финансирања појединачних школских развојних планова.

Као додатни облик финансирања развоја образовања, Министарство просвете и науке ће алоцирати одређена средства, у оквиру програмског дела буџета, намењена за спровођење одређеног развојног приоритета значајног за нацију. У том случају, Министарство просвете и науке ће расписивати конкурс за финансирање развојног приоритета, и школе које испуне дефинисане услове добиће средства за реализацију одређеног програма.

Изузеци од модела финансирања према броју ученика

Кад се имају у виду негативни демографски трендови и миграције према већим центрима, систем финансирања према броју деце и ученика не може се применити у одређеном броју локалних самоуправа. Наиме, у појединим локалним самоуправама (посебно у основном образовању), због малог броја деце, кроз нови систем финансирања образовања не би се алоцирао довољан ниво средстава за несметано и квалитетно одвијање наставног процеса. У тим случајевима предвиђају се следећи механизми:

1. дефинисати критеријуме на основу којих се одређене локалне самоуправе, односно врсте школа (четворогодишње, осмогодишње, сеоске, подручне школе, и истурена и комбинована одељења), изузимају из система финансирања према броју деце и ученика, и
2. поред варијабилног дела финансирања на основу броја уписане деце и ученика, прилагодити нови систем финансирања увођењем фиксног дела – институционалног гранта, чија ће висина зависити од броја издвојених одељења, броја комбинованих одељења и других фактора

Нови систем финансирања ће представљати правило, док су предложена допунска решења само потврда да ниједан систем финансирања није идеалан и да је неопходно уочити изузетке. Одрживост система финансирања је могућа само уколико се обезбеди испуњење прокламованог циља да повећање ефикасности не сме угрозити ефективност, квалитет и једнакоправност.

Потребни услови за имплементацију новог модела финансирања

Увођење новог модела финансирања већ је, у начелу, прописано Законом о основама система образовања и васпитања те ће у наредном периоду бити неопходно усвајање измена и допуна Закона, којима ће бити детаљније дефинисан начин усвајања централне формуле, система поделе трошкова и улоге локалних формула. Такође, након измена и допуна Закона, уследиће и усвајање нових подзаконских аката, којима ће бити обезбеђено заокруживање новог модела финансирања и тиме створени предуслови за успешну примену у пракси.

Финансирање високог образовања

Кратак опис постојећег система

Текући модел финансирања регулисан је Уредбом Владе из 2002. године чији су елементи везани за стари систем студија (неболоњски), па је самим тим неопходно Уредбу ускладити с новим системом студирања или заменити другим моделом финансирања. С друге стране, Законом о високом образовању из 2005. године предвиђено је закључивање посебних уговора о финансирању између Министарства просвете и сваке ВШУ, што такође још увек није реализовано у пракси. Зато у широј а и ужој јавности влада уверење да је потребно критички преиспитати и побољшати систем финансирања.

Уредба о финансирању у највећој мери алоцира средстава у сразмери с бројем први пут уписаних буџетских студената, уз узимање у обзир и других елемената као што су: величина наставне групе, број група, број наставног особља за те групе, површина зграде, број одређених ненаставних позиција итд. На тај начин одређује се укупан ниво средстава (исказан и кроз број потребних запослених), који се коригује у зависности од стварног стања запослених на ВШУ. Тако се одређени ниво средстава месечно уплаћује свакој ВШУ за плате, без обзира на то да ли је свако запослено лице финансијски покривено. Свака ВШУ из те суме (и евентуалних сопствених прихода) одређује ниво плата својих запослених.

Средства за материјалне трошкове одређују се на основу утврђених норматива и завршних рачуна ВШУ и у текућим трошковима представљају проценат учешћа буџетских средстава у укупним средствима ВШУ примењен на сваки реалан рачун. Трошкове за опрему и инвестиционо одржавање буџет, због недостатка средстава, практично не исплаћује иако је по Уредби на то обавезан (средства за те намене Министарство користи само интервентно).

Држава дугује државним ВШУ јер већ више година не исплаћује материјалне трошкове

на нивоу дефинисаном према формули из Уредбе. То ствара велике проблеме државним ВШУ кад треба да обезбеде средства за грејање и друге оперативне трошкове свог пословања, а последица је угрожавање одвијања и квалитета наставе.

Садашњи систем обезбеђује једном делу студената финансирање образовања на државним ВШУ на терет републичког буџета (око 50% уписаних студената). Притом су неким покривени и трошкови живота, док другима нису, што отежава ситуацију студентима који студирају ван места у коме живе а нису у студентским домовима. Један део студената државних ВШУ (који нису у категорији буџетских студената) и сви студенти на приватним ВШУ сами плаћају своје школарине.

Реализација докторских студија на неким универзитетима започела је још 2006. године, а још не постоји дефинисан систем финансирања. Сами студенти докторских студија у највећем броју надокнађују школарине које су установили универзитети. Нешто изнад педесет процената студената докторских студија укључено је у пројекте преко којих се финансирају трошкови истраживања, и кроз које су студенти ангажовани или као стипендисти (обезбеђено само здравствено осигурање) или као млади истраживачи са статусом истраживача приправника у институтима или асистената на универзитетима (обезбеђено здравствено и пензионо осигурање). Школарине, које су установили универзитети, на појединим факултетима веома су високе и нису засноване на транспарентним калкулацијама стварних трошкова студирања.

Главни недостаци постојећег система

Примену постојећег модела финансирања високог образовања у Србији прате следећи проблеми:

1. ВШУ, понекад вођене тренутним финансијским интересима, превеликим уписом и неконтролисаним отварањем својих одељења широм земље, угрожавају квалитет и ефикасност студија.
2. Досадашња државна уписна стратегија и делом начин финансирања довели су до неадекватног броја уписаних (и последично дипломираних) студената по стручним и научним областима у односу на потребе развоја земље. Мањи број студената уписује факултете природних и техничких наука, а већи број факултете друштвених наука. Због тога је неопходно спровести планску стратегију уписа студената на факултете, усклађену с приоритетима привредног и друштвеног развоја.
3. Садашњи систем финансирања прави велику разлику између буџетских и самофинансирајућих студената. Део буџетских студената, након испуњења одговарајућих услова, добија и додатну буџетску подршку која обезбеђује врло повољан смештај и исхрану те друге студентске бенефиције. Самофинансирајући студенти сами плаћају школарину и немају никакво право на коришћење наведених бенефиција.
4. Поједина истраживања су показала да ученици бољег материјалног стања постижу и бољи успех током средњошколског образовања, тако да се применом рангирања само по успеху студентима који су слабијег материјалног стања смањује доступност

студијама и могућност наставка студија.

5. Систем финансирања је нетранспарентан – не зна се колико кошта школовање једног студента на неком факултету. Студенти такође не знају колико држава издваја за њихово образовање.
6. Приватне ВШУ немају право на упис буџетских студената и због тога су њихове школарине веће од оних на државним ВШУ, што их на тржишту образовања доводи у тежи положај.
7. Није постављен целовит систем финансирања докторских студија. Систем пријема студената докторских студија на финансиране истраживачке пројекте није у довољној мери транспарентан. Студентима нису јавно доступне информације о могућностима укључивања у пројекте.
8. Гледано у целини, постојећи систем финансирања ВО не решава проблеме ни равноправности у доступности образовања, ни ефикасности студирања, ни квалитета студија, нити подржава студирање у оним областима које су посебно важне за развој привреде и друштва у Србији.

Наведени недостаци показују да систем високог образовања и његовог финансирања није добро уређен, па је последица социјално незадовољство и међу студенатима, и међу наставницима, и у свим сегментима друштва која се ослањају на високо образовање.

Социјални, економски, образовни и други разлози за формулисање новог модела финансирања

Смернице за усвајање новог система финансирања проистичу из побројаних уочених слабости садашњег система финансирања. Важан и увек присутни параметар сваког модела финансирања је подизање квалитета образовања. Постојећи систем финансирања подстиче све ВШУ на што већи упис студената, а имплицитно и на већу ефикасност студирања, тј. пролазност на испитима. То, само по себи, нису неприхватљиви циљеви, јер и нови систем треба да их остварује. Међутим, постојећи систем није обезбедио механизме који би спречавали да се ти циљеви остваре на рачун квалитета образовања. Нови систем би такве корективне механизме требало да обезбеди, јер је квалитет образовања, примарни циљ, а из њега се изводе два секундарна циља – повећање броја студената и повећање ефикасности студирања.

Нови модел финансирања

Основна идеја новог модела финансирања је јавно утврђивање износа трошкова студирања по појединим областима и институцијама и увођење обавезе да и држава и студенти плаћају по део школарине. Тако расподељена државна и студентска партиципација има за циљ укидање садашње неправедне велике разлике међу онима који ништа не плаћају и онима који плаћају све. Дакле, постојаће:

1. Буџетски студенти (који знају колико кошта њихово студирање, а држава у

потпуности покрива утврђене трошкове студирања),

2. Суфинансирајући студенти (којима део трошкова студирања покрива држава, а други део до пуног износа школарине плаћају сами путем подизања личног субвенционисаног кредита), и
3. Самофинансирајући студенти (који пун износ школарине плаћају сами).

Ранг-листе студената, по којима ће држава дефинисати квоте за буџетске и суфинансирајуће студенте, као и квоте по областима и институцијама, биће јединствене за неку институцију и за прву годину студија формиране не само на основу показаног успеха, већ и на основу социјалног статуса студента. Буџетски студенти могу бити уписани на државним ВШУ, суфинансирајући – на државним и непрофитним приватним ВШУ, а самофинансирајући – на свим ВШУ, чиме ће се остварити законска равноправност на тржишту образовања.

Нови модел финансирања мора и даље јединствено обухватати различите нивое и врсте студија (академске и струковне) и установљавати јединствена правила. Стратешки циљ је достизање европског просека релативног издвајања за високо образовање из јавних средстава његовим повећањем на 1,25% БДП. Испуњење датог циља може се постићи постепено, следећом динамиком: у 2014. години повећање на 0,9%, у 2016. години повећање на 1,05%, у 2018. години повећање на 1,15% и у 2020. години повећање на 1,25%. Овде су урачунате све врсте средстава која се издвајају – школарине, субвенционисање кредита и школарина, студентски стандард, и сва друга средства која се из буџета, по било ком основу, усмеравају у високо образовање за финансирање текућих трошкова и за развој.

Сваке године држава доноси одлуку о нивоу средстава и о структури расподеле тих средстава по областима, у зависности од процене приоритета. Стога је потребно пажљиво планирати квоте за упис буџетских студената по појединим областима. Квоте морају да буду усклађене с утврђеним стратешким приоритетима и с потребама јавног и приватног сектора. У почетном тренутку овом Стратегијом се предвиђа да би однос уписаних буџетских студената требало да буде око: 15% – природне, 35% – техничко-технолошке, 15% – медицинске и 35% – друштвено-хуманистичке науке. Осим тога, у нови модел финансирања потребно је уградити и посредне подстицаје за студирање природних и техничко-технолошких наука.

Нови модел финансирања се даље ослања на постојећу Уредбу, где је посебно значајан начин утврђивања потребног броја наставног и ненаставног особља, као и принцип постојања и расподеле сопствених прихода. Поред потребног иновирања у погледу усаглашавања са студирањем по Болоњским принципима (модел финансирања основних академских студија ОАС, основних струковних студија ОСС, мастеракадемских студија МАС и докторских студија ДС), Уредбу је потребно посебно дорадити на следећи начин:

1. Утврдити износе трошкова студирања по појединим областима и институцијама узимајући у обзир нормативе Уредбе, притом водећи рачуна о квотама броја студената које Министарство планира да одобри у складу с акредитационим

условима. Утврдити факторе који утичу на ниво потребних расхода, урадити неопходне корекције нивелисања по институцијама и одредити износ трошкова студирања који би студенту служио као референтни износ у односу на који ће му се тражити суфинансирање. Поједине ВШУ могу прописати школарину и већу од износа трошкова студирања, урачунавајући и остале трошкове који нису обухваћени нормативима Уредбе и представљају развојне трошкове те ВШУ.

2. Укинути неправедну разлику између буџетског и самофинансирајућег студента, што се односи на екстремне случајеве потпуног неплаћања школарине и плаћања у целини, и то увођењем линеарне скале суфинансирања школарине сваког суфинансирајућег студента. Дакле, за неку институцију би се формирала јединствена ранг-листа студената ранжираних по успеху, и само за прву годину студија комбинована и са критеријумом социјалног стања. На основу ње, постојали би потпуно буџетски студенти (најбоље пласирани на ранг-листама који студирају на државним универзитетима), док би се за остале студенте увела лична партиципација у школарини (до максималног износа квоте за суфинансирајуће студенте). Износ партиципације би се утврђивао према месту које студент заузме на ранг-листи. Студенти из горњег дела листе имали би мање учешће у финансирању школарине, док би они при дну имали веће. Средства за суфинансирање школарине студенти би обезбеђивали из кредита које би нудила Национална развојна банка и заинтересоване комерцијалне банке (и које би сви такви студенти по завршетку студија враћали), а све те кредите би субвенционисала држава. У износ кредита могу да се додају и животни трошкови, посебно за оне студенте који студирају ван места у коме живе, а нису добили место у студентском дому. У том циљу, држава би формирала посебан фонд средстава за те намене, за који нису потребна додатна буџетска средства. Акционим планом ће се детаљније дефинисати различити начини самофинансирања кроз уговоре и кредите.
3. Нови систем финансирања ће и даље стимулисати ВШУ да део средстава генеришу кроз сарадњу с привредом и учешће у различитим типовима пројеката. У том смислу, уз стриктно поштовање норматива квалитета наставе и истраживања, ВШУ би се омогућило:
 - Да самостално (уз активно деловање савета ВШУ где ради утицаја и контроле постоје државни представници) располажу имовином коју су стекле из сопствених прихода, да самостално располажу сопственим приходима, укључујући њихово укамаћивање, као и да самостално одлучују, без постојећих ограничења, о расподели ових прихода за плате запослених и сл.
 - Да покрију све фиксне материјалне трошкове (нпр. грејање и сл.), а делимично и остале трошкове (струја, комуналије, телефони и сл.) и то применом постојећег принципа из Уредбе о проценту којим сопствени приходи учествују у покрићу укупних материјалних трошкова (тј. ВШУ покривају материјалне трошкове из сопствених прихода у проценту којим њихови приходи учествују у укупним приходима). Такође би се, у значајној мери, повећали трошкови за текуће и инвестиционо одржавање, трошкови за рад библиотека, лабораторија и сл. и то према захтевима Болоњског процеса.

4. Коефицијенте за сложеност посла постепено повећавати, до односа 1:7 од најниже до највише квалификованог, а тзв. вредност бода повећати, у складу с буџетским могућностима.
5. Ако нови модел финансирања (на пример, због малог броја уписаних студената) угрожава рад и пословање неких ВШУ које су посебно значајне за нацију, или посебно битне за националну културу, држава треба да примени институционално буџетско финансирање.
6. За поједине дисциплине Министарство може од државне или приватне ВШУ да наручи посебан образовни програм који ће посебно и да финансира.
7. Модел финансирања докторских студија мора да обухвати: школарину (трошкове наставе, менторство, административне трошкове); трошкове истраживања (материјални и режијски трошкови, опрема за истраживање, мобилност, учешће на научним скуповима, подршка за публикавање); рад студента докторских студија – младог истраживача почетника (лична примања, здравствено и/или пензионо осигурање). Статуси студената су аналогни с оним статусима на основним и мастер студијама, и потребно је дефинисати права и обавезе како студента, тако и високошколских установа корисника буџетских средстава. Број студената докторских студија, као и квоте буџетских и суфинансирајућих студената, заснивати на потреби за развојем неопходних академских дисциплина на универзитетима и приоритетних области научног, технолошког, привредног, друштвеног и културног развоја. Број буџетски финансираних и суфинансираних студената докторских студија треба да расте како би до 2020. достигао 10% студената који завршавају мастер студије. Поред тога, потребно је успоставити и друге модалитете финансирања докторских студија кроз делимично финансирање из јавних извора, уз учешће приватног сектора, фондација, при чему је неопходно осигурати да сваки студент докторских студија буде укључен у организован научно-истраживачки рад. Потпуно финансирање докторских студија од стране студената омогућити само у оним случајевима када ВШУ студенту гарантује организацију истраживачког рада који је обухваћен школарином. Посебним актом потребно је одредити правила финансирања докторских студија, чије ће одреднице бити спровођене јавно и консеквентно. По могућству увести пореске подстицаје за компаније које шаљу свој млади кадар на докторске студије.
8. Дефинисати правила алокације средстава за инвестиционо одржавање (простор, инфраструктура) и опремање лабораторија за наставу у ВШУ – допуна Уредбе, пошто сада то није учињено.
9. Потребно је урадити стручну економску анализу ефикасности постојеће мреже ВШУ и јасно дефинисати критеријуме за гашење неких институција и за отварање нових. Нарочито се мора водити рачуна о одрживости појединих институција и целе мреже, уз јасну идеју о укључивању квалитетних научно-истраживачких института у академску мрежу.
10. Интензивирати стручни и финансијски надзор над радом ВШУ, укључујући и ангажовање екстерних евалуатора, уз стриктно праћење усклађености рада по

акредитационим и финансијским нормативима. Повећати број инспектора у министарству и одредити да редовно обилазе ВШУ, предвидети експлицитне казнене одредбе и уградити их у закон и друга нормативна акта.

11. Услове акредитације и стандарде квалитета треба ускладити с методологијом обрачуна цене образовања, како би се одредио оптимални однос квалитет/трошкови, при чему је горњи ниво трошкова ограничен могућностима финансирања, а доњи ниво – трошковима који обезбеђују минимално прихватљив квалитет образовања (које се најчешће дефинише стандардима акредитације).

Ефекти увођења новог модела финансирања били би:

1. Транспарентност: за сваког студента је познато колико кошта његово образовање и колико држава у то улаже;
2. Сви студенти имају иста права, тј. право на државну помоћ, зависно од свог материјалног стања, успеха у студирању и области студирања;
3. Унапређење структуре дипломираних студената (по областима/дисциплинама), путем финансијских подстицаја за усмеравање студената при избору студија;
4. Остварење веће ефикасности студирања (студирање у року), због губљења права на буџетско (су)финансирање у случају слабих резултата у студирању. Одговорност студента за средства која су уложена у његове студије, јер има обавезу да врати та средства ако не заврши студије;
5. Задовољство студената (и њихових родитеља), јер свако може да добије и буџетско (су)финансирање (у мери дефинисаној одређеним условима) и повољан студентски кредит, чиме се може покрити цео износ школарина, а део се мора вратити кроз отплату кредита након запошљавања;
6. Стимулација улагања у високо образовање из недржавних извора.

С друге стране, најосетљивије је питање реакције студената који су до сада у много већој мери имали потпуно бесплатно студирање, а који с новим системом то себи не успеју да обезбеде. Процена је да би много већи број студената требало да прихвати с одобравањем овај нови систем финансирања, јер он свима обезбеђује делимично бесплатно финансирање, уз могућност да, коришћењем повољног студентског кредита, плаћају део школарине који није покривен из буџета. Студентски кредит се отплаћује по завршетку студија, тако да током студија студенти нису оптерећени отплатом кредита.

Потребни услови за имплементацију новог модела финансирања

Неопходно је да се формира Национална развојна банка и да се предвиди фонд средстава за субвенционисање кредита студената. Национална развојна банка и заинтересоване комерцијалне банке би са студентом уговорали услове кредитирања ради плаћања школарина. Из предвиђеног фонда средстава би се кроз субвенције банкама обезбедили посебно повољни кредитни услови (дуги почек, ниске камате).

Неопходно је да Влада Србије усмерава ВШУ на рационалније пословање, уз боље коришћење свих ресурса којим ВШУ располажу, али никако на начин који умањује квалитет образовања.

Ради остваривања и праћења потребне структуре дипломираних студената, Влада Србије би требало да оснује нову или оспособи постојећу националну институцију, с квалификованим и независним стручњацима, за припрему предлога на основу којих би Влада доносила одлуке о приоритетима и о бројевима студената по областима за које се обезбеђује буџетско финансирање с различитим нивоом суфинансирања. Та институција може бити и у саставу Националне службе за запошљавање, или у оквиру неке постојеће институције која се бави развојним проблемима Србије, и неопходно је да она благовремено и континуално прати кретања у друштву и потребе за кадровима, трендове развоја у свету и у Србији, и на основу тога прави процене потребних кадрова и њихових компетенција.

Финансирање образовања одраслих

Модел финансирања целоживотног учења, односно посебно образовања одраслих, није системски утврђен, па у овом тренутку и не постоји. Додатно образовање и усавршавање није усклађено с потребама друштва и тржишта, па финансирање било из јавних, било из приватних извора није континуално, већ спорадично, од случаја до случаја.

Хроничан недостатак средстава у буџету и њихово усмеравање за основне врсте образовања, чини да за образовање одраслих не постоје посебни јавни фондови. Тако је настала велика несразмера у издвајању средстава за образовање млађих и одраслих, као и остале несразмере описане у делу стратегије посвећене образовању одраслих. С друге стране, као блага (јер улагања нису велика) компензација, у овој врсти образовања најизраженије је самофинансирање приватних компанија и лица.

Стога, у овом тренутку одмах треба применити следеће мере:

1. У складу с буџетским могућностима, тамо где држава (на републичком или локалном нивоу) има интерес да финансира оне облике образовања одраслих који су јој потребни (разне доквалификације, иновације знања, стицање нових потребних компетенција итд.), нарочито у јавном сектору, применити описани модел финансирања високог образовања. Дакле, комбиновати јавно и индивидуално финансирање (партиципацију одраслих који се образују, пошто ће они од тога имати добит у виду лакшег запошљавања или новог и боље плаћеног посла), при чему то укључује и право одраслих који се образују на подизање субвенционисаних кредита.
2. Уводити мере које очигледно доводе до повећања финансијских улагања у ову врсту образовања и то нарочито из приватног сектора, нпр. усвајањем одређених облика пореских подстицаја. Наиме, кад постоје порески подстицаји, компаније би средства алоцирале у професионално усавршавање и тренинг запослених, уместо да уплаћују средства у буџет. Тиме би се створила и позитивна повратна спрега јер би компаније директно сагледавале позитивне ефекте улагања у запослене и

побољшање свог пословања. Подстицаје треба увести и за појединце који сами желе да наставе своје образовање, као и за формирање тржишта понуде и потражње у овој врсти образовања.

На основу примера добре праксе, постепено се може установити одржив систем финансирања образовања одраслих и доживотног учења, уз коришћење свих врста извора финансирања – буџета, приватних улагања послодаваца и појединаца, као и међународних донаторских пројеката.

Финансирање ученичког и студентског стандарда

Текући модел финансирања ученичког и студентског стандарда је врло добар. Ниво издвајања, као и правила за добијање повластица, годинама су разрађени и уходани. С обзиром на укупну економску ситуацију, ниво издвајања омогућава релативно широк обухват ученика и студената којима се додељују повластице. Зато је, бар у овом сегменту, доступност образовању на високом нивоу, и с таквом праксом обавезно треба наставити.

Важност одржања постигнутог нивоа финансирања, као и његово евентуално подизање, нарочито ће се огледати у односу на нови модел финансирања школарина. Дакле, како ће већи број студената морати да плаћа школарину, то ће сигурно порасти захтеви за бољим (за студента јефтинијим, а за државу скупљим) стандардом (смештај, храна, превоз, џепарац итд.). У односу на садашњи систем, мораће настати промене, што значи да се повластице деле свака посебно (а не неком све, а неком ништа), а такође и да се део тих трошкова враћа кроз кредит који студент подиже (аналогно са школарином).

Финансирање образовања из других извора

У односу на финансирање из јавних извора (коме је доминантно била посвећена пажња), финансирање образовања мора све више да укључује и друге изворе као што су приватни (лично, породично, компанијско и друго невладино) и међународни (донаторски и други пројекти). У системима и предуниверзитетског и високог образовања приказани су начини приватног улагања, и они се углавном огледају кроз самофинансирање и суфинансирање. Ако се само за високо образовање узме у обзир да је број студената на приватним универзитетима око 20% укупно уписаних, а да је на државним универзитетима однос буџетских и самофинансирајућих приближно пола-пола, то значи да у систему високог образовања поред приказаног нивоа средстава из јавних прихода, постоји још приближно 40–50% средстава из приватних извора.

Ниво улагања јавних средстава мерен процентом БДП представља јасан циљ ове стратегије а то је достизања просека развијених земаља и земаља у развоју, док што већим подстицајима (од којих су неки описани раније) треба подићи и ниво улагања из приватних извора. Такође, до 2020. године висина средстава која се може добити из међународних пројеката уопште није мала, и задатак свих образовних институција на свим нивоима образовања јесте да се укључе у те пројекте. Ово је сигурно битно с финансијске стране, али још више с образовне, како би се они који управљају финансијама кроз те пројекте боље обучили и усагласили с борбом за финансије која се свуда води.

Део VII ЛИТЕРАТУРА

РАЗВОЈ ПРЕД-УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

СИСТЕМ ДРУШТВЕНЕ БРИГЕ И ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

1. Jacques Ranciere, *The Ignorant Schoolmaster: Five lessons in intellectual emancipation*, Stanford University Press, Stanford 1991
2. Gregory Ulmer, *Applied Grammatology: Post(e)-Pedagogy from Jacques Derrida to Joseph Beuys*, Baltimore: Johns Hopkins University Press 1985/1992
3. Статистички годишњак, процена за 2009. годину, Републичког завода за статистику, 2011.
4. Пешикан, А., Ивић, И., *Анализа утицаја увођења припремног предшколског програма*. Београд, Министарство просвете Републике Србије и Тим за имплементацију ССС, Владе РС, 2008.
5. Истраживање вишеструких показатеља о здрављу жена и деце, УНИЦЕФ, 2005 (MICS)
6. Истраживање вишеструких показатеља о здрављу жена и деце, УНИЦЕФ, 2010 (MICS)
7. *Образовање у Србији: како до бољих резултата, Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010–2020*, НПС, Београд, 2011.
8. Индикатори за праћење стања у образовању и васпитању, НПС, Београд 2011.
9. Стратегија за смањење сиромаштва, Влада Републике Србије, 2003.
10. *Праћење социјалне укључености у Србији, преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Влада РС, 2010.
11. Пешић, М. и др., *Предшколско васпитање и образовање у СР Југославији*, Католичка служба помоћи, Београд, 2000.
12. Пешикан, А., Ивић, И., *Образовањем против сиромаштва: Анализа утицаја увођења Припремног предшколског програма у Србији*, Министарство просвете РС, Београд, 2009.
13. Council Conclusions on a strategic framework for European cooperation in education and training ("ET 2020")
14. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/107622.pdf
15. *Рано образовање: потреба и шанса*, Међународни институт за планирање образовања, УНЕСКО, 2000.
16. *Рани развој деце: од мерења до акције*, Светска банка, 2007.
17. Ивић, Пешикан, Јанков, ЕФА 2008, *Teaching staff in pre-primary and primary education*, 2010.
18. Национални план акције за децу Србије, Влада РС, 2004.
19. Национални миленијумски циљеви развоја, Влада РС, 2006.
20. European Commission, *Communication from the Commission, Europe 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels 2010
21. *Образовање за све*, ЕФА, Јомтијен 1990.
22. *Водич за генерални коментар 7, Имплементација дјечијих права у раном дјетињству*, Комитет УН, УНИЦЕФ, Фондација Бернард ван Лир, 2006.

23. Саламанка документ, УНЕСКО, 1994.
24. Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена, CEDAW, 1979.
25. Péter Radó, Предраг Лажетић, Брза процена реализације инклузивног образовања у Србији, УНИЦЕФ, 2010.
26. Ивић, И., Пешикан, А. и Јанков, Р., Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији: резултати и препоруке, МПС, 2010

ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

27. Bruner, J. *The Culture of Education*. Cambridge, Harvard University Press, 1996
28. *Early Childhood Education and Care*, European Commission, 2011
29. Erić, M. *Rationalization and Optimization Initiatives for the Education Sector in Serbia: Analysis and Fiscal Implications*, World Bank Education Technical Assistance (P115212) and Ministry of Education of Serbia, 2010
30. *Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, European Commission, 2010
31. Haahr, JH, T. Kibak Nielsen, M. Eggert Hansen and S. Teglgard Jakobsen. *Explaining Student Performance Evidence from the international PISA, TIMSS and PIRLS surveys*. Danish Technological Institute, Århus, 2005 http://www.danishtechnology.dk/_root/media/19176%5FFinal%20report%20web%20version.pdf
32. Hanushek, E. *Education Production Functions*, Palgrave Encyclopedia, 2007
33. Harris, R. and Peart, Г. *Evaluative review of Active learning in Serbia and Montenegro 1994-2004*, UNICEF, 2004
34. *Key Data on Education in Europe*, European Commission, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brussels, 2009
35. *Laeken indicators*, European Council, Brussel, 2001
36. *Monitoring the Situation of Children and Women: Findings from the Serbia. Multiple Indicator Cluster Survey 2005*, UNICEF, 2006
37. *Progress Towards the Lisbon Objectives In Education And training: Indicators and benchmarks*, Commission of the European Communities, 2007
38. Psacharopoulos, Г. and H.A. Patrinos. (2004). *Returns to Investment in Education: A Further Update*. *Education Economics* 12(2), 111-134.
39. Radó Péter, Lazetic Predrag, *Rapid assessment of the implementation of inclusive education in Serbia*, UNICEF, 2010
40. Radó, Péter, *Improving the inclusive capacity of schools in Serbia*, Expert study for the DILS Program, Serbia, 2009
41. Ritva Jakku-Sihvonen & Hannele Niemi (eds.). *Education as a Societal Contributor*, Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2007
42. *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2010*, Republički zavod za statistiku & UNICEF, 2011
43. Torres, Maria Rosa, *Without the reform of teacher education there will be no reform of education*, Prospects, N° 99. Geneva, UNESCO, 1996
44. Tünde Kovacs-Cerovic, Vlasta Vizek-Vidovic, Steve Powell. *Parent participation in the life of schools in South East Europe*. University of Ljubljana, Faculty of Education, Center for Educational Policy Studies, 2010
45. *Агенда за нове вештине и нова радна места: Европски допринос пуној запослености*,

- Стразбур, Европска комисија, 2010.
46. Анализа Приремног предшколског програма за школску 2006/7 и 2007/8. годину, Министарство просвете Републике Србије, 2008.
 47. Бауцал, А., Павловић-Бабић, Д. Писа 2009. у Србији: први резултати. Научи ме да мислим, научи ме да учим, Институт за психологију, Филозофски факултет, Београд, 2010.
 48. Веналаинен, Р. Анализа политике образовања наставника у Србији, Министарство просвете Републике Србије, 2009.
 49. Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, 2007.
 50. Ђурић, В. Мотивација ученика за школовање, Емпиријска истраживања у психологији, Београд, Филозофски факултет, 2009.
 51. Закон о основама система образовања и васпитања у Републици Србији, 2009.
 52. И. Ивић, Р. Јанков, А. Пешикан. Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији (резултати и препоруке), Београд, Министарство просвете Републике Србије, 2010.
 53. Ивић, И. и сар. Свеобухватна анализа стања у образовању у СРЈ, Београд, УНИЦЕФ, 2001
 54. Ивић, И. Оптимализација мреже образовних институција у Србији. У Ивић, И., Пешикан, А. и Јанков, Р. Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији: резултати и препоруке, МПС, 2010, 86–95
 55. Ивић, И., Богојевић, А. и Карапанца, Р. Оптимализација мреже школа у Србији, Београд, Образовни форум, 2003.
 56. Ивић, И., Јанков, Р., Пешикан, А. и Антић, С. Оптимализација мреже школа у општини Сјеница (елаборат пројекта). Београд, Образовни форум, 2004.
 57. Ивић, И., Пешикан, А. и Антић, С. Активно учење 2, Београд, Институт за психологију Филозофског факултета, 2003.
 58. Извештај о реализацији Миленијумских циљева развоја у Србији (МЦР) Влада Републике Србије, 2006, стр. 31–43
 59. Извештај о напретку у реализацији Миленијумских циљева развоја у РС (МЦР), Влада Републике Србије, 2009.
 60. Индикатори за праћење стања у образовању и васпитању, Београд, Национални просветни савет, 2010.
 61. Каличанин, Ј. Стратегија развоја публике: укључивање деце у културни живот Панчева, мастер рад у рукопису, Универзитет уметности у Београду, Факултет драмских уметности, 2010.
 62. Киселачки, Љ. Анализа нерационалности мреже школа у основном образовању са освртом на мере рационализације: град Суботица, елаборат, 2009.
 63. Мрђа, С. Културни живот и потребе студената у Србији, Београд, Завод за проучавање културног развоја, 2011. <http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/8576f28f20274481a56a3f1015f30a34.pdf>
 64. Национални извештај о стању МЦР у Србији, Влада Републике Србије, 2006.
 65. Национално тестирање ученика 3. разреда основне школе (аутори извештаја А. Бауцал, Д. Павловић Бабић и У. Гвозден), Београд, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2005.
 66. Национално тестирање ученика 4. разреда основне школе, Београд, Завод за вредновање квалитета, 2007.

67. образовање у Србији: Како до бољих резултата? Правци развоја предшколског, основног општег средњег и уметничког образовања у Србији до 2020, Београд, Национални просветни савет, 2011.
68. Одлука о критеријумима за доношење акта о мрежи предшколских установа и акта о мрежи основних школа, Министарство просвете Србије, 2010.
69. Перазић, О. образовање у Југославији, (интерни елаборат), Београд, 1990.
70. Пешикан, А. Образовна статистика у Србији: методолошки проблеми. У Ивић, И., Пешикан, А. и Јанков, Р. Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији: резултати и препоруке, МПС, 2010, 104–117
71. Пешикан, А. и Антић, С. Сеоски образовни туризам, у „Одрживи туризам у функцији руралног развоја“, УНИЦЕФ & Министарство економије и регионалног развоја, 2010.
72. Пешикан, А. и Ивић, И. образовањем против сиромаштва: Анализа утицаја увођења припремног предшколског програма у Србији. Влада Републике Србије, Тим потпредседника Владе за имплементацију ССС и Министарство просвете РС, 2009.
73. Пешикан, А., Антић, С. и Маринковић, С. Концепција стручног усавршавања наставника у Србији – између прокламованог и скривеног модела, Настава и васпитање, вол. 59, бр. 2, 2010а, 278–296
74. Пешикан, А., Антић, С. и Маринковић, С. Концепција стручног усавршавања наставника у Србији – колико смо далеко од ефикасног модела, Настава и васпитање, вол. 59, бр. 3, 2010б, 471–482
75. Плут, Д. и Крњајић, З. (Ур.). образовање и друштвена криза: документ о једном времену. Београд, Институт за психологију, 2004.
76. Половина, Н. Породица и школа као средине развоја и учења, У Породица у системском окружењу, Београд, Институт за педагошка истраживања, 2011, 91–140
77. Попадић, Д. Насиље у школи. Институт за психологију, Филозофски факултет, Београд, 2009.
78. Попис становника Републике Србије, Републички завод за статистику, 2002.
79. Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Влада Републике Србије, Београд, 2010.
80. Преглед реализације Миленијумских циљева развоја у Србији, Влада Републике Србије, 2005.
81. Савић, Н. Србија 2020 – Поглед унапред. Интерни материјал, Београд, 2011.
82. Србија 2020 – Концепт развоја Републике Србије до 2020. године (нацрт за јавну расправу), децембар 2010.
83. Стандарди компетенција за професију наставник, Национални просветни савет, Београд, 2011.
84. Старчевић, Бодин, У сусрет стратегији развоја образовања у Србији 2012–2020, уметничко образовање (предшколско, основно, средње), необјављен елаборат, 2011.
85. Старчевић, Бодин, Уметничко образовање у функцији општег образовања у предшколском, основном и средњем образовању, необјављен елаборат, 2011.
86. Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији, „Службени гласник РС“, бр. 55/05, 71/05–исправка, 101/07 и 65/08
87. Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007 (АЖС), РС, 2008.
88. Thoonen, E. E. J., Slegers, P. J. C., Oort, F. J., Peetsma, T.T. D., Geijsel, F.P. (2011). How to

- Improve Teaching Practices: The Role of Teacher Motivation, Organizational Factors, and Leadership Practices. *Educational Administration Quarterly*, 47(3), 496–536
89. Употреба информационо- комуникационих технологија у Републици Србији, Београд, Републички завод за статистику, 2010. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/10/39/PressICT2010.pdf>
90. Хавелка, Н., Вучић, Л., Хрњица, С., Лазаревић, Љ., Кузмановић, Б., Ковачевић, П., Радош, К., Ђурић, С., Попадић, Д., Павловић, Д., Литвиновић, Г., Пешикан, А., Плут, Д., Кошутић, Д. и Радосављевић, Д. Образовна и развојна постигнућа ученика на крају основног школовања, Београд, Институт за психологију, 1990.
91. Цвјетичанин, П., Миланков, М. Културне праксе грађана Србије, Београд, Завод за проучавање културног развитка, 2011.
92. Horng, E., Loeb, S (2010). New Thinking about Instructional Leadership. *Phi Delta Kappan*, V92, N3, pp.66-69
93. Cheney, G. R. and Davis, J. (2011). Gateways to the Principalsip: State Power to Improve the Quality of School Leaders. On the web at: <http://www.americanprogress.org/issues/2011/10/principalsip.html>
94. Berry, B. and Eckert, J. (2012). Creating Teacher Incentives for School Excellence and Equity. University of Colorado Boulder. On WWW: <http://nepc.colorado.edu/publication/creating-teacher-incentives>
95. Karen S. L., Leithwood, K., Wahlstrom, L. K. and Anderson, S.E. (2010). Investigating the Links to Improved Student Learning. Final Report to the Wallace Foundation, Center for Applied Research and Educational Improvement, University of Minnesota and Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto, 2010.

ОПШТЕ И УМЕТНИЧКО СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

96. Kovacs-Cerovic, T., Vizek-Vidovic, V. & Powell, S. Parent participation in the life of schools in South East Europe, University of Ljubljana, Faculty of Education, Center for Educational Policy Studies, 2010.
97. Закон о основама система образовања и васпитања у Републици Србији
98. И. Ивић, Р. Јанков, А. Пешикан. Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији (резултати и препоруке). Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2010.
99. Кораци кроз реформу музичких школа, Заједница музичких и балетских школа Србије, 2003.
100. Образовање у Србији: Како до бољих резултата? Правци развоја предшколског, основног оптег средњег и уметничког образовања у Србији до 2020, Национални просветни савет, Београд, 2011.
101. Предлог промена у гимназијском образовању у Србији, Заједница гимназија Србије, Ваљево, 2005.
102. Представе о образовним променама у Србији (М. Вујачић, Ј. Павловић, Д. Станковић, В. Џиновић, И. Ђерић), Институт за педагошка истраживања, Београд, 2011
103. Стандарди компетенција за професију наставника, Национални просветни савет, Београд, 2011.
104. Стратегија каријерног вођења и саветовања у Републици Србији, „Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05–исправка, 101/07 и 65/08
105. Karen S. L., Leithwood, K., Wahlstrom, L. K. and Anderson, S.E. (2010). Investigating the Links to Improved Student Learning. Final Report to the Wallace Foundation, Center for

Center for Applied Research and Educational Improvement, University of Minnesota and Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto, 2010.

106. Horng, E., Loeb, S (2010). New Thinking about Instructional Leadership. Phi Delta Kappan, V92, N3, pp.66–69

107. Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007 (АЖС), РЗС, 2008. Thoonen, E. E. J., Slegers, P. J. C., Oort, F. J., Peetsma, T.T. D., Geijsel, F.P. (2011). How to Improve Teaching Practices: The Role of Teacher Motivation, Organizational Factors, and Leadership Practices. Educational Administration

СРЕДЊЕ СТРУЧНО ОБРАЗОВАЊЕ

108. Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији, Влада Републике Србије, 2006

109. Предлог акционог плана за реализацију Стратегије развоја стручног образовања у Републици Србији за период 2007-2015. године, Влада Републике Србије, 2007

110. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, Влада Републике Србије, 2010

111. Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије 2011-2020, Влада Републике Србије, 2011

112. Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва, Влада Републике Србије, 2011

113. Стратегија каријерног вођења и саветовања Републике Србије са акционим планом Влада Републике Србије, 2010

114. Правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010-2020, Национални просветни савет, 2010

115. Индикатори за праћење стања у образовању и васпитању, Национални просветни савет, 2011

116. Анализе и документи Завода за унапређивање образовања и васпитања, Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, Националног просветног савета, Савета за стручно образовање и образовање одраслих, Републичког завода за статистику и Националне службе за запошљавање.

117. Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training "The Copenhagen Declaration"

118. The Bruges Communiqué on Enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020, Bruges, 7 December 2010.

119. New Skills for New Jobs: Action Now, European Commission, 2010

120. Learning for Jobs, Synthesis Report of the OECD Reviews of VET, OECD 2010

121. Trends Changing Education 2010, OECD 2010

122. Working Out Change, Systemic innovation in VET, OECD 2010

123. Transition from education to work - Serbia country report by Mihail Arandarenko, ETF Working document, January 2007

124. ETF yearbook 2007 - Quality in VET: Modern vocational training policies and learning processes, Cøren Nielsen and Margareta Nikolovska, ETF 2007

125. Medium-term priorities 2012-14, CEDEFOP, 2012

126. EUROPE 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission, Brussels, 2010

РАЗВОЈ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ

127. Саопштење број 351, СРБ 351 АС10 251209, Републички завод за статистику, Република Србија, 25. 12. 2009.
128. Саопштење бр 363, СРБ 363 АС10 271210, Републички завод за статистику, Република Србије, 27. 12. 2010.
129. Статистички годишњак Србије 2010, Поглавље 22 – Образовање, Републички завод за статистику, Република Србије, www.stat.gov.rs
130. Саопштење број 106, СРБ АС20 290411, Републички завод за статистику, Република Србије, 27. 12. 2010.
131. Статистички календар Републике Србије, ИСН 1820/6794, исправљено издање, Републички завод за статистику, Република Србије, Београд 2011, www.stat.gov.rs
132. Образовање – Подаци, Број уписаних и Број дипломираних студената, веб сајт Републичког завода за статистику Републике Србије, подаци преузети 27. 7. 2011, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=127>
133. Водич кроз акредитоване студијске програме на високошколским установама у Републици Србији, Комисија за акредитацију и проверу квалитета, 8. јул 2011, www.kapk.org
134. Key topics in education, Volume 1: Financial support for students in higher education in Europe – Trends and debates, EURYDICE, European Commission
135. Уредба о финансирању о нормативима и стандардима услова рада универзитета и факултета за делатности које се финансирају из буџета, Службени гласник Републике Србије број 15/ 2002, 100/2004, 26/ 2005. Влада републике Србије (2001, 2004, 2005)
136. Финансирање високог образовања у југоисточној Европи: Албанија, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Србија. Мартина Вукасовић (припр.), Михајло Бабин, Вања Ивошевић, Предраг Лажетић, Клемен Микалович. Центар за образовну политику и Државни универзитет у Новом Пазару, ISBN 978-86-87753-02-0, Beograd 2009.
137. Анализа ефикасности студирања студената основних академских студија, Универзитет у Београду, Сектор за студије и науку, Београд, јануар 2011. године http://www.bg.ac.rs/csrp/obrazovanje/pdf/Analiza_efikasnosti_studiranja_2009-2010.pdf
138. Закон о високом образовању. Службени гласник Републике Србије, број 76/05, 100/07-аутентично тумачење и 97/08, и/10). Народна скупштина Републике Србије (2005, 2007, 2008, 2010)
139. Закон о научноистраживачкој делатности. Службени гласник бр.110/05 и 50/06 Народна скупштина Републике Србије (2005, 2010)
140. Закон о иновационој делатности. Сл. гласник РС, бр. 110/2005 и 18/2010, Народна скупштина Републике Србије (2005, 2010)
141. Правилник о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма. Службени гласник РС, број 106/06. Национални савет за високо образовање (2007)
142. Правилник о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација. Службени гласник РС бр. 90/2006. Народна скупштина Републике Србије (2006)
143. Правилник о поступку и начину вредновања и квантитативном исказивања научноистраживачких резултата истраживача. Одлука Националног савета за научни и

технолошки развој од 30. марта 2007. године

144. Препоруке о ближим условима за избор у звање, Одлука Националног савета за високо образовање, донета на седници одржаној 4. маја 2007. године
145. Листа стручних, академских и научних назива са знаком звања одговарајућег степена студија. Одлука Националног савета за високо образовање Републике Србије (10. седница од 29. 12. 2006, 13. седница од 30. 3. 2007)
146. Декларација о постављању студента у средиште учења. Ректорски савет Конференције универзитета Србије (КОНУС), 14. 7. 2011.
147. Предлог модела функционалне интеграције универзитета у Србији. Мирослав Весковић и Радмила Маринковић Недучин (координатори). GOMEC – Governance and management reform in higher education. ЕС ТЕМПУС, мај 2011.
148. Key Data on Higher Education in Europe. Eurydice -the information network on education in Europe, http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/0_integral/088EN.pdf EURYDICE (2007)
149. Higher Education Governance in Europe: Policies, structures, funding and academic staff. Eurydice – the information network on education in Europe, ISBN 978-92-79-08524-6, DOI 10.2766/29900, <http://www.eurydice.org> EURYDICE (2008)

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

150. Europe 2020 Flagship Initiative Union COM(2010) 546
151. <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-n.pdf>
152. UNESCO. Towards Knowledge Societies. UNESCO Paris 2005.
153. The Salzburg principles 2005. Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. www.eua.be/eua/Salzburg_Report_final.1129817011146.pdf
154. Salzburg II Recommendation, www.eua.be
155. Doctoral Programmes in Europe's Universities: Achievements and challenges, EUA publications, www.eua.be
156. Collaborative Doctoral Education, EUA publications, www.eua.be
157. Doctoral programmes for the European knowledge society, EUA publications, (2004-5), www.eua.be
158. ERA indicators and monitoring, <http://ec.europa.eu/research/research-eu>
159. EURODOC (2005): Strasbourg Declaration, Conclusion and Recommendations, EURODOC 2005 Conference, Strasbourg,
160. www.eurodoc.net/file/20050512_eurodoc_declaration_strasbourg.pdf
161. Bitusikova, J. Bohrer, I. Borosic, N. Costes, K. Edinsel, K. Hollander, G. Jacobson, I. Jakopovic, M. Kearney, F. Mudler, J. Negyesi, M. Pietzonka, Quality Assurance in Postgraduate Education, ENQA report 12, 2010.
162. Lydia Borrell-Damian, Collaborative doctoral education university-industry partnerships for enhancing knowledge exchange doc-careers project, EUA 2009.
163. Doctoral studies in Europe: Excellence in Researcher Training, League of European Research Universities, 2010.
164. Universities and Innovation: The Challenge for Europe. League of European Research Universities. November 2006.
165. Study on organisation of doctoral programmes in EU neighbouring countries, (2010) Education and Culture DG, Technopolis group, www.technopolis-group.com

166. GREEN PAPER From Challenges to Opportunities: Towards a Common Strategic Framework for Research and Innovation funding, EU, COM(2011) 48
167. E. Tomasi, J. Vanmaele, Doctoral Studies in the Field of Music-Current status and Latest Development, www.polifonia-tn.org
168. International Standard Classification of Education (ISCED) 2011 – UNESCO
169. Revised field of science and technology (FOS) classification in the FRASCATI MANUEL, DSTI/EAS/NESTI(2006)19FINAL
170. Стратегија научног и технолошког развоја
171. Стратегија индустријског развоја
172. Национална стратегија одрживог развоја
173. Стратегија развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа
174. Стратегија развоја интелектуалне својине
175. Стратегија регионалног развоја
176. Стратегија заштите животне средине

СТРУКОВНЕ СТУДИЈЕ

177. World Conference on Higher Education, UNESCO; World Declaration On Higher Education For The Twenty-First Century: Vision And Action; Framework For Priority Action For Change And Development Of Higher Education
178. EURYDICE: Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process, 2010.
179. EUROPE 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, 3. 3. 2010.
180. http://ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/doc1172_en.htm, pristupljeno 06. 07. 2011.
181. http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidates/serbia/financial-assistance/index_en.htm pristupljeno 06. 07. 2011.
182. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc78_en.htm pristupljeno 06. 07. 2011.
183. <http://www.eurashe.eu/RunScript.asp?page=108&p=ASP\Pg108.asp>
184. <https://www.surfgroepen.nl/sites/uasnet/default.aspx> pristupljeno 06. 07. 2011.
185. EURYDICE: The structure of the European education systems 2010/11: schematic diagrams
186. European Commission (2010): Serbia 2010 Progress Report
187. T. Linden, at all, From Fragmentation to Cooperation: Tertiary Education, Research and Development in South Eastern Europe, Education No13, June 2008
188. Higher Education in South Eastern Europe, World University Service (WUS) Austria, 2010
189. EUROSTAT; (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Tertiary_education_statistics)
190. OECD, Education at a glance 2010, (<http://lunymorell.files.wordpress.com/2011/02/oecd-2010-education-indicators.pdf>)
191. Education for a knowledge society: linking higher education to the world of work, Conference Report, Berlin 2007
192. Institutional Diversity in European Higher Education; Tensions and challenges for policy makers and institutional leaders; European University Association 2009
193. Torsten Dunkel; The Bologna process between structural convergence and institutional diversity; European journal of vocational training – No 46 – 2009/1

194. European Centre for Higher Education, Diversity of Structures, for Higher Education, Vol. XIX, No. 4, 1994
195. Research at Universities of Applied Sciences in Europe - Conditions, Achievements and Perspectives; European Project: Educating the New European Professional in the knowledge Society (EDUPROF) January 2009
196. The changing academic profession in international comparative and quantitative perspectives, Report on the International Conference on the Changing Academic Profession, 2008
197. Водич кроз акредитоване студијске програме на високошколским установама у републици Србији, Комисија за акредитацију и проверу квалитета, 27. мај 2011.
198. Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011–2020.
199. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, pristupljeno 06. 07. 2011.
200. Закон о високом образовању; Службени гласник Републике Србије 76/2005
201. Закон о научноистраживачкој делатности, ("Сл. гласник РС", бр. 110/2005, 50/2006 – испр. и 18/2010)
202. Република Србија – републички завод за статистику; Средњошколско образовање у републици Србији, почетак школске 2010/2011. године
203. Република Србија – републички завод за статистику, Општине у Србији 2010. – Образовање
204. Република Србија – републички завод за статистику, Анкета о радној снази, 2008. (од 2007. године, подаци о високим струковним школама воде се обједињено с факултетима и академијама)
205. Република Србија – републички завод за статистику, Статистички годишњак, 2010.
206. Република Србија – републички завод за статистику, Статистички календар, 2011.

ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА

207. Образовање у Србији: како до бољих резултата; правци развоја и унапређивања квалитета предшколског, основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања 2010–2020 (Иван Ивић), Национални просветни савет 2010.
208. Стандарди компетенција за професију наставника и њихов професионални развој, Национални просветни савет, 2011.
209. Анализа политике образовања наставног кадра у Србији (Raisa Venalainen), Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2009.
210. Закон о основама система образовања и васпитања, 2009.
211. Закон о високом образовању
212. Србија 2020.
213. Европа 2020.
214. Акредитација у Високом образовању: Стандарди за акредитацију студијских програма, МПС, Београд, 2007.
215. Ситуациона анализа мреже образовних институција, људских ресурса и образовне статистике у Србији: резултати и препоруке, (И. Ивић, А. Пешикан и Р. М. Јанков), ДИЛС – Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2010
216. European Commission, Teachers' Professional Development - Europe in international comparison — An analysis of teachers' professional development based on the OECD's Teaching and Learning International Survey (TALIS)
217. В. Дондур, Акредитација наставничких факултета, HERE seminar, Learning

Outcomes at “Teaching Faculties” in Serbia, Нови Сад, 28. 01. 2010.
218. Правилник о листи стручних, академских и научних назива